

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
กรณีศึกษา : ผ้าจกzubัว ตำบลzubัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

โดย
นางสาววลัยลักษณ์ อริยสังเวคิน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนศึกษา
ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากรจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา : ผ้า
จกzubัว
ตำบลจกzubัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

โดย
นางสาววลัยลักษณ์ อริยสัจจเวทิน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนศึกษา
ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2552
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

**KNOWLEDGE MANAGEMENT OF LOCAL WISDOM :
A CASE STUDY OF KU BUA JOK WEAVES,
KU BUA DISTRICT, RATCHABURI PROVINCE**

**By
Walailak Ariyasadjavakin**

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree
MASTER OF EDUCATION
Department of Education Foundation
Graduate School
SILPAKORN UNIVERSITY
2009**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “การจัดการความรู้
ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา: ผ้าจกคูบัว ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ” เสนอ โดย
นางสาววลัยลักษณ์ อริยสังจเวคิน เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย ชินะตั้งกูร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นรินทร์ สังข์รักษา
2. อาจารย์ ดร.ธีรศักดิ์ อุ่่นอารมย์เลิศ

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(อาจารย์ ดร.ลุย วีระนาวิณ)

...../...../.....

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร.วิรัตน์ คำศรีจันทร์)

...../...../.....

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นรินทร์ สังข์รักษา)

...../...../.....

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร.ธีรศักดิ์ อุ่่นอารมย์เลิศ)

...../...../.....

49260204 : สาขาวิชาพัฒนศึกษา

คำสำคัญ : การจัดการความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

วลัยลักษณ์ อริยสัจเวคิน : การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา :
ผ้าจกzub ตัวบลzub อำเภอเมือง จังหวัตรฐษบุรี. อฐษรที่ปริภษษวิทยษณิพนธ์ :
ผศ.ดร.นรินทร สังษรัภษษ และ อ.ดร.ธีรศักดิ์ อุณอฐษรมย์เลิศ. 182 หน้ษ.

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อ
1) ศึกษษบริบทชุมชนในด้ษนการผลิฝ้ษจกzub ตัวบลzub อำเภอเมือง จังหวัตรฐษบุรี 2) ศึกษษการ
ผลิและการถ้ษทอตภูมิปัญษษท้องถิ่นการผลิฝ้ษจกzub ตัวบลzub อำเภอเมือง จังหวัตรฐษบุรี
3) ศึกษษการจัดการความรู้ภูมิปัญษษท้องถิ่นฝ้ษจกzub ตัวบลzub อำเภอเมือง จังหวัตรฐษบุรี โดย
เลือทภูมิปัญษษท้องถิ่นฝ้ษจกzub ตัวบลzub จังหวัตรฐษบุรี เป็นพื้นที่ศึกษษ ผู้ให้ข้อมูล ได้แ่
ปราชญ์ชษวบ้าน นักพัฒนาชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ชษวบ้าน ครู พระสงฆ์ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
ได้แ่ แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้ษควบคู่กับการทำบันทึทกภษษสนษม โดยผู้วิจัยใช้การศึกษษ
และวิเคราะห์เอกสาร การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ผลการศึกษาพบว่ ในท้ษมกล้งความหลษทลษและบริบทของสังคมโลกที่มีการ
เปลี่ษนเปล่งอยู่ตลอดเวลษ ชุมชนไท-ยวนรฐษบุรี ยังคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมที่ชุมชนผลิขึ้นมมาใช้เอง
และแสดงถึงความเป็นอัตลัภษษของชุมชน ซึ่งได้แ่ ภูมิปัญษษการทอฝ้ษจก มษใช้เป็นเครื่องมือใน
การสร้ษความเป็นชุมชน รวมถึงการเปิดรับความรู้จากภษษนอท เพื่อน้ษมประยูกต์ใช้ในการจัดการ
ความรู้ภูมิปัญษษการทอฝ้ษจกของตนเอง โดยมีการจัดการความรู้เรื่องฝ้ษจก มีการจัดพิมพ์องค์
ความรู้ในลักษณะของหนังสือ น้ษเทคโนโลยีด้ษนคอมพิวเตอร์มษใช้จัดเก็บองค์ความรู้และเป็นสื่อ
การเรียนการสอน สร้ษพิภษษภษษรวบรวมวัตถุที่เป็นตัวแทนขององค์ความรู้ ด้ษนการกระจ่ายองค์
ความรู้สู่ชุมชนมีการจัดตั้งสถษนที่ทอฝ้ษจก มีการเสริมหลัทสุดรการเรียนการสอนทอฝ้ษจกภษษใน
และภษษนอทชุมชน และโครงการสร้ษศัภษษภาพการทอฝ้ษให้กับช้ษงฝ้ษมือทอฝ้ษจกในตำบลzub

---

ภษษวิทยษณิพนธ์ฐานทางการศึกษษ บัณชิตวิทยษลัษ มหษวิทยษลัษศิลปากร ปีการศึกษษ 2552

ลษยมือชื้อนักศึกษษ.....

ลษยมือชื้ออฐษรที่ปริภษษวิทยษณิพนธ์ 1. .... 2. ....

49260204 : MAJOR : DEVELOPMENT EDUCATION

KEY WORD : KNOWLEDGE MANAGEMENT OF LOCAL WISDOM

WALAILAK ARIYASADJAVAKIN : KNOWLEDGE MANAGEMENT OF LOCAL WISDOM : A CASE STUDY OF KU BUA JOK WEAVES KU BUA DISTRICT RATCHABURI PROVINCE. THESIS ADVISORS : ASST.PROF.NARIN SANGRAKSA, Ph.D. AND TEERASAK UNAROMLERD, Ph.D. 182 pp.

This research study based on the methodologies of qualitative research purposed for :
1) to study community context for producing jok weaves baan ku bua tambon ku bua , muang district, Ratchaburi province 2) to study producing jok weaves and transferring local wisdom in jok weaves in baan ku bua, tambon ku bua, muang district, Ratchaburi province 3) to study management of local wisdom regarding jok weaves in baan ku bua, tambon ku bua, muang district, Ratchaburi province the research team has chosen baan ku bua, tambon ku bua, muang district, Ratchaburi province as the study area where local scholars, community development officials, community leader, gillatgers teachers Buddhist monks. Reserch instruments are none-structured interview dual with field note. Resercher is using Documentary Analysis, Participation observation and In-depth interview.

The research eventually suggest that, among social differences and changing community context in this world, Tai-Yuan community in Ratchaburi Province can preserve their cultural identity through what is called jok weaves and use this local wisdom as community impovement. They also open up their minds for knowledge from the outside world, which can be applied to their oun local wisdom. This is done with good management in jok weaves making look on their local wisdoms have been published IT technology has been used for restoring information and serve as studying medium a museum was also built it serves as information soures and exgibits local wisdom in making jok weaves for local there's a weaving center which eaucates local people and visilors alike in terms of weaving and also develop weaving skills for local weavers.

Department of Education Foundation   Graduate School, Silpakorn University   Academic Year 2009

Student's signature .....

Thesis Advisors' signature 1. .... 2. ....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา : ผ้าจกคูบัว เล่มนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ด้วยความเมตตาและความกรุณาเป็นอย่างดียิ่งจาก ผศ.ดร.นรินทร์ สังข์รักษา , อาจารย์ ดร.ธีรศักดิ์ อุ่นอารมย์เลิศ, ที่กรุณาอนุเคราะห์เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา และควบคุมวิทยานิพนธ์ ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ตลอดระยะเวลาที่วิจัย และเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบพระคุณอาจารย์ ดร.อุยง วีระนาวิน ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์และอาจารย์ ดร.วิรัตน์ คำศรีจันทร์ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษาแนะนำ ช่วยเหลือ และแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ จนทำให้วิทยานิพนธ์นี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณ ดร.อุดม สมพร, คุณมนตรี ชมชื่น, คณะกรรมการจิตอาสาแก้ปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมบ้านคูบัว, รวมไปถึงชาวบ้านตำบลคูบัวทุกๆ คน ที่ให้ความเป็นกันเอง เปิดใจรับและสนับสนุนให้การวิจัยด้านการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัวเป็นไปด้วยความราบรื่น ทั้งในเรื่องข้อมูลทางวิชาการ ประสพการณ์อันมีค่า และข้อเสนอแนะต่าง ๆ

ขอขอบคุณแม่สมใจ อริยสังจเวคิน ที่เป็นแรงบันดาลใจและกำลังใจที่สำคัญที่สุดในการศึกษาต่อในครั้งนี้รวมทั้งคุณป้าดารารัตน์ อริยสังจเวคิน ครอบครัวอริยสังจเวคิน คุณไพโรจน์ มณีวรรณ และเพื่อนๆ ชาวพัฒนศึกษา 4 ตลอดจนทุกท่าน ที่มีส่วนร่วมในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ซึ่งผู้วิจัยไม่สามารถจะกล่าวนามได้ทั้งหมด ณ ที่นี้

ขอขอบคุณกลุ่มตัวอย่างที่ได้ให้ข้อมูลสำคัญจนทำให้งานวิจัยนี้ คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบแด่ผู้มีพระคุณทุกท่าน

ท้ายที่สุดผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ผลจากการศึกษาในครั้งนี้คงเป็นประโยชน์กับผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน ที่จะนำไปเป็นข้อมูลในการส่งเสริมและพัฒนาโครงการต่างๆ สืบไป

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญภาพ	ญ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฎ
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	6
ขอบเขตของการศึกษาวิจัย.....	6
นิยามศัพท์เฉพาะ	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	9
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	10
แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น	10
แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิปัญญาในการทอผ้า.....	29
แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้	35
แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้.....	51
แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับองค์กรแห่งการเรียนรู้	67
แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับโครงสร้างสังคม	69
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	72
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	78
3 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	81
แหล่งข้อมูล	81
การเข้าสู่พื้นที่	82
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	82
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	83
การวิเคราะห์ข้อมูล	86

บทที่	หน้า
4	ชุมชนที่ศึกษา 87
	ประวัติความเป็นมา 87
	ที่ตั้งชุมชนไท-ยวนราชบุรี 89
	สภาพการเมืองการปกครอง 91
	สภาพภูมิประเทศ 91
	สภาพภูมิอากาศ 91
	การคมนาคมและการขนส่ง 92
	ประชากร 92
	สภาพสังคม 92
	สถาบันทางการศึกษา 96
	สถาบันศาสนา 96
	สภาพเศรษฐกิจ 98
	สภาพการท่องเที่ยว 98
5	ผลการศึกษากำหนดการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัว 103
	จากเส้นใยสู่ผืนผ้า อดีตถึงปัจจุบัน 104
	องค์ความรู้การย้อมสีเส้นใยธรรมชาติของนางสาวทองอยู่ กำลังหาญ 108
	ความรู้สู่การทอผ้า “ลายแคทราย” 111
	ลวดลายหลักและลวดลายประกอบ 112
	อัตลักษณ์ของผ้าจกกับการเปลี่ยนแปลงของบริบท 114
	ชุมชนคิดเองทำด้วยตนเอง 115
	การสร้างจิตสำนึกเพื่อการดำรงอยู่ภูมิปัญญาผ้าจกคูบัว 116
	การถ่ายทอดการทอผ้าจกในอดีต : รากเหง้าภูมิปัญญาการทอผ้าจก 121
	การสืบทอดความรู้ : ผ่านระบบการศึกษา 123
	การนำหลักการเรียนรู้มาใช้ในการจัดการความรู้ 124
	การสร้างศูนย์การสืบทอดสู่ “จิปาละภัณฑ์” 125
	ท่องเที่ยวภายในพิพิธภัณฑ์จิปาละภัณฑ์สถานบ้านคูบัว 126
	การฝึกกำลังสร้างกลุ่มผ้าจก 129

บทที่	หน้า
การจัดการความรู้ภูมิปัญญาผ้าจกไท-ยวน	130
จากกลุ่มผ้าจกสู่สากล “OTOP”	132
การประสานเครือข่ายจากภายนอก	133
สถานที่จำหน่ายผ้าจก : รากฐานแห่งความมั่นคง	135
ขยายฐานความมั่นคงสู่สหกรณ์ : ศูนย์รวมผลิตภัณฑ์	137
ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าจก	
ไท-ยวนราชบุรี	139
โครงสร้างสังคมชุมชนคูบัว	144
วัฒนธรรมของชุมชนคูบัว	144
ความหมายใหม่ของการจัดการความรู้ที่เกิดจากผ้าจกคูบัว	144
อัตลักษณ์ผ้าจกคูบัว	145
การเรียนรู้ปรับตัวสู่โลกาภิวัตน์	146
6 สรุป อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	148
สรุปผลการวิจัย	149
อภิปรายผล	153
ข้อเสนอแนะ	159
บรรณานุกรม	162
ภาคผนวก	168
ภาคผนวก ก รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	169
ภาคผนวก ข แนวทางการสัมภาษณ์ระดับลึกแบบไม่มีโครงสร้าง	173
ภาคผนวก ค ตัวอย่างบทสัมภาษณ์	177
ภาคผนวก ง หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	180
ประวัติผู้วิจัย	182

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	แผนที่จังหวัดราชบุรี	90
2	แสดงอาณาเขตพื้นที่ ตำบลคูบัว จังหวัดราชบุรี	90
3	วัดคูบัว.....	97
4	อาชีพของชุมชนคูบัว.....	98
5	เมืองโบราณคูบัว.....	99
6	จิปาณะภัณฑสถานบ้านคูบัว.....	100
7	วัดมหาธาตุวรวิหาร.....	101
8	ปุยฝ้ายเมื่อดอกฝ้ายแก่แตกเป็นปุย	104
9	นำปุยฝ้ายมาแยกเมล็ด ออกจากปุยด้วยการคัด	105
10	นำปุยฝ้ายมาแยกเมล็ดออกแล้วมายังด้ายกง เพื่อให้ปุยฝ้ายฟู.....	105
11	นำปุยฝ้ายที่ฟูกระจายม้วน เป็นแท่งกลมยาวมาปั่นเป็นเส้น ด้วยเครื่องมือที่เรียกว่า เฝียน (ไน , หลา).....	106
12	นำเส้นด้าย (ไหม, ฝ้าย) ย้อมสีต่างๆ ตามที่ต้องการ	106
13	คำนวณเส้นด้ายยี่นให้ได้จำนวนตามที่ต้องการแล้วนำมาเรียงเส้นด้วย หลักเดินด้าย	107
14	นำเส้นด้ายยี่นที่เรียงเส้นไว้แล้วในข้างต้น ขึ้นหูกสืบต่อจากเส้นยี่น ในตะกอ ในกรณีที่ขึ้นหูกเก็บตะกอเป็นครั้งแรกจะสอดเส้นยี่นใส่ใน ช่องฟันหวี.....	107
15	วิธีทอจากสอดที่ 1 และสอดที่ 2.....	109
16	วิธีทอจากสอดที่ 3 และสอดที่ 4	110
17	ดร.อุดม สมพร แกนนำชุมชนไท-ยวนราชบุรี	115
18	งานบุญประเพณี ปอยขันโตก รวบรวมใจไท-ยวน	125
19	ห้องแสดงศิลปวัตถุโบราณสมัยทวารวดี.....	127
20	ห้องวิถีชีวิตของชุมชนไท-ยวน	127
21	ห้องแสดงภูมิปัญญาการทอผ้าจากไท-ยวน	128

ภาพที่		หน้า
22	ห้องแสดงผ้าจกโบราณของชาวไท-ยวนดั้งเดิม	128
23	สหกรณ์การเกษตรไท-ยวนราชบุรี จำกัด	137

สารบัญแผนภูมิ

ภาพที่		หน้า
24	กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	78
25	แสดงการสร้างจิตสำนึกอยู่ในรูปของกิจกรรม.....	121
26	แสดงการจัดการความรู้เรื่องผ้าจก.....	131
4	แสดงปัจจัยที่สนับสนุนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าจกชุมชน ไท-ยวนราชบุรี.....	140
5	การจัดการความรู้ผ้าจกคูบัว	141
6	แสดงกระบวนการจัดการความรู้การทอผ้า	143
7	แสดงกระบวนการเรียนรู้ในอดีตสู่โลกาภิวัตน์	147
8	แสดงการเปรียบเทียบวิถีเดิมสู่วิถีใหม่ผ่านผ้าจกคูบัว	147

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัญหาและวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่เกิดขึ้นในประเทศไทยอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันไม่ได้เป็นเพียงปัญหาเฉพาะด้านเท่านั้น แต่สะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนแอและขาดความเป็นตัวของตัวเองของสังคมไทย อันเป็นผลมาจากการขาดความสมดุลแห่งการเรียนรู้ ภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาสากล เพราะการครอบงำของภูมิปัญญาสากลได้มีผลซึ่งนำความคิดในการพัฒนาประเทศมาเป็นเวลายาวนาน ภูมิปัญญาไทยได้สูญหายไปจากสังคมไทยเป็นอันมากเกือบจะหมดสิ้น โดยมีภูมิปัญญาสากลที่ไม่เหมาะสมกับสังคมไทยเข้ามาแทนที่ภูมิปัญญาไทย จะเห็นได้อย่างชัดเจนจากเนื้อหาการจัดการศึกษาในปัจจุบัน โดยเฉพาะการจัดการศึกษาในระบบมีเนื้อหาด้าน ภูมิปัญญาสากลมากกว่าภูมิปัญญาไทย จึงทำให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยไม่ได้รับการฟื้นฟูและนำคุณค่ามาปรับใช้ในการจัดการศึกษาและวิถีชีวิตไทยในปัจจุบัน ทำให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยลดน้อยลง ทั้งนี้จากขาดแคลนผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย ผู้คนส่วนใหญ่ละเลยละทิ้ง ไม่สนใจที่จะศึกษาภูมิปัญญาไทย การจัดการศึกษาในปัจจุบันจัดแบบขาดดุลทางภูมิปัญญา ขาดการสร้างเสริมองค์ความรู้ภูมิปัญญาไทยอย่างต่อเนื่อง ขาดนโยบายในการส่งเสริมด้านภูมิปัญญาไทย (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย 2538: ฉ)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น(Local Wisdom) ถือเป็นความรู้ทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง เพราะเป็นรากฐานของสังคมที่มีการสั่งสมสืบทอดมา เป็นความรู้ที่อยู่กับตัวคนและติดแผ่นดิน กล่าวคือ ได้สะท้อนถึงวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คน ซึ่งเกิดจากการปรับชีวิตให้สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมให้อยู่ได้อย่างปกติ ไม่ว่าจะเป็นในด้านปัจจัยสี่ ในด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำเนินชีวิตของคนไทย ซึ่งอยู่ในภูมิภาคที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ มีส่วนสำคัญที่กำหนดวิถีการกินการอยู่หรือภูมิปัญญาของคนไทยให้มีความหลากหลายไปตามภูมิเนเวศน์ของภาคต่าง ๆ ด้วย อันสะท้อนถึงโลกทัศน์ หรือระบบวิธีคิดในการจัดการระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ให้เอื้อต่อการดำรงชีวิตด้านต่าง ๆ อย่างชาญฉลาด (อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2544: 174)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเอกลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นมา พัฒนาการ วิถีชีวิตของท้องถิ่น ฝ้าเป็นเอกลักษณ์หนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของในแต่ละชุมชน เพราะมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์ต่อการดำเนินชีวิตทั้งทางด้านวัฒนธรรม สังคม การเมือง เศรษฐกิจและเข้ามามีบทบาทในพิธีกรรม ประเพณีที่สำคัญ ความเชื่อและค่านิยม กระบวนการทอฝ้าเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ในการเตรียมผู้หญิงตั้งแต่เด็กให้เป็นผู้หญิงที่สมบูรณ์ พร้อมด้วยคุณสมบัติที่สังคมในชุมชนต้องการ ฝ้าจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่แสดงออกถึงความเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านสังคม การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีซึ่งหากไม่มีการสืบทอดหรือถ่ายทอดอาจจะทำให้เกิดความสูญเสียของความเป็นเอกลักษณ์และถูกกลืนเลือนจากยุคสมัยปัจจุบัน (ประกอบ คุณารักษ์ 2545 : 12 -13)

ภายใต้บริบททางสังคมที่ถูกกระแสทุนนิยมเข้าครอบงำนั้น ความรู้ทางวัฒนธรรมเหล่านี้กำลังจะสูญหายไป เพราะขาดการสืบทอดและพัฒนาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเป็นพลวัต ฉะนั้นจึงมีการนำแนวคิดเรื่อง “การจัดการความรู้” มาใช้งานในเรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” เพื่อให้เป็นยุทธศาสตร์สำหรับการสร้างสุขภาวะของชาติ ให้คนไทยอยู่ดี มีสุข และพึ่งพาตนเองได้ รวมทั้งการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาไทย

การจัดการความรู้(Knowledge Management :KM) เป็นเครื่องมือที่จะช่วยพัฒนาการทำกิจกรรมงานต่าง ๆ ให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น แต่ไว้ในสังคมปัจจุบันผู้คนมักไม่ให้ความสำคัญในเรื่องความรู้ที่อยู่ในตัวตนคนเรา (Tacit Knowledge) หรือความรู้จากประสบการณ์ ซึ่งเป็นภูมิปัญญามาแต่เดิม แต่ขณะเดียวกันผู้คนกลับหันไปให้ความสำคัญในเรื่องความรู้ที่มีการจัดเก็บบนสื่อในรูปแบบต่าง ๆ (Explicit Knowledge) ที่เป็นความรู้ในตำราเอกสารมากกว่าภูมิปัญญาที่สั่งสมสืบทอดต่อกันมา อันเป็นการบ่งบอกอัตลักษณ์ในตัวตน (Self- Identity) คนในชุมชน (นรินทร์ สังข์รักษา 2552 : 10) ซึ่งความรู้ที่นั้นนอกจากจะสืบทอดและเสาะแสวงหาความรู้มาจากแหล่งต่าง ๆ แล้ว ยังต้องสร้างความรู้ขึ้นใช้เองด้วย โดยสร้างขึ้นเพื่อเตรียมพร้อมก่อนการทำงาน สร้างขึ้นระหว่างการทำงานและสร้างขึ้นจากการสรุปบทเรียนหลังจากงานเสร็จสิ้นแล้ว โดยอาศัยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในกลุ่มหรือเครือข่าย อย่างไรก็ตาม สิ่งที่มีมักเป็นกับดักคือการติดอยู่แค่ข้อมูลข่าวสารเท่านั้น ไม่สามารถยกระดับไปสู่ “ปัญญา” อันเป็นเป้าหมายที่แท้จริงของการจัดการความรู้ได้

ดังนั้นการจัดการความรู้ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” จึงไม่ควรหลุดลอยออกจากฐานของความรู้ที่นั้น เพราะจะทำให้ไม่สามารถงอกงามหรือพัฒนาต่อได้ การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องที่คนในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นจะต้องเป็นผู้มีส่วนสำคัญในสร้าง สืบสาน หรือพัฒนาความรู้

ภูมิปัญญานั้นให้สามารถเชื่อมต่อกับสมัยใหม่ หรือมีการประยุกต์ให้เหมาะสม มิฉะนั้นความรู้ภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมาก็อาจขาดการสืบทอดและตายไปในที่สุด

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาจึงไม่ใช่การเก็บข้อมูลความรู้แบบขาดลอยจากฐานชุมชน แต่หากคือการต้องส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นเห็นถึงคุณค่าตระหนักถึงความสำคัญในการจัดการความรู้ตนเอง และสามารถเข้าถึงดูแล ใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาของตัวเองได้จริงในวิถีชีวิตปัจจุบัน เช่น พัฒนาให้เป็นโอกาสที่จะเสริมสร้างเศรษฐกิจสังคมได้ เนื่องจากมีผู้ใช้มีความต้องการ จึงจะทำให้ ภูมิปัญญานั้นอยู่รอด และยังเป็นเครื่องยืนยันถึงการดำรงอยู่และพัฒนาสืบทอดอย่างยั่งยืนต่อไปด้วย ฉะนั้นชุมชนจึงควรได้รับการติดอาวุธทางความคิด หรือมีเครื่องมือที่เหมาะสมที่จะสามารถอนุรักษ์สืบสาน จัดการ และพัฒนาภูมิปัญญาของตนเองให้ดำรงอยู่ได้

จังหวัดราชบุรีเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคกลางที่มีบริบทของชุมชนที่อุดมด้วยภูมิปัญญาที่หลากหลาย มีการรวมกลุ่มจัดการความรู้โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาการทอผ้าคูบัว อันเป็นอัตลักษณ์ที่เด่นในระดับ OTOP 5 ดาว ประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัดราชบุรีประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีการทำนาข้าวในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลองมีการปลูกพืชไร่ชนิดต่าง ๆ เช่น อ้อย โรงงาน มันสำปะหลัง สับปะรด ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และมีการทำสวนผลไม้หลายชนิด เช่น มะม่วง มะพร้าว อุ่นและชมพู มีการทำปศุสัตว์ที่สำคัญ คือ สุกร ไก่ เป็ด โคเนื้อและโคนม นอกจากนั้นยังมีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำจืดประเภท กุ้งก้ามกราม กุ้งขาว อุตสาหกรรมที่สำคัญและมีชื่อเสียงของจังหวัด คือ อุตสาหกรรมเครื่องเคลือบดินเผา การทอผ้า อุตสาหกรรมอาหาร การประกอบตัวถังรถยนต์โดยสาร รถบรรทุก และอุตสาหกรรมผลิตกระดาษ (ข้อมูลจังหวัดราชบุรี 2550)

นอกจากนี้ผลิตภัณฑ์ชุมชน หรือหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ของจังหวัดราชบุรีทั้งหมดมี 262 รายการ โดยระดับ 5 ดาวมี 43 รายการ ระดับ 4 ดาวมี 110 รายการ ระดับ 3 ดาวมี 109 รายการ แยกประเภทผลิตภัณฑ์ที่คัดสรร แบ่งออกเป็น 6 กลุ่มใหญ่ ดังนี้ 1. ประเภทอาหาร หมายถึงผลิตผลทางการเกษตรที่บริโภคสด เช่น ผลไม้ เป็นต้น และผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปที่พร้อมบริโภคหรืออาหารแปรรูปกึ่งสำเร็จรูป รวมถึงอาหารแปรรูปที่ใช้เป็นวัตถุดิบสำหรับอุตสาหกรรมต่อเนื่อง เช่น น้ำพริก เป็นต้น 2. ประเภทเครื่องดื่ม หมายถึงผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์เช่น สุราแช่สุรากลั่น เป็นต้น และไม่มีแอลกอฮอล์ รวมถึงผลิตภัณฑ์เครื่องดื่มที่พร้อมดื่ม ผลิตภัณฑ์ประเภทขงละลาย ขิงผงสำเร็จรูป และผลิตภัณฑ์ประเภทขง เช่น น้ำผลไม้ น้ำสมุนไพร ชาใบหม่อน ชาจีน เป็นต้น 3. ประเภทผ้า เครื่องแต่งกาย หมายถึง ผ้าทอและผ้าถักจากเส้นใยธรรมชาติ หรือเส้นใยธรรมชาติและเส้นใยสังเคราะห์เช่น ผ้าแพรวา ผ้าถักโครเชต์ เป็นต้น ผลิตภัณฑ์ประเภทเสื้อผ้าเครื่องประดับตกแต่งร่างกายจากวัสดุทุกประเภทเช่น ผ้าพันคอ หมวก กระเป๋าเข็มขัด สร้อยคอ

ต่างหู รองเท้า เป็นต้น 4. ประเภทของใช้และของประดับตกแต่ง หมายถึง ผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องเขียน เครื่องใช้สำนักงาน เครื่องตกแต่งบ้าน เครื่องใช้สอยต่างๆ รวมทั้งผลิตภัณฑ์ในกลุ่มจักรสาน ถักสาน ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการใช้สอย เช่น โต้ะ แก้ว อ้อ ดอกไม้ประดิษฐ์ เป็นต้น 5. ประเภทศิลปะประดิษฐ์และของที่ระลึก หมายถึง สิ่งประดิษฐ์ที่สะท้อนวิถีชีวิตภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมท้องถิ่น 6. ประเภทสมุนไพรที่ไม่ใช่อาหาร หมายถึง ผลผลิตจากธรรมชาติที่ไม่ใช่อาหารบริโภค เช่น เครื่องสำอางสมุนไพร สมุนไพร แชมพูสมุนไพร น้ำมันหอมระเหย เป็นต้น (ข้อมูลจังหวัดราชบุรี 2550)

ผลิตภัณฑ์ผ้าจากไท-ยวนได้รับการคัดสรรให้เป็นผู้ผลิตอันดับ 5 ดาวของโครงการ OTOP ในปี 2547 ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นฝีมือของสมาชิกในชุมชนตำบลคูบัว ที่ได้สืบสานภูมิปัญญาการทอผ้าจากมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ อัตลักษณ์ของผ้าจากตำบลคูบัว แบบดั้งเดิม จะมีสีเขียวดำและแดงอยู่ในผืนเดียวกัน และจกด้วยเส้นไหมให้เป็นลวดลายต่างๆ ที่มีชื่อเรียกแตกต่างกันไป อาทิ ลายดอกเขีย ลายกุชช่อนเขีย ลายรักเร่ ลายคอเหลียวชนกัน เป็นต้น สหกรณ์การเกษตรไท-ยวน จำกัด ได้รับยกย่องให้เป็นศูนย์รวมผ้าจากไท-ยวนที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาคตะวันตกของผ้าจากของชนชาติ ไท-ยวน ที่ได้รับการอนุรักษ์และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ผลิตภัณฑ์ทางสหกรณ์ มีทั้งผ้าจก ผ้าซิ่น ผ้าไหมจกลาย นอกจากนี้ ทางสหกรณ์ยังได้พัฒนารูปแบบผ้าจก เป็นสื่อสำเร็จรูปชาย-หญิง กระเป๋า เครื่องตกแต่ง เครื่องประดับ

ผ้าจากคูบัว ยังคงมีการสืบสานการทอในปัจจุบัน เช่น กลุ่มคนไท-ยวน ที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ไท-ยวน อำเภอลอง จังหวัดแพร่ แต่ผ้าทอที่โดดเด่นที่สุดก็คือผ้าจากคูบัวของจังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ผ้าทอไทยที่ได้รับความนิยมจากผู้ที่สนใจเป็นอย่างมาก และยังเป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชนคูบัวที่ได้รับการคัดสรรให้เป็นผู้ผลิตอันดับดีเด่น ประเภทผ้าและเครื่องแต่งตัว แหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ในชุมชนคูบัวนั้น ล้วนแต่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ที่มีอยู่หลายแห่ง อาทิเช่น แหล่งโบราณสถานสมัยทวารวดีที่เคยมีความเจริญกว่า 1,400 ปี รวมไปถึงโบราณสถานอีกมากมายที่จะสามารถเพิ่มศักยภาพให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของชุมชนและจังหวัดราชบุรีได้ ทางกลุ่มคูบัว จึงได้คิดหาหนทางในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ เพื่อดึงดูดใจนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยี่ยมชม ชุมชนจึงได้เริ่มดำเนินการปรับปรุงภูมิทัศน์ตามสถานที่ต่างๆ ให้มีความสวยงาม สะอาด และจัดทำเส้นทางไปยังสถานที่ต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยวที่สนใจจะเดินทางไปเยี่ยมชม ต่อมาทางกลุ่มชาวบ้านและทางกลุ่มผู้บริหารมีความเห็นร่วมกันว่า นอกจากการพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแล้วควรจะมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าจากคูบัว ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวบ้านไปพร้อมๆ กัน เพื่อจะได้สร้างผลิตภัณฑ์อัน

เป็นเอกลักษณ์ของทางชุมชน ควบัวได้เป็นที่รู้จักแก่ทุกคน ทางชุมชนจึงได้มีการจัดตั้ง กลุ่มสหกรณ์ เกษตรไทย-ยวน ขึ้นเพื่อดำเนินการตามแนวคิดดังกล่าว (ข้อมูลจังหวัดราชบุรี 2550)

ชุมชนไท-ยวนราชบุรี ยังได้ดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมที่ชุมชนผลิตขึ้นมาใช้เอง และแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ซึ่งได้แก่ ภูมิปัญญาการทอผ้าจาก ภาษายูค และความเชื่อในเรื่องผี นอกจากนี้สมาชิกในชุมชนไท-ยวนราชบุรี ยังคงดำรงความสัมพันธ์กันในลักษณะเครือข่ายส่งผลให้บรรยากาศในการทำงานร่วมกันมีความเป็นกันเอง เอื้ออาทรต่อกัน รู้จักการนำเอาวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งได้แก่ ภูมิปัญญาการทอผ้าจาก มาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความเป็นชุมชน มีการเชื่อมโยงเครือข่ายจากภายนอก ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคชุมชนภายนอก เพื่อช่วยหนุนเสริมกระบวนการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าจาก และรู้จักการเรียนรู้ และเข้าใจในวัฒนธรรมด้านภูมิปัญญาการทอผ้าจากของตนเองอย่างถ่องแท้ รวมถึงการเปิดรับความรู้จากภายนอก เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการภูมิปัญญาการทอผ้าของตนเอง คือการนำเอาเทคโนโลยีทางด้านคอมพิวเตอร์มาใช้ในการจัดการและกระจายความรู้ (สุชาติ พิบูลแก้ว 2550 : 114)

นอกจากนี้จังหวัดราชบุรียังเป็นพื้นที่นำร่องภาคกลางที่ได้จัดทำโครงการจัดตั้งเครือข่ายองค์ความรู้ชุมชนมุ่งสู่การจัดการฐานความรู้ผลิตภัณฑ์ชุมชน(Knowledge Based OTOP) เป็นการเชื่อมโยงสถาบันการศึกษาในท้องถิ่นชุมชน โดยจัดตั้งเครือข่ายเป็นศูนย์พี่เลี้ยง / ฝึกวิชาชีพ ผลิตภัณฑ์ชุมชน(OTOP) ออกแบบหลักสูตรให้สอดคล้องกับภูมิปัญญา ในแต่ละท้องถิ่น มีเป้าหมายให้ชุมชนพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน (Sustainability) มีรูปแบบ (Model) ของเครือข่ายองค์ความรู้ชุมชนมุ่งสู่การ จัดการฐานความรู้ผลิตภัณฑ์ชุมชน (Knowledge – Based OTOP) ของจุดนำร่องภาคกลาง จังหวัดราชบุรี โดยยึดถือวัตถุประสงค์ร่วมกันเป็นหลักคือ การพัฒนาสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชน (OTOP) เปลี่ยนผ่านชุมชนสู่วิถีแห่งความยั่งยืน เป็นการพึ่งพาตนเอง ลดบทบาทภาครัฐ เพิ่มบทบาทภาคเอกชน/สถาบันการศึกษา พัฒนาชาวบ้านให้สามารถช่วยเหลือตัวเองให้ได้มากที่สุด บูรณาการบูรณระบบบัญชีต้นทุนและการวางแผนธุรกิจ เพื่อนำไปสู่การวางแผนการผลิตลดต้นทุน-เพิ่มรายได้ ผลักดัน ผลิตภัณฑ์ชุมชน (OTOP) ทุกรายได้เข้าสู่ระบบมาตรฐาน เพื่อให้เป็นที่ยอมรับของผู้บริโภค การเติบโตเป็นกลุ่ม/สถาบันที่ยั่งยืน ชุมชนเข้มแข็ง รวมกลุ่มเป็นเครือข่ายในทุกระดับ พัฒนาชุมชนโดยชุมชน เชื่อมโยงการท่องเที่ยวสร้างรายได้ที่ยั่งยืน สืบทอดภูมิปัญญาสู่รุ่นลูกหลาน สร้างช่องทางการจำหน่ายแบบถาวร ทั้งในและต่างประเทศ เป็นแหล่งองค์ความรู้ในการพัฒนา ผลิตภัณฑ์ชุมชน (OTOP) สู่สากลแบบยั่งยืน (ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 7 2549 : 1-5)

ทั้งนี้การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการรวบรวมความรู้ จำเป็นต้องอาศัยการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อสามารถย้อนรอย สืบสาว หรือสกัดความรู้เหล่านั้นออกมาได้หลายแนวทาง หรือ

การเก็บรวบรวมความรู้โดยตรงจากตัวบุคคล และโดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่มีความจำเป็นเร่งด่วน ในการเก็บรวบรวมก็คือภูมิปัญญาจากปราชญ์ชาวบ้าน (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2546: 1-4) ดังนั้น การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการทอดผ้าจกคูบัว ซึ่งต้องใช้องค์ความรู้ในแบบของสหวิทยาการ อย่างองค์รวม ผู้วิจัยในฐานะเป็นนักศึกษาศาสาวิชาพัฒนาศึกษาศึกษาเล็งเห็นความสำคัญของการจัดการ ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ยังขาดการ สืบทอด และขาดการบันทึก กระบวนการที่เป็นระบบ อีกทั้งเพื่อสนับสนุนการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในธรรมชาติ ลดปัญหา สิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้ชาวบ้านอนุรักษ์งานฝีมือพื้นบ้าน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงถึง ศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา แต่กำลังจะถูกกลืนหายไปจากคนรุ่นหลัง รวมทั้งเพื่อเป็นการปลูกฝังให้ เยาวชนในท้องถิ่นรักและหวงแหนธรรมชาติ มีส่วนร่วมในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การ จัดการความรู้จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชนในด้านการผลิตผ้าจกคูบัว ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี
2. เพื่อศึกษาการผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตผ้าจกคูบัว ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี
3. เพื่อศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัว ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

ขอบเขตในการศึกษาวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษา “การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัว ตำบลคูบัว อำเภอ เมือง จังหวัดราชบุรี” โดยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อที่หาข้อมูลแบบเจาะลึก ที่จะทำให้สามารถอธิบาย บริบท และแนวคิดได้อย่างครอบคลุม ในการวิจัยครั้งนี้หน่วยการวิเคราะห์ (Unit of Analysis) คือ ชุมชนคูบัว

1. ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรตำบลคูบัวจำนวน 9,760 คน แบ่งเป็นชาย 4,709 คน และหญิง 5,051 คน (สุชาติ พิบูลแถว 2550: 41)

2. ขอบเขตด้านกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่าง 5 กลุ่ม ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน นักพัฒนาชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ชาวบ้าน ครู พระสงฆ์

3. ขอบเขตของเนื้อหา

1.1 ด้านบริบทชุมชนในด้านการผลิตผ้าจกzub ตัวบลzub อำเภอมือง จังหวัดราชบุรี

1.2 ด้านการผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตผ้าจกzub ตัวบลzub อำเภอมือง จังหวัดราชบุรี

1.3 ด้านการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกzub ตัวบลzub อำเภอมือง จังหวัดราชบุรี

4. ขอบเขตพื้นที่ พื้นที่ หมายถึง ชุมชนตำบลzub อำเภอมือง จ.ราชบุรี

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. **ภูมิปัญญาท้องถิ่น** คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของชุมชนตำบลzub ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็นเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่าง ๆ อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหาการจัดการและการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและในตัวของผู้รู้เองหากมีการสืบค้นหาเพื่อศึกษาและนำมาใช้ ก็จะเป็นที่รู้จักกันเกิดการยอมรับ ถ่ายทอดและพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ ตามยุคตามสมัยได้

2. **กระบวนการทอผ้า** หมายถึง ขั้นตอน วิธีการ การจัดการวัตถุดิบ การทอผ้า การแปรรูปผ้า การประดิษฐ์ลวดลาย ตลอดจนการใช้สอยการจัดการความรู้ของชุมชนzub คือการใช้ความเพียรดำเนินการความรู้ด้วยวิธีการและยุทธศาสตร์อันหลากหลาย เพื่อใช้ความรู้เป็นพลังหลักในการบรรลุเป้าหมายตามความมุ่งมั่น เพื่อประโยชน์ต่อองค์กร กลุ่มคน กลุ่มบุคคล เครือข่าย และสังคม

3. **กระบวนการถ่ายทอดความรู้** หมายถึง ขั้นตอน วิธีการ ระเบียบแบบแผน กระบวนการ หรือลำดับการกระทำของชุมชนzub ซึ่งดำเนินต่อเนื่องกันไปให้เกิดผลผลิตหรือเกิดความรู้ที่สมบูรณ์และสังคมของกิจกรรมนั้น ๆ

4. ผ้าจกzub หรือผ้าทอzub หรือผ้าตีนจกzub หมายถึง ผลิตภัณฑ์ผ้าทอลายไทยของชุมชนzubที่มีความเด่น มีลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว คำว่า “จก” ในที่นี้หมายถึง การใช้นวมัก หรือ ล้วง เส้นด้ายขึ้นมาขัดกับเส้นยืน ก่อให้เกิดลวดลายต่างๆ ที่ตีนผ้า

5. ส่วนประสมทางการตลาด 4P หมายถึงกลยุทธ์ทางการตลาดที่ใช้ในการประกอบธุรกิจในของกรณีผ้าจกzub ซึ่งประกอบด้วย ผลิตภัณฑ์ (Product) ราคา (Price) ช่องทางการจัดจำหน่าย (Place) การโฆษณา (Promotion)

5.1 ผลิตภัณฑ์ (Product) หมายถึง สินค้าหรือบริการที่เราจะเสนอให้กับลูกค้าชุมชนzub

5.2 ราคา (Price) หมายถึง ราคาที่เป็นตัวบ่งบอกภาพลักษณ์ของสินค้าชุมชนzub

5.3 ช่องทางการจัดจำหน่าย (Place) หมายถึง ช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าไปสู่มือของลูกค้าชุมชนzub

5.4 การโฆษณา (Promotion) หมายถึง การทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อบอกลูกค้าถึงลักษณะสินค้า เช่น โฆษณาในสื่อต่างๆ หรือการทำกิจกรรม ที่ทำให้คนมาซื้อสินค้าชุมชนzub

6. การเรียนรู้ หมายถึง การฝึกทักษะในกิจกรรมและประสบการณ์บ่อยๆ และต่อเนื่องกัน เกิดการจัดสิ่งที่มีความง่าย ไปสู่สิ่งที่มีความยาก

7. การจัดการความรู้ คือ การเรียนรู้ การปฏิบัติงานจริงและนำข้อมูลที่ได้มาใช้ประโยชน์ ซึ่งเน้นที่การจัดสารสนเทศ และการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเป็นสำคัญ รวมถึงการสร้างความรู้ใหม่ ของชุมชนzub

8. หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือผลิตภัณฑ์ชุมชน หมายถึง หรือ สินค้า หรือ บริการ ที่มาจากกระบวนการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือศิลปวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชนzub

9. องค์กรแห่งการเรียนรู้ หมายถึง องค์กรที่สามารถเรียนรู้สร้างองค์ความรู้เพื่อเพิ่มพูนสมรรถนะที่จะก่อเกิดความก้าวหน้าในการดำเนินกิจการไปสู่เป้าหมายร่วมของ องค์กร

10. อัตลักษณ์ในตัวตน (Self- Identity) หมายถึง การแสดงออกถึงการมีตัวตนทางสังคม สิทธิในการจัดการชีวิตตนเอง โดยการแสดงผ่านทางสัญลักษณ์ คือ ภูมิปัญญาการทอผ้าจกของชุมชนzub

ประโยชน์ที่จะได้รับ

1. ทราบบริบทชุมชนในด้านการผลิตผ้าจกคูบัว ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี
2. ทราบการผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตผ้าจกคูบัว ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี
3. ทราบถึงการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัว ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการจัดการความรู้ในมิติอื่น ๆ
4. นำผลการวิจัยมาเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ดำรงอยู่

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษา ครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ การจัดการ ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกอุบลัว ตำบลอุบลัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี จากเอกสาร หนังสือ ตำรา รายงานการวิจัย และวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องในประเด็นต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาในการทอผ้า
- 2.3 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้
- 2.4 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้
- 2.5 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับองค์กรแห่งการเรียนรู้
- 2.6 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับ โครงสร้างทางสังคม
- 2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.1.1 ความหมายของภูมิปัญญา

จากการศึกษาความหมายที่ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการต่าง ๆ ซึ่งครอบคลุมคำว่าภูมิปัญญา ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย สามารถรวบรวมได้ดังนี้

ก. ภูมิปัญญา

สมจิต พรหมเทพ (อ้างถึงใน กฤษณา ศรีธรรมมา 2549 : 9) ได้ให้ความหมายภูมิปัญญา (Wisdom) หมายถึง ความรู้ ความสามารถทางวิชาการ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากอดีตสั่งสม ปรับ ประยุกต์และพัฒนาตามกาลสมัยและสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป โดยผ่านการสังเกตทดลองใช้ คัดเลือกแล้วถ่ายทอดเป็นวัฒนธรรมสืบทอดต่อมาภูมิรู้ของชาวบ้าน มีคำเรียกอยู่หลายคำ เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) ภูมิปัญญาพื้นบ้าน (Folk Wisdom) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ภูมิปัญญาไทย ภูมิธรรมชาวบ้าน เทคนิควิทยาพื้นบ้าน

ชวาช ปุณโณทก (2531 : 40-42) ได้ให้ ภูมิปัญญา หมายถึง ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ ในการศึกษาเล่าเรียนการที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา การไถนา การเอาควายมาใช้ไถนา การรู้จักนวดข้าวโดยการใส่ควาย รู้จักสานกระบุง ตะกร้า เอาไม้ไผ่มาทำเครื่องใช้ไม้สอยในชีวิตประจำวัน รวมทั้งรู้จักเอาดินที่กระตามาแช่น้ำ ต้มให้เหือดแห้งเป็นเกลือสินเธาว์ ก็เรียกว่าภูมิปัญญาทั้งสิ้น

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544 : 167-176) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญา ในเชิงกระบวนการว่า เป็นเรื่องของอำนาจ ซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ 3 เรื่องด้วยกัน ได้แก่ ระบบคุณค่า กฎเกณฑ์ และสิทธิ ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาเป็นเรื่องของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

เอกวิทย์ ฤ กลาง (2540 : 11-12) ให้ความหมายของภูมิปัญญาไว้ว่า ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชน ได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัว และดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนา สืบสานกันมา ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น ๆ จากพื้นที่อื่น สิ่งแวดล้อมอื่น ที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กัน แล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อม และบริบททางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้นภูมิปัญญาจึงมีทั้งที่เกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่ หรือผลิตซ้ำ เพื่อการแก้ปัญหาและการปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและคาาเปลี่ยนแปลง

จากที่กล่าวมา ผู้วิจัยได้สรุปความหมายของภูมิปัญญา คือ ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีต เป็นความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม และความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์

ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญา

สมชาย ลักษณะนุรักษ์ (อ้างถึงใน กลุญญา ศรีธรรมมา และคณะ 2549 : 12) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาจำแนกตามความสัมพันธ์กับคนได้ดังนี้

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ซึ่งจะแสดงออกมาในรูปการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐานด้านปัจจัยสี่ การบริหาร การจัดการ ตลอดจนการสื่อสารต่าง ๆ เป็นต้น

2. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่น ๆ ในสังคมหรือชุมชน แสดงออกมาในลักษณะของจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะและนันทนาการ ภาษาและวรรณกรรม ตลอดจนการสื่อสารต่าง ๆ เป็นต้น

3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติตลอดจนสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้

ทั้งสามลักษณะนี้คือ มิติวิถีชีวิตของชาวบ้านที่สะท้อนออกมาแสดงถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคม

การจัดการภูมิปัญญา

สายันต์ ไพรชาญจิตร (อ้างถึงในวิมลศรี ชาญจารุจิตร 2547 : 15-16) ได้ให้ความหมายของการจัดการภูมิปัญญาในฐานะที่เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมไว้ว่า หมายถึง กระบวนการหรือชุดของกระทำใด ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรวัฒนธรรมในอดีตของชุมชน ซึ่งรวมเรียกว่ามรดก (Heritages) ที่เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมืองและชุมชนโบราณ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่การสร้างพลังปัญญาและความสามารถให้แก่คนที่มีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการที่นำไปสู่การเผชิญปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ในการพัฒนามิติอื่น ๆ ของชุมชนอย่างรู้เท่าทัน มีอำนาจต่อรอง มีความสามารถในการพึ่งตนเองได้และการจัดการตนเองได้ในทุกระดับ รวมไปถึงการพัฒนาทางจิตใจให้สามารถยกระดับคุณธรรมและจริยธรรมที่ทำให้ชุมชนสงบร่มเย็นร่วมกันได้เป็นปกติอย่างยาวนาน

สายันต์ ไพรชาญจิตร และคณะ (อ้างถึงใน วิมลศรี ชาญจารุจิตร 2550 : 15) กล่าวว่า ภูมิปัญญาในฐานะที่เป็นทั้งความรู้ และทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น มีแหล่งที่อยู่ 2 ลักษณะ ได้แก่

1. ความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) หรือความรู้ในคน ความรู้ติดตัวคน เป็นความรู้ชนิดที่เกิดจากการเรียนรู้สะสมผ่านประสบการณ์ลองผิดลองถูกของแต่ละคน หรือเกิดจากการค้นคว้าทดลองด้วยตนเองจนเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งสามารถนำมาปฏิบัติ หรือแสดงออกเชิงพฤติกรรมจนชำนาญชาญเป็นทักษะในการกระทำให้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงอยู่อย่างปกติของตนเอง กลุ่ม ชุมชน และสังคมที่ตนเองสังกัดอยู่ได้ ความรู้ชนิดนี้มีอยู่ในตัวคนที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นความรู้ที่ฝังแน่นอยู่ในสมองคนที่เป็นเจ้าของนั้น ซึ่งอาจเรียกว่า ความรู้คู่ชีพ

2. ความรู้นอกตัวคน ความรู้ในตำรา หรือความรู้สำเร็จรูป (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ชนิดที่ฝังหรือแฝงกับวัตถุสิ่งของ สิ่งก่อสร้าง วัสดุอุปกรณ์หรือ

ทรัพยากรวัฒนธรรมชนิดที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Resource) มีมนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาใช้ประโยชน์ตามความรู้ความสามารถในแต่ละภูมิภาคแต่ละยุคสมัยหรือแต่ละช่วงเวลาในอดีตที่อาจจะต้องมีวิธีการจัดการ ชูค-คั้น-สกัด สกัดเอารู้ออกมาและแปรรูปความรู้ให้สามารถนำไปใช้งานได้อีกทอดหนึ่ง เนื่องจากเป็นความรู้เก่าที่ผู้คนปัจจุบันอาจไม่เข้าใจ หลงลืม ขาดทักษะความชำนาญในการใช้สอย หรืออีกในลักษณะหนึ่งก็เป็นความรู้ที่ได้รับการบันทึกถ่ายทอดออกมาในรูปของสื่อบันทึกความรู้รูปแบบต่าง ๆ หนังสือ ตำรา เทป บันทึกเสียง คำสอน ป้ายนิเทศ นิทรรศการ ฯลฯ ซึ่งความรู้สำเร็จรูปบางเรื่องสามารถนำมาใช้ได้เลย แต่บางเรื่องก็จำเป็นต้องศึกษา แปลความ และทำความเข้าใจกันใหม่จึงนำไปใช้ประโยชน์ได้

ข. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

อบเชย แก้วสุข (อ้างถึงใน สุดารัตน์ ภัทรคุณพิทักษ์ และคณะ 2548 : 7) ได้กล่าวถึงความหมายของ ภูมิปัญญาว่า หมายถึง พื้นความรู้ ความสามารถ ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความสามารถในการใช้พื้นความรู้สร้างสรรค์งานเพื่อพัฒนาและดำรงชีวิตคนในท้องถิ่น

สุชาติ พิบูลแถว (2550 : 13) ได้กล่าวถึงความหมาย ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่ปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ (Situating Knowledge) เป็นเรื่องของกระบวนการเรียนรู้ที่มีการผสมผสาน การปรับตัว การจัดการ การผลิตซ้ำ ผลิตใหม่อยู่ตลอดเวลา มิใช่ความรู้ที่เป็นอุดมคติ และหยุดนิ่งตายตัว มีที่มาหลายแหล่ง ไม่ยึดติดกับความรู้ชนิดใดชนิดหนึ่งเพียงอย่างเดียว การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะที่ถูกใช้ประโยชน์อย่างค้ำคานยาวนานก็เพราะว่ามีกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เป็นกระบวนการของการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ช้าบ้าง เร็วบ้าง มีกระบวนการจัดการในลักษณะเชิงซ้อนประสานสัมพันธ์หลายระดับ จะเกิดความสมดุลตามสภาพความหลากหลายที่ทำให้ไม่เกิดความขาดแคลน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ความสามารถของคนในท้องถิ่น มีการสั่งสมขึ้นมาจากประสบการณ์ การเรียนรู้และมีระยะเวลายาวนาน มีการคิดค้นต่อเนื่องกันมา ใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหา ปรับตัว และดำรงชีวิตให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ มีการผสมผสานสอดคล้องกับวิถีของกลุ่มชนแล้วถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนเป็นวัฒนธรรม ภูมิปัญญาจึงมีความจำเพาะเจาะจงกับคนในท้องถิ่น มีความเชื่อมโยงกับชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างแยกกันไม่ออก (ภูมิปัญญาท้องถิ่น 2550)

จากที่กล่าวมา ผู้วิจัยได้สรุปความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จึงเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง

องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

สินธุ์ สโรบล (2548 : 129) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาของมนุษย์ชาติที่มีบริบทของภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์เป็นรากฐาน มีพัฒนาการที่เชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับวิถีวัฒนธรรมและทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ มีลักษณะเป็นองค์รวมอย่างบูรณาการคือภูมิปัญญาปัจจัยสี่อันเป็นศาสตร์และศิลป์ที่มีรากของการปฏิบัติที่มีความหลากหลายไม่ตายตัว ถ่ายทอดโดยการพาทำจริง ตอบสนองความจำเป็นในการดำรงชีวิต ทั้งทางกายและใจของมนุษย์ ความเป็นผ้าพื้นบ้านหรือมาตรฐานผ้าทอพื้นบ้านเพื่อสิ่งแวดล้อม จึงมาจากรากฐานองค์ความรู้ท้องถิ่นที่มีโชมาตรวัดจากฐานอุตสาหกรรม แต่เป็นฐานที่เกื้อกูลและพัฒนาต่อคุณภาพชีวิตทั้งภายในและภายนอก

สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร (2543 : 12) ให้ความหมาย ภูมิปัญญาไทยไว้ว่า เป็นองค์ความรู้ที่ผ่านกลั่นกรองความเหมาะสมจากบรรพบุรุษแล้วว่าเหมาะสมกับคนไทย จึงเป็นแนวทางการใช้ชีวิตที่คนไทยปัจจุบันพึงตระหนักในคุณค่าและนำมาปรับประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสภาพชีวิตที่เปลี่ยนไป เพื่อให้พื้นฐานสังคมและเศรษฐกิจไทยมีความมั่นคงเป็นตัวของตัวเอง ก่อนที่จะก้าวหน้าต่อไปในสังคมโลกอย่างยั่งยืน มิใช่การก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว แต่ปราศจากพื้นฐานที่เหนียวแน่นและมั่นคง ดังยุคเศรษฐกิจแบบฟองสบู่ที่คนไทยได้ทดลองเลือกเป็นแนวทางการใช้ชีวิต และได้ประสบกับผลการทดลองอย่างสาหัสสากรรจ์ในช่วงเวลากว่า 5 ปีที่ผ่านมา

แนวการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. แนวการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น มีดังนี้

เอกวิทย์ ฤกลาง (อ้างถึงใน กฤษญา ศรีธรรมมา และคณะ 2549 : 13) ได้ให้แนวคิดในการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน 7 ประการ ได้แก่

1.1 ภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติ คือ การใช้ความรู้หรืออุบายในการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เช่น การเลือกที่ตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัย การหาแหล่งน้ำดื่มน้ำใช้ การปลูกพันธุ์ไม้ไว้ในบริเวณบ้าน เป็นต้น

1.2 ภูมิปัญญาในการจัดเครือข่ายระบบความสัมพันธ์ การพึ่งพา

1.3 ภูมิปัญญาในด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

1.4 ภูมิปัญญาในด้านสมุนไพร-ยากลางบ้าน

1.5 ภูมิปัญญาในด้านโลกทัศน์และชีวทัศน์ เป็นระบบรวบรวมความคิด ความอ่าน ความเชื่อ ทัศนคติที่บุคคลมีต่อโลก มีต่อสังคมมนุษย์เป็นนามธรรม อยู่ในจิตสำนึกของบุคคล อันเกิดจากความคิดและอารมณ์ ซึ่งประสานหรือก่อตัวขึ้นจากประสบการณ์ที่แต่ละคนได้รับมา เช่น โลกทัศน์และชีวทัศน์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ โลกทัศน์และชีวทัศน์เกี่ยวกับเพื่อนมนุษย์และสังคม เป็นต้น

1.6 ภูมิปัญญาในการปลูกฝังคุณธรรม การกำหนดปทัสถาน และการรักษาคุณลักษณะของสังคม

1.7 ภูมิปัญญาในการปรับตัวในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป

ยิ่งยง เทาประเสริฐ (2537 : 3-5) ได้ให้ฐานการคิดเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นองค์ความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ของชาวบ้านที่สั่งสมสืบทอดมา เพื่อดำรงอยู่ของเผ่าพันธุ์ จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ หรือวิถีชีวิตชาวบ้าน

2. แนวการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านจากมิติทางวัฒนธรรม

ในการคิดในเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านจึงมีความจำเป็นที่จะต้องนำเอามิติทางวัฒนธรรมมาเป็นฐานในการคิดหรือพิจารณาเสมอ ในอดีตประเทศไทยมีวิถีคิดที่จะพัฒนาด้วยการเปลี่ยนภูมิภาคให้เหมือนศูนย์กลางหรือเปลี่ยนชนบทให้เป็นเมือง โดยใช้วิธีการแห่งความทันสมัย แทนที่ปรากฏการณ์ดั้งเดิมด้วยสิ่งแปลกใหม่ ในอัตราเร่งที่สูงเกินความสามารถของชุมชนจะรับหรือปรับตัวพัฒนาขึ้นมาจากรากฐานเดิมอย่างค่อยเป็นค่อยไป จึงก่อให้เกิดความแตกแยกทางภูมิปัญญาของชาวบ้านกับต่างถิ่น ยังความสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง รวมทั้งการสูญเสียภูมิปัญญาเดิมและถูกรอบงำโดยวัฒนธรรมบริโภคนิยม เกิดความสับสนในวิถีชีวิตใหม่ สถาบันครอบครัวถูกทำลาย ความเป็นชุมชนดั้งเดิมได้หมดสภาพลง เกิดปัญหาทางสังคมควบคู่ปัญหาทางเศรษฐกิจ ส่งผลถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมและปัญหาสุขภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสุขภาพจิต ข้อสำคัญความทันสมัยดังกล่าวเป็นแค่ความขัดแย้งทางด้านวัตถุที่ขาดความทันสมัยทางภูมิปัญญาและจิตวิญญาณรองรับ จนอาจกล่าวได้ว่าเกิดวิกฤตการณ์ในหลาย ๆ ด้าน เช่น วิกฤตการณ์ทางวัฒนธรรม ปัญหาโสเภณี หรือวิกฤตการณ์โรคเอดส์ เป็นต้น

3. ภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน (เอกวิทย์ ฌ ถกลาง อ้างถึงใน กฤษฎา ศรีธรรมา และคณะ 2549 : 16) ได้กล่าวถึงกรอบแนวคิดภูมิปัญญาชาวบ้าน ในการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทยนั้น

การถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น

อบเชย แก้วสุข (อ้างถึงใน สุภารัตน์ ภัทรคุณย์พิทักษ์ และคณะ 2548 : 7-10) ได้กล่าวถึงการถ่ายทอดความรู้ คือ การบอกวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมักจะถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียน หรือกลุ่มเป้าหมายไปโดยอัตโนมัติ ไม่ได้เรียนวิชาการสอนจากสถาบันใด ๆ แต่จะใช้สามัญสำนึกแบบสังคมปะกิต คือ การเรียนการสอนที่เกิดขึ้นจากการเลียนแบบและจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัว และใช้การถ่ายทอดโดย

1. ใช้วิธีสาธิต คือ ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอน ให้ผู้เรียนทำให้เข้าใจแล้ว ให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม

2. ใช้วิธีปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย สาธิตแล้วนำไปปฏิบัติจริงและปฏิบัติ ซ้ำ ๆ จนเกิดความชำนาญ เพราะผลงานที่จะใช้ดำรงชีวิตได้ ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริง นำเอาไปใช้ประโยชน์ได้ ไม่ใช่ผลงานที่กล่าวอ้างไว้ในตำราเท่านั้น กลุ่มเป้าหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายที่รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้รู้ในท้องถิ่น ส่วนมากจะเป็นคนในครอบครัวเป็นญาติโดยสายเลือด เนื่องจากความรู้บางอย่าง ผู้รู้ทั้งหลายมักหวงแหนมากจะไม่แพร่พรายให้คนอื่น ๆ รู้

3. สื่อต่าง ๆ ในปัจจุบันมีมากมายหลายประเภท ภูมิปัญญาสามารถถ่ายทอดความรู้โดยใช้สื่อต่าง ๆ ได้อย่างสะดวก หน่วยงานต่าง ๆ ที่ให้การสนับสนุนภูมิปัญญาก็สามารถถ่ายทอด สืบความรู้ได้อย่างกว้างขวาง

4. ความจำเป็นในการผลิต ทำให้ภูมิปัญญาต้องถ่ายทอดความรู้สู่บุคคลอื่น ๆ นอกเหนือจากคนในครอบครัวหรือผู้สืบสายเลือด เพื่อต้องการเพิ่มผลผลิตสู่ตลาด สาขาภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ บุคคลผู้มีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์ในการทำงานนั้น ๆ มาอย่างมากมาย ความรู้ดังกล่าวเป็นความรู้ที่นำมาปฏิบัติ มีผลผลิตที่เป็นรูปธรรม เป็นความรู้ที่มีความสำคัญในการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่น ความรู้ ความสามารถดังกล่าว เป็นสิ่งที่สะสมมานาน เป็นโครงสร้างความรู้ที่มีหลักการ มีเหตุผลในตัวเองที่น่าศึกษา ควรอนุรักษ์และสืบทอด ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น นั้นมีอยู่มากมายในท้องถิ่น แต่ละคนต่างมีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์ มีผลงานเพื่อการดำรงชีวิตที่แตกต่างออกไปหลายด้านหลายสาขา ดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม คือ ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ และมีผลงานด้านการทำไร่ ทำนา เลี้ยงสัตว์ ประมง ทำไร่นาสวนผสม ฯลฯ โคกเด่น เลี้ยงตัวเองและครอบครัวได้อย่างเพียงพอมีรายได้จากผลผลิตด้านนี้ มีแนวคิดที่ดี แปลกใหม่ที่เป็นประโยชน์

และช่วยพัฒนา อาชีพด้านนี้ได้อย่างน่าสนใจ เช่น เป็นผู้คิดริเริ่มการทำการเกษตรแบบผสมผสาน เกษตรแบบพอเพียง เกษตรที่เอื้อประโยชน์ต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

2. สาขาหัตถกรรม คือ ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์และมีผลงานโดดเด่นในด้านอาหาร เป็นต้นตำรับการปรุงอาหารที่มีรสชาติอร่อย ให้คุณค่าด้านโภชนาการ ใช้วัสดุที่มีราคาไม่แพง วัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่น รู้จักคิด คัดแปลงสูตรอาหารได้แปลกใหม่ หรือเป็นผู้ที่สืบสานตำรับตำราที่มีอาหารรสเลิศ สามารถผลิตเป็นสินค้าจำหน่ายได้ เช่น การทำปลา ร้า การทำส้มหรือแหนม ขนมห่าง ๆ ฯลฯ ด้านงานประดิษฐ์เครื่องนุ่งห่ม สามารถทำเป็นอาชีพจำหน่ายได้ สามารถทำเลี้ยงตัวเองและครอบครัวได้ เช่น การทำผ้าคลุม การตัดเย็บเสื้อผ้า ฯลฯ ด้านที่อยู่อาศัย สามารถจัดบ้านเรือน บริเวณได้น่าอยู่น่าอาศัยตามอัธยาศัย ทำให้มีสุขภาพอนามัยในการอยู่อาศัย

3. สาขาศิลปกรรม คือ ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ มีผลงานโดดเด่นในด้านจิตรกรรม คือ การวาดภาพฝาผนัง การเขียนภาพลงบนผ้า ผนัง การสลัก ฯลฯ ด้านประติมากรรม คือ ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์และมีฝีมือในการปั้น แกะสลัก การหล่อ เช่น หล่อพระพุทธรูป ปั้นโอ่ง สลักลวดลาย ประดับต้นเทียน สิ่งก่อสร้าง ฯลฯ ด้านสถาปัตยกรรม คือ ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์เรื่องการก่อสร้างอาคารบ้านเรือน โบสถ์ ศาลา ศาลพระภูมิ ฯลฯ ด้านหัตถกรรม (งานช่างฝีมือ) คือ ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ มีผลงานในสิ่งที่ทำมือ เช่น เครื่องจักสานต่าง ๆ ด้านงานประดิษฐ์ คือ ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ด้านการจัดทำผลงานเลียนแบบธรรมชาติ เช่น การประดิษฐ์ดอกไม้ บายศรี การแต่งลวดลายบนแผ่นผ้า ฯลฯ ด้านดนตรี นาฏศิลป์และการเล่นพื้นบ้าน คือ ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ด้านการเล่นดนตรี การขับลำ การฟ้อนรำ การคิดวิธีการเล่นพื้นบ้าน หมอรำ การเล่นหนังปรางโมทัย ลิเก เพลง กันตรึม เจริญ ฯลฯ

4. สาขาสุขภาพสุข คือ ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ด้านการใช้ยาสมุนไพร การรักษาโรคแผนโบราณ การรักษาสุขภาพอนามัยร่างกาย การสืบสานตำราสมุนไพร หมอนวดแผนโบราณ หมอตำแย ฯลฯ

5. สาขาภาษาและวรรณกรรม คือ ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ในการแต่งวรรณกรรมพื้นบ้าน การคิดประดิษฐ์อักษรภาษาถิ่น การสืบสานอักษรโบราณ วรรณกรรมท้องถิ่น ฯลฯ

6. สาขาอื่น ๆ ภูมิปัญญาด้านอื่น ๆ นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้ว ได้แก่ ภูมิปัญญาหรือผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ในด้านต่อไปนี้ ด้านพิธีกรรมต่าง ๆ ได้แก่ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ มีผลงานเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

เช่น หมอสูตรขวัญ ด้านหาศาสตร์ ได้แก่ ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์และมีผลงาน ด้านโหราศาสตร์หรือหมอดู ฯลฯ ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ได้แก่ ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ในการปฏิบัติตามขนบประเพณีของท้องถิ่นนั้น ๆ

แนวคิดการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น

เอกวิทย์ ฌ ถलग (อ้างถึงใน วิมลศรี ชาญจรูญจิตร 2550 : 16) แนวคิดการจัดการ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ใช่การเก็บรวบรวมเนื้อหาภูมิปัญญาทั้งหมด อาจทำให้รู้อย่างกว้าง ๆ ว่ามี เนื้อหากลุ่มใดบ้าง ใครทำ อยู่ที่ไหน หรือสามารถสืบค้นได้จากที่ใด หากแต่สิ่งที่มองทะลุลงไป คือ กระบวนการได้มาของความรู้หรือปรัชญาแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังความรู้ นั้น ๆ การจัดการ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องที่คนในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นจะต้องเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการสร้าง สืบสาน หรือพัฒนาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นให้สามารถเชื่อมต่อกับสมัยใหม่ หรือมีการ ประยุกต์ให้ทันสมัย มิฉะนั้นความรู้ภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมาก็อาจขาดการสืบทอดและตายไปใน ที่สุด ทั้งนี้การรวบรวมความรู้ จำเป็นต้องอาศัยการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อที่จะสามารถย้อนรอย สืบสาว หรือสกัดความรู้เหล่านั้นออกมาได้ ซึ่งอาจได้หลายแนวทาง เช่น การดูที่ผลิตภัณฑ์ สุดท้าย (End Product) แล้วสืบค้นย้อนไปถึงที่มาของผลิตภัณฑ์นั้น ว่าต้นตออยู่ที่ไหน วิธีการ ผลิตออกมาเป็นอย่างไร ภูมิปัญญาที่อยู่เบื้องหลังคืออะไร ซึ่งเก็บรวบรวมความรู้โดยตรงจากตัว บุคคล และ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่มีความจำเป็นเร่งด่วนในการเก็บ ก็คือภูมิปัญญาจาก ปราชญ์ชาวบ้าน

ก. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ยิ่งยง เทาประเสริฐ (2537 : 20) ได้ใช้คำว่าภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยให้ความหมายว่า เป็นองค์ความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่สั่งสมและสืบทอดกันมา อันเป็นความสามารถ และศักยภาพในเชิงแก้ปัญหา การปรับตัวเรียนรู้และสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อการดำรงอยู่ รอดของเผ่าพันธุ์ จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรม เผ่าพันธุ์หรือเป็นวิถีของชาวบ้าน

ง. ภูมิปัญญาชาวบ้าน

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (อ้างถึงใน กฤษณา ศรีธรรมมา และคณะ 2549 : 10) ได้ให้ความสำคัญ เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ วิธีการจัดการ วิธีการชี้แนะและการริเริ่ม เสริมต่อของนักปราชญ์ในท้องถิ่นหรือในชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้านล้วนสะสมงอกงามขึ้นจาก ความรอบรู้ ประสบการณ์ ผนวกด้วยญาณทัศนะเป็นรากฐาน ภูมิปัญญาชาวบ้านมีขึ้นเพื่อการ

ปรับเปลี่ยนสภาพทรัพยากรและองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมให้เพิ่มพูนคุณค่าขึ้นอย่างสอดคล้องประสาน และเหมาะสมกับบริบทต่าง ๆ ของสังคมหรือชุมชนของตน

วิมล คำศรี (อ้างถึงใน กฤษฎา ศรีธรรมมา และคณะ 2549 : 10) ได้ให้ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง พื้นเพรากฐานของความรู้ชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์ด้วยตนเองหรือเรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรู้สะสมที่สืบทอดกันมาหรือทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง แล้วนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหา เป็นสติปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่ชาวบ้านคิดได้เอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงลักษณะประสานประสานและสืบทอดเนื่องจากอดีตสู่ปัจจุบัน

เสรี พงศ์พิศ (2549 : 10-11) ได้ให้ความหมายภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า เป็นความรู้ดั้งเดิมของสังคมไทย เป็นความรู้ที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์และการเรียนรู้ที่ยาวนาน มีลักษณะที่ประสานประสานและเชื่อมโยงกัน ภูมิปัญญาชาวบ้านจะสัมพันธ์แนบแน่นกับชุมชนชุมชนที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ยาวนานย่อมมีภูมิปัญญาของชุมชนหรือภูมิปัญญาของตนเองทั้งสิ้น

อเนก นาคะบุตร (2529 : 11) ได้ให้ความหมายภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ประยุกต์แล้ว ไม่ได้ปิดตัวเอง กระแสตลาด เมื่อกระแสทุนนิยมเข้ามา ก็เอามาสังเคราะห์ประยุกต์ใช้ ถือเป็นภูมิปัญญาฝ่ายปฏิบัตินิยม เช่น ภูมิปัญญาของเกษตรกรที่หาทางออกเรื่องการพึ่งตนเองทางเกษตรได้ ไม่พึ่งพาล้าต่อการตลาด ภูมิปัญญาเหล่านี้ได้รับการตรวจสอบ (Reproduction) ไม่ใช่การกลับไปหาอดีต แต่เป็นการประยุกต์ภูมิปัญญาทุกส่วนเข้ากับภูมิปัญญาใหม่คลี่คลายสถานการณ์ที่แท้จริง

รัชช ปุณ โฉมทก (2531 : 11) ได้ให้ความหมายภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า ความรู้ ความรอบรู้ที่ชาวบ้านเรียนรู้ และมีประสบการณ์สืบทอดกันมา ทั้งทางตรงคือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง ซึ่งได้เรียนรู้จากการทำงาน จากธรรมชาติสิ่งแวดล้อม หรือทางอ้อมซึ่งได้รับจากการศึกษาอบรมสั่งสม และถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ

จากที่กล่าวมา ผู้วิจัยได้สรุปความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ ผลผลิตทางปัญญาของผู้คนในชุมชนและท้องถิ่นที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ประกอบกับแนวคิดวิเคราะห์ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของตนเองจนเกิดเป็นการหลอมรวมเป็นแนวคิดที่เป็นลักษณะของตนเอง สามารถพัฒนาความรู้ดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัยในการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

ความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน

สมจิต พรหมเทพ (อ้างถึงใน กฤษฎา ศรีธรรมา และคณะ 2549 : 11) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านมีความสำคัญต่อชาวบ้าน ครอบครัว และชุมชน ดังต่อไปนี้

1. เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่อดีตอันยาวนานจนกลายเป็นวิถีชีวิตประจำวันของตนเอง และชุมชนตลอดมา
2. เป็นมรดกทางสังคมที่ได้จากการเรียนรู้ โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาของกลุ่มคน ประพฤติปฏิบัติอย่างมองเห็นแนวทางที่ดี และอย่างมีความเชื่อสืบทอดกันมา
3. เป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่มีคุณค่ายิ่ง ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์
4. เป็นข้อมูลพื้นฐานของการดำรงชีวิต และการพัฒนาอย่างยั่งยืนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน
5. เป็นแนวทางนำไปสู่การปรับตัวของชุมชน ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองของชุมชน
6. ช่วยเพิ่มความสมดุลระหว่างธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมกับประชาชนเพราะต่างพึ่งพาอาศัยกัน

ดังนั้นภูมิปัญญาชาวบ้านจึงมีความสำคัญกับท้องถิ่นใน 3 ประการ ดังนี้ (ประเวศ วะสี 2530 : 11-12)

ประการที่ 1 มีความจำเพาะกับท้องถิ่น เนื่องจากภูมิปัญญาชาวบ้านสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ หรือความเจตนาในชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ เพราะฉะนั้น ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องในท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาที่มาจากข้างนอก

ประการที่ 2 มีความเชื่อมโยงและบูรณาการสูง เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริง จึงมีความเป็นบูรณาการสูง ในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เช่น ความเชื่อเรื่องแม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ เป็นต้น ทำให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ ได้แก่ พิธีลอยกระทง พิธีแรกนาขวัญ ฯลฯ พิธีดังกล่าวเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่นำเอาธรรมชาติมาสร้างให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้คนเคารพธรรมชาติ ไม่ทำลายธรรมชาติ

ประการที่ 3 มีความเคารพผู้อาวุโส เนื่องจากภูมิปัญญาชาวบ้านให้ความสำคัญแก่ผู้ที่มีประสบการณ์ มีความเคารพผู้อาวุโสโดยยึดถือว่าผู้อาวุโสเป็นผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่าผู้เยาว์

ประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้าน

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (อ้างถึงใน วราวุธ ผลานันต์ และคณะ 2549 : 10) ได้กำหนดสาขาย่อยของภูมิปัญญาชาวบ้าน ในการคัดเลือกและเชิดชูเกียรติผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมไว้ 5 สาขาดังนี้

1. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านเกษตร เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหา การเกษตรด้านตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต (เช่น การแก้ไขโรคและแมลง) และรู้จักปรับใช้เทคโนโลยี ฯลฯ
2. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้ ต้นน้ำลำธาร การรักษา การถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมเพื่อการอนุรักษ์ เช่น การเคารพแม่น้ำ แผ่นดิน พืชพันธุ์ธัญญาหาร โบราณสถาน และโบราณวัตถุ ฯลฯ
3. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการจัดการ สวัสดิการและธุรกิจชุมชน ได้แก่ กองทุนต่าง ๆ ในชุมชน เช่น สหบาลข้าว (ธนาคารข้าว) สหกรณ์ ร้านค้า กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ และกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ฯลฯ
4. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการผลิตและการบริโภค เช่น การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร ให้สามารถบริโภคได้โดยตรง ได้แก่ การใช้เครื่องมือและครกตำข้าว การรู้จักประยุกต์เทคโนโลยีใหม่มาใช้แปรรูปผลิตผลเพื่อชะลอการนำเข้า
5. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการรักษาโรคและการป้องกัน เช่น หมอพื้นบ้าน หมอธรรมชาติ และผู้รอบรู้เรื่องสมุนไพร

ลักษณะการถ่ายทอดของภูมิปัญญาชาวบ้าน

ภูมิปัญญาชาวบ้านจำแนกตามลักษณะของการถ่ายทอดได้ 2 ลักษณะดังนี้ (เสรี พงศ์พิศ 2533 : 20)

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรมเป็นโลกทัศน์เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน
2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรมเป็นเรื่องเฉพาะด้านต่าง ๆ ที่เห็นได้ชัดเจน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี เป็นต้น (กฤษฎา ศรีธรรมมา และคณะ 2549 : 11-12)

กระบวนการเกิดภูมิปัญญาชาวบ้าน

ประเวศ วะสี (2530: 75) ได้กล่าวว่า เรื่องของ “ภูมิปัญญา” เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่กับมนุษย์มาช้านาน เป็นการดำรงอยู่ในชีวิตที่เกี่ยวพันกับธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่น โดยมีการ

ปรับสภาพการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติตามกาลเวลา เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์โลกที่พิเศษกว่าสัตว์อื่น ๆ กล่าวคือ มีมันสมองที่มีความสามารถในการคิดค้นเรียนรู้ แก้ปัญหา และมีการสืบทอดความรู้เป็นมรดกมาช้านาน แม้ว่า “ภูมิปัญญา” เป็นสิ่งที่ถูกสั่งสมและถ่ายทอดเป็นมรดกมาช้านาน แต่มีลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ เป็นองค์ความรู้ที่มีการเชื่อมโยงกันไปหมด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอาชีพ เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ การใช้จ่าย การศึกษา วัฒนธรรม จะผสมกลมกลืน

รุ่ง แก้วแดง (2541: 22) ได้กล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญาแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ ภูมิปัญญาชาติหรือภูมิปัญญาไทย กับภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน

การผสมผสานภูมิปัญญาชาวบ้านกับภูมิปัญญาสากล

กฤษณา วงษาสันต์ (2542 : 30-32) ได้กล่าวไว้ว่า ผลพวงจากปัญหาเศรษฐกิจ ทำให้ผู้สนใจจะแก้ปัญหาต่าง ๆ มากขึ้น โดยเฉพาะปัญหาของชนบท นักวิชาการหลายท่านมีความเห็นสอดคล้องกันว่า การสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนเป็นทางหนึ่งที่จะสามารถพลิกฟื้นเศรษฐกิจของชาติได้ ดังนั้น รากฐานการพัฒนาจึงควรอยู่ที่การเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนแบบพอเพียงและครบวงจร ชุมชนควรเรียนรู้ ส่งเสริม เผยแพร่ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์การแก้ปัญหาซึ่งกันและกัน และนอกจากนี้ยังต้องการผสมผสานภูมิปัญญาชาวบ้านกับภูมิปัญญาสากล สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาในปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน ดังเห็นได้ในหลายชุมชนในชนบทของไทยที่มีการนำหลักสากลมาปรับใช้กับกิจกรรมของท้องถิ่นดังนี้

1. กิจกรรมสาธิตการตลาดในชุมชนได้นำมาปรับใช้กับหลักสากลโดยนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ให้สอดคล้องกับ “หัวใจของการตลาดหรือหลักการตลาดสากล” โดยยึดแนวปฏิบัติ 4P ดังนี้

1.1 Product (สินค้า) ในปัจจุบัน รูปร่าง สี สัน คุณภาพ และหีบห่อ ชุมชนก็ตระหนักถึงเรื่องนี้มากกว่าสมัยก่อน

1.2 Price เน้นราคาที่เหมาะสมกับคุณภาพสินค้า เน้นความเหมาะสมกับสถานะเศรษฐกิจ สังคม และสอดคล้องกับค่านิยม เช่น การนิยมอาหารและผลิตภัณฑ์ปลอดสารพิษ เป็นต้น

1.3 Place เน้นการจัดให้เป็นระเบียบชัดเจน หีบง่าย สะดุดตา สะดุดใจ ยากหีบใช้สอย

1.4 Promotion จัดสินค้าเชิงการโฆษณา แนะนำ ชักชวน เชิญชวน ด้านคุณภาพสรรพคุณของสินค้าธรรมชาติปลอดภัย เป็นต้น

2. งานกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสัจจะ และธนาคารหมู่บ้าน ก็สามารถปรับใช้กับแนวทางของงาน “สหกรณ์” โดยกิจกรรมของชุมชนปรับประยุกต์จากหลักการสหกรณ์สากลได้คล้ายกัน

2.1 เปิดรับสมาชิกทั่วไปและด้วยความสมัครใจ

2.2 การควบคุมตามหลักประชาธิปไตยโดยสมาชิก

2.3 การเฉลี่ยคืนส่วนเกินตามสัดส่วนที่สมาชิกได้อุดหนุนสหกรณ์

2.4 การให้การศึกษาแก่สมาชิก

2.5 การให้ความร่วมมือระหว่างสหกรณ์ด้วยกัน

2.6 การกระทำธุรกิจกับสมาชิกก่อนบุคคลภายนอก

2.7 การถือความสำคัญของคนมากกว่าเงินทุน

2.8 การไม่มุ่งแสวงหากำไรแต่มุ่งให้บริการแก่สมาชิก

3. งานการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก็ได้ปรับแนวคิดสอดคล้องกับหลักสากล เช่น โครงการปลูกป่า โครงการบวชป่า ประยุกต์จากหลักสากลคือ เน้นการเพิ่มปริมาณต้นไม้ตลอดจนหลักการดูแลรักษาป่า แหล่งต้นน้ำลำธาร เช่น กลุ่มป่าเกะฮอย ปรับกาใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการพัฒนาาระบบเกษตรยั่งยืน ได้ชี้ให้เห็นภูมิปัญญาซึ่งถ่ายทอดกันมาช้านาน และยังมีกรอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมประเภทอื่น ๆ อีกมาก

นอกจากนี้ ยังมีการประยุกต์ใช้ในด้านศิลปวัฒนธรรม งานหัตถกรรม และกลุ่มอาชีพหลากหลายคล้ายหลักสากล ซึ่งมีในกลุ่มต่าง ๆ ในทุกภูมิภาคของประเทศไทย

4. นำหลักการบริหารองค์กรในชุมชนต่าง ๆ มาปรับประยุกต์จากหลักสากล เช่น การบริหารกลุ่มงานพ่อบ้าน แม่บ้าน กลุ่มเยาวชน หรือกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กลุ่มผลประโยชน์ธนาคารข้าว ธนาคารยา กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มผู้สูงอายุ เป็นต้น

5. นำหลักการบัญชีมาปรับประยุกต์ใช้ในงานของชุมชน เช่น งานในระบบบัญชีของร้านค้าชุมชน หรือกิจกรรมสหกรณ์ชุมชน หรือกลุ่มงานสาธิตตลาด โดยประยุกต์จากหลักสากลหรือสอดคล้องกับหลักการปฏิบัติดังนี้ เน้นระบบการบัญชีต้องโปร่งใส (ของไม่ขาดเงินไม่หายตรวจสอบได้ และมีความแม่นยำชัดเจน) โดยนำมาประยุกต์กับกิจกรรมกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนได้เช่นกัน

6. นำหลักการโภชนาการแบบท้องถิ่นมาปรับใช้กับหลักโภชนาการสากล คือ เน้นอาหารมีคุณภาพ สะอาด เกิดประโยชน์ต่อผู้บริโภค ประหยัด และเป็นการพึ่งตนเองได้ ซึ่ง

กิจกรรมดังกล่าวเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในทุกภูมิภาคของประเทศไทยได้ยึดปฏิบัติสืบทอดมาช้านาน

7. นำภูมิปัญญาด้านหมอปั้นบ้าน โดยเฉพาะหมอยาสมุนไพรมาปรับใช้กับวิธีการรักษาพยาบาลแบบสากลหรือแบบตะวันตกได้ โดยแนวคิดที่ว่า ร่างกายมนุษย์ประกอบด้วยธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ดังนั้น ผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรสามารถนำไปปรับใช้ได้กับกระบวนการดูแลสุขภาพอนามัยได้ตั้งแต่ครั้งโบราณ แม้ปัจจุบันก็ยังได้รับความสนใจและนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในด้านการบำบัดรักษาโรคร้ายไข้เจ็บของมนุษย์ได้ เหล่านี้ เป็นต้น

จ. ภูมิปัญญาไทย

กุลวิตรา ภักคานนท์ (อ้างถึงใน อวรุช เงินชูกลิ่น 2543 : 4) ภูมิปัญญาไทยนั้นด้านหนึ่งนอกจากจะเป็นเรื่องของพื้นภูมิธรรมแล้ว ยังหมายถึงศักยภาพในการประสานความรู้ใหม่มาใช้ประโยชน์ด้วย ซึ่งเอื้อให้เกิดทางเลือกใหม่ที่มีลักษณะสากลและลักษณะเฉพาะของเราเอง

เอกวิทย์ ฌ ถलग (อ้างถึงใน อวรุช เงินชูกลิ่น 2543 : 4) ได้อธิบาย ภูมิปัญญาไทยว่าเป็นผลของประสบการณ์สั่งสมของคนที่เรียนรู้จากปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มชนเดียวกัน และระหว่างกลุ่มชุมชนหลาย ๆ ชาติพันธุ์ รวมไปถึงโลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาเหล่านี้เคยเอื้ออำนวยให้คนไทยแก้ปัญหาได้ดำรงอยู่และสร้างสรรค์อารยธรรมของเราเองได้อย่างมีคุณภาพกับสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในระดับพื้นฐานหรือระดับชาวบ้าน ภูมิปัญญาในแผ่นดินนี้มีได้เกิดขึ้นเป็นเอกเทศแต่มีส่วนแลกเปลี่ยนเลือกเฟ้น และปรับใช้ภูมิปัญญาจากอารยธรรมอื่นตลอดมา

กัลยานี ปฎิมาพรเทพ (2548 : 13) ได้กล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ความสามารถและทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกรร ประยุกต์ พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

จากที่กล่าวมา ผู้วิจัยได้สรุปความหมายของภูมิปัญญาไทย คือ ประสบการณ์สั่งสมของคนที่เรียนรู้จากปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มชนเดียวกัน และระหว่างกลุ่มชุมชน หลาย ๆ ชาติพันธุ์ รวมไปถึงโลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ

ลักษณะของภูมิปัญญาไทย

จากการศึกษาความหมายของภูมิปัญญาไทยที่แต่ละท่านให้ไว้พบว่า

1. การเกิดภูมิปัญญา ภูมิปัญญาเกิดจากการสืบทอด ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ แล้วพัฒนา เลือกรองร ปรับปรุงองค์ความรู้ เหล่านั้นจนเกิดทักษะและความชำนาญที่สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย แล้วเกิดภูมิปัญญา (องค์ความรู้ใหม่) ที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด

2. ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาการของภูมิปัญญาไทย มีดังนี้

2.1 ความรู้เดิมในเรื่องนั้น ๆ ผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่ได้รับ

2.2 การสั่งสม การสืบทอดของความรู้ในเรื่องนั้น

2.3 ประสบการณ์เดิมที่สามารถเทียบเคียงกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์ใหม่ได้

2.4 สถานการณ์ที่ไม่มั่นคง หรือมีปัญหาที่ยังหาทางออกไม่ได้

2.5 รากฐานทางพุทธศาสนา วัฒนธรรมและความเชื่อ

3. ลักษณะของภูมิปัญญาไทย มีดังนี้

3.1 ภูมิปัญญาไทย เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) ความเชื่อ (Belief) และพฤติกรรม (Behavior)

3.2 ภูมิปัญญาไทยแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ แวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

3.3 ภูมิปัญญาไทยเป็นองค์รวม หรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต

3.4 ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้ เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชนและสังคม

3.5 ภูมิปัญญาไทยเป็นแกนหลัก หรือกระบวนการทัศน์ในการมองชีวิตเป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่าง ๆ

3.6 ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง

3.7 ภูมิปัญญาไทยมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อปรับสมดุลในการพัฒนาการทางสังคม

ตลอดเวลา

ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาไทย

สามารถ จันทร์สุรย์ (2533 : 4) ได้กล่าวถึงความหมายและขอบข่าย ตลอดทั้งลักษณะของภูมิปัญญาไทยตามที่ได้ศึกษามาแล้วข้างต้นภูมิปัญญาไทยสามารถสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันระหว่างคนกับโลกสิ่งแวดล้อม สัตว์ พืชธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์ของคนกับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน
3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดทั้งสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

ขอบข่ายภูมิปัญญาไทย

จากการรวบรวมสาขาหรือขอบข่ายที่เกี่ยวข้องด้านภูมิปัญญาจากการกรณีศึกษาทั้งหมดของบุคคล และหน่วยงานต่าง ๆ พบว่า มีการจำแนกสาขาภูมิปัญญาไทยไว้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาจากการใช้ชีวิตในธรรมชาติ เนื้อหาภูมิปัญญาคือการอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติในลักษณะของกฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติ และข้อห้ามที่ไม่ให้ชาวบ้านปฏิบัติ เช่น ความเชื่อต่อธรรมชาติต่าง ๆ เรื่องของผี ที่ทำให้เกิดสภาวะสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ ระบบเหมืองฝาย ฝิน้ำ ฝินา เป็นต้น
2. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การอยู่ร่วมกัน ภูมิปัญญาแบบนี้มีพฤติกรรมตามแบบแผนของสังคม มีกฎเกณฑ์บอกอย่างนั้นดี อย่างนี้ไม่ดี มีระบบความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกัน อย่างสันติเป็นหลัก มีความเข้าใจในอนิจจังของชีวิตเป็นสูงสุด รูปธรรมที่แสดงออก คือ ความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ เช่น ปู่ตา ปู่ย่า ฝิพ่อ ฝิแม่ และพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้น
3. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน เช่น ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การทำมาหากินในด้านต่าง ๆ ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค เป็นต้น

สามารถ จันทร์สุรย์ (2536 : 4) ได้อธิบายภูมิปัญญาชาวบ้านใน 2 ลักษณะคือลักษณะที่เป็นนามธรรม และลักษณะที่เป็นรูปธรรม

1. ภูมิปัญญาในลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน
2. ภูมิปัญญาในลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่น ๆ

สามารถ จันทรสุริย์ (2535 : 36) ได้จัดกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1. เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคติ ความคิด ความเชื่อและหลักการ เป็นพื้นฐานขององค์แห่งความรู้ที่เกิดจากการถ่ายทอดกันมา

2. เป็นเรื่องของศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียม ประเพณี

3. เป็นเรื่องของการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับสมัย

4. เป็นเรื่องของแนวความคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน ซึ่งเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ภูมิปัญญาทั้ง 4 กลุ่ม ปรากฏให้เห็นในเรื่องของการประกอบอาชีพ ศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดให้แก่เยาวชนรุ่นหลัง ๆ

ผลจากการรวบรวมการแบ่งสาขาภูมิปัญญาไทยข้างต้น พบว่า ได้แบ่งโดยอาศัยเกณฑ์ 2 ด้าน คือ ด้านสังคมกับด้านมานุษยวิทยา

1. การแบ่งโดยเกณฑ์ทางสังคม สามารถแบ่งได้เป็น 3 ระดับ คือ

1. ภูมิปัญญาส่วนบุคคล คือ ภูมิปัญญาที่บุคคลเป็นผู้คิด ผู้ใช้ มีผู้เป็นเจ้าของต้นตำรับ

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ภูมิปัญญาที่ใช้ปฏิบัติในท้องถิ่นต่าง ๆ โดยไม่ทราบว่ามีใครเป็นเจ้าของหรืออาจเรียกว่า “ภูมิปัญญานิรนาม”

3. ภูมิปัญญาชาติ คือ ภูมิปัญญาที่คนทั้งชาติใช้และปฏิบัติร่วมกัน

2. การแบ่งโดยใช้เกณฑ์ทางมานุษยวิทยา ภูมิปัญญาไทยสามารถแบ่งโดยอาศัยลักษณะของแหล่งกำเนิดได้ 2 ระดับคือ

1. ภูมิปัญญาหลวง คือภูมิปัญญาของหลวงหรือของกลางหรือของส่วนราชการ หรือของราชสำนักที่คนเชื่อเลื่อมใสปฏิบัติร่วมกันเป็นมาตรฐานกลาง

2. ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นผู้คิดและถือปฏิบัติกันเองในแต่ละท้องถิ่น

การกำหนดขอบข่ายหรือสาขาภูมิปัญญาไทย

วราวุธ ผลานันต์ และคณะ (2549 : 10-12) ได้กล่าวไว้ว่า จากการศึกษากำหนดสาขาหรือประเภทภูมิปัญญาไทย พบว่ามีการกำหนดสาขาภูมิปัญญาไทยอย่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ที่หน่วยงาน องค์กรและนักวิชาการแต่ละท่านนำมากำหนด สำหรับโครงการฯ นี้ มี

วัตถุประสงค์เพื่อต้องการนำภูมิปัญญาไทยมาใช้ในการเรียนรู้และส่งเสริมต่อไป คณะผู้วิจัยจึงได้กำหนดสาขาภูมิปัญญาไทยไว้ 10 สาขา ดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิมซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในสภาวะการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหา การเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต (เช่นการแก้ไขโรคและแมลง) การรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

2. สาขาอุตสาหกรรม หัตถกรรม และเทคโนโลยีพื้นบ้าน (ด้านการผลิตและการบริโภค) หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคให้ปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มหัตถกรรม กลุ่มทอผ้า กลุ่มเครื่องปั้นดินเผา กลุ่มเครื่องประดับ กลุ่มเครื่องเงิน เป็นต้น

3. สาขาเศรษฐกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการ ด้านการสะสมและบริหารกองทุน และธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์เพื่อเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

4. สาขาการบริหารจัดการ หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ทั้งขององค์กรชุมชน องค์กรทางศาสนา องค์กรทางการศึกษา ตลอดทั้งองค์กรทางสังคม อื่น ๆ ในสังคมไทย เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน ระบบผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน การจัดการ ศาสนสถาน การจัดการศึกษา ตลอดจนการจัดการเรียนการสอน เป็นต้น กรณีของการจัดการศึกษาเรียนรู้ นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาสาขาการจัดการที่มีความสำคัญ เพราะการจัดการศึกษา เรียนรู้ที่ดี หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ พัฒนา และถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาไทยที่มีประสิทธิภาพ

5. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ประโยชน์เพื่อเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

6. สาขาการดูแลสุขภาพสุขภาพ หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้

7. สาขาการเมือง การปกครองและสวัสดิภาพ หมายถึง ความสามารถในการอยู่ร่วมกัน การรวมกลุ่ม การแก้ไขปัญหาสังคม การสงเคราะห์เอื้ออาทร การจัดสวัสดิการในการ

ประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน และเกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

8. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม นาฏกรรม ทักษะศิลป์ คีตศิลป์ เป็นต้น

9. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษา ทั้งภาษาถิ่น ภาษาไทย ภาษาโบราณ และการใช้ภาษาไทย ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท

10. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์ และปรับใช้หลักธรรม คำสอนทางศาสนา ความเชื่อ และประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติ ให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักธรรมทางศาสนา การบวชป่า การประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น

จากที่กล่าวมา ผู้วิจัยได้สรุปความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ มรดกทางภูมิปัญญาของไทยที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน เป็นเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมของไทยที่ได้รับการอนุรักษ์และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน และในปัจจุบันยังได้มีการสืบสานภูมิปัญญาการทอผ้าของชาวไทยอย่างแพร่หลาย

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาในการทอผ้า

สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา (2542 : 27-28) ได้กล่าวไว้ว่า ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หัตถกรรมทอผ้าปรากฏอยู่ทั่วไปในทุกภูมิภาคของไทย ในครอบครัวสามัญชนผู้หญิงใช้เวลาว่างจากงานในไร่นาทอผ้าไว้ใช้ นำผ้ามาทำเป็นที่นอน หมอนมุ้ง และพิธีกรรมทางศาสนา เช่น ให้ผ้าเป็นสักการะแก่พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย และญาติผู้ใหญ่ในวันสงกรานต์ สบงจีวรสำหรับพระสงฆ์ ใช้ผ้าในพิธีศพ ถวายเป็นพุทธบูชา โดยมีวัตถุดิบคือ ฝ้ายซึ่งปลูกขึ้นเองและไหมที่เลี้ยงไว้ โดยการนำเอาใยของฝ้ายและไหมมาปั่นเป็นด้าย ย้อมสีที่ทำจากสมุนไพร จากนั้นจึงนำมาทอเป็นผืนผ้าโดยประดิษฐ์ประดิษฐ์ลวดลายจากสิ่งแวดล้อม อันสะท้อนถึงโลกทัศน์ที่ผูกพันกับความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติของชุมชนเกษตรกรรม เช่น ลายน้ำ ต้นข้าว ดอกไม้ สัตว์ เป็นต้น

การทอผ้าในหลายท้องถิ่นเป็นหน้าที่สำคัญประการหนึ่งของสตรี ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากมารดาหรือญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านส่วนใหญ่ในชนบทของไทย รวมทั้งการทอผ้านั้น เกิดขึ้นในสังคมจารีตที่มีระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ เช่น ในชุมชนหมู่บ้าน เมื่อมีเวลาว่างจากภารกิจในห้องไร่ห้องนา โดยเฉพาะหลังฤดูเก็บเกี่ยว ชาวไร่ชาวนาจะใช้เวลาว่างในช่วงนั้นผลิตเครื่องมือเครื่องใช้นานาชนิดเพื่อใช้สอยและเพื่อแลกเปลี่ยนกับสิ่งจำเป็นอื่น ๆ ที่ผลิตไม่ได้ ในเรื่องของการทอผ้านั้นเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มเป็นหนึ่งใน

ในปีจยี่สี่ที่มีความสำคัญในการดำรงชีวิต ตามระบบสังคมเดิมนั้น การผลิตปีจยี่สี่ในการดำรงชีวิตจะทำเองในครัวเรือน ตั้งแต่การใช้ยารักษาโรคจากสมุนไพรพื้นบ้าน การทอผ้าจึงเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นอยู่มาก นับเป็นงานที่ผู้หญิงแทบทุกคนต้องทำได้ เพราะความจำเป็นในการใช้สอยในครอบครัว

ทักษะและการเรียนรู้การทอผ้าเป็นกระบวนการต่อเนื่องและการสั่งสมประสบการณ์ที่เกิดขึ้นตลอดช่วงชีวิตของผู้หญิง นับตั้งแต่วัยเด็ก แม่และญาติผู้ใหญ่ก็เริ่มให้เด็กหญิงได้มีโอกาสสัมผัสกับกิจกรรมต่าง ๆ ของการทอผ้า เช่น เตรียมเส้นด้าย เส้นไหม หรือ ช่วยเลี้ยงไหม เมื่อโตขึ้นหรืออย่างเข้าวัยรุ่นจึงเริ่มหัดทอผ้า โดยทำความคุ้นเคยกับอุปกรณ์การทอผ้าประเภทต่าง ๆ และฝึกหัดทุกขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้า เพื่อที่ว่าเมื่อแยกครอบครัวไปแล้วจะต้องทอผ้าไว้ใช้ในครอบครัว

2.2.1 ผ้าทอพื้นเมือง

ปาณี เดชวิทยาพร (2548 : 78) ได้กล่าวไว้ว่า การทอผ้าพื้นเมืองส่วนมากจะเป็นผ้าที่ใช้กันในกลุ่มชนที่อพยพเข้ามาจากการกวาดต้อนคนเข้ามาอยู่ในเมืองไทย ไม่ว่าจะเป็นพวกไท-ยวน ไทลื้อ ลาวครั้ง ลาวโซ่ง ลาวพวน ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 1-3 ของกรุงรัตน โกสินทร์ ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้ เมื่ออพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในประเทศไทยก็มีการสืบสานวัฒนธรรมการแต่งกายของตนเองไว้ มีการทอผ้าตามแบบดั้งเดิมของตนเองไว้ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ผ้าเหล่านี้มีความสวยงามประณีตมากด้วยฝีมือ มีสีสัน ลวดลาย อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มของตนเอง ผ้าทอพื้นเมืองเหล่านี้ปัจจุบัน ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการสืบสาน พร้อมทั้งการนำมาใช้มากขึ้น

2.2.2 การทอผ้าชิ้นดินจก

ความหมายของคำว่า ผ้าชิ้นดินจก ชิ้น หมายถึง ผ้าที่ทอเป็นถุง ดิน หมายถึง โครงสร้างส่วนล่างที่ประกอบเป็นผ้าถุง ซึ่งผ้าชิ้นดินจกจะประกอบไปด้วย 3 ส่วน คือ หัวชิ้น (ส่วนบน) ตัวชิ้น(ส่วนกลาง) ดินชิ้น(ส่วนล่าง) จก ตามภาษาพื้นบ้าน แปลว่า ควักหรือล้วงด้วยมือ เป็นเทคนิคการทำลายบนผืนผ้าเป็นช่วงๆ ทำให้สามารถสลักสีสันลวดลายได้หลากหลายสี เมื่อนำความหมายมารวมกันคำว่า ผ้าชิ้นดินจก จึงหมายถึง การทำลวดลายที่มีสีสันงดงามบนผืนผ้าอาจจะใช้ฝ้ายหรือไหมแล้วนำมาประกอบหรือต่อตรงส่วนล่างของผ้าชิ้น เมื่อรวมกันเป็นผืนจึงเรียกว่า ชิ้นดินจกชิ้นดินจกนี้ถือเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านอย่างแท้จริง เนื่องจากสตรีในอดีตของอาณาจักรล้านนานิยมที่จะสอนลูกหลานให้รู้จักทอผ้าดินจกไว้ใช้ เพื่อที่จะแสดงถึงความ

เป็นกุลสตรีและความเป็นแม่บ้านแม่เรือนในปัจจุบันผ้าตีนจกยังได้รับความนิยมในการสวมใส่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดภาคเหนือตอนบนเช่น เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา สุโขทัย อุตรดิตถ์ และชาวไทย-ยวน จังหวัดสระบุรีและราชบุรีบางส่วน นอกจากจะทอผ้าไว้ใช้เองแล้วยังสามารถทอเป็นสินค้าหัตถกรรมที่สร้างรายได้ให้กับครอบครัวอีกด้วย (OTOP ราชบุรี 2550)

2.2.3 ผ้าไท-ยวน

ไว้ว่า ผ้าจกไท-ยวน นับเป็นผ้าที่มีความสวยงามมาก มีเอกลักษณ์เฉพาะ คือ การใช้สีสันสดใส โดยเฉพาะการเล่นสีเขียว ดำ แดง ผ้าไท-ยวน มีหลายรูปแบบ เช่น ผ้าชิ้นชิว ชิ้นแล่ ชิ้นตาหมู่ ชิ้นตาหมู่พิเศษ ชิ้นตีนจก ซึ่งผ้าเหล่านี้จะใช้ในเวลาและโอกาสต่าง ๆ กัน เช่น ชิ้นแล่ใช้นุ่งอยู่บ้านหรือใช้นุ่งเวลาทำงาน ชิ้นชิว ชิ้นตามหมู่ใช้นุ่งเวลาไปทำบุญ ชิ้นตีนจกใช้นุ่งในวาระพิเศษ เช่น งานมงคลต่าง ๆ หรือทำบุญ เป็นต้น นอกจากนี้มีการทอเครื่องนุ่งห่มที่ใช้ในการแต่งกายแล้ว ยังมีการทอผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ผ้าปูที่นอน ผ้าเช็ดหน้า ผ้าปรกหัวนาค ผ้าปูอาสนะ ย่อมแบบต่าง ๆ เป็นต้น

การทอผ้าจกไท-ยวน ยังคงมีการสืบสานการทอในปัจจุบัน เช่น กลุ่มคนไท-ยวน ที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ไท-ยวน อำเภอลอง จังหวัดแพร่ ไท-ยวน ที่ตำบลคูบัว ตำบลคอนแร่ จังหวัดราชบุรี เป็นต้น

2.2.4 การทอผ้าจกของชาวไท-ยวน ราชบุรี

สมพงษ์ ทิมแจ่มใส (2545 : 141-143) ได้กล่าวไว้ว่า การทอผ้าเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้าน กลุ่มชาวโยนกเชียงแสนมีทักษะในการทอผ้าได้อย่างสวยงาม จนสืบทอดมาถึงชาวไท-ยวน ราชบุรี ซึ่งมีฝีมือในการทอผ้าไม่แพ้กัน

ชาวไท-ยวน ราชบุรี จะปลูกต้นฝ้ายไว้ในบ้านเกือบทุกหลัง ปลูกเป็นไร่บ้านก็มี ปลูกเป็นไร่ฝ้ายก็ไม่น้อย เพราะชาวไท-ยวน ราชบุรี ไม่คุ้นเคยต่อการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ดังคดีที่มีอยู่ว่า “คนทอผ้าไหมใจร้าย คอทอผ้าฝ้ายใจดี” กว่าจะได้ผ้าไหมสักหนึ่งผืนต้องต้มรังไหมตั้งกี่ร้อยรัง เพราะต้องฆ่าตัวคักแดในรังไหมให้ตายเสียก่อนที่จะสาวไหมในน้ำร้อน อีกประการหนึ่งทางภาคเหนือมีอากาศที่หนาวเย็น ซึ่งเหมาะกับการใช้ผ้าฝ้ายเป็นอย่างยิ่ง เพราะผ้าฝ้ายให้ความอบอุ่นดีกว่าผ้าไหม ดังนั้นการทอผ้าของชาวไท-ยวน ราชบุรี ที่บ้านคูบัว ตำบลคูบัว อำเภอเมืองจังหวัดราชบุรี จึงเป็นผ้าฝ้ายเป็นส่วนใหญ่ เพราะสืบทอดประเพณีมาจากชาวโยนกเชียงแสนนั่นเอง

เป็นเวลาที่ยาวนานเกือบ 200 ปีที่ชาวไทย-ยวน ราชบุรี ยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมเอาไว้ได้อย่างเหนียวแน่น มีการเปลี่ยนแปลงในบางส่วนของทางวัฒนธรรมไปบ้าง แต่ประเพณีก็ยังอยู่กับลูกหลานของชาวโยนกเชียงแสน ณ จุดนี้เองจึงเป็นที่มาของการรวมตัวก่อตั้งศูนย์สืบทอดศิลปะผ้าจก ราชบุรี

ผู้ชายชาว ไทย-ยวน ราชบุรี ดั้งเดิมการแต่งกายจะนุ่งกางเกง “ซักปก” ลักษณะคล้ายกางเกงจีน ย้อมด้วยสีคราม สวมเสื้อเสื้แลบแดง ผ่าอกตกแต่งด้วยสีแดงประดับด้วยกระดุมเงิน คาดเอวด้วยกระเป๋าดัก สำหรับใส่ของใช้ส่วนตัวเล็ก ๆ น้อย ๆ ปัจจุบันไม่นิยมแต่งกายแบบนี้กันแล้ว

2.2.5 ลวดลายในผ้าจกของชาวไทย-ยวน ราชบุรี

ลายหลักที่ใช้ในลวดลายผ้าจกของชาวไทย-ยวน ราชบุรี ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พ.ศ. 2543 มีจำนวน 8 ลาย

ในปี พ.ศ. 2538 นายอุดม สมพร ได้ออกแบบลายจกขึ้นมาใหม่ลายหนึ่งให้ชื่อว่า “ลายแคทราย” แรงบันดาลใจมาจากต้นแคทรายซึ่งเป็นไม้ยืนต้นที่ปลูกไว้ในบริเวณวัดแคทราย เป็นไม้หายาก เกือบสูญพันธุ์อีกชนิดหนึ่งของจังหวัดราชบุรี เพื่อเป็นที่ระลึกในคราวที่สมเด็จพระรัตนราชสุตา สยามบรมราชกุมารี เสด็จมาเป็นองค์ประธานเปิดศูนย์สืบทอดศิลปะผ้าจก ราชบุรี

ลายแคทราย จึงจัดเป็นลายที่ 9 ของลายหลักของลวดลายในผ้าของชาวไทย-ยวน ราชบุรี ลายหลักทั้ง 9 ลายยังสามารถที่จะแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มของลวดลาย เช่น ลายเดี่ยว ลายผสม

ลายเดี่ยว

ซึ่งประกอบด้วย ลายกาบดอกแก้ว ลายโก้งแก้ง ลายหน้าหมอน ลายดอกเซีย

ลายผสม

เป็นการนำลวดลายของลายเดี่ยวมาพัฒนาผสมผสานกันใหม่ นับเป็นภูมิปัญญาของชาวไทย-ยวน ราชบุรี จึงสร้างความหลากหลายไว้ในลวดลายการทอผ้าจกของชาวไทย-ยวน ราชบุรี ซึ่งมีชื่อลวดลายดังนี้ ลายกาบหักซ้อน ลายโก้งแก้งซ้อนเซีย ลายแคทราย ลายหักนกคู่ กินน้ำฮ่วมตัน

ลายประกอบ

ลายประกอบเป็นลวดลายเล็ก ๆ ที่มีความหลากหลายนำมาจกรียงไว้ในผ้าจกชาวไทย-ยวน ราชบุรี ซึ่งมีมากมายจนไม่สามารถที่จะจดจำชื่อได้ทั้งหมด ตัวอย่างชื่อลวดลายประกอบ

เท่าที่สามารถติดตามมาได้ก็มี ลายดอกข้าวตอก ลายขอ ลายขอประแจ ลายมะลิเถี่ย ลายกุศ ลายขอเหลียว ลายพื้นปลา ลายนาค ลายต้นไม้ การทอผ้าจกในราชบุรี สามารถแบ่งกลุ่มได้ ดังนี้ กลุ่ม กุบัว กลุ่มคอนแร่ และกลุ่มรางบัว ในแต่ละกลุ่มจะมีเอกลักษณ์ของตนเอง หากไม่ทันสังเกตจะไม่ทราบว่าเป็นกลุ่มใด แต่เรียกว่าเป็นผ้าจกกุบัว ปัจจุบันการทอผ้าจกนิยมทอเป็น ผืนเดียวกัน โดยรวมเอาเชิงตีนขึ้นมารวมในผืนเดียวกัน ทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มขึ้นเพราะทอยาก ต้อง ใช้เวลานานกว่าเดิมมาก

2.2.6 วิธีการทอผ้า

สุดารัตน์ ภัทรคุณย์พิทักษ์ และคณะ (2548 : 20-22) ได้กล่าวไว้ว่า ปัจจุบัน ถึงแม้ว่ายังไม่มีความชัดเจนถึงต้นกำเนิดของการทอผ้า แต่ก็สามารถเทียบเคียงกับหลักฐานอื่น ๆ ซึ่งมีความคล้ายคลึงกัน โดยมีเหตุผลหลายอย่างสนับสนุนแนวคิดที่ว่า การทอผ้ามีวิวัฒนาการ มาจากการทำเชือก ทอเสื่อ และการจักสาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งลายเชือกทาบที่ปรากฏ ร่องรอย ให้เห็นบนภาชนะดินเผา ซึ่งพบเป็นจำนวนมากตามแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ ด้วยเหตุ นี้เองจึงกล่าวได้ว่าการทอผ้าเป็นงานหัตถกรรมที่เก่าที่สุดในโรงงานหนึ่งหลักของการทอผ้า ก็ คือการทำให้เส้นด้ายสองกลุ่มขัดกัน โดยทั้งสองพวกตั้งฉากกัน เส้นด้ายกลุ่มหนึ่งเรียกว่าด้ายยืน และอีกกลุ่มหนึ่งเรียกว่า ด้ายพุ่ง ลักษณะของการขัดกันของด้ายพุ่งและด้ายยืน จะขัดกันแบบ ธรรมดาที่เรียกว่าลายขัด หรืออาจจะเพิ่มเทคนิคพิเศษเพื่อให้ผ้ามีลวดลายสีสันทที่สวยงามแปลก ตา

2.2.7 ขั้นตอนในการทอผ้า

1. สืบเส้นด้ายยืนเข้ากับ (เครื่องขอแกนม้วนด้ายยืน) และร้อยปลายด้ายแต่ละเส้นเข้า เขาหูก (ตะกอก) ดึงปลายเส้นด้ายยืนทั้งหมดม้วนเข้ากับแกนม้วนผ้าอีกด้านหนึ่ง ปรับความตง หย่อนให้พอเหมาะ กรอด้ายเข้ากระสวยเพื่อใช้เป็นด้ายพุ่ง
2. เริ่มการทอโดยกดเครื่องแยกหมูตะกอก เส้นด้ายยืนชุดที่ จะถูกแยกออกเกิดช่องว่าง สอดกระสวยด้ายพุ่งผ่าน สลับตะกอกชุดที่ 1 ยกตะกอกชุดที่ 2 สอดกระสวยด้ายพุ่งกลับ ทำ สลับกันไปเรื่อย ๆ
3. การกระทบพื้นหวี (ฟืม) เมื่อสอดกระสวยด้ายพุ่งกลับก็จะกระทบพื้นหวี เพื่อให้ ด้ายพุ่งแนบติดกัน ได้เนื้อผ้าที่แน่นหนา
4. การเก็บหรือม้วนผ้า เมื่อทอผ้าได้พอประมาณแล้วก็จะม้วนเก็บในแกนม้วนผ้า โดย ผ่อนแกนด้ายยืนให้คลายออกและปรับความตงหย่อนใหม่ให้พอเหมาะ

2.2.8 อุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้า

ในการทอผ้าหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ตำหูก” นั้นต้องอาศัยอุปกรณ์สำคัญคือกี่ ซึ่งโดยทั่วไปมี 2 ประเภท คือ กี่โบราณ และกี่กระตุก (สุदारัตน์ ภัทรคุณพิทักษ์ และคณะ 2548: 20-22)

กี่ทอผ้าเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการทอผ้าที่ประกอบด้วยส่วนประกอบต่าง ดังนี้

1. ตัวกี่ หรือหน้ากี่

เป็นโครงของกี่เพื่อใช้พันขึงฝ้ายเส้นยืนในตอนเริ่มต้นของการทอผ้า ซึ่งด้ายเส้นยืนในปัจจุบันนี้นิยมใช้ไหมประดิษฐ์ที่มาจากโรงงานอุตสาหกรรมแทน เนื่องจากมีความเหนียวและขาดยากกว่าด้ายที่ทอด้วยมือซึ่งถ้าขึงไว้นาน ๆ จะทำให้ด้ายเส้นยืนเปื่อย

2. ออกม้า

เป็นส่วนหนึ่งของโครงที่อยู่ด้านล่างข้างหน้ากึ่งที่ใช้พาดด้ายเส้นยืนเข้าสู่ฟืม

3. ไม้ค้อย

เป็นไม้แผ่นแบนใช้สำหรับสอดด้ายยืนให้สลับกันเป็นการแยกเส้นคู่กับเส้นคี่ ถ้าไม่มีจะทอไม่ได้

4. เขาฟืม

เป็นส่วนที่ใช้ร้อยด้ายหัวซึ่งเป็นด้ายขาวจากโรงงาน มีความหนา และยืดหยุ่นมากกว่าปกติ ด้ายหัวจะเป็นด้ายเส้นยืนอีกทีหนึ่ง เพื่อแยกด้ายเส้นยืนแต่ละเส้นเข้าสู่ฟืม

5. ฟืม

มีลักษณะเป็นซี่เล็ก ๆ เหมือนฟันหวีใช้สำหรับการยกสาย ถ้าเป็นฟืมสมัยก่อนจะทำด้วยไม้ไผ่ แต่ถ้าเป็นฟืมสมัยใหม่ที่ผลิตจากโรงงานจะเป็น โลหะ ซึ่งฟืมจะมีไม้แผ่นหนาครอบอยู่ด้านบนอีกที เรียกว่า ครอบฟืม ข้างทอจะดึงครอบฟืมเพื่อให้ฟืมกระทบเส้นด้ายให้แน่นตามความกว้างของผ้าที่จะทอ การนำฝ้ายมาพันก็เพื่อที่จะนำสู่ซี่ฟืมจะต้องให้ด้ายมีความตึงพอดี และจะต้องใช้เหล็กเกี่ยวด้ายเข้าซี่ฟืมที่ละช่อง หนึ่งช่องต่อหนึ่งเส้น แล้วผูกเข้ากับสะปันอีกที

6. สะปัน

เป็นไม้ท่อนกลม ๆ ใช้ม้วนผ้าที่ทอแล้ว สะปันอยู่ชิดกับที่นั่งของช่างทอ ใช้หมุนเข้าหาตัวเพื่อเก็บผ้าที่ทอเสร็จแล้วเอาไว้เพื่อที่จะได้ทอส่วนที่เหลือต่อไป ในการทอลายตินจกปลายด้านซ้ายของสะปันช่างทอต้องเอากระดามมาพันรอบสะปันไว้เพื่อให้มีความหนาขึ้น เนื่องจากผ้าตินจกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนหนึ่งเป็นลายตินจก ซึ่งเป็นส่วนที่หนาจะอยู่

ปลายด้านขวามือของสะพานอีกส่วนหนึ่งเป็นผ้าพื้นดินชั้น เรียกว่า พะวาน อยู่ปลายด้านซ้ายของสะพาน ซึ่งจะไม่มีลายทำให้บางกว่าด้านที่มีลายดินจก ดังนั้น ถ้าหากไม่นำกระดาษมาพันสะพานเอาไว้ สะพานก็จะไม่ได้ระดับเสมอกันทั้งหมด

7. มะธูแล่น

มีลักษณะคล้ายรถกมี่ 2 อัน แขนงลงมาจากโครงก็ ทำหน้าที่ยกเขาฟิมขึ้นลง

8. ไม้ตีนย่ำ

อยู่ส่วนล่างของก็ ใช้เหยียบเพื่อสับด้ายเส้นยืนให้ห่างออกจากกัน แล้วร่อนด้ายด้วยกระสวยอีกทีหนึ่ง

9. ไม้ขัด

เป็นไม้ไผ่ขนาดสั้น ๆ 2 อัน มีไม้ขัดด้ายเส้นยืนบนก็ เพื่อปรับความตึงความหย่อนของด้ายเส้นยืนให้พอดีมิให้ตึงหรือหย่อนจนเกินไป มิฉะนั้นก็จะทอผ้าออกมาไม่สวย

10. กระสวย

ใช้สำหรับใส่ด้ายเส้นพุ่งร่อนด้ายในการต่อลายหรือขึ้นลาย ทำด้วยไม้มีรูปร่างลักษณะคล้ายเรือยาว ซึ่งด้ายเส้นพุ่ง คือ ด้ายที่ได้จากการปั่นฝ้าย มีสีสันตามลายที่ช่องทอต้องการยกดอก

11. หวี

เป็นหวีที่ทำจากขนหมูป่า ใช้สำหรับหวีด้ายเส้นยืนเพื่อมิให้ด้ายพันกันในระยะระหว่างการทอ ในปัจจุบันอาจใช้หวีที่ทำจากเปลือกมะพร้าว

จากที่กล่าวมา ผู้วิจัยได้สรุปความหมายการทอผ้า คือ ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากมารดาหรือญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง เกิดขึ้นในสังคมจารีตที่มีระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ และการทอผ้ายังเป็นกระบวนการต่อเนื่องและการสั่งสมประสบการณ์ที่เกิดจากทักษะและการเรียนรู้

2.3 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้

2.3.1 ความหมายของการเรียนรู้

สุพัตรา ชาติบัญญัติชาชัย (ม.ป.ป : 26-27) ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทั้งทางด้านสมอง การกระทำและประสบการณ์ โดยเกี่ยวข้องกับความจำ ความเข้าใจ การนึกคิด การรับรู้ การวิเคราะห์ และการแก้ปัญหา การเรียนรู้ในเรื่องใดสามารถเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น ๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การกระทำที่มีกระบวนการทางความคิด มาเกี่ยวข้องพร้อมกับการปฏิบัติ เพื่อเกิดข้อสรุปที่เป็นการเรียนรู้

ความเข้าใจ และสามารถทำได้ ผลลัพธ์ที่ทราบได้จากความเข้าใจของผู้เรียนต่อคำถาม หรือประเด็นที่ต้องการความชัดเจนในเรื่องนั้น ๆ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง การเรียนรู้จึงไม่ใช่การพูดลอย ๆ แต่ควรระบุว่า เป็นการเรียนรู้เรื่องอะไร ก็ต้องมีเป้าหมายที่จะเรียนรู้ นั่นเอง

สุชาติ ศิริสุขไพบูลย์ (2528 : 2) กล่าวว่า การเรียนรู้ คือ การที่บุคคลหรือผู้เรียนได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวรภายใต้สถานการณ์ และเงื่อนไขที่เหมาะสม การเรียนรู้เกิดขึ้นได้เมื่อได้สังเกตเห็นบุคคลสามารถทำสิ่งใดได้โดยที่เขาไม่เคยทำได้มาก่อน นั่นคือได้สังเกตเห็นถึงพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้เรียนที่ได้แสดงออกมา

ฮิลการ์ด และ บาวเวอร์ (Hilgard and Bower , อ้างถึงในจำเนียร ช่วงโชติ 2520 : 2) ได้กล่าวถึง การเรียนรู้เป็นขบวนการอย่างหนึ่งซึ่งมีผลทำให้พฤติกรรมมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อันเป็นผลจากประสบการณ์และการฝึกปฏิบัติ แต่ทั้งนี้ต้องไม่นับไปถึงผลของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม อันเนื่องมาจากตอบสนองที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ หรือสัญชาตญาณหรือปฏิกิริยาสะท้อน การบรรลุลักษณะและการเปลี่ยนแปลงชั่วคราวของอินทรีย์ เช่น เกิดจากความเหนื่อยล้า พิษของยา เป็นต้น

แกรรี และ คิงสลีย์ (Garry and Kingsley , อ้างถึงในจำเนียร ช่วงโชติ 2520 : 2) ได้ให้ความหมายการเรียนรู้โดยทั่วไปไว้ว่าลักษณะที่สำคัญทั่วไปของการเรียนรู้ประกอบด้วย 3 ประการคือ 1. การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ ต้องมีวัตถุประสงค์หรือแรงจูงใจ 2. อินทรีย์ พยายามตอบสนองหลาย ๆ ทางเพื่อนำไปสู่ทางแก้ไขปัญหา 3. การตอบสนองที่ถูกต้องจะเป็นโดยบังเอิญ หรือโดยการคิดมาก่อนก็ตาม จะช่วยทำให้เกิดทั้งการกระทำใหม่ หรือการกระทำเดิมเปลี่ยนแปลง ซึ่งอินทรีย์ได้คัดแปลงการตอบสนองนี้ให้เกิดขึ้นจนเป็นนิสัย

กล่าวโดยสรุป การเรียนรู้เป็นผลของการฝึกปฏิบัติหรือฝึกฝน และทำให้พฤติกรรมเปลี่ยนแปลง เป็นขบวนการซึ่งอินทรีย์พยายามปรับปรุงหรือคัดแปลงพฤติกรรม เพื่อให้ไปถึงเป้าหมายที่ต้องการ ด้วยความพึงพอใจที่เกิดจากแรงจูงใจ

2.3.2 หลักการเรียนรู้

สุชา จันทน์เอม (อ้างถึงใน สุชาติ ศิริสุขไพบูลย์ 2528 : 4-6) ได้กล่าวถึง การเรียนรู้เป็นขบวนการที่ยู่ยากซับซ้อน และอาจประกอบด้วยเคล็ดลับและกลยุทธ์ที่มากมาย แต่อย่างไรก็ตามเรายังมีหลักการในการเรียนรู้โดยสรุปบางประการ ที่ผู้สอนควรจะศึกษา เพื่อเป็นแนวทางในการนำไปใช้วางแผนการสอนที่ดี หลักการเรียนรู้ที่น่าสนใจซึ่ง Leighbody และ Kidd (1996) ได้แนะนำไว้ว่า ก่อนที่ผู้สอนจะได้เริ่มต้นวางแผนจัดประสบการณ์ในการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนนั้น

จะเป็นการที่ดียิ่งขึ้นถ้าหากผู้สอนได้พิจารณาถึงหลักความจริงบางประการที่จะทำให้บุคคลหรือผู้เรียน ได้เกิดการยอมรับและเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ หลักความจริงของการเรียนรู้ที่ได้แนะนำไว้ ได้แก่

1. เราจะเรียนรู้ได้ดีที่สุดเมื่อเรามีความพร้อมที่จะเรียน เมื่อเรามีจุดประสงค์ที่แน่นอน และมีเหตุผลที่ดีในการที่จะเรียนบางสิ่ง ก็จะเป็นการง่ายยิ่งขึ้นที่จะรับการสอนนั้น และทำให้เกิดผลสำเร็จในการเรียนรู้ได้

2. หากเราได้ใช้ความรู้และประสบการณ์ยิ่งมาเพียงใด ยิ่งจะช่วยทำให้เราสามารถเข้าใจในสิ่งนั้นได้มากยิ่งขึ้น หากละทิ้งไปเป็นเวลานานย่อมจะมีผลทำให้ลืมสิ่งนั้นไปได้

3. หากสิ่งที่เราได้เรียนรู้ไปนั้นสามารถนำไปใช้เป็นประโยชน์ต่อตัวเราได้ ก็จะทำให้เราเกิดความพึงพอใจกับสิ่งที่เราได้รับผลนั้น ซึ่งจะทำให้เราจดจำสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปได้ดีและมีความต้องการที่จะเรียนรู้มากขึ้น

4. การเรียนรู้สิ่งใหม่จะกระทำได้ง่ายขึ้น ถ้าหากการเรียนรู้นั้นสามารถจะสร้างความเชื่อมโยงกับสิ่งที่เราได้เรียนรู้มาก่อนแล้วได้ จะเป็นการดีที่สุดในกรณีถ้าหากได้เริ่มต้นจากขั้นตอนที่ง่าย ซึ่งเชื่อมโยงกับสิ่งที่เราสามารถทำได้แล้วหรือกับสิ่งที่เราได้เข้าใจมาก่อนแล้ว ซึ่งจะนำไปสู่การเรียนรู้สิ่งใหม่หรือสิ่งที่มีความยากมากขึ้นได้ดี

5. การเรียนรู้จะต้องกระทำตามลำดับที่ละขั้น สิ่งใหม่ทุกสิ่งที่เราเรียน จำเป็นต้องให้ต่อกับสิ่งที่เรารู้มาแล้วหลาย ๆ สิ่งให้มากที่สุด สิ่งเหล่านี้สามารถกระทำได้ดีด้วยการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้กันอย่างเป็นลำดับขั้นตอนที่เหมาะสม

6. การเรียนรู้งาน จะกระทำได้ดีด้วยการลงมือปฏิบัติ ก่อนที่กระบวนการเรียนรู้จะสมบูรณ์ได้นั้น ผู้เรียนต้องได้รับการฝึกหัดในสิ่งที่คาดหวังว่าจะเรียน

7. การเรียนที่ประสบผลสำเร็จจะช่วยกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ที่ดี ความผิดพลาดจากการเรียนทำให้เกิดความเบื่อหน่าย ถ้าหากเป็นไปได้ผู้สอนจะต้องวางแผนการสอนของเขาให้ประสบผลสำเร็จด้วยการประเมินความสำเร็จในทุกขั้นตอนของการสอน

นอกจากหลักการเรียนรู้ที่ได้กล่าวมาข้างต้นทั้ง 7 ประการนี้แล้ว จะขอเสนอหลักการเรียนรู้อีกบางประการซึ่งสุชา จันทน์เอม ได้อ้างถึงกฎแห่งการเรียนรู้ของ Thorndike ที่น่าสนใจอีก 3 กฎ คือ

1. กฎแห่งผล (Law of Effect) ซึ่งได้กล่าวถึงการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนองซึ่งจะนำความพอใจมาให้ กฎนี้ได้เพิ่งเล็งถึงความพึงพอใจของผลที่เกิดขึ้นจากการเรียนดังเช่น ความพึงพอใจของผู้เรียนในผลผลิตที่ตนได้สร้างขึ้น ซึ่งจะมีผลทำให้เกิดความสนใจ และตั้งใจที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ต่อไป และสิ่งที่จะช่วยให้ผลการเรียนได้รับความพึงพอใจก็

คือ การเสริมแรง ทั้งบวก (ส่งเสริมให้การตอบสนองนี้ดำเนินต่อไป) และการเสริมแรงทางลบ (ระงับ หรือลดการตอบสนองที่ไม่ถูกต้อง)

2. กฎแห่งการฝึก (Law of Exercise) ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนองจะแน่นแฟ้นขึ้นเมื่อมีการฝึกหัดหรือกระทำซ้ำบ่อย ๆ จากผู้เรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเรียนรู้ทักษะจำเป็นต้องมีการฝึกหัดมาก ยิ่งมีการฝึกหัดมาก ทักษะที่ได้รับก็ยิ่งจะดีมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การฝึกหัดจะต้องกระทำภายใต้เงื่อนไขที่เหมาะสม เช่น ไม่ปล่อยให้ผู้เรียนได้ฝึกหัดตามยถากรรม ต้องมีการควบคุมและเสริมแรงอย่างใกล้ชิด ผู้เรียนต้องทราบผลการฝึกเป็นระยะและต้องฝึกหัดภายใต้เหตุผล

3. กฎแห่งความพร้อม (Law of Readiness) ถ้าบุคคลจะเรียนรู้สิ่งใดจะต้องมีความพร้อมที่จะเรียน พร้อมที่จะเรียน พร้อมที่จะแสดงพฤติกรรมบางอย่างที่จำเป็นสำหรับขบวนการเรียนรู้ นั้น กฎแห่งความพร้อมนี้จึงสอดคล้องกับเงื่อนไขพื้นฐานของการสื่อความหมายข้อหนึ่งที่ว่า ผู้รับต้องตั้งใจและสอดคล้องกับหลักการเรียนรู้ข้อที่ 1 ที่ได้กล่าวมาข้างต้นว่าเราจะเรียนรู้ได้ดี เมื่อเรามีความพร้อมที่จะเรียน ดังนั้นผู้สอนจึงต้องสร้างความพร้อมให้เกิดขึ้นในการสอนเสมอ

2.3.3 ชนิดของการเรียนรู้

แกกนีย์ (Gagne , อ้างถึงใน สุชาติ สิริสุขไพบูลย์ 2528: 46-47) ได้จำแนกลักษณะของการเรียนรู้ออกเป็น 8 ชนิด โดยเริ่มตั้งแต่แบบง่าย ๆ ไปจนถึงแบบที่ยุ่งยากซับซ้อน ดังนี้ คือ

1. การเรียนรู้ด้วยสัญญาณ (Signal Learning) เป็นการเรียนรู้ชนิดที่ให้ผู้เรียนได้ตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่เป็นสัญญาณตามเงื่อนไข โดยอาการตอบสนองเป็นลักษณะที่ควบคุมไม่ได้ (Diffuse Motion) ลักษณะการเรียนรู้ชนิดนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นการเรียนรู้แบบการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิก

2. การเรียนรู้สิ่งเร้า-การตอบสนอง (Stimulus-Response Learning) ผู้เรียนจะปฏิบัติการตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่ได้กำหนดด้วยการตอบสนองที่เที่ยงตรงแม่นยำ สิ่งที่ได้เรียนเป็นการพัฒนาความสามารถในทางกล้ำเนื้อของผู้เรียน ซึ่งเรียกว่า Discriminated Operant หรือ บางทีก็อาจเรียกว่า Instrumental Response

3. การเรียนรู้แบบลูกโซ่ (Chining) เป็นลักษณะของการฝึกหัดทักษะกล้ำเนื้อต่อเนื่องของการเรียนรู้จากชนิดที่ 2 ตั้งแต่สองหรือมากกว่าสองทักษะขึ้นไป เงื่อนไขสำหรับการเรียนรู้ชนิดนี้ได้กำหนดขึ้นโดย Skinner

4. การเชื่อมโยงทางภาษา (Verbal Association) หรือการเรียนรู้ทางลูกโซ่ภาษา ซึ่งจะมีลักษณะเงื่อนไขพื้นฐานคล้ายกับของชนิดที่ 3 แต่เน้นหนักในลักษณะของการเรียนรู้ทางภาษาคำศัพท์ ชื่อ สัญลักษณ์ หรือ เครื่องหมายต่าง ๆ

5. การเรียนรู้แบบจำแนกความแตกต่าง (Discrimination Learning) ผู้เรียนจะได้เรียนรู้การจำแนกความแตกต่างต่อสถานการณ์ของสิ่งเร้าต่าง ๆ รู้จักพิจารณา และจับจุดสำคัญต่าง ๆ มีการเปรียบเทียบในระหว่างสิ่งต่าง ๆ ทางด้านลักษณะรูปร่าง สี สัน ขนาด ตำแหน่ง จำนวน และอื่น ๆ สิ่งที่ต้องระวังในการสร้างเงื่อนไขสำหรับการเรียนรู้ชนิดนี้ ก็คือ การสอดแทรก ซึ่งจะมีผลอย่างมากต่อประสิทธิภาพของการเรียน

6. การเรียนรู้ความคิดรวบยอด (Concept Learning) ผู้เรียนจะได้รู้จักแยกแยะสถานการณ์ของสิ่งเร้า ซึ่งจะนำไปสู่การเข้าใจในความหมายของสิ่งที่เรียนนั้น คุณสมบัติต่าง ๆ ของสิ่งที่เรียนจะเป็นสิ่งเร้าที่จะกระตุ้นให้ผู้เรียนได้จำแนกความแตกต่าง ได้เปรียบเทียบ และเกิดเป็นความคิดรวบยอดขึ้น

7. การเรียนรู้กฎเกณฑ์ (Rule Learning) เราอาจกล่าวได้ว่ากฎเกณฑ์ คือลูกโซ่ของความคิดรวบยอดตั้งแต่สองตัวขึ้นไปมาสัมพันธ์ร่วมกัน โดยเกิดความหมายใหม่ที่เป็นจริง การเรียนรู้กฎเกณฑ์คือการเข้าใจในความหมายของกฎเกณฑ์ การจดจำกฎเกณฑ์เหล่านั้นและสามารถนำกฎเกณฑ์ไปใช้งานได้อย่างถูกต้อง ซึ่งอาศัยพื้นฐานจากการเรียนรู้ในชนิดต้น ๆ มาก่อนตามลำดับ

8. การเรียนรู้แบบแก้ปัญหา (Problem Solving) เป็นกระบวนการของการเรียนรู้ในรูปแบบของการใช้ความคิดรวบรวมความรู้ ประสบการณ์ และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ได้เรียนรู้มาเพื่อใช้ในการคิดค้นหาคำตอบต่อปัญหาแปลกใหม่ การเรียนรู้แบบนี้จะช่วยส่งผลให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ความคิดใหม่ ๆ ซึ่งจะพัฒนาความสามารถของผู้เรียนให้มีความเชี่ยวชาญแตกฉานถึงระดับส่งถ่ายความรู้ ซึ่งจัดได้ว่าเป็นระดับสูงสุดของการเรียนรู้

เมื่อการเรียนรู้ในสิ่งต่าง ๆ ได้ถูกจำแนกออกเป็นชนิดของการเรียนรู้แบบต่าง ๆ ลักษณะเงื่อนไขของสิ่งเร้าที่กำหนดให้ผู้เรียนได้ตอบสนอง ดังนั้นการสอนจึงได้พิจารณาถึงชนิดของการเรียนรู้เหล่านี้ด้วย ซึ่งทำได้โดยการเตรียมการและดำเนินการสอนตามลักษณะเงื่อนไขของการเรียนรู้ในแต่ละชนิด ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดนั่นเอง

2.3.4 ประเภทของทฤษฎีการเรียนรู้

จำเนียร ช่วงโชติ (ม.ป.ป. : 6-8) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการเรียนรู้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

1. ทฤษฎีเชื่อมโยงหรือทฤษฎีสื่อสารการตอบสนอง (Association Theories or stimulus-response theories or connectionism)

2. ทฤษฎีความรู้ความเข้าใจหรือทฤษฎีสนาม (Cognitive theories or field theories) แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ทุก ๆ ทฤษฎีจะขึ้นอยู่กับกลุ่มการแบ่งใหญ่ ๆ 2 กลุ่มที่กล่าวมาแล้ว

ทฤษฎีเชื่อมโยงได้รวมกลุ่มสมาชิกที่มีหลักการและแนวคิดที่แตกต่างกัน เช่น ทฤษฎีของ Thorndike, Pavlov, Guthrie, Skinner และ Hull ส่วนทฤษฎีความรู้ความเข้าใจได้รวมทฤษฎีของ Tolman และทฤษฎีของนักจิตวิทยาพวก Gestalt เช่น ทฤษฎีของ Lewin เป็นต้น

ก. ทฤษฎีเชื่อมโยงกับทฤษฎีความรู้ความเข้าใจ (Stimulus – response theories versus cognitive theories)

ทฤษฎีความรู้ความเข้าใจ เน้นถึงการเปลี่ยนแปลงแบบแผนของความรู้ความเข้าใจและการรับรู้ของผู้เรียนฐานะเป็นนัยสำคัญของการเรียนรู้ ส่วนทฤษฎีสื่อสารและการตอบสนอง เน้นไปที่อาการตอบสนองของผู้เรียน การเชื่อมโยงของการตอบสนองกับสิ่งเร้าเฉพาะอย่าง และรวมถึงการเปลี่ยนแปลงภายในตัวผู้เรียนด้วย

ข. ทฤษฎีเชื่อมโยง (Association Theories)

แนวคิดของการเชื่อมโยงได้เกิดขึ้นมานานแล้วและมีอิทธิพลสำคัญต่อจิตวิทยา Aristotle ได้วางกฎการเชื่อมโยงไว้ 3 ประการคือ การเชื่อมโยงด้วยความคล้ายคลึงกัน (Similarity) การเชื่อมโยงด้วยความแตกต่างที่ตรงข้าม (Contrast) และการเชื่อมโยงด้วยการต่อเนื่องกัน (Contiguity) นักจิตวิทยาชาวอังกฤษในต้นสมัยศตวรรษที่ 18 ได้ใช้หลักการเชื่อมโยงเพื่ออธิบายเกี่ยวกับความจำการเรียนรู้และเหตุผล โดยหลักการนี้หมายถึงว่าเมื่อขบวนการทางจิตตั้งแต่ 2 อย่าง (Mental Process) เกิดขึ้นพร้อมกัน ขบวนการเหล่านั้นจะเชื่อมโยงกัน และเมื่อเวลาผ่านไป ถ้าขบวนการหนึ่งถูกกระตุ้นก็มักจะมีแนวโน้มที่จะกระตุ้นอีกขบวนการหนึ่งด้วย ตัวอย่าง เราเห็นชายชราผู้หนึ่งถือไม้เท้าเดินเล่นทุกเช้า ต่อมาเมื่อเห็นชายชราจิตใจของเราที่นึกถึงไม้เท้าหรือถ้าเราพูดคุยกับใครเรื่องไม้เท้า ก็จะทำให้เรานึกถึงชายชราขึ้นมา ซึ่งแสดงว่าผลของความคิดนี้ได้รับอิทธิพลจากการเชื่อมโยงของประสบการณ์หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มี 3 ลักษณะคือมีความคล้ายคลึงกัน (Resemblance) มีความต่อเนื่องกันในเวลาและสถานที่ (Contiguity in time or place) และที่มาของสาเหตุและผลที่ได้รับ (Cause and Effect)

นักจิตวิทยาการทดลองสมัยปลายศตวรรษที่ 19 ไม่เห็นด้วยกับหลักการของการเชื่อมโยงดังได้กล่าวมาแล้ว แต่เชื่อว่าพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ที่แสดงออกนั้น มีพื้นฐานมาจากการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนอง

จิตวิทยาการเรียนรู้ในลักษณะสิ่งเร้าและการตอบสนองนั้นเน้นหลัก 3 ประการ คือ
ประการแรก สถานการณ์ซึ่งมีอิทธิพลให้ผลโดยตรงต่อบุคคลแต่ละคน

ประการที่สอง การตอบสนองซึ่งแต่ละคนแสดงออกเพื่อโต้ตอบต่อสถานการณ์นั้น

ประการที่สาม การสร้างการเชื่อมโยงระหว่างสถานการณ์และการตอบสนองในลักษณะที่สถานการณ์จะก่อให้เกิดการตอบสนองขึ้น การเชื่อมโยงนี้มีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น นิสัย (Habits) ข้อต่อระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนอง (S - R Bond) และการตอบสนองที่วางเงื่อนไข (Conditioned Response) ข้อต่อของการเชื่อมโยงจะเข้มแข็งต่อเมื่อโอกาสที่น่าจะเป็นไปได้มีจำนวนมากพอ และจะอ่อนลงเมื่อความน่าจะเป็นไปได้มีจำนวนน้อยลง

ในทัศนะของนักเชื่อมโยง (Connectionist) แล้ว ความรู้ พฤติกรรมและบุคลิกภาพต่าง ก็เป็นระบบหลาย ๆ ระบบของข้อต่อ และการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนองแต่ละอันเป็นย่อย ๆ ของหน่วยรวมทั้งหมด และดังนั้นการเรียนรู้จึงเป็นเสมือนขบวนการสร้างการเชื่อมโยงใหม่ขึ้นมา และจัดเข้ารูปให้เป็นระบบดังกล่าว ความคิดในเรื่องการเรียนรู้จึงเกี่ยวข้องกับความคิดที่ว่าส่วนรวมทั้งหมด ได้พัฒนามาจากหน่วยย่อย ๆ รวมกัน การเรียนรู้จึงเป็นขบวนการรวมเอาหน่วยเล็ก ๆ เข้าด้วยกันเพื่อสร้างประสบการณ์ทั้งหมดและแบบอันสลับซับซ้อนของพฤติกรรม

ก. ทฤษฎีความรู้ความเข้าใจ (Cognitive Theory)

ทฤษฎีนี้แตกต่างจากทฤษฎีเชื่อมโยง ทฤษฎีความรู้ความเข้าใจเน้นในความคิดที่ว่า การเรียนรู้เป็นขบวนการหนึ่งของการค้นพบและเข้าใจความสัมพันธ์ต่าง ๆ และรวมทั้งการจัดรูปและการค้นหา ความสำคัญของประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ได้รับการกระตุ้นจากสิ่งเร้า หรือสถานการณ์ภายนอก ซึ่งมักพบกันบ่อย ๆ ในการทดลองเกี่ยวกับการเรียนรู้ที่ว่า ผู้ถูกทดลองที่เป็นสัตว์ก็ดี เด็ก หรือผู้ใหญ่ก็ดี อาจสามารถแก้ปัญหาที่ถูกต้องได้โดยทันทีทันใด หรือในทางตรงกันข้ามอาจแก้ปัญหาได้ด้วยวิธีการลองผิดลองถูกด้วย แต่เมื่อใดที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดในวิธีการแก้ปัญหาของผู้เรียนจากการได้ทดลองเพียงครั้งเดียว และนำไปสู่การแก้ปัญหาได้โดยตรง อาจกล่าวได้ว่าผู้เรียนนั้นได้มองเห็นช่องทาง (Insight) แล้ว

คำว่า “การมองเห็นช่องทาง” (Insight) ไคเออร์ (Kohler) นักจิตวิทยากลุ่ม Gestalt เป็นผู้นำมาใช้ในเรื่องการเรียนรู้ โดยจากการทดลองอันหนึ่งของเขา ลิงชิมแปนซี ที่เขาวิจัย 6 ตัว ถูก

ขังไว้ในห้องหนึ่ง บนเพดานห้องตรงกลางมีกล้วยแขวนอยู่ในฐานะใช้เป็นเครื่องล่อ ภายในห้องนั้นมีหีบไม้อันหนึ่งวางอยู่ที่มุมห้อง ลิงทั้ง 6 ตัวพยายามกระโดดขึ้นไปบนหีบซ้ำแล้วซ้ำอีก เพื่อเอากล้วยให้ได้แต่ทำไม่สำเร็จ เพราะกล้วยอยู่สูงและห่างเกินไป มีข้อเท็จจริงที่ว่าความแตกต่างระหว่างบุคคลในเรื่องความถนัดในการเรียนรู้ระหว่างสัตว์จำพวกลิง พอ ๆ กับสัตว์จำพวกมนุษย์ ผลปรากฏว่าลิงชิมแปนซีตัวหนึ่งชื่อ Sultan ฉลาดกว่าตัวอื่น ๆ ที่สามารถแก้ปัญหาด้วยการเอากล้วยมากินได้ ครั้งแรก Sultan พยายามกระโดดขึ้นไปบนหีบเพื่อให้ถึงกล้วย เหมือนที่ลิงตัวอื่นทำกัน แต่ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ต่อมามันหยุดกระโดดและเดินกลับไปกลับมารอบ ๆ ห้อง และมันหยุดชั่วขณะหนึ่งตรงหน้าหีบนั้น และดันหีบมาอยู่ตรงกลางห้องและปีนขึ้นไปบนหีบ เหย่งเท้าขึ้นหยิบกล้วย Sultan สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยการนำเอาหีบเข้ามาสัมพันธ์กันกับกล้วย

การแก้ปัญหาแบบ Insight ที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ เช่น เด็กอายุ 5-6 ขวบ พยายามจะหยิบของเล่นที่อยู่ในตัวเก็บของที่สูง ขึ้นแรกเขาพยายามเลื่อนเก้าอี้มาใกล้ ๆ ตัว และปีนขึ้นไปบนเก้าอี้เอื้อมมือไปหยิบของเล่นนั้น แต่เอื้อมไม่ถึง แม้พยายามเท่าใดก็ตามโดยการเหย่งเท้าข้าง กระโดดบ้าง ในที่สุดเขาจะลงจากเก้าอี้ เหลือบสายตาไปรอบห้องสักครู่ แล้ววิ่งไปหยิบม้านั่งในครัวมาวางบนเก้าอี้ และปีนขึ้นไปบนเก้าอี้แล้วค่อย ๆ ขึ้นไปเหยียบบนม้านั่งอีกทีหนึ่ง ก็สามารถหยิบของเล่นลงมาเล่นได้

เมื่อเปรียบเทียบการแก้ปัญหาระหว่างลิงและเด็กแล้ว พบว่ามีความแตกต่างที่สำคัญ กล่าวคือ เด็กสามารถมองเห็นช่องทางของการแก้ปัญหาได้รวดเร็วกว่าลิง ในกรณีการเรียนรู้ของมนุษย์อย่างน้อยการมองเห็นช่องทางอาจทำได้สำเร็จ โดยใช้ความจำหรือจินตนาการควบคู่กัน ดังนั้นอาจสรุปได้ว่า การเรียนรู้แบบการมองเห็นช่องทางนั้น หมายถึงการแก้ปัญหาโดยการที่ผู้เรียนมีการมองเห็นหรือรับรู้ความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นรูปของปัญหานั้น และสามารถแก้ปัญหานั้นได้อย่างรวดเร็ว

2.3.5 กฎใหญ่ของการเรียนรู้ของ ธอร์นไดค์ (Thorndike)

ธอร์นไดค์ (Thorndike อ้างถึงใน จำเนียร ช่วงโชติ ม.ป.ป. : 13-16) ได้กล่าวว่า

จากการทดลองที่เกี่ยวกับการเรียนรู้แบบลองผิดลองถูก (Trial and error learning) Thorndike ได้เสนอกฎการเรียนรู้ (Law of readiness) กฎแห่งการฝึก (Law of exercise) และกฎแห่งผล (Law of effects) ซึ่งจะได้อีกต่อไป

1. กฎแห่งความพร้อม (Law of readiness)

กฎนี้กล่าวถึงสภาพการณ์ที่ผู้เรียนมีแนวโน้มจะได้รับความพอใจหรือความรำคาญใจกับการยอมรับหรือการปฏิเสธ ซึ่งมี 3 สถานะภาพด้วยกันดังนี้

1. เมื่อหน่วยหรือส่วนของร่างกายพร้อมที่จะกระทำแล้วได้กระทำขึ้นย่อมจะก่อให้เกิดความพึงพอใจ (When a conduction unit is ready to conduct, conduction by it is satisfying)

2. สำหรับหน่วยหรือส่วนของร่างกาย พร้อมที่จะกระทำแล้วไม่ได้กระทำ ย่อมจะก่อให้เกิดความไม่พึงพอใจหรือความรำคาญใจ (For a conduction unit ready to conduct not to conduct is annoying)

3. เมื่อหน่วยหรือส่วนของร่างกายยังไม่พร้อมที่จะกระทำ ถ้าถูกบังคับให้กระทำย่อมจะก่อให้เกิดความไม่พึงพอใจ หรือความรำคาญใจ (When a conduction unit unready for conduction is forced to conduct, conduction by it is annoying)

คำว่า “หน่วยหรือส่วนของร่างกาย (Conduction Unit) ซึ่ง Thorndike ใช้ในกฎแห่งความพร้อมในระยะแรกนั้น Thorndike หมายถึงเซลล์ประสาทของร่างกาย (Neurons) ซึ่งเป็นตัวการกระตุ้นโดยตรงเพื่อก่อให้เกิดการกระทำ แต่ไม่ใช่ความสำนึกคิดได้ (Consciousness or Idea) ความคิดที่ว่า Conduction Unit หมายถึงเซลล์ประสาทได้รับการคัดค้านมาก ในแง่ที่ว่า เมื่อ Conduction Unit หรือเซลล์ประสาทไม่พร้อมที่จะกระทำ และไปบังคับให้กระทำย่อมเป็นไปได้ และฟังแล้วก็ไม่สนิทใจนัก แต่ถ้า Conduction Unit หมายถึงแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดการกระทำ (Action Tendency) ความหมายทางจิตวิทยาของกฎแห่งความพร้อม Thorndike ก็ดูจะแจ่มแจ้งมากขึ้น ในเมื่อแนวโน้มของการก่อให้เกิดการกระทำนั้นหมายถึง การปรับตัว (adjustment) การเตรียม (set) เจตคติ (attitude) ความสนใจและอื่น ๆ ดังนั้นการได้ทำให้แนวโน้มในการกระทำเกิดขึ้นอย่างเต็มทีก็เป็นความพึงพอใจแล้ว เช่น สัตว์ที่วิ่งไปเพื่อจับเหยื่อกินเป็นอาหาร มันมีความพร้อมที่จะกระโดดและครบเหยื่อทันที หรือเด็กที่มองเห็นวัตถุแสงที่น่าสนใจวางอยู่ข้างหน้า ก็เตรียมที่จะมองจ้องและสิ่งไปทีนั้น และใช้มือจับต้องทันที

2. กฎแห่งการฝึก (Law of exercise)

กฎแห่งการฝึก กล่าวถึงความเข้มแข็งของการเชื่อมโยง (Strengthening of Connection) กับการฝึกปฏิบัติ ซึ่งหมายถึงกฎแห่งการใช้ (Law of use) และกับความอ่อนของการเชื่อมโยง (Weakening of Connection) หรือเกิดการลึ้มเมื่อการฝึกปฏิบัติไม่ติดต่อเนื่องกัน ซึ่งก็หมายถึงกฎแห่งการไม่ใช้ (Law of disuse) ดังนั้นการสร้าง ความเชื่อมโยงระหว่างการ

ตอบสนองกับสถานการณ์หรือสิ่งเร้าที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ ซาก ๆ หลายครั้ง ย่อมจะช่วยทำให้กาเชื่อมโยระหว่างของสิ่งนี้แน่นแฟ้นและมั่นคงขึ้น

ธอร์นไดค์ (Thorndike) ได้ให้ความหมายของกฎแห่งการฝึก ซึ่งอาจสรุปเป็นความสำคัญได้ดังนี้

1. การเชื่อมโยงหรือข้อต่อจะกระชับมั่นคงยิ่งขึ้น เมื่อมีการใช้และจะอ่อนลงเมื่อไม่ได้ใช้
2. สิ่งใดที่คนทำบ่อย ๆ หรือมีการฝึกเสมอ ๆ คนย่อมกระทำสิ่งนั้นได้ดี สิ่งใดที่คนไม่ได้ทำนาน ๆ คนย่อมทำสิ่งนั้นไม่ได้เหมือนเดิม
3. ยิ่งได้กระทำซ้ำในการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ยิ่งจะทำให้การกระทำนั้นแน่นอนสมบูรณ์ขึ้น หากเว้นว่างจากการฝึกหัดกระทำอยู่บ่อย ๆ การกระทำนั้น ๆ จะค่อย ๆ ลืมเลือนไป
4. ถ้าร่างกายได้กระทำพฤติกรรมใด ๆ ซ้ำ ๆ อยู่เสมอ จะมีผลทำให้กระทำพฤติกรรมนั้นได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น แต่ถ้าพฤติกรรมใดที่ร่างกายไม่มีโอกาสได้ใช้ หรือได้ทำซ้ำ ๆ บ่อยนักพฤติกรรมนั้นมีแนวโน้มจะถูกลืม หรือแม้จะไม่ลืม ก็ไม่อาจทำให้ถูกต้องสมบูรณ์ขึ้นได้

3. กฎแห่งผล (Law of effects)

กฎแห่งผลอ้างอิง ความเข้มแข็งหรือความอ่อนของการเชื่อมโยง อันเป็นผลที่ทำให้การกระทำเกิดขึ้น โดยที่กฎนี้กล่าวว่า “เมื่อใดที่การเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนองถูกกระทำขึ้นและติดตามด้วยสภาพการณ์ที่ทำให้เกิดความพึงพอใจแล้ว ความเข้มแข็งของการเชื่อมโยงจะเพิ่มพูนแน่นแฟ้นขึ้น ถ้าการเชื่อมโยงถูกกระทำขึ้นและติดตามมาด้วยสถานการณ์ที่ทำให้เกิดความรำคาญใจแล้ว ความเข้มแข็งของการเชื่อมโยงจะคลายความแน่นแฟ้นลง”

ธอร์นไดค์ (Thorndike) ได้อธิบายคำว่า “สภาพที่ทำให้เกิดความพึงพอใจ” (Satisfying) และ “สภาพที่ทำให้เกิดความรำคาญใจ” (Annoying) ไว้ดังนี้

สภาพที่ทำให้เกิดความพึงพอใจ หมายถึงการที่มนุษย์และสัตว์ไม่พยายามหลีกเลี่ยงและมักพยายามคืนรจนขวนขวายรักษาสภาพนั้นไว้หรือทำให้เกิดขึ้นมาใหม่ ส่วนสภาพที่ทำให้เกิดความรำคาญใจ หมายถึงการที่มนุษย์และสัตว์พยายามหาทางหลีกเลี่ยงไม่พยายามอยากได้มาและต้องการให้สภาพนั้นสิ้นสุดลงโดยเร็ว

2.3.6 กฎย่อยของการเรียนรู้ 5 กฎของ Thorndike (Subordinate Laws)

นอกจาก ธอร์นไคค์ (Thorndike) จะได้ตั้งกฎใหญ่ของการเรียนรู้ 3 กฎ ดังกล่าวมาแล้วเขายังได้ตั้งกฎย่อยของการเรียนรู้ไว้อีก 3 กฎด้วยกัน กฎย่อยของการเรียนรู้ 5 กฎ ได้รับการวิจารณ์ว่าเป็นหลักการซึ่ง Thorndike ดูเหมือนจะให้ความสำคัญน้อยกว่ากฎใหญ่ของการเรียนรู้ 3 ข้อที่ได้กล่าวมาแล้วคือ กฎแห่งความพร้อม กฎแห่งการฝึก และกฎแห่งผล อย่างไรก็ตาม กฎย่อยของการเรียนรู้ 5 กฎนี้เป็นเครื่องสนับสนุนกฎใหญ่ของการเรียนรู้

1. ปฏิกริยาตอบสนองหลายรูป (Multiple Responses) เมื่อใดที่ผู้เรียนเผชิญปัญหาหนึ่ง ๆ เขาจะแสดงการตอบสนองหรือพฤติกรรมหลาย ๆ อย่าง จากพฤติกรรมหนึ่งไปสู่อีกพฤติกรรมหนึ่ง เพื่อหาทางแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปได้และเมื่อใดพฤติกรรมที่เหมาะสมในบรรดาหลาย ๆ พฤติกรรมนั้นสามารถแก้ปัญหาได้ความสำเร็จและความพอใจจะติดตามมาและการเรียนรู้ก็เกิดขึ้น แต่ถ้าอินทรีย์ไม่สามารถใช้การตอบสนองหลาย ๆ อย่างแล้ว การแก้ปัญหาที่ถูกต้องก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้

2. การเตรียมพร้อมหรือเจตนาคติ (Set of attitude) การตอบสนองต่าง ๆ ของบุคคลถูกกำหนดขึ้นด้วยการปรับปรุงคุณลักษณะของแต่ละบุคคลที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมและการเตรียมพร้อมในขณะนั้นให้คงทนถาวร เจตนาคติหรือการเตรียมพร้อมไม่แต่เพียงกำหนดสิ่งที่บุคคลจะกระทำ แต่ยังกำหนดถึงสิ่งที่จะทำให้บุคคลเกิดความพอใจหรือรำคาญใจด้วย ดังนั้นการเตรียมพร้อมหรือเจตนาคติของแต่ละบุคคลจึงเป็นตัวบ่งชี้ถึงลักษณะพฤติกรรมที่สำคัญของบุคคลอีกด้วย Thorndike กล่าวว่านักกติกอล์ฟที่มีความทะเยอทะยานมาก จะรู้สึกไม่พอใจในการตีลูกยาก ๆ ไม่ได้ และอาจเกิดการท้อแท้ได้ หลักการนี้เกี่ยวกับระดับของความทะเยอทะยานและความรู้สึกอันเนื่องมาจากความสำเร็จและความล้มเหลว

3. การเลือกพฤติกรรมก่อนหลัง (Prepotency of elements) หลักการนี้กล่าวว่าผู้เรียนสามารถเลือกแสดงปฏิกริยาโต้ตอบต่อปัญหาได้ก่อนหลังในเมื่อมีแนวทางให้โต้ตอบได้หลาย ๆ ทาง นั่นก็หมายถึงว่าบุคคลสามารถเลือกหัวข้อที่สำคัญ ๆ เมื่อตอบสนองให้สอดคล้องกับหัวข้อเหล่านั้น และหลีกเลี่ยงลักษณะภายนอกอื่น ๆ ที่จะทำให้อินทรีย์เกิดการสับสนเพื่อนำไปสู่พฤติกรรมที่เหมาะสมต่อไป ความสามารถนี้เกี่ยวข้องกับหลาย ๆ ส่วนของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กัน ซึ่งอาจเป็นไปได้ในการที่ทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างแจ่มแจ้ง

4. การตอบสนองโดยมีข้อคล้ายคลึงกัน (Response by analogy) ปัญหาที่ว่าบุคคลมีปฏิกริยาโต้ตอบต่อสถานการณ์แปลกใหม่ได้อย่างไรคำตอบก็คือบุคคลมักตอบสนองต่อสถานการณ์ใหม่ได้ เพราะสถานการณ์นั้นมีความคล้ายคลึงกันกับสถานการณ์ในอดีตที่เขาเคยโต้ตอบมาก่อน หรืออาจกล่าวได้ว่า บุคคลสามารถตอบสนองต่อปัญหาบางอย่างในสถานการณ์

ใหม่ได้ ก็เพราะเขาได้มีการสะสมความรู้ หรือประสบการณ์ที่เกี่ยวกับปัญหาเหล่านั้นไว้ก่อนแล้ว

5. การเคลื่อนย้ายการตอบสนองด้วยการเชื่อมโยง (Associative shifting) หลักนี้กล่าวว่าถ้าการตอบสนองหนึ่ง ๆ ถูกเก็บไว้อย่างสมบูรณ์โดยผ่านการเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์ที่ได้รับการกระตุ้น การตอบสนองนั้นอาจนำไปใช้กับสิ่งเร้าใหม่ ๆ ได้ทั้งหมด สถานการณ์การกระตุ้นหมายถึง ครั้งแรกเป็นบวก และเปลี่ยนเป็นลบ จนในที่สุดสถานการณ์ดั้งเดิมไม่หลงเหลืออยู่เลย Thorndike ได้ยกตัวอย่างจากการกระทำที่สอนให้แมวขึ้นชั้น ครั้งแรกล่อด้วยชิ้นปลา และคำพูด หลังจากทดลองหลายครั้ง ต่อไปไม่ต้องใช้ปลา เพียงแต่พูดอย่างเดียวว่า “ขึ้นชั้น” แมวก็ขึ้นได้

2.3.7 องค์ประกอบพื้นฐานของการเรียนรู้ (ประสาธ อิศรปริศา 2518: 12-14) ได้กล่าวว่าการที่เกิดการเรียนรู้ขึ้นได้ จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบพื้นฐานอย่างน้อยที่สุด 4 ประการด้วยกัน คือ

1. แรงจูงใจ (Motive)
2. สิ่งจูงใจ (Incentive)
3. อุปสรรค (A barrier or block)
4. กิจกรรม (Activity)

1. แรงจูงใจ (Motive) ในขณะที่มีชีวิตอยู่ร่างกายย่อมมีความต้องการต่าง ๆ เมื่อใดที่ร่างกายเกิดความต้องการหรือเกิดความไม่สมดุลขึ้น จะมีแรงขับ (Drive) หรือแรงจูงใจ (Motive) เกิดขึ้นภายในอินทรีย์ผลักดันให้หาสิ่งที่ขาดไปนั้นมาทำให้ร่างกายอยู่ในภาวะที่พอดี แรงจูงใจเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้ เพราะเป็นตัวจักรสำคัญ หรือเป็นต้นตอที่แท้จริงของพฤติกรรม

2. สิ่งจูงใจ (Incentive) สิ่งที่จะจูงใจเป็นสิ่งที่ลดความเครียดและนำไปสู่ความพอใจ นักจิตวิทยาเชื่อว่า สิ่งจูงใจจะเป็นศูนย์กลางหรือหัวใจของการเรียนรู้ เขาถือว่าแรงจูงใจซึ่งถือว่าเป็นภาวะภายในของอินทรีย์และกิจกรรมต่าง ๆ ล้วนเกิดขึ้นจากสิ่งจูงใจทั้งสิ้น

3. อุปสรรค (A barrier or block) นับเป็นพื้นฐานสำคัญอีกประการหนึ่งของการเรียนรู้ เพราะอุปสรรคหรือสิ่งกีดขวางย่อมทำให้เกิดปัญหา การที่ผู้เรียนเกิดปัญหาจะทำให้ผู้เรียนพยายามทำซ้ำ ๆ หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเพื่อจะฟันฝ่าอุปสรรคนั้นไปสู่เป้าหมายให้ได้

4. กิจกรรม (Activity) กิจกรรมหรือการตอบสนองของอินทรีย์เป็นส่วนที่จะทำให้ทราบว่าใครเกิดการเรียนรู้หรือไม่ เพียงใด ช้าหรือเร็วอย่างไร และเป็นสิ่งที่อาจใช้อ้างอิง (Infer) ไปถึงความรู้สึกนึกคิดทางจิตใจที่ซ่อนเร้นอยู่ได้ เราจะสังเกตเห็นว่า คนเรามักจะชอบประกอบกิจกรรมที่นำความสำเร็จ หรือความพอใจมาให้ ช้า ๆ อยู่เสมอ แม้ว่าจะไปเจอปัญหาใหม่ ๆ ส่วนกิจกรรมหรือพฤติกรรมที่ไม่เคยนำความสำเร็จมาให้ นั่นมักจะหลีกเลี่ยง

2.3.8 ลำดับขั้นในกระบวนการเรียนรู้

1. เกิดแรงจูงใจ แรงจูงใจมักจะเกิดขึ้นจากความไม่สมดุลภายในของแต่ละบุคคล นับเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นที่สุดสำหรับการเรียนรู้ แรงจูงใจจะมีผลให้แต่ละคนไวต่อการรับสัมผัสสิ่งเร้าและเป็นสิ่งกำหนดทิศทาง และจุดหมายของพฤติกรรม

2. กำหนดเป้าหมาย เมื่อแรงจูงใจเกิดขึ้น แต่ละบุคคลก็จะกำหนดเป้าหมายที่จะทำให้เกิดความพึงพอใจ เมื่อกำหนดเป้าหมายแล้ว กริยา (Action) เพื่อจะไปสู่เป้าหมายก็จะเริ่มขึ้น เป้าหมายที่กำหนดขึ้นอาจจะเป็นเป้าหมายเพื่อจะสนองความต้องการทางสรีระหรือทางสังคมก็ได้

3. เกิดความเครียด เมื่อสิ่งที่ประสงค์หรือเป้าหมาย ไม่อาจสนองความต้องการได้โดยทันทีทันใด ก็จะเกิดความเครียดขึ้น ในกรณีเช่นนี้ถือว่าได้เกิดอุปสรรคหรือมีสิ่งกีดขวาง (A barrier or block) ขึ้นแล้ว อุปสรรคในสถานการณ์การเรียนรู้ก็คือ สิ่งกีดขวางไม่ให้บุคคลสามารถประกอบกิจกรรม เพื่อให้ได้สิ่งที่ต้องการอย่างทันทีทันใด เช่น อยากเดินร่ำได้คล่อง ๆ เดียวนี้ หรืออยากจะโยน โบว์ลิ่งให้เก่งในวันเดียว แต่ไม่อาจทำได้ เป็นต้น ความเครียดจะมากหรือน้อยจะขึ้นอยู่กับระดับของแรงจูงใจ คือถ้ามีแรงจูงใจมาก ความเครียดก็มักจะมาก ถ้ามีแรงจูงใจน้อยความเครียดก็จะน้อย การที่มีความเครียดมากก็จะมีผลให้บุคคลเกิดความพยายามที่จะฟันฝ่าสิ่งที่กีดขวาง หรือแก้ปัญหาต่าง ๆ มากกว่าผู้ที่มีความเครียดน้อย

4. เลือกการตอบสนองที่เหมาะสม ในทุก ๆ สถานการณ์การเรียนรู้ มักจะมีแนวทางให้เลือกทำอยู่มาก ซึ่งผู้เรียนจะเป็นผู้ตัดสินใจเลือกแนวทางนั้นได้ การตัดสินใจเลือกอาจจะด้วยวิธีการเดาสุ่ม หรืออาจเลือกโดยเหตุผลทางตรรกศาสตร์ก็ได้ แต่อย่างไรก็ตามการเลือกที่จะตอบสนองนั้นก็ย่อมตั้งอยู่บนความคิดที่ว่า วิธีนั้นเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่จะแก้ปัญหาได้

5. กำหนดและแก้ไขการตอบสนองให้เหมาะสม ปกติการตอบสนองที่เหมาะสมมักจะเกิดจากการทดลองซ้ำ ๆ ซาก ๆ เพราะการตอบสนองที่ประสบผลสำเร็จครั้งสอง ครั้งแรก อาจจะเกิดขึ้นจากความบังเอิญ โดยที่ผู้ปฏิบัติเองก็ยังไม่ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างการตอบสนองที่ตนทำลงไปกับผลที่ออกมา ในกิจกรรมบางอย่างเราอาจพบวิธีการแก้ปัญหาได้

รวดเร็วกว่า แต่ในบางสถานการณ์อาจต้องทดลองทำซ้ำ ๆ เพื่อหาข้อบกพร่องที่ต้องแก้ไข และกำหนดเป็นวิธีการแก้ปัญหาที่สมบูรณ์

6. หลีกเลี่ยงและงดเว้นการตอบสนองที่ไม่เหมาะสม เมื่อผู้เรียนรู้ว่า กิจกรรมหรือการตอบสนองใดไม่มีประโยชน์หรือไม่เหมาะสมเขาก็จะไม่เสียเวลาทำกิจกรรมนั้นอีก เราจะสังเกตเห็นได้ง่ายในกิจกรรมประเภททักษะ ซึ่งผู้เรียนที่เกิดการเรียนรู้แล้ว จะงดเว้นหรือตัดการตอบสนองหลายอย่างที่เคยทำในระยะแรก ๆ ออกไป

2.3.9 ลักษณะและความสำคัญของทฤษฎีการเรียนรู้

สิ่งที่เกิดขึ้น โดยทั่วไปในชีวิตประจำวันของมนุษย์ สัตว์ และสิ่งที่ไม่มีชีวิตทั้งหลาย นั้นเราเรียกให้ความหมายในแง่ที่เป็น “ปรากฏการณ์” (Phenomena) ที่ปรากฏให้เห็น เมื่อมีปรากฏการณ์ในลักษณะอย่างเดียวกันหรือคล้ายคลึงกันเกิดขึ้นซ้ำซากในทำนองเดียวกันหลาย ๆ ครั้ง ก็น่าสังเกตว่าอาจจะมิกฎเกณฑ์หรือเหตุผลบางอย่างที่สนับสนุนหรือก่อให้เกิดปรากฏการณ์เหล่านั้นขึ้น ความคิดเบื้องต้นของคนเราในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบางสิ่งบางอย่างขึ้น ที่เราเรียกว่า ฐานคติ (Assumption) นั้นเป็นข้อสังเกตเริ่มแรกเกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เมื่อความสนใจในสิ่งที่ได้สังเกตได้พัฒนาขึ้นไป ประกอบกับฐานคติที่เรามีอยู่ ทำให้เรามีความประสงค์อยากทดสอบความจริงหรือความสัมพันธ์ระหว่างเหตุที่เราคิดกับผลที่เห็นจากปรากฏการณ์ การที่จะทดสอบนั้นจำเป็นต้องอาศัยความเข้าใจจากประสบการณ์และการเรียนรู้ช่วยด้วย และในการทดสอบหรือพิสูจน์สิ่งใด สิ่งสำคัญยิ่งก็คือ การตั้งสมมติฐาน (Hypothesis) อันได้จากการพัฒนาฐานคติต่าง ๆ ขึ้นมา ในที่สุดเมื่อพิสูจน์หรือทดสอบได้ว่าสมมติฐานนั้นเป็นจริง และเป็นความจริงในกาลและสถานการณ์ทั่วไป เราก็ถึงจุดเรียกว่าเกิดทฤษฎีขึ้นมาแล้ว

การพิจารณาลักษณะหนึ่งของทฤษฎีข้างต้นนี้มีจุดประสงค์จะชี้ให้เห็นว่า ส่วนใหญ่แทบทั้งหมดนั้น ทฤษฎีเกิดขึ้นจากภาวะการณ์จริง ๆ จากสิ่งที่ได้ประพฤติปฏิบัติกันจริง ๆ จะเป็นการแปลกประหลาดที่เหตุใดจึงมีความคิดหรือคำกล่าวหาว่า ทฤษฎีนั้นปฏิบัติไม่ได้ ในเมื่อทฤษฎีก็กำเนิดมาจากปรากฏการณ์ที่เป็นความจริงซึ่งพฤติกรรมปฏิบัติกันอยู่จริง ๆ ปัญหาเช่นนี้ ถ้าหากว่าเป็นเรื่องของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (Natural Sciences) แล้ว ทฤษฎีต่าง ๆ ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าไม่เป็นความจริง ถึงแม้ว่าอาจจะมีข้อแม้บางประการอยู่บ้าง แต่ในแง่ของสังคมศาสตร์ (Social Sciences) ปัญหาการใช้ทฤษฎีในเชิงปฏิบัติจะมีปัญหายุ่งยากมาก ดูตัวอย่างง่าย ๆ ว่าทฤษฎีอันหนึ่งถือกำเนิดมาจากปรากฏการณ์ในสภาพสังคมค่านิยมและวัฒนธรรมแห่งหนึ่ง ย่อมเป็นการยากที่จะเห็นทฤษฎีนั้นเป็นความจริงในเชิงปฏิบัติในอีกสภาพสังคมค่านิยมและวัฒนธรรมหนึ่ง ดังนั้นข้อโต้แย้งหรือคำกล่าวหาในเรื่องทฤษฎีกับการปฏิบัติจึง

ยังคงมีอยู่ต่อไป トラบเท่าที่ความเข้าใจในงานค้นคว้ายังหาความเป็นสากลไม่ได้ แต่อย่างไรก็ตาม ก็คงไม่มีผู้ใดจะปฏิเสธได้ว่า ทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ที่เกิดขึ้นในสภาพสังคมหนึ่ง อาจจะใช้เป็นแนวทางศึกษาและเข้าใจอีกสังคมหนึ่งได้ ถ้าหากรู้จักคัดแปลงประยุกต์ใช้โดยพยายามขจัดความลำเอียง อคติ (Bias) และอุปทาน (Prejudice) เสียบ้าง

ทฤษฎีการเรียนรู้ก็มีลักษณะเช่นเดียวกันกับทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ โดยทั่ว ๆ ไป ก็จะเป็นอันตรายอยู่มากถ้าจะนำทฤษฎีจากอีกสังคมหนึ่งไปใช้กับอีกสังคมหนึ่งโดยไม่ระมัดระวัง กระนั้นก็ตามทฤษฎีการเรียนรู้ก็ยังคงจำเป็นและมีความสำคัญอยู่มากในแง่ที่จะเป็นแนวทางชี้ให้ทราบถึงกฎเกณฑ์ หรือหลักการหรือเงื่อนไขต่าง ๆ ที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ หรือที่จะทำให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน นอกจากนี้ทฤษฎีการเรียนรู้ยังจะเป็นแนวในการกำหนดหลักสูตร เลือกวัสดุอุปกรณ์ และเลือกโครงสร้างของเทคนิคการสอน ทฤษฎีการเรียนรู้จึงมีความสำคัญมากในฐานะที่เป็นเครื่องมือที่จะช่วยปรับสถานการณ์ในห้องเรียน ให้มีบรรยากาศที่จะส่งเสริมคุณภาพทางวิชาการให้ดีขึ้น

2.3.10 การเรียนรู้ตามทฤษฎีของไทเลอร์ (Tylor)

ความต่อเนื่อง (Continuity) หมายถึง ในวิชาทักษะ ต้องเปิดโอกาสให้มีการฝึกทักษะในกิจกรรมและประสบการณ์บ่อยๆ และต่อเนื่องกัน

การจัดช่วงลำดับ (Sequence) หมายถึง หรือการจัดสิ่งที่มีความง่าย ไปสู่สิ่งที่มีความยาก ดังนั้นการจัดกิจกรรมและประสบการณ์ ให้มีการเรียงลำดับก่อนหลัง เพื่อให้ได้เรียนเนื้อหาที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

บูรณาการ (Integration) หมายถึง การจัดประสบการณ์จึงควรเป็นในลักษณะที่ช่วยให้ผู้เรียน ได้เพิ่มพูนความคิดเห็นและได้แสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกันเนื้อหาที่เรียนเป็นการเพิ่มความสามารถทั้งหมด ของผู้เรียนที่จะได้ใช้ประสบการณ์ได้ในสถานการณ์ต่างๆ กัน ประสบการณ์การเรียนรู้ จึงเป็นแบบแผนของปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ระหว่างผู้เรียนกับสถานการณ์ที่แวดล้อม (การเรียนรู้ 2550)

2.3.11 ทฤษฎีการเรียนรู้ที่สำคัญ เป็นรากฐานของการเรียนการสอน แยกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ 2 กลุ่ม คือ (เสาวนีย์ สิกขาบัณฑิต 2530 : 13-15)

1. กลุ่มพฤติกรรม (Association Theory)

ทฤษฎีการเรียนรู้ในกลุ่มนี้ เป็นทฤษฎีที่เน้นถึงปฏิริยาโต้ตอบ (Response) ของผู้เรียน ซึ่งเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับสิ่งเร้า (Stimuli) เฉพาะอย่าง ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงในตัวของผู้เรียนเอง อริสโตเติลเป็นผู้ก่อกำเนิดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการเชื่อมโยงขึ้น โดยกำหนดขบวนการ 3 ประการด้วยกัน คือ การเชื่อมโยงด้วยความคล้ายคลึงกัน (Similarity) การเชื่อมโยง

ของความแตกต่างแบบตรงกันข้าม (Contrast) และการเชื่อมโยงด้วยการปะติดปะต่อ (Contiguity) นักจิตวิทยาชาวอังกฤษสมัยปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 พิจารณาลักษณะการเชื่อมโยงนี้ในฐานะเป็นกุญแจสำคัญที่จะไขไปสู่ความลึกกลับของจิต เขาใช้ความเชื่อมโยงอธิบายว่าความเข้าใจและการใช้เหตุผลตามหลักการ (Doctrine) ของการเชื่อมโยงนี้ ซึ่งหมายความว่าเมื่อขบวนการทางจิตตั้งแต่ 2 อย่างขึ้นไปเกิดขึ้นพร้อมกัน ขบวนการเหล่านั้นจะเชื่อมโยงผูกพันในลักษณะที่เมื่อเวลาผ่านไป หากขบวนการอย่างหนึ่งถูกกระตุ้น ก็มีแนวโน้มที่จะกระตุ้นขบวนการอีกอันหนึ่งหรืออื่น ๆ ด้วย อย่างไรก็ตามความเชื่อเรื่องการเชื่อมโยงนี้ได้มีแนวคิดใหม่เกิดขึ้น โดยชี้ให้เห็นชัดว่า การเชื่อมโยงจะปรากฏในลักษณะของจิตวิทยาสิ่งเร้าและการตอบสนอง (Stimulus-response psychology) ซึ่งตามหลักจิตวิทยาแบบนี้จะปรากฏว่ากิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์มีพื้นฐานอยู่บนการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง ดังนั้นในจิตวิทยาการเรียนรู้แบบสิ่งเร้ากับการตอบสนองได้สร้างขึ้นมาจากสถานการณ์ (Situation) เป็นประการแรก ซึ่งมีอิทธิพลหรือมีผลกระทบต่อตัวบุคคล ประการที่สอง การตอบสนองซึ่งตัวบุคคลแสดงต่อสถานการณ์อันนั้น และประการสุดท้าย คือ การสร้างการเชื่อมโยง (Connection) ระหว่างสถานการณ์กับการตอบสนอง ในลักษณะที่ว่าสถานการณ์จะก่อให้เกิดปฏิกิริยาตอบโต้ได้ การติดต่อดังนี้เรียกว่า เป็นความผูกพันแบบเอส-อาร์ (S-R Bond)

2. กลุ่มความรู้ความเข้าใจ (Cognitive or Field Theory)

นักจิตวิทยาในกลุ่มความรู้ความเข้าใจ มีแนวคิดแตกต่างไปจากนักจิตวิทยากลุ่มพฤติกรรม คือ จะเน้นความสำคัญของส่วนรวมก่อนส่วนย่อย เขาเห็นว่าการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้เรียนสามารถมองเห็นส่วนรวมได้ชัดเจนทั้งหมด ผู้เรียนอาจเรียนจากการรับรู้ส่วนรวมก่อน ตอนแรก ๆ ภาพพจน์อาจจะยังไม่ชัดเจน ต่อเมื่อสามารถแยกแยะความแตกต่างของส่วนย่อยทีละน้อย ก็จะทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ของส่วนรวมทั้งหมดได้ชัดเจน ซึ่งแนวคิดนี้มีพื้นฐานเกี่ยวข้องกับการรับรู้ (Perception) ที่จะจัดแบบรูปร่างหรือสัณฐาน โครงสร้างต่าง ๆ ในลักษณะรวมเข้าด้วยกันทั้งหมด ทฤษฎีการเรียนรู้ของกลุ่มนี้จึงเรียกว่า เกสตอลท์ (Gestalt) เป็นภาษาเยอรมันซึ่งหมายถึง โครงสร้างสัณฐาน (Configuration) หรือส่วนรวมทั้งหมด

2.3.12 แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายโอนการเรียนรู้

การถ่ายโอนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นเมื่อการเรียนรู้ในสถานการณ์หนึ่งส่งผลต่อการเรียนรู้ในอีกสถานการณ์หนึ่ง การส่งผลอาจอยู่ในรูปของการส่งเสริมให้สามารถทำได้ดีขึ้น (การถ่ายโอนการเรียนรู้ทางบวก) การส่งผลอาจอยู่ในรูปของการขัดขวางให้สามารถทำได้ช้าลง (การถ่ายโอนการเรียนรู้ทางลบ)

จากที่กล่าวมา สรุปว่าการเรียนรู้ เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างถาวร (Permanent Change) ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม การเรียนรู้เกิดขึ้นได้โดยไม่เลือกเวลาและสถานที่ จะมีการสอนหรือไม่สอนก็ได้ ซึ่งการเรียนรู้เป็นพฤติกรรมดั้งเดิม (Pre- Learned Behavior) เปลี่ยนไปสู่พฤติกรรมที่มุ่งหวัง (Expected Behavior) และการเรียนรู้สามารถยกระดับไปสู่ “ปัญญา” อันเป็นเป้าหมายที่แท้จริงของการจัดการความรู้ได้

2.4 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้

2.4.1 ความหมายของการจัดการความรู้

วิจารณ์ พานิช (2547 : 1) ได้กล่าวไว้ว่า การจัดการความรู้ หมายถึง กลุ่มผู้ปฏิบัติงานภายในองค์กร หรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง ร่วมกันจัดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อสร้างความรู้จากประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันสำหรับนำมาใช้ปรับปรุงงาน และเพื่อยกระดับความสามารถในการค้นหาความรู้จากภายนอกเข้ามาใช้ในการทำงาน โดยมีเป้าหมายของงานในระดับที่เกิดผลสัมฤทธิ์อย่างน่าภาคภูมิใจไปสู่การสร้างนวัตกรรมจากการทำงาน และมีการส่งสมความรู้สำหรับการทำงานไว้ในภายในองค์กรหรือหน่วยงานหรือกลุ่มผู้ปฏิบัติงานในรูปของคลังความรู้ที่มีระบบการจัดเก็บให้ค้นหาใช้ได้อย่างสะดวก ค้นหาได้ตลอดเวลา ได้ทันทีที่ต้องการ และมีการปรับปรุงคลังความรู้ให้ทันสมัยอยู่เสมอ ไม่เป็นความรู้ที่เก่าเก็บหรือล้าสมัย

ยุทธนา แซ่เตียว (อ้างถึงใน วราวุธ ผลานันต์ และคณะ 2549 : 121) อธิบายไว้ว่าการจัดการความรู้เป็นการนำความรู้มาใช้พัฒนาขีดความสามารถขององค์กรให้ได้มากที่สุด โดยมีกระบวนการในการสรรหาความรู้เพื่อถ่ายทอดและแบ่งปันไปยังบุคลากรเป้าหมายได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

เบลจิส อูท (Beijerse Uit, อ้างถึงในชวลิต ศุภศักดิ์ธำรง 2550: 14) ให้ความหมายไว้ว่าการจัดการความรู้ คือ การบรรลุความสำเร็จตามเป้าหมายขององค์กร โดยใช้ปัจจัยการสร้างความรู้เพื่อช่วยกระตุ้นให้พนักงานสามารถพัฒนาสมรรถนะหลัก นอกจากนี้ การจัดการความรู้ช่วยให้ระบบข้อมูลภายในองค์กรมีความง่ายต่อการจัดการและการนำไปใช้

เคอมาลี (Kermaly, อ้างถึงในชวลิต ศุภศักดิ์ธำรง 2550: 14) ให้ความหมายไว้ว่า การจัดการความรู้ คือ การสร้างสภาพแวดล้อมภายในองค์กรที่ก่อให้เกิดการสนับสนุน การสร้างและถ่ายทอดความรู้ โดยเป็นการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมองค์กร และวิสัยทัศน์ของผู้บริหาร แรงจูงใจของพนักงาน ความซื่อสัตย์ต่อลูกค้าและระบบต่าง ๆ ที่เอื้อให้เกิดการจัดการความรู้

วิจารณ์ พานิช (อ้างถึงใน บุญดี บุญญาภิกิจ และคณะ 2547 : 22) กล่าวไว้ว่า การจัดการความรู้ หมายถึง การยกระดับความรู้องค์กร เพื่อสร้างผลประโยชน์จากต้นทุนทางปัญญา โดยเป็นกิจกรรมที่ซับซ้อนและกว้างขวาง ไม่สามารถให้นิยามด้วยถ้อยคำสั้น ๆ ได้ ดังนั้น ต้องให้นิยามหลายข้อจึงครอบคลุมความหมาย ได้แก่

1. การรวบรวม การจัดระบบ การจัดเก็บ และการเข้าถึงข้อมูลเพื่อสร้างเป็นความรู้ เทคโนโลยีด้านข้อมูลและด้านคอมพิวเตอร์เป็นเครื่องมือช่วยเพิ่มพลังในการจัดการความรู้ แต่เทคโนโลยีด้านข้อมูลและคอมพิวเตอร์ โดยตัวของมันเองไม่ใช่การจัดการความรู้

2. การจัดการความรู้เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนความรู้ ถ้าไม่มีการแลกเปลี่ยนความรู้แล้ว ความพยายามในการจัดการความรู้ก็จะไม่ประสบผลสำเร็จ พฤติกรรมภายในองค์กรเกี่ยวกับวัฒนธรรม พลวัต และวิถีปฏิบัติมีผลต่อการแลกเปลี่ยนความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมและสังคมมีความสำคัญต่อการจัดการความรู้อย่างยิ่ง

3. การจัดการความรู้ต้องอาศัยผู้รู้ในการตีความและประยุกต์ใช้ความรู้ ในการสร้างนวัตกรรมและเป็นผู้นำทางในองค์กร รวมทั้งต้องการผู้เชี่ยวชาญในสาขาใดสาขาหนึ่งแนะนำวิธีประยุกต์ใช้การจัดการความรู้การติดตามความก้าวหน้าของคน และดึงคนมีความรู้ไว้ในองค์กร ถือเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้

นำทิพย์ วิภาวิน (อ้างถึงใน สุदारัตน์ ภัทรคุณพิทักษ์ 2548 : 10) กล่าวไว้ว่า การจัดการความรู้ มาจากคำว่า Knowledge และ Management หมายถึงการจัดการสารสนเทศ (Information) และการบริหารคน (People) ในทุกองค์กรมีการใช้สารสนเทศที่จัดเก็บไว้ในรูปดิจิทัล และจัดเก็บเป็นความรู้ใหม่ที่บุคคลในองค์กรมีเพื่อเผยแพร่และแบ่งปันการใช้สารสนเทศในองค์กร จึงจำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเช่น ระบบอิทธิทัศน์ และ โซลูชันกรุปแวร์เป็นเครื่องมือ โดยการจัดการรู้นั้นไม่เพียงเฉพาะความรู้ในองค์กร แต่เป็นรู้นอกองค์กรที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงานขององค์กรด้วย

โรโอ โกะ โตยามา (Ryoko Toyma, อ้างถึงใน บุญดี บุญญาภิกิจ และคณะ 2547: 20) ได้ให้ความหมาย การจัดการความรู้ หมายถึง การจัดการเพื่อเอื้อให้เกิดความรู้ใหม่ โดยใช้ความรู้ที่มีอยู่และประสบการณ์ของคนในองค์กรอย่างเป็นระบบ เพื่อพัฒนานวัตกรรมที่จะทำให้มีความได้เปรียบเหนือคู่แข่งทางธุรกิจ

ชาสสเกล (Chascale, อ้างถึงในชวลิต ศุภศักดิ์ธำรง 2550: 14) ให้ความหมายไว้ว่า การจัดการความรู้ คือ การติดต่อสื่อสาร โดยยึดหลักการปฏิบัติที่ดีที่สุด และแบ่งปันความรู้ที่ได้จากการทำงานในอดีตแล้วนำกลับมาใช้ใหม่

ชอง และคณะ (Chong, อ้างถึงในชวลิต สุภักดิ์ธีธำรง 2550: 14) ให้ความหมายไว้ว่า การจัดการความรู้ คือ กระบวนการที่ช่วยเพิ่มทักษะและความเชี่ยวชาญของพนักงาน โดยอาศัย การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การจัดการความรู้ เป็นแผนการที่เป็นระบบและสอดคล้องกันในการจำแนก บริหารจัดการ และแลกเปลี่ยนสารสนเทศต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ฐานข้อมูล เอกสาร นโยบายและขั้นตอนการทำงานรวมทั้งประสบการณ์และความชำนาญต่าง ๆ ของบุคลากรในองค์กร โดยเริ่มจากการรวบรวมสารสนเทศและประสบการณ์ต่าง ๆ ขององค์กร เพื่อเผยแพร่ให้พนักงานสามารถเข้าถึงและนำไปใช้ระบบนี้ทำให้เกิดองค์กรแห่งการเรียนรู้กระตุ้นให้พนักงานเกิดความร่วมมือและกระจายอำนาจในการทำงานเพื่อมุ่งผลสัมฤทธิ์ของงานเป็นที่ตั้ง

2.4.2 ความสำคัญของการจัดการความรู้

1. ช่วยเพิ่มผลผลิตให้แก่องค์กร
2. ก่อให้เกิดการแบ่งปันกระบวนการและการปฏิบัติงานที่ดีที่สุดในองค์กร
3. ช่วยเพิ่มความพึงพอใจของลูกค้าและผู้รับบริการ
4. สร้างความได้เปรียบทางการตลาดและการแข่งขัน
5. สนับสนุนให้เกิดการประดิษฐ์คิดค้นและการสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ ๆ
6. สนับสนุนให้เกิดการทำงานร่วมกับผู้อื่น
7. สนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้และการใช้ประโยชน์จากการเรียนรู้ภายในองค์กร
8. ช่วยในการดึงดูดและรักษาต้นทุนมนุษย์หรือทรัพยากรมนุษย์ขององค์กร
9. สนับสนุนภาวะผู้นำและก่อให้เกิดการตัดสินใจที่ถูกต้อง
10. ก่อให้เกิดต้นทุนทางโครงสร้างและการใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่
11. ทำให้เกิดความเป็นไปได้ของรัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์

2.4.3 เป้าหมายของการจัดการความรู้

กฤษฎา ศรีธรรมมา และคณะ (2549 : 5-7) ได้กล่าวว่า การจัดการความรู้มีเป้าหมาย 3 ประการใหญ่ ๆ ได้แก่ ประการแรก การจัดการความรู้เพื่อพัฒนางานให้มีคุณภาพและผลสัมฤทธิ์ยิ่งขึ้น ประการที่สอง การจัดการความรู้เพื่อพัฒนาคน คือพัฒนาผู้ปฏิบัติงานในทุกระดับ แต่ที่จะได้ประโยชน์มากที่สุด คือพนักงานระดับกลาง และพนักงานชั้นผู้น้อย ประการสุดท้าย การจัดการความรู้เพื่อพัฒนาฐานความรู้ขององค์กรหรือหน่วยงาน ซึ่งจะช่วยให้องค์กรมีศักยภาพในการฝ่าฝืนความยากลำบากหรือความไม่แน่นอนในอนาคตได้ดีขึ้น

ดังนั้นการจัดการความรู้จึงเป็นกระบวนการนำทุนปัญญาไปสร้างคุณค่าและมูลค่า ซึ่งอาจเป็นมูลค่าทางธุรกิจหรือคุณค่าทางสังคมได้

2.4.4 แนวทางรวบรวม วิเคราะห์ และสังเคราะห์การจัดการความรู้

การจัดการความรู้มีแนวทางในการรวบรวม วิเคราะห์และสังเคราะห์ ดังนี้

1. กระบวนการ (Process) ของการจัดการองค์ความรู้ ได้แก่ การสร้างความรู้ขึ้นใช้เองจากการทำงาน เพื่อหาช่องทางใหม่ ๆ หรือหานวัตกรรมในการทำงานทำให้การทำงานหรือการประกอบกิจกรรมได้ผลดีขึ้น หรือก้าวสู่กระบวนการทัศน์ใหม่ กระบวนการสร้างความรู้ขึ้นใช้เองน่าจะมีทั้งทำโดยตั้งใจหรือตั้งใจกับที่ทำโดยไม่ตั้งใจ แต่เกิดผลเป็นการสร้างความรู้ และกระบวนการสร้างความรู้ ทำอย่างต่อเนื่องควรหาทางระลึกลับย้อนกลับไปและรวบรวมข้อมูลดังกล่าว นำมาวิเคราะห์ทบทวน สังเคราะห์ขึ้นเป็นแนวทางสำหรับจัดกระบวนการของประชาคมต่อไป หรือสำหรับแลกเปลี่ยนให้ประชาคมอื่นได้นำไปเป็นแนวทางและปรับใช้

2. การค้นคว้าหาความรู้จากภายนอก สำหรับนำมาใช้ประโยชน์ ดำเนินการอย่างไรบ้าง ในสถานการณ์ใดที่ทำให้มีการค้นคว้าหาความรู้จากภายนอกอย่างเข้มข้นมากกว่าปกติ แหล่งความรู้ที่ใช้มีที่ใดบ้าง แหล่งใดจัดว่าเป็นแหล่งที่ดี คืออย่างไร วิธีการค้นคว้าอย่างไร บุคคลหรือสมาชิกในองค์กรหรือเครือข่ายที่มีความสามารถพิเศษในการค้นคว้าหาความรู้จากภายนอกมีลักษณะอย่างไร มีการเปรียบเทียบ คัดเลือก หรือผสมผสานระหว่างความรู้ที่ค้นคว้ามาจากภายนอก กับความรู้ที่สร้างขึ้นเองจากการทำงานอย่างไรบ้าง เป็นต้น

3. การตรวจสอบ คัดเลือกความรู้ คัดเอาความรู้ที่ไม่แม่นยำทิ้งไป เอาความรู้ที่ไม่เหมาะสมต่อการใช้งานในบริบทกลุ่มหรือองค์กรทิ้งไปทำอะไร มีความรู้มากน้อยแค่ไหน ที่ถูกคัดออกโดยกระบวนการนี้ ยกตัวอย่างหรือแสดงตารางระบุรายชื่อความรู้ดังกล่าว ระบุว่าตัดทิ้งเพราะเหตุใด ผ่านกระบวนการตรวจสอบอย่างไรจึงเชื่อว่าเป็นความรู้ที่ไม่น่าเชื่อหรือไม่เหมาะสม คนที่มีลักษณะแบบใดที่มีความสามารถในด้านนี้เป็นพิเศษ ถ้าจะพัฒนาขีดความสามารถของกลุ่มหรือองค์กรในด้านการตรวจหรือคัดเลือกความรู้ควรมีวิธีการดำเนินการอย่างไร เป็นต้น

4. การกำหนดความรู้ที่จำเป็นสำหรับใช้งาน มีการกำหนดหรือไม่ ถ้ามีการกำหนด โปรดระบุว่ามีความรู้ด้านใดบ้าง กระบวนการกำหนดอย่างไร ใช้เกณฑ์อะไร มีการปรับปรุงข้อกำหนดหรือไม่ ถ้ามีทำบ่อยแค่ไหน บุคคลที่เป็นแกนนำในด้านนี้คือใครบ้าง ทำไมจึงเป็นคนที่ทำภารกิจนี้ได้ดี เป็นต้น

5. การจัดหมวดหมู่ความรู้ และจัดเก็บให้อยู่ในลักษณะให้ค้นหาได้ง่าย และอยู่ในลักษณะที่ใช้งานได้ง่าย มีการทำบ้างหรือไม่ ทำอย่างไร ใครเป็นผู้ทำ มีการปรับปรุงบ่อยแค่ไหน กลไกให้เกิดการปรับปรุงคืออะไร และนำเสนอความรู้ดังกล่าวในรูปแบบใด

6. กระบวนการถ่ายทอด/แลกเปลี่ยนความรู้ ภายในองค์กรหรือเครือข่าย ดำเนินการอย่างไร เน้นความรู้แบบไหน (Tacit, Embedded, Explicit) มีวิธีการถ่ายทอดความรู้ต่างแบบอย่างแตกต่างกันอย่างไร

2.4.5 แนวคิดการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

สมเกียรติ ตั้งมโน (อ้างถึงใน กฤษฎา ศรีธรรมมา และคณะ 2549 : 7) ได้เสนอทฤษฎีทางความรู้ในฐานะที่เป็นปรัชญากับการปฏิบัติการเกี่ยวกับการจัดการความรู้ การจัดการความรู้ (Knowledge Management) หมายถึง กระบวนการอันหนึ่งซึ่งองค์กรต่าง ๆ ได้สร้างคุณค่าขึ้นมา จากคุณสมบัติทางด้านพื้นฐานความรู้และสติปัญญา (Intellectual and Knowledge-Based Assets) ซึ่งการจัดการความรู้ได้ถูกนำไปพัวพันกับความรู้ ก่อเกิด แบ่งปัน สะสมขึ้นมา และใช้ประโยชน์ภายในสภาพแวดล้อมที่ร่วมมือกัน การจัดการความรู้ยังถูกนำไปเกี่ยวข้องกับแง่มุมอื่น ๆ ทั้งหมดของความรู้ภายในกรอบหรือโครงร่างขององค์กรด้วย นั่นคือ ความรู้เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงของแต่ละปัจเจกบุคคลภายในองค์กรเช่นเดียวกัน ความรู้ในเชิงปฏิบัติการของพวกเขา ได้แก่ ความรู้ในตัวตน ความรู้จากภูมิปัญญา (Tacit Knowledge) เป็นความรู้โดยนัยที่แต่ละคนมี แต่ไม่ได้ถ่ายทอดมา และความรู้ทางด้านเทคโนโลยี

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2546 : 19) ได้กล่าวไว้ว่า การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ต้องเริ่มต้นจากความเป็นจริง คือผล ได้สุดท้าย หรือ ไม่ก็เริ่มที่บุคคลหรือสถาบันหรืองานที่ทำไว้แล้ว ส่วนนี้อनुญาตินำเสนอ งานวิจัยที่ได้ทำเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นสี่ภาค ซึ่งได้ตีพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วสองครั้ง ครั้งแรกทางมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชจัดพิมพ์เป็นเล่มเดี่ยว ตอนหลังสำนักพิมพ์อมรินทร์และมูลนิธิปัญญาเอามาพิมพ์ และแยกจากเล่มเดี่ยวออกมาเป็นห้าเล่ม หลายที่มีตัวอย่างว่า จากงานวิจัยอันนี้ได้ช่วยทำให้การศึกษาเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาสะดวกคล่องตัวขึ้นในเบื้องต้น นอกจากนั้นทางมูลนิธิหมู่บ้าน โดยอาจารย์เสรี พงศ์พิศ ได้เอาเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านสมัยใหม่ ซึ่งเป็นกรณีศึกษาของชาวบ้านเก่ง ๆ มาประมวลเอาไว้เป็นเล่ม เช่น ภูมิปัญญาของกลุ่มอินแปงที่สกลนคร ก็นับเป็นตัวอย่างที่ดีอีกอันหนึ่ง แหล่งข้อมูลสำคัญเพื่อการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกแหล่งคือ พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน หรือพิพิธภัณฑ์ชุมชน กรณีตัวอย่างที่โดดเด่นคือ พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจันทวี ที่พิษณุโลก ซึ่งเป็นที่รวมภูมิปัญญาทั้งด้านอาหาร สมุนไพร เครื่องมือจับปลา การทำมาหากิน การปลูกบ้าน การดำรงชีวิตที่แสดงความชาญฉลาดของคนในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาดอนบน คือ ปิง วัง ยม น่าน ว่าเขาสัมพันธ์กับแม่น้ำอย่างไร เขาพัฒนาวัฒนธรรมการกินการอยู่

อย่างไร มีการแลกเปลี่ยนกับวัฒนธรรมอื่นที่เป็นเพื่อนบ้านอย่างไรและพัฒนาขึ้นมาเป็นอะไร ตัวอย่างเช่น เขารู้นิสัยปลาแต่ละชนิดว่ากินอะไร ขนาดของปลาแค่ไหน แล้วยกแบบเครื่องจับปลาอย่างไร จุดนี้เป็นแหล่งข้อมูลที่เราต้องไปหาของจริงจากพื้นที่นั้น ๆ แล้วเอามาวิเคราะห์ประมวลขึ้นเป็นระบบอีกทีหนึ่ง

รสนา โสคติตระกูล (อ้างถึงใน เอกวิทย์ ฌ กลาง 2546 : 21-22) ได้กล่าวถึงการทำงานเรื่องสมุนไพรมากกว่า 20 ปี จนบัดนี้ก็ยังทำงานเรื่องสุขภาพ แต่พอมาพูดเรื่องการจัดการความรู้กับภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้คิดถึงบทสนทนาของโสกราตีสกับเมนโน โสกราตีสถามว่าความดีคืออะไร เมนโนตอบว่า ความดี/คุณธรรม หรือการรักมิตร รังเกียจศัตรู และตอบอะไรอีกหลายอย่าง เช่นเดียวกัน ถ้าแม่ถามว่าสีคืออะไร เราตอบว่า สีแดง สีเขียว สีอะไรต่อมิอะไร หรือแม่ถามว่ารูปทรงคืออะไร ตอบว่า สีเหลี่ยม สามเหลี่ยม ทรงกลม อันนั้นเป็นเพียงแค่ลักษณะ แต่ถ้าถามกันจริง ๆ ว่ารูปทรงคืออะไร ความดีคืออะไร หรือสีคืออะไร เราจะตอบอย่างไร ถ้าตอบตรงนั้นไม่ได้ การจัดการความรู้หรือการจัดการฐานข้อมูล “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” จะไม่มีทางจัดการได้เลย เพราะเราจะจับได้แต่สิ่งที่เป็นเพียงภาพปรากฏของสิ่งเหล่านั้น ซึ่งมักเปลี่ยนแปลงไปเสมอ แล้วเราจะจับอะไรที่เป็นแก่นสาร อะไรคือแก่นสารของภูมิปัญญาท้องถิ่น ตรงนี้ทำให้คิดว่าตัวเองอาจจะเหมือนเมนโน ที่ไม่สามารถตอบคำถามของโสกราตีสได้ว่าความดี/คุณธรรมคืออะไร หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นคืออะไร เพียงบอกได้แค่ลักษณะของมันว่ามีอะไรบ้าง ยกตัวอย่างประสบการณ์ที่ทำงานในเรื่องสมุนไพรวัดไปเก็บข้อมูลจะเห็นพฤติกรรมหลายอย่างของชาวบ้านซึ่งสะท้อนถึงภูมิปัญญาของเขา ครั้งหนึ่งเคยไปเก็บข้อมูลที่ภาคเหนือ ตอนเช้า ๆ ออกมาเดินเล่น เห็นชาวบ้านเข้าป่าไปเก็บหน่อไม้ ซึ่งแถวนั้นมีเยอะ แต่เขาเก็บไปไม่กี่หน่อ เลยถามเขาว่า “ทำไมเก็บไม่หมด เหลือเยอะเลย” เขาตอบน่าสนใจมากกว่า “ก็เหลือไว้ให้คนอื่นเก็บบ้าง เหลือให้มันขึ้นบ้าง ปีหน้าจะได้มาเก็บอีก ถ้าเราเก็บหมด มันจะไม่เหลือ” สิ่งนี้สะท้อนอะไร ชาวบ้านอาจไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นภูมิปัญญา เพราะมันอยู่ในวิถีชีวิต โดยปกติของเขา แต่คนสมัยใหม่อย่างพวกเรามองเข้าไป ทำให้เห็นว่าชาวบ้านเขามีวิธีคิดเป็นนิเวศทัศน์ที่สำคัญมากกว่าของบางอย่างไม่ใช่เพื่อประโยชน์ของเราเพียงอย่างเดียว แต่ควรรักษาไว้เพื่อประโยชน์ของสังคมของสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะให้เกิดความยั่งยืนต่อไป ทว่าทัศนคติอย่างนี้กำลังจะหมดไป เพราะมีทัศนคติใหม่เข้ามาแทน คือคุณต้องเอาให้หมด ไม่ต้องเหลือให้คนอื่น สรุป จากการศึกษาแนวคิดการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ยังเป็นเรื่องใหม่ มีคนสนใจในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาก แต่เอกสารอ้างอิงน้อย ในแนวคิดการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นเรื่องที่มีการนำการจัดการความรู้ไปใช้ในภูมิปัญญาท้องถิ่น การทำงาน องค์กร เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์

2.4.6 องค์ประกอบหลัก ๆ ทั้ง 6 องค์ประกอบของวงจร KM ประกอบด้วย (วรรณิ ทองระย้า 2549 : 47-53) ได้กล่าวไว้ว่า

1. การจัดการเปลี่ยนแปลงและพฤติกรรม (Transition and Behavior Management) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สำคัญมาสำหรับองค์กรเพราะวัฒนธรรมมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของคนในองค์กรและเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ยากยิ่ง การจัดการความรู้ที่มีประสิทธิภาพเริ่มต้นจากการแลกเปลี่ยนและแบ่งปันความรู้ซึ่งกันและกัน

2. การสื่อสาร (Communication) การสื่อสารเป็นหัวใจหลักที่ทำให้ทุกคนในองค์กรเข้าใจถึงสิ่งที่กำลังจะเกิดขึ้น สิ่งที้องค์กรจะต้องสื่อสารให้ทุกคนในองค์กรเข้าใจก็คือ องค์กรกำลังจะทำอะไร ทำไปเพื่ออะไร จะเมื่อไหร่ และจะอย่างไร ถ้าองค์กรสามารถสื่อสารสิ่งเหล่านี้ให้พนักงานทุกคนรับทราบได้อย่างชัดเจนก็จะเป็นก้าวแรกที่ทำให้พนักงานสนใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ รวมถึงเริ่มปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของพนักงานเอง องค์กรต้องมีการวางแผนการสื่อสารที่เป็นระบบและทำการสื่อสารอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องตราบเท่าที่องค์กรต้องการให้การจัดการความรู้และการแลกเปลี่ยนความรู้ที่เกิดขึ้นจนกลายเป็นวัฒนธรรม การสื่อสารเกี่ยวกับการจัดการความรู้จะต้องคำนึงถึงปัจจัยหลัก ๆ 3 อย่าง

2.1 เนื้อหาของเรื่องที่ต้องการจะสื่อสาร

2.2 กลุ่มเป้าหมายที่ต้องการจะสื่อสาร

2.3 ช่องทางในการสื่อสาร

3. กระบวนการและเครื่องมือ (Process and Tools) กระบวนการและเครื่องมือเปรียบเสมือนแกนหลักของการจัดการความรู้ ซึ่งประกอบไปด้วยกระบวนการและเครื่องมือต่าง ๆ ที่จะช่วยให้เกิดพฤติกรรมของการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในองค์กร กระบวนการและเครื่องมือจะช่วยให้กระบวนการความรู้สามารถเกิดขึ้นได้รวดเร็วและสะดวกยิ่งขึ้น การเลือกใช้เครื่องมือและกระบวนการนั้นจะต้องให้ความสำคัญกับความรู้ทั้ง 2 ประเภทคือ Tacit และ Explicit กระบวนการและเครื่องมือสามารถแบ่งออกได้เป็นสองส่วนหลัก ๆ คือ ส่วนที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีสารสนเทศ

กระบวนการและเครื่องมือส่วนที่ไม่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีสารสนเทศจะมีความสำคัญเป็นอย่างมากสำหรับความรู้ประเภท Tacit เนื่องจากความรู้ที่อยู่ในตัวคนจะสามารถสื่อสารแลกเปลี่ยนได้ดีที่สุดโดยผ่านการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้ความรู้และผู้รับความรู้ ตัวอย่างของเครื่องมือที่องค์กรสามารถนำมาใช้เพื่อช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ประเภท Tacit ภายในองค์กร เช่น ชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Community of Practice; CoP) การสับเปลี่ยนงาน (Job

Rotation) และการยืมตัวบุคลากรมาช่วยงาน (Secondment) เวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Forum)

4. การฝึกอบรมและการเรียนรู้ (Training and Learning) วัตถุประสงค์ขององค์กรประกอบนี้เพื่อเตรียมความพร้อมของบุคลากรทุกระดับสำหรับการจัดการความรู้ โดยที่องค์กรจะต้องจัดให้มีการฝึกอบรมเกี่ยวกับแนวทางและหลักการของการจัดการความรู้แก่บุคลากรเพื่อที่จะสร้างความเข้าใจและความตระหนักถึงความสำคัญของการจัดการและแลกเปลี่ยนความรู้ภายในองค์กร นอกจากนี้ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้แล้ว องค์กรควรที่จะให้ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของการจัดการความรู้โดยที่อาจจะยกตัวอย่างในเรื่องการจัดการความรู้และประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดการความรู้ ข้อมูลเหล่านี้จะช่วยให้บุคลากรภายในองค์กรมองเห็นสิ่งที่พวกเขาจะได้รับจากการจัดการและแลกเปลี่ยนความรู้ชัดเจนยิ่งขึ้น สำหรับบางองค์กรที่มีการนำระบบหรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามาใช้เพื่อช่วยในการจัดการความรู้ก็อาจจะต้องให้มีการฝึกอบรมเกี่ยวกับการใช้ระบบหรือเทคโนโลยีดังกล่าวแก่บุคลากร เพื่อให้สามารถใช้เทคโนโลยีเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์สูงสุด

5. การวัดผล (Measurements) การวัดผลเป็นสิ่งสำคัญมากที่จะช่วยบอกถึงสถานะของกระบวนการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ภายในองค์กร ผลจากการวัดจะสะท้อนถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งจะช่วยให้องค์กรสามารถทบทวนแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ รวมถึงปรับปรุงให้กระบวนการต่าง ๆ ประสบผลสำเร็จมากยิ่งขึ้น วัตถุประสงค์ของการวัดผลจริง ๆ จึงไม่ใช่เป็นการควบคุมแต่เป็นการบริหารจัดการและการเรียนรู้พัฒนา การวัดและผลจากการวัดจะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้การริเริ่มการจัดการความรู้ภายในองค์กรประสบผลสำเร็จแบบยั่งยืนได้ ผู้บริหารขององค์กรย่อมต้องการที่จะเห็นผลลัพธ์ที่สะท้อนถึงผลประโยชน์จากการแลกเปลี่ยนและการจัดการความรู้ถ้าต้องการลงทุนเพิ่มเติมในเรื่องระบบต่าง ๆ หรือการตัดสินใจที่จะให้ความสำคัญกับการจัดการความรู้

6. การยกย่องชมเชยและให้รางวัล (Recognition and Rewards) องค์กรอาจต้องใช้การยกย่องชมเชยและให้รางวัลเป็นแรงจูงใจในช่วงเริ่มต้นเพื่อโน้มน้าวให้บุคลากรปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการแลกเปลี่ยนความรู้และเข้าร่วมกิจกรรมการจัดการความรู้ แต่ในระยะยาวแล้ว สิ่งที่สามารถโน้มน้าวให้บุคลากรในองค์กรสนใจแลกเปลี่ยนความรู้ได้ดีที่สุดก็คือ “ประโยชน์” ที่จะเกิดขึ้นกับตนเอง

2.4.7 กลยุทธ์ในการจัดการความรู้

นฤมล พกษศิลป์ และ พัชรา หาญเจริญกิจ (อ้างถึงใน วรณิ ทองระย้า 2549 : 18-19) ได้กล่าวถึงกลยุทธ์ของการจัดการความรู้มีวิธีการดำเนินการ 5 ขั้นตอนดังนี้

1. กำหนดวิสัยทัศน์ให้ชัดเจน การเริ่มต้นที่เป็นระบบชัดเจนควรเริ่มจากการกำหนดวิสัยทัศน์ที่จะให้มีการใช้การจัดการความรู้แล้วจึงสานวิสัยทัศน์ของสมาชิกทุกคนให้เกิดการร่วมรับรู้และสร้างความเข้าใจในคุณประโยชน์ที่ได้รับเพื่อนำมาซึ่งความร่วมมือร่วมใจในลำดับต่อไป

2. กำหนดกลยุทธ์ที่จะดำเนินการ หัวใจสำคัญที่มีต่อความสำเร็จของการนำระบบการจัดการความรู้มาใช้ปฏิบัติอยู่ที่กลยุทธ์ในการดำเนินการ ความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะดำเนินการตลอดจนการสร้างบรรยากาศที่สนับสนุนให้สมาชิกทุกคนในองค์กรได้ร่วมมือกันมีผลต่อความสำเร็จ ดังนั้น ควรมีการกำหนดกลุ่มผู้ดูแลเพื่อประสานกิจกรรมให้สอดคล้องกันทั้งในส่วนของ การชี้นำ การปลูกฝัง การปฏิรูป การปรับตัว

3. การพัฒนาการเรียนรู้อย่างเป็นรูปธรรม ประกอบด้วยการมีวิสัยทัศน์องค์กรที่ชัดเจนและปฏิบัติได้ การจัดการ โครงสร้างพื้นฐานอันประกอบด้วยเครื่องมือและอุปกรณ์ต่าง ๆ รวมทั้งสถานที่ที่จะเอื้ออำนวยให้กระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกทุกคนในองค์กร มีระบบการบริหารจัดการและระบบการทำงานที่ดีและได้มาตรฐาน

4. เข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ เป็นขั้นตอนของการพัฒนาสมาชิกแต่ละบุคคลในองค์กรให้มีศักยภาพที่สูงขึ้นในเรื่องทัศนคติและค่านิยม ทักษะและความสามารถรวมทั้งความภูมิใจและความรู้สึกมีส่วนร่วม

5. การวัดผลการเรียนรู้ สามารถวัดได้ตามระดับต่าง ๆ ดังนี้คือ วัดเป็นรายบุคคล วัดตามกิจกรรม วัดจากตัวระบบ

2.4.8 กระบวนการความรู้ (Knowledge Process)

สุวรรณ เจริญเสาวภาคย์ และคณะ (2548 : 48-52) ได้กล่าวไว้ว่า จากการศึกษากรอบความคิดของการจัดการความรู้ซึ่งอธิบายสรุปขั้นตอนหลัก ๆ ของกระบวนการความรู้ไว้ดังนี้

1. การค้นหาความรู้ (Knowledge Identification) การค้นหาว่าองค์กรมีความรู้ อะไรบ้าง ในรูปแบบใด อยู่ที่ใคร และความรู้ อะไรที่องค์กาจำเป็นต้องมี ทำให้องค์กรทราบ ขาดความรู้ อะไรบ้าง หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ “รู้เรา” นั่นเอง โดยทั่ว ๆ ไปองค์กรสามารถใช้เครื่องมือที่เรียกว่า “Knowledge Mapping” หรือการทำแผนที่ความรู้ในขั้นตอนนี้เพื่อหาว่าความรู้ใดมีความสำคัญสำหรับองค์กรจัดลำดับความสำคัญของความรู้เหล่านั้น เพื่อให้องค์กรวางขอบเขตของการจัดการความรู้ และสามารถจัดสรรทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ประโยชน์ของแผนที่ความรู้คือช่วยให้เห็นภาพรวมของคลังความรู้ขององค์กร ทำให้องค์กรทราบว่ามีความรู้ที่ทับซ้อนกันระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ หรือไม่ซึ่งก่อให้เกิดความ

สิ้นเปลืองในการจัดเก็บและรวบรวม และทำให้บุคลากรทุกคนทราบว่าองค์กรมีความรู้อะไร และจะหาความรู้ที่ตนเองต้องการได้ที่ไหน นอกจากนี้ยังใช้เป็นโครงสร้างพื้นฐานทางความรู้ที่องค์กรสามารถใช้เป็นฐานในการต่อยอดขยายความรู้ในเรื่องต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ รวมทั้งการใช้เพื่อศึกษาผลกระทบการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทำงานและการเคลื่อนย้ายแหล่งข้อมูลความรู้ต่อระบบต่าง ๆ ในองค์กร

2. การสร้างและแสวงหาความรู้ (Knowledge Creation and Acquisition) จากแผนที่ความรู้ องค์กรจะทราบว่ามีความรู้ที่จำเป็นต้องมีอยู่หรือไม่ ถ้ามีแล้วองค์กรก็จะต้องหาวิธีการในการดึงความรู้จากแหล่งต่าง ๆ ที่อาจอยู่กระจัดกระจายไม่เป็นที่มารวมไว้เพื่อจัดทำเนื้อหาให้เหมาะสมและตรงกับความต้องการของผู้ใช้ สำหรับความรู้ที่จำเป็นต้องมีแต่ยังไม่มียังนั้น องค์กรอาจสร้างความรู้ดังกล่าวจากความรู้เดิมที่มีอยู่ก็ได้ หรือนำความรู้จากภายนอกองค์กรมาใช้ นอกจากนี้องค์กรอาจจะต้องพิจารณากำจัดความรู้ที่ไม่จำเป็นหรือล้าสมัยทิ้งไปเพื่อประหยัดทรัพยากรในการจัดเก็บความรู้เหล่านั้น หัวใจสำคัญของขั้นตอนนี้ก็คือ การกำหนดเนื้อหาของความรู้ที่ต้องการและการดักจับความรู้ดังกล่าวให้ได้ ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ขั้นตอนนี้ประสบความสำเร็จคือบรรยากาศและวัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อให้บุคลากรกระตือรือร้นในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันเพื่อใช้ในการสร้างความรู้ใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ระบบสารสนเทศก็มีส่วนช่วยให้บุคลากรสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกันได้รวดเร็วขึ้นและทำให้การแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ จากภายนอกทำได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

3. การจัดความรู้ให้เป็นระบบ (Knowledge Organization) เมื่อมีเนื้อหาความรู้ที่ต้องการแล้ว องค์กรต้องจัดความรู้ให้เป็นระบบเพื่อให้ผู้ใช้สามารถค้นหาและนำความรู้ดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ได้ การจัดการความรู้ให้เป็นระบบนั้นหมายถึงการจัดทำสารบัญ และจัดเก็บความรู้ประเภทต่าง ๆ เพื่อให้การเก็บรวบรวม การค้นหา การนำมาใช้ทำได้ง่ายและรวดเร็ว

4. การประมวลและกลั่นกรองความรู้ (Knowledge Codification and Refinement) นอกจากการจัดทำสารบัญความรู้เป็นระบบแล้วองค์กรต้องประมวลความรู้ให้อยู่ในรูปแบบและภาษาที่เข้าใจง่ายและใช้ได้ง่ายซึ่งอาจทำได้ในหลายลักษณะ คือ 1) การจัดทำหรือปรับปรุงรูปแบบของเอกสารให้เป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วทั้งองค์กรจะช่วยให้การป้อนข้อมูลจากหน่วยงานต่าง ๆ การจัดเก็บ การค้นหา และการใช้ข้อมูลทำได้สะดวก 2) การใช้ภาษาเดียวกันทั้งทั้งองค์กรนั้นคือ องค์กรควรจัดทำอริหารศัพท์ของคำจำกัดความ ความหมายของคำต่าง ๆ ที่แต่ละหน่วยงานใช้ในการปฏิบัติงานเพื่อให้มีความเข้าใจตรงกันซึ่งจะช่วยให้การป้อนข้อมูล/ความรู้ การแบ่งประเภทและการจัดเก็บได้มาตรฐานเดียวกัน ที่สำคัญต้องมีการปรับปรุงอภิธานศัพท์ให้ทันสมัยตลอดเวลา รวมทั้งต้องให้ผู้ใช้สามารถค้นหาและเปิดใช้ได้อย่าง

สะดวกรวดเร็ว 3) การเรียบเรียง ตัดต่อ และปรับปรุงเนื้อหาให้มีคุณภาพดีในแง่ต่าง ๆ เช่น ความครบถ้วน เทียบตรง ทันสมัย สอดคล้องและตรงตามความต้องการของผู้ใช้

5. การเข้าถึงความรู้ (Knowledge Access) ความรู้ที่ได้มานั้นจะไร้ค่าหากไม่ถูกนำไปเผยแพร่เพื่อให้ผู้อื่นใช้ประโยชน์ได้ ดังนั้นองค์กรต้องมีวิธีการในการจัดเก็บและกระจายความรู้ทั้งความรู้ประเภท Explicit และ Tacit โดยทั่วไปการส่งหรือการกระจายความรู้ให้ผู้ใช้มี 2 ลักษณะ คือ 1) “Push” (การป้อนความรู้) คือการส่งข้อมูล/ความรู้ให้ผู้ใช้โดยไม่ได้รับร้องขอหรือต้องการหรือเรียกง่าย ๆ ว่าเป็นแบบ Supply-based เช่นการส่งหนังสือเวียนแจ้งให้ทราบเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ข่าวสารต่าง ๆ หรือข้อมูลเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์หรือการบริการขององค์กร ซึ่งโดยทั่ว ๆ ไปมักจะทำให้ผู้รับรู้สึกว่าได้รับข้อมูล/ความรู้มากเกินไปหรือไม่ตรงตามความต้องการ 2) “Pull” (การให้โอกาสเลือกใช้ความรู้) คือ การที่ผู้รับสามารถเลือกรับหรือใช้แต่เฉพาะข้อมูล/ความรู้ที่ต้องการเท่านั้น ซึ่งทำให้ลดปัญหาการได้รับข้อมูล/ความรู้ที่ไม่ต้องการมากเกินไป (Information Overload) การกระจายความรู้แบบนี้เป็นแบบ “Demand-based”

6. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing) การจัดทำเอกสารจัดทำฐานความรู้ รวมทั้งการทำสมุดหน้าเหลืองโดยทำเทคโนโลยีสารสนเทศมาช่วยทำให้เข้าถึงความรู้ได้ง่ายและรวดเร็วขึ้น อย่างไรก็ตามวิธีการดังกล่าวใช้ได้ดีสำหรับความรู้ประเภท Explicit เท่านั้น สำหรับการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนความรู้ประเภท Tacit นั้นจะต้องทำด้วยการพบปะตัวต่อตัวหรือเป็นกลุ่ม

7. การเรียนรู้ (Learning) วัตถุประสงค์ที่สำคัญที่สุดในการจัดการความรู้คือการเรียนรู้ของบุคลากรและนำความรู้นั้นไปใช้ประโยชน์ในการตัดสินใจ แก้ไขปัญหาและปรับปรุงองค์กร ดังนั้นขั้นตอนนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะถึงแม้องค์กรจะมีวิธีการในการกำหนดรวบรวม คัดเลือก ถ่ายทอด และแบ่งปันความรู้ที่ดีเพียงใดก็ตาม หากบุคลากรไม่ได้เรียนรู้และนำไปใช้ประโยชน์ก็เป็นการสูญเปล่า

บดินทร์ วิจารณ์ (2547 : 45-46) ได้กล่าวถึงกระบวนการความรู้ ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ

1. Define การกำหนดชนิดของทุนทางปัญญา หรือองค์ความรู้ที่ต้องการ เพื่อตอบสนองกลยุทธ์ขององค์กรหรือการปฏิบัติงาน หรือการหาว่าองค์ความรู้หลัก ๆ ขององค์กรคืออะไร (Core Competency) และเป็นองค์ความรู้ที่สามารถสร้างความแตกต่างเมื่อเปรียบเทียบกับคู่แข่งได้อย่างเด่นชัด

2. Create การสร้างทุนทางปัญญาหรือการค้นหาใช้ประโยชน์จากสิ่งที่มีอยู่แล้ว ด้วยการส่งไปศึกษาเพิ่มเติม การสอนงานภายในองค์กร หรือหากเป็นองค์ความรู้ใหม่ อาจจำเป็นต้องหาจากภายนอกองค์กร จากที่ปรึกษา การเรียนรู้จากความสำเร็จของผู้อื่นและการเทียบเคียง (Benchmarking)

3. Capture การเสาะหา และจัดเก็บองค์ความรู้ในองค์กรให้เป็นระบบทั้งองค์ความรู้ที่อยู่ในรูปแบบสื่อต่าง ๆ (Explicit Knowledge) และในรูปแบบประสบการณ์ (Tacit Knowledge) ให้เป็นทุนความรู้ขององค์กร ซึ่งพร้อมต่อการยกระดับความรู้ และขยายความรู้ให้ทั่วทั้งองค์กรได้โดยง่ายต่อไป

4. Share การแบ่งปัน แลกเปลี่ยน เผยแพร่ กระจาย ถ่ายโอนความรู้ ซึ่งมีหลายรูปแบบและหลายช่องทาง เช่น การจัดงานสัมมนาแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน การสอนงาน หรือในรูปแบบอื่น ๆ ที่มีการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน หรือมีการถ่ายโอนความรู้ในลักษณะเสมือน (Virtual) ผ่านระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ หรือระบบ E-Learning เป็นต้น

5. Use การใช้ประโยชน์ การนำไปประยุกต์ใช้งาน ก่อให้เกิดประโยชน์ และผลสัมฤทธิ์เกิดขึ้น และเกิดเป็นปัญญาปฏิบัติ การขยายผลให้ระดับความรู้และขีดความสามารถในการแข่งขันในองค์กรสูงขึ้น

ส่วนแทรพพ์ (Trapp : 1999, อ้างถึงใน พรธิดา วิเชียรปัญญา 2547 : 48) ได้นำเสนอองค์ประกอบของการจัดการความรู้ (Components of a Holistic Approach to Knowledge Management) ไว้มี 9 ประการดังนี้

1. เป้าหมายความรู้ (Knowledge Goals)
2. การระบุถึงความรู้ (Knowledge Identification)
3. การจัดหาความรู้ (Knowledge Acquisition)
4. การพัฒนาความรู้ (Knowledge Development)
5. การเคลื่อนย้าย/กระจายความรู้ (Knowledge Transfer/Distribution)
6. การใช้ความรู้ (Knowledge Usage)
7. การเก็บรักษาความรู้ (Knowledge Preservation)
8. การประเมิน/ทบทวนความรู้ (Knowledge Evaluation/Review)
9. การควบคุมความรู้ (Knowledge Controlling)

ส่วนคูซาร์ (Kucza : 2001, อ้างถึงใน พรชิตา วิเชียรปัญญา 2547 : 49-50) ได้นำเสนอรูปแบบของกระบวนการในทางปฏิบัติของการจัดการความรู้ (KM Operational Processes) ไว้ 6 ประการดังนี้

1. Identification of Need for Knowledge เป็นการระบุถึงความต้องการความรู้ ซึ่งประกอบด้วย การระบุความต้องการ (identification of needs) และการกำหนดความต้องการ (determination of requirements)

2. Knowledge Pull จุดประสงค์หลักประการหนึ่งของการจัดการความรู้ คือ “การแบ่งปันความรู้” ซึ่งเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและยุ่งยากในกระบวนการจัดการ ความรู้ที่มีคุณค่าที่องค์กรค้นพบควรถูกถ่ายทอดในกระบวนการดังกล่าว ประกอบด้วย

- 2.1 การสร้างเกณฑ์การสืบค้น
- 2.2 ค้นหาผู้ที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์
- 2.3 ประเมินผู้ผ่านการคัดเลือก
- 2.4 คัดเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม
- 2.5 การปรับตัวของผู้ที่ถูกคัดเลือก

3. Knowledge Push เป็นกระบวนการของการส่งมอบความรู้ไปให้กับผู้ที่ต้องการ ประกอบด้วยกระบวนการย่อย ๆ 2 ประการดังนี้

- 3.1 การแจ้งหรือประกาศให้ทราบถึงความรู้
- 3.2 การแบ่งปันความรู้ในโอกาสต่าง ๆ

4. Creation of Knowledge เป็นการสร้างความรู้ มีกระบวนการย่อย ๆ 6 ประการคือ

- 4.1 การระบุถึงความคิดใหม่ ๆ
- 4.2 การประเมินความคิดใหม่ ๆ
- 4.3 การรวบรวมผู้ที่อยู่ในข่ายที่มีความคิดใหม่ ๆ
- 4.4 การประเมินผู้ที่อยู่ในข่ายที่มีความคิดใหม่ ๆ
- 4.5 การคัดเลือกผู้ที่อยู่ในข่ายที่มีความคิดใหม่ ๆ
- 4.6 การสร้างความรู้

5. Knowledge Collection and Storage เป็นการรวบรวมและจัดการความรู้ มีกระบวนการย่อย ๆ 6 ประการดังนี้

- 5.1 การระบุถึงความรู้
- 5.2 การประเมินความรู้
- 5.3 การออกแบบสิ่งที่ใช้เก็บความรู้

5.4 การจัดความรู้ให้เป็นหมวดหมู่

5.5 การบูรณาการความรู้

5.6 การปรับปรุงแผนที่ความรู้ให้ทันสมัย

6. Knowledge Update เป็นการปรับปรุงความรู้ให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงและความต้องการที่ไม่หยุดนิ่ง มีกระบวนการย่อย ๆ 3 ประการดังนี้

6.1 การระบุความเปลี่ยนแปลง

6.2 การประเมินผลกระทบของการเปลี่ยนแปลง

6.3 การปรับปรุงความรู้ให้ทันสมัย

ส่วน เพรบสที แรช และรอมฮาร์ดท (Prebst, Raub and Romhardt : 2000, อ้างถึงใน พรชิตา วิเชียรปัญญา 2547 : 51) ได้สรุปว่า การจัดการความรู้จะประสบความสำเร็จได้ จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบที่สำคัญ 6 ประการ คือ

1. การระบุถึงความรู้ (Knowledge Identification)

2. การจัดหาความรู้ (Knowledge Acquisition)

3. การพัฒนาความรู้ (Knowledge Development)

4. การแบ่งปัน/การกระจายความรู้ (Knowledge Sharing/Distribution)

5. การใช้ความรู้ (Knowledge Utilization)

6. การเก็บรักษา/จดจำความรู้ (Knowledge Retention)

ส่วน ทูร์บัน และคณะ (Turban and others, อ้างถึงใน พรชิตา วิเชียรปัญญา 2547 : 52) ได้แบ่งกระบวนการของการจัดการความรู้ออกเป็น 6 ประการคือ

1. ด้านการสร้างความรู้ (Knowledge Creation)

2. ด้านการจัดการและเก็บความรู้ (Knowledge Capture & Storage)

3. ด้านการประมวลและกลั่นกรองความรู้ (Knowledge Codification and Refinement)

4. ด้านการกระจายความรู้ (Knowledge Distribution)

5. การใช้ความรู้ (Use)

6. การติดตาม/ตรวจสอบ (Monitor)

โกศล คีลีธรรม (อ้างถึงใน พรชิตา วิเชียรปัญญา 2547 : 52-54) ได้นำเสนอองค์ประกอบหลักของการจัดการความรู้ออกเป็น 2 ส่วนดังนี้

1. สังคม-วัฒนธรรม และองค์กร (Social-Cultural & Organizational Components)

2. องค์ประกอบทางเทคโนโลยี (Technological Components)

องค์ประกอบทั้ง 2 ส่วนนี้จะมีระบบการจัดการความรู้ (Knowledge Management System – KMS) เป็นส่วนเชื่อมโยงองค์ประกอบทั้ง 2 ส่วนเข้าด้วยกัน โดยที่กระบวนการของการจัดการความรู้สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 กระบวนการดังนี้

1. การสร้างและจัดหาความรู้ (Knowledge Creation & Acquisition)

เป็นกระบวนการที่ให้ความสำคัญต่อการสร้างนวัตกรรมระยะยาว เพื่อการสร้างความแข็งแกร่งให้กับธุรกิจ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาความรู้โดยนัย ที่ไม่ได้แสดงออกในรูปของเอกสาร แต่ต้องการมักกระตุ้นให้บุคลากรการสร้างองค์ความรู้เพื่อสร้างกลยุทธ์ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมขององค์กร โดยส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดและใช้สารสนเทศทางความรู้ ตัวอย่างของอุตสาหกรรมรถยนต์ญี่ปุ่นที่สร้างความรู้ในการพัฒนารูปแบบของรถยนต์ โดยใช้นโยบายการพัฒนาทรัพยากรบุคคลอย่างการสับเปลี่ยนพนักงาน (Rotate) ให้ทำงานในหน้าที่ต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิด Tacit Knowledge ที่มุ่งพัฒนาบุคลากรให้เป็นผู้สร้างความรู้ (Knowledge Creator)

2. การจัดการและจัดเก็บความรู้ (Knowledge Organization & Storage)

เป็นการจัดเก็บความรู้ที่สร้างให้เป็นหมวดหมู่และเก็บลงในฐานข้อมูล

3. การกระจายความรู้ (Knowledge Distribution)

โดยการใช้เครื่องมือในการสืบค้นสารสนเทศทางความรู้จากฐานข้อมูลที่จัดเก็บ แล้วกระจายสู่หน่วยงานต่าง ๆ เพื่อการใช้งาน

4. การประยุกต์ความรู้ในการใช้งาน (Knowledge Application)

เป็นการเชื่อมโยงกิจกรรมหลักต่าง ๆ ผ่านระบบการไหลของงานด้วยระบบเครือข่ายไปยังหน่วยงานต่าง ๆ

จากองค์ประกอบและกระบวนการของการจัดการความรู้ข้างต้น สรุปเชิงเปรียบเทียบองค์ประกอบและกระบวนการที่กล่าวมาแล้ว ดังตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1 สรุปองค์ประกอบและกระบวนการของการจัดการความรู้

องค์ประกอบ/กระบวนการ	Marquardt (1996)	Trapp (1999)	Probst & Others (2000)	Kuczaj (2001)	Turban And Others
การระบุถึงความต้องการความรู้				√	
เป้าหมายความรู้		√			
การระบุถึงความรู้		√	√		
การจัดหาความรู้	√	√	√		
การพัฒนาความรู้		√	√		
การเคลื่อนย้าย/กระจายความรู้	√	√	√		√
การใช้ความรู้	√	√	√		√
การเก็บรักษาความรู้		√			√
การประเมิน/ทบทวนความรู้		√			√
การควบคุมความรู้		√			
การสร้างความรู้	√			√	√
การรวบรวมความรู้				√	
การจัดการและการจัดเก็บความรู้	√			√	√
การแบ่งปันความรู้				√	
การกระจายความรู้				√	
ความรู้ที่ไม่หยุดนิ่ง				√	
การเก็บรักษา/จัดจำความรู้			√		
การเลือกหรือกรองความรู้					√
การติดตาม/ตรวจสอบ					√

ทั้ง 7 ขั้นตอนนี้จะช่วยให้องค์กรสามารถสร้างและจัดการความรู้ทั้งที่มีอยู่เดิมภายในองค์กรและความรู้ใหม่ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

กล่าวโดยสรุป การจัดการความรู้ เป็นกระบวนการอันหนึ่งซึ่งองค์กรต่างๆ ได้สร้างคุณค่าขึ้นมาจากคุณสมบัติทางด้านพื้นฐานความรู้และสติปัญญา (Intellectual and Knowledge-Based Assets) ซึ่งการจัดการความรู้ได้ถูกนำไปพัวพันกับความรู้ ก่อเกิด แบ่งปัน สะสมขึ้นมา

และใช้ประโยชน์ภายในสภาพแวดล้อมที่ร่วมมือกัน การจัดการความรู้ยังถูกนำไปเกี่ยวข้องกับแง่มุมอื่น ๆ การจัดการความรู้ยังเป็นเครื่องมือที่จะช่วยพัฒนาการทำกิจกรรมงานต่าง ๆ ภายในชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพประสิทธิผลมากขึ้น

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำแนวคิดกระบวนการจัดการความรู้ของทรูแบรน (Truban) มาใช้ในงานวิจัยซึ่งประกอบไปด้วย การสร้างความรู้ (Knowledge Creation) การจัดการและเก็บความรู้ (Knowledge Capture and Storage) การประมวลและกลั่นกรองความรู้ (Knowledge Codification and Refinement) การกระจายความรู้ (Knowledge Distribution) การใช้ความรู้ (Use) การติดตาม/ตรวจสอบ (Monitor)

2.5 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับองค์กรแห่งการเรียนรู้

2.5.1 ความหมายขององค์กรแห่งการเรียนรู้

ปีเตอร์ เอ็ม. เซ็งเก้ (Peter M. Senge, อ้างถึงในวรรณิ ทองระย้า 2549: 20-21) ได้ให้ความหมายขององค์กรเรียนรู้ว่าในฐานะที่เป็นองค์กรที่มีการมุ่งเน้นในการกระตุ้น เร่งเร้า จูงใจให้สมาชิกขององค์กรมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้และพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา เพื่อขยายศักยภาพของปัจเจกบุคคลและองค์กรในการปฏิบัติภารกิจให้ลุล่วง องค์กรเรียนรู้จะเป็นจริงก็ต่อเมื่อสมาชิกขององค์กรนั้นเป็น “บุคคลเรียนรู้”

บดินทร์ วิจารณ์ (2547: 219) ให้ความหมายไว้ว่า องค์กรแห่งการเรียนรู้ คือ เครื่องมือที่ช่วยให้องค์กรเรียนรู้ และสร้างความรู้ให้เร็ว ทันต่อการเปลี่ยนแปลง โดยการเชื่อมโยงการเรียนรู้สู่การปฏิบัติ และเรียนรู้จากงาน เมื่อเกิดการเรียนรู้ขึ้น องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นนั้นจะต้องถูกนำมาจัดการ โดยการจัดเก็บ แบ่งปันและนำไปใช้ประโยชน์ให้ได้อย่างกว้างขวางในองค์กร

วีรฐ มาฆะศิริานนท์ (2542: 69) ให้ความหมายไว้ว่า องค์กรแห่งการเรียนรู้ คือ องค์กรเรียนรู้ เป็นรูปแบบของการบริหารที่เน้นการพัฒนา สภาวะผู้นำในองค์กร (Leadership) ควบคู่ไปกับการเรียนรู้ร่วมกัน (Team Learning) ซึ่งจะเป็นผลให้เกิดการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ (Knowledge) ประสบการณ์ (Experience) และทักษะ (Skills) ระหว่างกันและกัน เพื่อนำมาใช้ในการปฏิบัติงานให้ได้อย่างมีประสิทธิภาพเหนือกว่าคู่แข่งขั้นทั้งปวง และมีระดับของพัฒนาการในความสามารถขององค์กร ที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว ยิ่งกว่าความเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในกระแสของ โลกาภิวัตน์ ที่จะมีผลกระทบต่อองค์กรนั้น ๆ

เดวิด การ์วิน (David Garvin, อ้างถึงในบุญฤดี บุญญาภิกิจ 2547: 26) ให้ความหมายไว้ว่า องค์กรแห่งการเรียนรู้เป็นทักษะในการสร้าง จัดหา และถ่ายทอดความรู้ รวมทั้งการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคลากรที่จะมีผลต่อความรู้ใหม่ ๆ ในทำนองเดียวกัน

2.5.2 การพัฒนาองค์กรแห่งการเรียนรู้ บดินทร์ วิจารณ์ (2547: 221-225) ได้กล่าวไว้ว่า

1. ใฝ่เรียนใฝ่รู้ (Personal Mastery) จุดแรกขององค์กรแห่งการเรียนรู้ ต้องมีบุคลากรที่มีความสามารถ (Knowledge Worker) ที่เชี่ยวชาญในหน้าที่ที่ตนดูแลอยู่ และสิ่งที่สำคัญที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง จะเกิดจากการที่แต่ละคนต้องมีความมุ่งมั่นอย่าง ต่อเนื่องในการพัฒนาตนเอง โดยการกำหนดวิสัยทัศน์ของตนเองว่า เราจะลิขิตชีวิตตนเองไปสู่ จุดไหนในอนาคต จะเป็นแรงกระตุ้นและแรงบันดาลใจ ก่อให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง ไปสู่เป้าหมายดังกล่าว เมื่อแต่ละคนใฝ่เรียนใฝ่รู้ จนกระทั่งเป็นผู้ที่มีความรู้แจ้งในงานที่ตนเอง รับผิดชอบอยู่ ซึ่งจะเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้เป็นทีมต่อไป

2. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Shared Vision) ดังคำกล่าวที่ว่า “ถ้าไม่ได้ร่วมคิดก็จะ ไม่เกิดการร่วมทำอย่างมุ่งมั่น” หรือ “No Commitment, No Involvement” นั่นเอง การจะ ถ่ายทอดทิศทางขององค์กร จากผู้นำองค์กรสู่ผู้ทำระดับล่าง ในลักษณะการสื่อสารแบบสองทาง ผ่านระบบขององค์กร หรือ Leadership System ได้อย่างไร โดยปกติภาคอุตสาหกรรมจะใช้ระบบ การส่งต่อนโยบาย หรือ Policy Deployment โดยใช้หลักการของ Hoshin Kanri และทำการส่ง ต่อทิศทางขององค์กรโดยใช้หลักการของ Catch Ball ในภาคธุรกิจอื่น ๆ เราจะคุ้นเคยกับ เครื่องมือบริหารชื่อ Balanced Scorecard ที่ใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายกลยุทธ์ขององค์กรใน รูปแบบที่ง่ายต่อการสื่อสารสร้างความเข้าใจที่เรียกว่า Strategy Map เพื่อเป็นวาระกลางของ องค์กรให้ทุกหน่วยงานร้อยทิศทาง และเป้าหมายขององค์กรเข้าด้วยกันและสอดคล้องกัน

3. การเรียนรู้เป็นทีม (Team Learning) โดยการมุ่งเน้นการเรียนรู้งานร่วมกัน เป็นทีม ซึ่งอาจใช้แนวทาง Action Learning หรือ ทำไป-ปรับปรุงไป โดยการมาร่วม ปรึกษาหารือแบบไม่เป็นทางการทุกครั้ง ที่มีการปฏิบัติการกิจเสร็จ เพื่อทำครั้งหน้าให้ดีกว่าครั้ง นี้ ซึ่งเรียกว่า After Action Review (AAR) นั่นเอง

4. โมเดลความคิด (Mental Model) เป็นกรอบความคิดที่จะส่งผลต่อการรับรู้ และเข้าใจ ติความสิ่งที่เราเห็น ได้ยินหรือรับรู้ต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากประสบการณ์หรือความเชี่ยวชาญ ที่เกิดขึ้นซึ่งแตกต่างกันแต่ละคน โมเดลความคิดนี้ทำให้เราสามารถวิเคราะห์แก้ปัญหาที่คุ้นเคย ได้เป็นอย่างดี แต่หากองค์กรของเรามุ่งเน้นการสร้างนวัตกรรมเป็นหลัก กรอบความคิดเดิม ๆ ที่ มีอยู่นี้อาจทำให้เราปฏิเสธสิ่งที่เราไม่คุ้นเคย ทำให้ไม่เกิดความคิดใหม่ ๆ เกิดขึ้นก็เป็นไปได้

5. การเสวนากัน (Dialogue) การสื่อสารจำเป็นต้องมีระดับการฟังที่ดี ส่วนมาก ขณะที่สนทนาจะมีบุคคลอยู่ 2 ประเภท คือ ผู้พูด และผู้รอที่จะพูด ดังนั้นจะอย่างไรให้เกิดการ พุดจากใจ และการฟังด้วยใจเกิดขึ้น การเสวนากัน แตกต่างจากการประชุมคือ ไม่ต้องการข้อยุติ

และการเสวนาเป็นการที่ทุกคนมีสิทธิที่จะพูด เป็นการพูดจากใจ จากความรู้สึก ขณะที่พูดก็ไม่ ต้องกลัวว่าจะผิดหรือถูก และไม่ใช่ว่าเป็นการโต้แย้ง โดยผู้ที่มีสิทธิพูดจะมาพูดที่กลางห้อง เสมือน มีถ้วยแก้วคอยเก็บข้อมูลที่ทุกคนแสดงความคิดเห็นอยู่กลางห้อง

6. การคิดอย่างเป็นระบบ (Systems Thinking) ปีเตอร์ เซ็งกี ได้ให้ความสำคัญ ของการคิดอย่างเป็นระบบสูงที่สุด จึงได้ใช้ชื่อหนังสือว่า The Fifth Discipline ซึ่งเป็นมุมมอง ของชาวตะวันตก สำหรับบ้านเราคงมุ่งเน้นและให้ความสำคัญกับ การฝึกเรียนรู้ (Personal Mastery) ให้อยู่ในอันดับแรก โดยการพัฒนาคนไทยเราในภาพรวมให้เปลี่ยนจาก Skill Worker มาเป็น Knowledge Worker ที่มีความคิดสร้างสรรค์ สามารถต่อยอดองค์ความรู้ได้ และนำไปสู่ การเปลี่ยนแปลงและสร้างเป็นนวัตกรรมได้ ซึ่งจะเป็นรากฐานของขีดความสามารถในการ แข่งขันขององค์กร และของประเทศในที่สุด

2.5.3 ทักษะองค์กรแห่งการเรียนรู้ 5 ด้าน เดวิด การ์วิน (David Garvin อ้างถึงในบุญดี บุญญาภิกิจ, 2547: 26) ได้กล่าวไว้ว่า

1. การแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ
2. การทดลองศึกษากับแนวทางใหม่
3. การเรียนรู้จากประสบการณ์ในอดีต
4. การเรียนรู้จากวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศของคนอื่น
5. การถ่ายทอดความรู้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพทั่วทั้งองค์กร

โครงสร้างทางสังคม

ประเสริฐ เข้มกลิ่นฟุ้ง (2542 : 30) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกัน เป็นระบบความสัมพันธ์ของสังคมมนุษย์ ส่วนประกอบดังกล่าวจะต้องเป็นเค้าโครงที่ปรากฏใน สังคมมนุษย์ทุก ๆ สังคม แม้ว่าจะมีรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกันไปในแต่ละสังคมก็ตาม โครงสร้างของสังคมไทย แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ

1. สังคมชนบท (กลุ่มปฐมภูมิ)
2. สังคมเมือง (กลุ่มทุติยภูมิ)

โดยที่ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศอาศัยอยู่ในชนบท ซึ่งเป็นสังคมแบบประเพณีนำ และเป็นสังคมเกษตรกรรม ดังนั้นถ้าหากรู้จักสังคมและวัฒนธรรมไทยจะต้องพิจารณาจาก โครงสร้างสังคมชนบทเป็นหลัก และจะต้องพิจารณาถึงอิทธิพลของสังคมและวัฒนธรรม เมือง ที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรมชนบทประกอบไปด้วยร่วมกัน

สังคมชนบท จัดว่าเป็นโครงสร้างที่สำคัญที่สุดของสังคมไทย เพราะเท่ากับเป็นโครงสร้างของสังคมไทยทั้งหมด สังคมชนบท ได้แก่ การรวมกลุ่มแบบอุปถัมภ์ของกลุ่มปฐุมภูมิ มีการติดต่อกันแบบตัวถึงตัว สภาพแวดล้อมของท้องถิ่นและวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมซึ่งคล้ายคลึงกัน ทำให้สถานภาพและบทบาทของคนในสังคมชนบทไม่แตกต่างกันมาก มีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่น สมาชิกของสังคมทำหน้าที่สอดคล้องต่อเนื่องกันอย่างราบรื่น และมีค่านิยมในเรื่องคุณความดีทางศาสนาเป็นตัวควบคุมความประพฤติทางสังคมของชนบทหรือที่เราเรียกกันว่าจารีตนั่นเอง

สังคมเมือง ข้อแตกต่างที่เด่นชัดระหว่างสังคมชนบทกับสังคมเมืองได้แก่ จำนวนกลุ่มขององค์การที่มีมากในสังคมเมืองหลวง หลักเกณฑ์การพิจารณาสถานภาพทางสังคมของบุคคลในเมืองหลวง ขึ้นกับฐานะทางเศรษฐกิจ อำนาจและความเกี่ยวข้องทางการเมือง และระดับการศึกษาซึ่งผิดจากเกณฑ์ของสังคมชนบท นอกจากนั้นแล้ว โครงสร้างชนชั้นทางสังคมในเมืองหลวง คือประกอบด้วยกลุ่มคนที่เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากตระกูลเก่าและขุนนาง ค่านิยมของคนเมืองหลวงนั้นจะเน้นหนักเรื่องอำนาจและความมั่งคั่งมากกว่าชาวชนบท มีความต้องการยกระดับตัวเอง จากชั้นสังคมเดิมไปสู่ชั้นที่สูงกว่า โดยอาศัยปัจจัยหลายประการ เช่น ฐานะทางการเงิน การศึกษา อำนาจทางการเมือง และสิทธิต่างๆ

ลักษณะโครงสร้างทางสังคม

โดยทั่วไปโครงสร้างทางสังคมโดยทั่วไป มีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1. มีการรวมกลุ่มของคนในสังคม ซึ่งแต่ละกลุ่มที่รวมกันต่างมีหน้าที่รับผิดชอบและประสิทธิภาพในการทำงานตามที่กลุ่มได้กำหนดเป้าหมายไว้
2. มีแนวทางในการปฏิบัติอย่างเหมาะสมหรือมีกฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผนเป็นแนวทางให้ยึดถือร่วมกัน โดยยึดหลักประโยชน์สูงสุดของสังคม
3. มีจุดหมายในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ที่ดีและมีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้กับสังคมนั้น
4. มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงได้ กล่าวคือ โครงสร้างของสังคมจะมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทั้งในแง่ของการเพิ่มขึ้นหรือลดลง ในหลายรูปแบบเช่นจำนวนคนอาจเพิ่มขึ้นหรือลดลงจากการเคลื่อนย้ายประชากรในสังคม หรือ รูปแบบของความสัมพันธ์ของบุคคลภายในสังคมอาจมีการปรับเปลี่ยนไปตามสถานภาพที่ปรับเปลี่ยนไปหรือแม้แต่สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ภายในสังคม เป็นต้น

องค์ประกอบโครงสร้างทางสังคม

มีองค์ประกอบ 2 ส่วนที่สำคัญ ได้แก่ กลุ่มสังคม (Social Groups) และสถาบันสังคม (Social Institutions)

1. กลุ่มสังคม

กลุ่มสังคม หมายถึง กลุ่มคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมีความรู้สึกเป็นสมาชิกร่วมกัน มีการกระทำระหว่างกันทางสังคม เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในกลุ่มสังคมนั้น ตามบทบาทและหน้าที่ของตนเอง

ลักษณะที่สำคัญของกลุ่มสังคม

1. มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมหรือมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน (Social interaction)
2. สมาชิกในกลุ่มต่างมีตำแหน่งและบทบาทหน้าที่แตกต่างกันและประสานบทบาทระหว่างกันมีแบบแผนพฤติกรรมตามบรรทัดฐานของกลุ่ม หรือที่เรียกว่า วัฒนธรรมย่อย
3. มีความรู้สึกเป็นสมาชิกร่วมกัน ทำให้มีความผูกพันในฐานะที่เป็นสมาชิกของกลุ่มสังคมเดียวกัน
4. มีวัตถุประสงค์ร่วมกันที่สำคัญ คือ เพื่อสนองความต้องการของสมาชิกแต่ละคน และความต้องการของสมาชิกของกลุ่มเป็นส่วนรวม

2. สถาบันสังคม

สถาบันสังคม หมายถึง รูปแบบพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมเพื่อสนองความต้องการร่วมกันในด้านต่าง ๆ และเพื่อการคงอยู่ของสังคมโดยรวม แบบแผนพฤติกรรมต่าง ๆ เป็นไปตามบรรทัดฐานทางสังคมที่มีความชัดเจนแน่นอน และเป็นไปตามวัฒนธรรมของสังคม

ลักษณะสำคัญของสถาบัน

1. สถาบันสังคมเป็นนามธรรม สถาบันสังคมไม่ใช่ตัวบุคคลหรือกลุ่มคน ไม่ใช่สิ่งของ แต่เป็นแบบแผนพฤติกรรมซึ่งกำหนดขึ้นเพื่อเป็นแบบแผนในการปฏิบัติร่วมกันของสมาชิกทุกคน
2. สถาบันสังคมเกิดจากการเชื่อมโยงบรรทัดฐานต่าง ๆ ทางสังคม ซึ่งได้แก่ วิถีชาวบ้าน จารีต และกฎหมาย โดยเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในสังคม
3. สถาบันสังคมเกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการในด้านต่าง ๆ ร่วมกันของสมาชิกในสังคม และเพื่อการคงอยู่ของสังคม

4. สถาบันสังคมเกิดจากการยอมรับร่วมกันของสมาชิกในสังคม สถาบันสังคมจึงเป็นระเบียบแบบแผน พฤติกรรมที่ชัดเจนและเปลี่ยนแปลงได้ยากเนื่องจากเกิดขึ้น โดยการยอมรับร่วมกันของสมาชิกในสังคม

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พยุพพร ไตรรัตน์สิงห์กุล (2537: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานบ้านหนองป่าตอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา: การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ พบว่า หัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานของบ้านป่าตอง มีต้นกำเนิดจากชาวพวนที่อพยพมาจากนครเวียงจันทน์มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านหนองป่าตอง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้นำความรู้ที่คิดตัวมาทำเครื่องจักสานเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตโดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ใกล้ตัวมาใช้ให้เกิดประโยชน์ อาจกล่าวได้ว่าสาเหตุการเกิดหัตถกรรมเครื่องจักสานของบ้านหนองป่าตองมี 3 ประการคือ ความจำเป็นในการดำรงชีวิต สิ่งแวดล้อมตามสภาพภูมิศาสตร์ และความเชื่อในขนบประเพณีและศาสนา และจากแรงผลักดันเหล่านี้ทำให้หัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานของบ้านหนองป่าตองมีการดำรงอยู่มาจนทุกวันนี้

อุดม สมพร (2540: 31) ได้ทำการศึกษาผ้าจกไท-ยวนราชบุรี ซึ่งเป็นภูมิปัญญาด้านหนึ่ง que แสดงถึงอัตลักษณ์ของชาวไท-ยวนที่กำลังจะสูญหายไป โดยการนำเอาการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research) มาเป็นแนวทางในการสร้างกิจกรรมการอนุรักษ์ศิลปะผ้าจก ซึ่งเกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้วิจัยกับชาวบ้าน จากการศึกษาได้ค้นพบองค์ความรู้เกี่ยวกับผ้าจก รวมถึงแนวทางการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในกระบวนการอนุรักษ์ศิลปะผ้าจกไท-ยวนราชบุรี และพบว่ากิจกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยสามารถเปิดพื้นที่ให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ทำให้ชาวบ้านเกิดจิตสำนึกเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาการทอผ้าจก ตลอดจนเสริมสร้างศักยภาพให้กับชาวบ้านในการทอผ้าจก จนนำไปสู่การรวมกลุ่มทอผ้าแล้วพัฒนาเป็นสินค้าเพื่อเสริมสร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน

ปรากฏการณ์ของกระบวนการอนุรักษ์ศิลปะผ้าจกไท-ยวนราชบุรีเป็นปรากฏการณ์ที่ชุมชนสร้างความเป็นตัวตน โดยแสดงผ่านวัฒนธรรมของตนคือศิลปะผ้าจก โดยไม่ยอมจำนนต่อวัฒนธรรมกระแสหลัก จนนำไปสู่การพึ่งตนเองในมิติต่าง ๆ คือ มิติทางวัฒนธรรม มิติทางเศรษฐกิจ และมิติทางสังคม

ทรงศิริ สาประเสริฐ (2541: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาลักษณะการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้าน พบว่า วิธีถ่ายทอดความรู้ที่ใช้เป็นประจำ การบอก เน้นให้ผู้เรียนถาม และมี

ความเห็นว่าการที่ดีที่สุดในการถ่ายทอดความรู้คือ การให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง การได้รับการยอมรับและยกย่องจากสังคมเป็น สิ่งที่ภูมิใจมากที่สุดในชีวิต และเป็นเหตุจูงใจให้ถ่ายทอดความรู้แก่ผู้เรียน ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้คือ แหล่งความรู้ซึ่งอยู่ในตัวของผู้มีความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านเอง เนื้อหาสาระคือความรู้ในงาน ลักษณะของคนซึ่งภูมิปัญญาชาวบ้านอยากถ่ายทอดความรู้ คือ มีความสนใจอยากรู้ มีความขยัน อดทน เมื่อมีการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้เรียน ภูมิปัญญาชาวบ้านไม่มีการวางแผนล่วงหน้า ระยะเวลาในการถ่ายทอดในแต่ละเรื่องไม่เท่ากัน วิธีการประเมินผลการถ่ายทอดความรู้ใช้การสังเกต และสื่อในการถ่ายทอดความรู้คือสื่อของจริง สิ่งที่ได้รับจากการวิจัยคือภูมิปัญญาชาวบ้านในการวิจัยครั้งนี้เป็นผู้ซึ่งเรียนรู้ด้วยตนเอง การได้รับการยกย่องและยอมรับจากผู้อื่นเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งในการจูงใจให้ผู้มีภูมิปัญญาชาวบ้านถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้อื่น

หนึ่งฤทัย จันท์เกษม (2544: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาชีวิตการทำงานของแรงงานสตรีในระบบเศรษฐกิจชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากิจกรรมการทอผ้า และชีวิตการทำงานของแรงงานสตรีในระบบเศรษฐกิจชุมชนตำบลคูบัวและตำบลรางบัว จังหวัดราชบุรี ซึ่งการศึกษาดังกล่าว มีนัยของการพัฒนาชุมชนอยู่ โดยการนำเรื่องของภูมิปัญญาการทอผ้า มาเป็นเครื่องมือในการสร้างระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และคนนอกชุมชนที่อยู่ในลักษณะของการเอื้ออาทรต่อกัน โดยจะมีภาคีต่าง ๆ จากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันหลายกลุ่มเกิดการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกในชุมชนและนอกชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความสำคัญต่อบทบาทของสตรีทอผ้าที่มีทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุ เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาในมิติต่าง ๆ เช่น มิติทางเศรษฐกิจ มิติทางด้านสังคม มิติทางด้านวัฒนธรรม และมิติทางด้านการเมือง เป็นต้น ภายใต้บริบทที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

เยาวนุช เวศน์ภาดา (2545: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวาทกรรมความรู้ในการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น พบว่า กระบวนการฟื้นฟูวัฒนธรรมนั้นแท้ที่จริงแล้ว คือรูปแบบหนึ่งของการใช้อำนาจ โดยเฉพาะอำนาจที่แฝงเร้นอย่างแยบยลในนามของความรู้ของศาสตร์แขนงต่าง ๆ ซึ่งถูกนำไปใช้เพื่อสร้าง ยืนยันความชอบธรรม เผยแพร่ ตอกย้ำ สิ่งที่ได้รับการเลือกสรร ให้เป็นตัวแทนเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมหมู่บ้านอาทิ การใช้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี คติชนวิทยา เพื่อยืนยันความจริงที่ว่าหมู่บ้านแห่งนี้มีอดีตอันยาวนาน ชาวบ้านมีความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติของตนเอง วัฒนธรรมที่ต่าง ๆ ยังคงได้รับการสืบสานมาอย่างต่อเนื่องด้วยทุนเดิม ทั้งทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางสังคม ที่ชุมชนมีอยู่ เมื่อได้รับการฟื้นฟูให้โดดเด่นมีเอกลักษณ์ก็จะนำไปสู่การฟื้นฟูหรือเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

บุญส่ง หาญพานิช (อ้างถึงใน บุญดี บุญญาภิจ 2546 : 82) ได้ทำการศึกษาการพัฒนา รูปแบบการบริหารการจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทย พบว่า ผู้บริหาร สถาบันอุดมศึกษามีความต้องการในระดับมากขณะที่สภาพเป็นจริงในปัจจุบันเกิดขึ้นในระดับค่อนข้างน้อยในทุกด้านที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการความรู้ ได้แก่ การสร้างความรู้ การจัดเก็บความรู้ การนำความรู้ไปใช้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้การบริการความรู้ การสื่อสารความรู้ การใช้เทคโนโลยี วัฒนธรรมการไว้วางใจ วัฒนธรรมพลังร่วมนอลติจเวอร์เคอร์ สิ่งท้าทาย และยุทธศาสตร์การบริหารจัดการความรู้ ลักษณะงานที่ผู้บริหารมีความต้องการระดับมาก ให้มีองค์ความรู้ใหม่ ๆ ซึ่งเกิดจากการบริหารจัดการความรู้ไปใช้

สุดารัตน์ ภัทรคุณพิทักษ์ และคณะ (2548: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าฝ้ายย้อมสีเปลือกไม้บ้าน โนนศึกษา ตำบลนาอุดม อำเภอโพธารอง จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า เบื้องต้นสามารถนำความรู้ไปส่งเสริมและสนับสนุนความรู้ผ้าฝ้ายสีเปลือกไม้ของชุมชนให้คงอยู่และสามารถถ่ายทอดสู่เยาวชนรุ่นหลังหรือผู้ที่สนใจได้ ในสื่อรูปแบบ E-Learning ผ้าฝ้ายย้อมสีเปลือกไม้ ที่ได้รวบรวมและจัดการความรู้แล้วไปเผยแพร่ให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่เสื่อมสลายไปตามกาลเวลา

รัตนา ณ ลำพูน (2548: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษายบทบาทห้องสมุดกับการจัดการความรู้ พบว่า บทบาทของห้องสมุด และการจัดการความรู้ เศรษฐกิจฐานความรู้ สังคมฐานความรู้ เป้าหมายของการจัดการความรู้ กระบวนการจัดการความรู้ ขั้นตอนการจัดการความรู้ กิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของการจัดการความรู้ของสมุด คุณสมบัติของนักจัดการความรู้บทบาทและความรับผิดชอบของบรรณารักษ์ในการจัดการความรู้ ทักษะของนักจัดการความรู้ที่มีประสิทธิผล

พวงเพ็ญ ชูรินทร์ (2548: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษานุคลิกภาพที่มีประสิทธิภาพในการถ่ายทอดความรู้ของผู้นำการทอผ้าในชุมชนทอผ้าไหมพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า ช่างทอผ้าทั้งหมดเป็นเพศหญิง มีอายุเฉลี่ย 47 ปี มีรายได้ต่อเดือนต่ำกว่า 5,000 บาท นับถือศาสนาอิสลามและมีอาชีพทอผ้าเป็นอาชีพหลัก คุณลักษณะของผู้ถ่ายทอดความรู้ในการทอผ้าที่จำเป็นมากที่สุด คือ ท่าทีสุภาพ สุขุมรอบคอบ มีอัธยาศัยดี ยิ้มแย้มแจ่มใส มีความอดทน สามารถพูดอธิบายให้ผู้อื่นเข้าใจ เฉลียวฉลาด ไหวพริบดี มีความรู้เกี่ยวกับการทอผ้า สามารถถ่ายทอดความรู้ มีความรับผิดชอบไม่ละเลยหน้าที่ มีความศรัทธาต่อสถาบันพระมหากษัตริย์เชื่อมั่นในตนเอง มีประวัติการทอผ้าที่ดี มีประสบการณ์การทอผ้าที่ยาวนาน ส่วนลักษณะของผู้ถ่ายทอดฝีมือการทอผ้าที่ดี มีลักษณะ คือ สามารถสอนงานได้ดี ทำให้เข้าใจง่าย สามารถทอหลายยก ๆ ได้ หรือมีความคิดสร้างสรรค์ในการประดิษฐ์ลายใหม่ ๆ ได้ ต้องเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญมาแล้วใน

เรื่องลายผ้า และจำเป็นต้องมีความรู้ทุกขั้นตอนของการทอผ้า ต้องเป็นคนที่เย็น ใจดี ไม่โมโห ง่าย มีความละเอียดรอบคอบ มีสมาธิสูง และสามารถแก้ไขปัญหาที่ผู้เรียนทอผิดพลาดได้ และทำให้ผู้เรียนรู้สึกผ่อนคลาย

สายันต์ ไพรชาญจิตร และคณะ (2548: 30-31) ได้ทำการศึกษากระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้ชุมชน ด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่บ้านเปียงหลวง พบว่า กระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้ของชุมชนชาติพันธุ์ มีนัยแฝงถึงการพยายามที่แสดงออกถึงความมีตัวตนทางสังคม ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และสิทธิในการจัดการตนเองและทรัพยากร โดยผ่านการผลิตซ้ำทางศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ กาฟ่อนนกกิงกะ หล่า ภาษาไต ปีน้าเต้า เป็นต้น และยังเป็นการฟื้นฟูความเป็นชุมชน มีการจัดระบบความสัมพันธ์ใหม่ในชุมชน เอื้อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เปิดโอกาสให้ทุกคนสามารถแสดงศักยภาพของตนได้อย่างเต็มที่ โดยไม่จำกัดเพศ และอายุ รวมถึงมีการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์กับกลุ่มภายนอกชุมชนในลักษณะกัลยาณมิตร

พาขวัญ ลอสะอาด (2548: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาความสามารถในการจัดการความรู้ของสมาชิกองค์กรชุมชน จังหวัดนครนายก มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับความสามารถในการจัดการความรู้ของสมาชิกองค์กรชุมชน และเพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อระดับความสามารถในการจัดการความรู้ของสมาชิกองค์กรชุมชน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาคน โดยการกำหนดทิศทางและจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม เพื่อให้คนมีศักยภาพในการจัดการความรู้ สามารถใช้ชีวิตด้วยความรู้ได้ ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกองค์กรชุมชนมีความสามารถในการจัดการความรู้อยู่ในระดับปานกลางมากที่สุด ร้อยละ 66.2

กฤษฎา ศรีธรรมมา และคณะ (2549: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในพิธีสู่ขวัญของชาวอีสาน พบว่า ความเชื่อเรื่องขวัญเป็นความเชื่อที่เก่าแก่กำเนิดขึ้นครั้งแรกเมื่อใดไม่มีหลักฐานชี้ชัด มูลเหตุของการสู่ขวัญของชาวอีสานเกิดจากการได้รับความโชคดี ได้รับความทุกข์ไม่สบายใจ และนโยบายของรัฐบาล การสู่ขวัญประกอบด้วย หมอสูตรขวัญ ผู้รับขวัญ ผู้ร่วมพิธีการสู่ขวัญ เครื่องมงคล คำสู่ขวัญ และอำนวยการ พิธีการสู่ขวัญของชาวอีสานมีการถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว วัดและชุมชน ครูพรหมณ์ และการเรียนรู้ด้วยตนเอง

วรารุช ผลานัน และคณะ (2549: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษาผ้าไหมกาบบัวบ้านบอน พบว่า ในด้านการถ่ายทอดความรู้เรื่องการผลิตผ้าไหมกาบบัวของช่างทอบ้านบอนใช้วิธีการถ่ายทอดกันภายในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ จากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ให้แก่ลูกหลานในครอบครัวตั้งแต่เด็กเริ่มจำความได้จนโตมีวุฒิ

ภาวะหรือความสามารถพอที่จะรับการถ่ายทอดความรู้ได้ครบทุกขั้นตอน โดยใช้วิธีการให้เด็ก ๆ ช่วยงานง่าย ๆ เช่น กวัก ปั่น แล้วค่อย ๆ ให้ช่วยทำขั้นตอนที่ยาก ๆ ขึ้นไปเรื่อย ๆ เช่น ทอ มัดหมี่ ย้อม ฯลฯ จนเรียนรู้ได้ครบทุกขั้นตอนในช่วงอายุประมาณ 15-16 ปี มีเพียงส่วนน้อยที่ เรียนเมื่อเป็นผู้ใหญ่แล้ว ซึ่งมักจะเรียนรู้จากเพื่อนบ้านเพราะ ไม่มีผู้ใหญ่ในครอบครัวทำผ้าไหม เพื่อทำเป็นอาชีพเสริมนอกเหนือจากการทำนา

วรรณิ ทองระย้า (2549: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษากระบวนการจัดการความรู้ในการ ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้สารเคมีของเกษตรกร: กรณีศึกษา โรงเรียนเกษตรกรในพระราชดำริ บ้านหล่น หมู่ที่ 4 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมนรมย์ จังหวัดชัยนาท มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา กระบวนการจัดการความรู้ที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้สารเคมีในการ เพาะปลูกของเกษตรกร ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพประชากรที่ใช้ในการศึกษาคือ ครัวเรือนเกษตรกรที่เป็นสมาชิกโรงเรียนเกษตรกรในพระราชดำริบ้านหล่น จำนวน 33 ครัวเรือน โดยสัมภาษณ์แบบเจาะลึก พบว่า เกษตรกรมีการเรียนรู้ที่เริ่มจากปัญหาการใช้ปัจจัย การผลิตที่มากเกินไปจนเกิดความจำเป็นก่อให้เกิดผลกระทบทั้งเรื่องของต้นทุนการผลิต สุขภาพอนามัย และสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม กระทั่งได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐจัดตั้ง โรงเรียน เกษตรกรในพระราชดำริบ้านหล่นขึ้นเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

วิมลศรี ชาญจารุจิตร (2550: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษากระบวนการจัดการภูมิปัญญา ของเล่นพื้นบ้าน เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา กระบวนการจัดการภูมิปัญญาของเล่นพื้นบ้านของกลุ่มคนเฒ่า คนแก่ ตำบลป่าแดด อำเภอแม่ สรวาย จังหวัดเชียงราย ในฐานะที่เป็นกระบวนการฟื้นฟูพลังชุมชน และเพื่อศึกษาลักษณะของ พลังชุมชนที่เกิดขึ้นจากกระบวนการจัดการภูมิปัญญาของเล่นพื้นบ้าน อันนำไปสู่ข้อเสนอแนะ และเป็นแนวทางการพัฒนาชุมชนต่อไป โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษา ภาคสนาม พบว่า กระบวนการจัดการภูมิปัญญาของเล่นพื้นบ้าน ในฐานะที่เป็นกระบวนการ ฟื้นฟูพลังชุมชนนั้น ก่อให้เกิดพลังชุมชนในด้านต่าง ๆ อันได้แก่ พลังเกี่ยวกับกระบวนการกลุ่ม พลังเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ พลังเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วม พลังของการพึ่งพาตนเอง และพลังการจัดการตนเองของชุมชนที่มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชนและการ เปลี่ยนแปลงในสังคม

ชวลิต สุภศักดิ์ธำรง (2550: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาความสำเร็จในการนำแนวคิด การจัดการความรู้ไปปฏิบัติในองค์กรและผลของการจัดการความรู้ต่อบุคลากร มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการรับรู้ความสำเร็จในการนำการจัดการความรู้ไปปฏิบัติในองค์กร และเพื่อศึกษาผล ของการจัดการความรู้ที่มีต่อบุคลากรในองค์กร การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง

ที่เข้าร่วมในการจัดการความรู้ ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ทีมงานจัดการความรู้และออกแบบสอบถามบุคลากรในองค์กร โดยผู้ศึกษาเก็บรวบรวมแบบสอบถามได้ทั้งสิ้น 180 ฉบับ พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาเป็นพยาบาล มีอายุ 41 ปีขึ้นไป มีอายุงานระหว่าง 11-20 ปี และมีประสบการณ์การทำงานทั้งหมด 21 ปีขึ้นไป กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ดำรงตำแหน่งพยาบาลวิชาชีพ 7 อยู่ในกลุ่มงานการบริการทางการแพทย์ และจบการศึกษาระดับปริญญาตรี กลุ่มตัวอย่างเข้าร่วมโครงการจัดการความรู้ (ต่อสัปดาห์) เป็นจำนวน 1 ครั้ง

แซดาน (Saadan, อ้างถึงใน พาชวัณ ลออะฮาด 2544 : 63) ได้ทำการศึกษา กรอบแนวคิดของการพัฒนาระบบการจัดการความรู้ในการวิจัยและการพัฒนาการเกษตร โดยการศึกษาถือว่าระบบการพัฒนาความรู้ในภาคเกษตรได้มีการกระจายและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับเกษตรให้กับชาวนาและผู้ประกอบการด้านการเกษตร โดยได้มีการแบ่งปันความรู้และประสบการณ์และเก็บความรู้ที่ได้ไว้ในฐานข้อมูล หรือที่อยู่ในสมองของนักวิจัยหรือเก็บไว้ในส่วนใดส่วนหนึ่งของบุคลากรในองค์กร ความท้าทายดังกล่าวส่งผลต่อการค้นหาและประยุกต์ใช้ความรู้เพื่อกระบวนการตัดสินใจในการพัฒนาการเกษตร จากการศึกษาของงานวิจัยอธิบายได้ว่ารูปแบบของระบบการจัดการความรู้ในการวิจัยภาคเกษตรและการพัฒนาเป็นวัตถุประสงค์ของการแก้ไขปรับปรุงการตอบสนองขององค์กร นวัตกรรม สมรรถนะและประสิทธิผลองค์กร ความสำคัญดังกล่าวส่งผลต่อประสิทธิภาพของโครงสร้างพื้นฐานของการจัดการความรู้และความสามารถที่จำเป็นในการดำเนินการในการจัดการความรู้ องค์กรมีแนวคิดในการแนะนำและการใช้เทคโนโลยีอย่างเช่น แผนที่ความรู้ การค้นพบความรู้ และบรรยายประสบการณ์บุคคลที่ซึ่งมีสภาพแวดล้อมของอินเทอร์เน็ตเข้ามาเกี่ยวข้อง และท้ายที่สุดผลประโยชน์ของระบบการจัดการความรู้และเนื้อหาสาระจะมีข้อมูลที่เก็บอย่างปลอดภัยและเก็บเหตุการณ์ที่สำคัญของแต่ละบุคคล

โกลด์ (Gold, อ้างถึงใน พาชวัณ ลออะฮาด 2544 : 63) นักศึกษาปริญญาเอกแห่งมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ได้ทำการศึกษา สมรรถภาพในการจัดการความรู้ขององค์กร พบว่าสัญลักษณ์ของเศรษฐกิจแบบใหม่ คือ ความตระหนักในคุณค่าของทรัพย์สินแห่งความรู้ ซึ่งปรากฏในตัวสารสนเทศขององค์กร การกระจายของผลิตภัณฑ์และในสาขาองค์กร แม้ว่าการแข่งขันจะเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับองค์กรที่พัฒนาบนฐานการจัดการความรู้ แต่เป็นเรื่องยากที่จะพัฒนาองค์กรภายใต้ระบบการจัดการความรู้ให้ประสบความสำเร็จได้ เนื่องจากความเป็นจริงองค์กรยังมีประวัติศาสตร์และกระบวนการทำงานภายใต้ความสำเร็จของวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมอยู่ ผลการศึกษาประสิทธิผลการจัดการความรู้จากกลุ่มตัวอย่าง ชี้ให้เห็นว่า การลงทุนพื้นฐาน

ทางด้านเทคโนโลยีและการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมไปในทิศทางเดียวกัน เป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการความรู้ในองค์กร

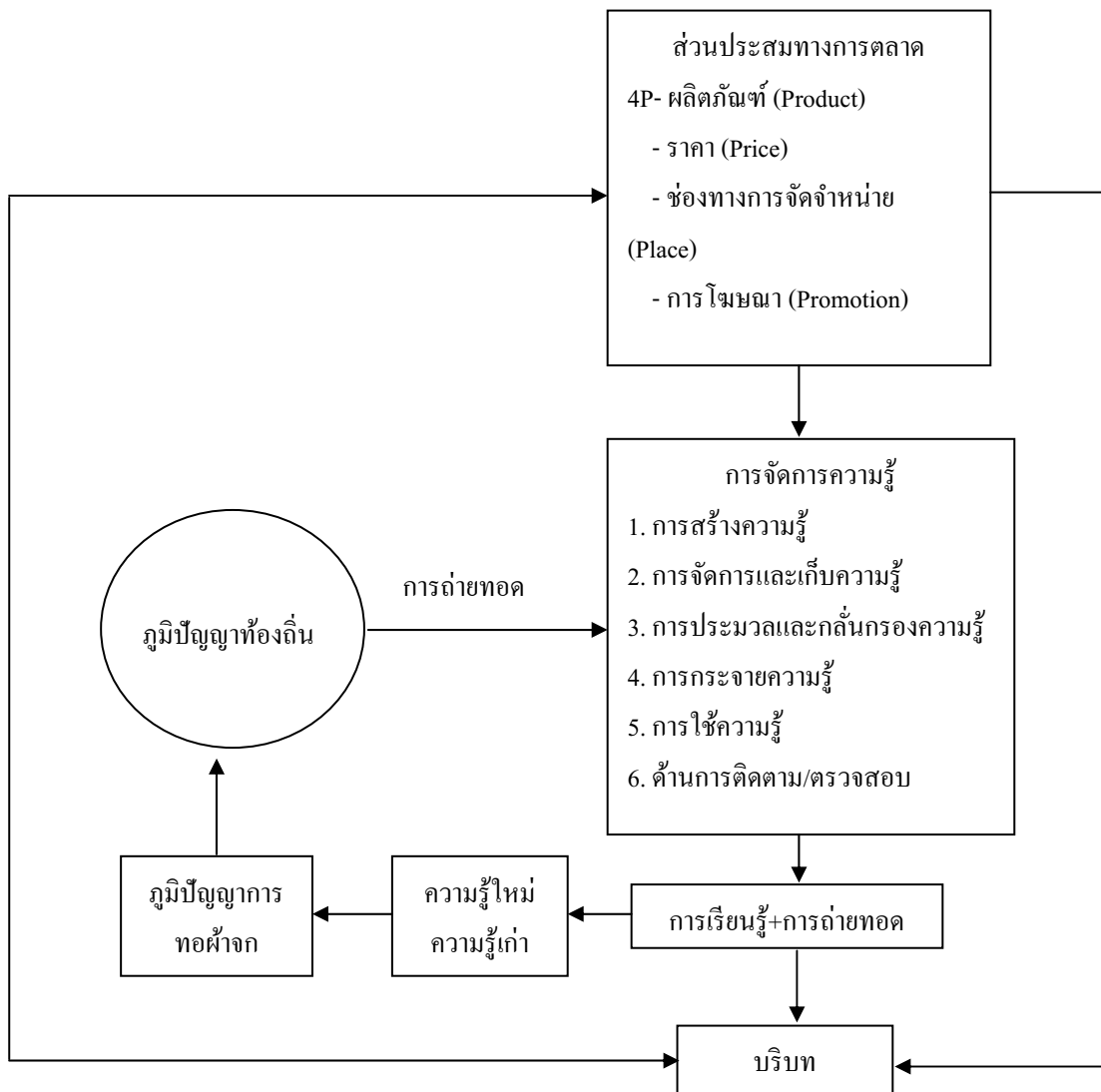
แมคคาร์เท (McCarthy, อ้างถึงใน วิมลศรี ชาญจรูญ 2545 : 57) นักศึกษาปริญญาเอกแห่งมหาวิทยาลัยโนวาแห่งตะวันออกเฉียงใต้ ได้ทำการศึกษา ความกลมกลืนของภาระงานด้านเทคโนโลยีกับระบบการจัดการความรู้ ขององค์กร 14 องค์กร ประกอบด้วย องค์กรของรัฐ โรงงานอุตสาหกรรม สถาบันการเงิน และบริษัทให้คำปรึกษาพบว่า (1) มีความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างระบบการจัดการความรู้และความต้องการในภาระงานของผู้ใช้ระบบ (2) มีความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างการจัดการความรู้และคุณลักษณะส่วนตัวของผู้ใช้ระบบ และ (3) ความต้องการในภาระงาน และคุณลักษณะส่วนตัวของผู้ใช้ระบบมีอิทธิพลทางบวกต่อความกลมกลืนระหว่างภาระงานด้านเทคโนโลยี และระบบการจัดการความรู้

แซททรา บาวานี (Sattar Bawany, อ้างถึงใน วิมลศรี ชาญจรูญ 2545 : 57-58) ได้ทำการศึกษา ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการความรู้ในประเทศสิงคโปร์ การศึกษาในเรื่องนี้มีแนวคิดมาจากการที่ผู้ศึกษามองว่าการจัดการความรู้ตามแนวทางของตะวันตกไม่สามารถนำมาประเทศสิงคโปร์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะความแตกต่างในด้านวัฒนธรรมและกระบวนการดำเนินการทางธุรกิจ จึงมีความต้องการที่จะศึกษาเพื่อค้นคว้า รวบรวม ทดสอบเงื่อนไขหรือปัจจัยที่เหมาะสมกับลักษณะทางวัฒนธรรมและกระบวนการทางธุรกิจที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการความรู้ในองค์กร ซึ่งจากการศึกษาพบว่าปัจจัยที่ทำให้้องค์การตระหนักถึงความสำคัญและนำไปสู่การจัดการความรู้ให้เป็นผลสำเร็จ ประกอบด้วย 14 ปัจจัยคือ ระบบบริหารจัดการภายในองค์กรที่เปิดโอกาสให้พนักงานมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นหรือเสนอแนะ ความเป็นผู้นำและความมุ่งมั่นของผู้บริหารระดับสูงในการที่จะดำเนินการจัดการความรู้ งบประมาณที่สนับสนุน ความพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงหลักเกณฑ์ที่ขัดขวางการจัดการความรู้ คู่มือการปฏิบัติงาน นโยบาย และกระบวนการปฏิบัติงานที่ส่งเสริมต่อการจัดการความรู้ รางวัลหรือผลตอบแทน การส่งเสริมการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในองค์กร ความรู้ที่ได้รับจากลูกค้า การส่งเสริมให้พนักงานเกิดแนวคิดในการเปรียบเทียบองค์กรอื่น ๆ ที่มีมาตรฐานดีกว่าหรือองค์กรที่ประสบความสำเร็จ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้วิจัย ได้สรุปดังแผนภูมิที่ 1 ประกอบด้วย 7 ส่วนคือ ส่วนแรก ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้านที่สั่งสมสืบทอดกันมาเป็นศกยภาพหรือความสามารถที่แก้ไขปัญหาได้ ส่วนที่สอง บริบทชุมชน เป็นการศึกษา

ประวัติความเป็นมาของชุมชน สภาพเศรษฐกิจและสังคม วัฒนธรรมท้องถิ่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี ต่าง ๆ ส่วนที่สาม ส่วนประสมทางการตลาด จะเป็นการศึกษาด้านผลิตภัณฑ์ (Product) ก็คือ สินค้าหรือบริการที่เราจะเสนอให้กับลูกค้า ด้านราคา (Price) ราคาที่เป็นตัวบ่งบอกภาพลักษณ์ของสินค้า ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย (Place) ช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้า ไปสู่มือของลูกค้า ด้านโฆษณา (Promotion) การทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อบอกลูกค้าถึงลักษณะ สินค้า ส่วนที่สี่ การเรียนรู้+การถ่ายทอด การฝึกทักษะในกิจกรรม และประสบการณ์ บ่อย ๆ และต่อเนื่องกัน ส่วนที่ห้า ภูมิปัญญาการทอผ้าจาก ความรู้ความสามารถในการทอผ้าจากที่ชุมชน คุบัวมีการผสมผสาน การผลิตซ้ำ ผลิตใหม่อยู่ตลอดเวลา ส่วนที่หก ความรู้ใหม่ การพัฒนา ลวดลายผ้าจากและมีการนำเทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์มาใช้ในการทอผ้าจาก ความรู้เก่า การทอ ผ้าจากแบบดั้งเดิมมีการสอนตัวต่อตัวระหว่างแม่กับลูก และส่วนสุดท้ายการจัดการความรู้ จะ ศึกษาด้านการสร้างความรู้ (Knowledge Creation) การสร้างความรู้เป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ (Generative) การสร้างความรู้ใหม่เกี่ยวข้องกับแรงผลักดัน การหยั่งรู้ และความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ที่เกิดขึ้นในแต่ละบุคคล ด้านการจัดการและเก็บความรู้ (Knowledge Capture & Storage) เป็นการเสาะหา และจัดเก็บองค์ความรู้ในองค์กรให้เป็นระบบทั้งองค์ความรู้ที่อยู่ในรูปแบบสื่อ ต่าง ๆ (Explicit Knowledge) และในรูปแบบประสบการณ์ (Tacit Knowledge) ให้เป็นทุน ความรู้ขององค์กร ซึ่งพร้อมยกระดับความรู้ และขยายความรู้ให้ทั่วทั้งองค์กร ด้านการประมวล และกลั่นกรองความรู้ (Knowledge Codification and Refinement) เป็นขั้นตอนการปรับปรุงและ ประมวลผลความรู้ให้อยู่ในรูปแบบและภาษาที่เข้าใจและใช้ได้ง่าย กำจัดความรู้ที่ไม่เกิด ประโยชน์ตามเป้าหมายวิสัยทัศน์หรือเป็นขยะความรู้ ด้านการกระจายความรู้ (Knowledge Distribution) เป็นการใช้เครื่องมือในการสืบค้นสารสนเทศทางความรู้จากฐานข้อมูลที่จัดเก็บ แล้วกระจายสู่หน่วยงาน ต่าง ๆ เพื่อการใช้งาน ด้านการใช้ความรู้ (Use) เป็นการใช้ประโยชน์ การนำไปประยุกต์ใช้งาน ก่อให้เกิดประโยชน์ และผลสัมฤทธิ์เกิดขึ้น และเกิดเป็นปัญญาปฏิบัติ หรือภาคปฏิบัติการของชุมชน การขยายผลให้ระดับความรู้และขีดความสามารถในการแข่งขัน ในองค์กรสูงขึ้น และด้านการติดตาม/ตรวจสอบ (Monitor) เป็นการติดตามตรวจสอบข้อมูลให้มีความเที่ยงและความตรง ในการวิจัยครั้งนี้ได้ประยุกต์กระบวนการจัดการความรู้ของทรูแบรน (Truban) มาใช้ในกรอบแนวคิด ดังแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัย เรื่อง “การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา : ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี” ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งประกอบด้วยการใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาบริบทชุมชนในด้านการผลิตผ้าจกคูบัว เพื่อศึกษาการผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตผ้าจกคูบัว รวมไปถึงศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัวจังหวัดราชบุรี ซึ่งการเก็บข้อมูลการวิจัยนั้น ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In - depth Interview) โดยผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยตนเอง เพื่อให้เข้าใจกระบวนการผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตผ้าจกคูบัว รวมไปถึงการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัวจังหวัดราชบุรีอย่างลึกซึ้ง โดยมีรายละเอียดของการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. แหล่งข้อมูล
2. การเข้าสู่พื้นที่
3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
4. การเก็บรวบรวมข้อมูล
5. การวิเคราะห์ข้อมูล

แหล่งข้อมูล

ในการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจและสามารถตอบปัญหาการวิจัย ผู้วิจัยได้มุ่งศึกษาข้อมูลบริบทของผ้าจกคูบัวของจังหวัดราชบุรี ซึ่งจังหวัดราชบุรีเป็นจังหวัดใหญ่จังหวัดหนึ่งในภาคกลางด้านตะวันตก มีสภาพภูมิประเทศที่หลากหลายมากจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย มีประชากรที่มีคุณภาพ มีผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัด (GPP) สูงเป็นอันดับที่ 14 ของประเทศ และมีสถานที่ท่องเที่ยวมากมายทั้งด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และธรรมชาติอันสวยงาม ราชบุรีจึงเป็นจังหวัดที่น่าสนใจจังหวัดหนึ่ง ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เป็นที่ตั้งของสถาบันการศึกษาที่มีชื่อเสียงในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน ทั้งภาครัฐและเอกชน

รวมทั้งเป็นที่ตั้งของห้างธุรกิจค้าปลีกข้ามชาติ ผู้วิจัยจึงใช้การเลือกพื้นที่แบบเจาะจง (Purposive) โดยเลือกตำบลคูบัวจังหวัดราชบุรีเป็นพื้นที่ในการศึกษา ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลที่จะสามารถตอบปัญหาการวิจัยได้ เพราะจังหวัดราชบุรีเป็นแห่งแรกในประเทศไทยที่มีการนำการจัดการความรู้เข้ามาใช้กับภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งทำให้เห็นภาพรวมของการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเอื้อให้ผู้วิจัยได้ศึกษาการผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตผ้าจกคูบัว รวมไปถึงการศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัวได้อย่างชัดเจนและครบถ้วน โดยใช้เทคนิคลูกบอลหิมะ (Snowball Technique) สอบถามผู้ให้ข้อมูลที่กล่าวถึงความสำคัญที่จะให้ข้อมูลได้ครบถ้วนจากการบอกต่อๆ กัน ทั้งนี้ มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) 5 กลุ่ม ประกอบด้วย ปราชญ์ชาวบ้าน นักพัฒนาชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ชาวบ้าน ครู พระสงฆ์

การเข้าสู่พื้นที่

ผู้วิจัยได้ติดต่อขอหนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลจากบัณฑิตวิทยาลัย และเข้าไปในชุมชนด้วยการประสานงาน สร้างความคุ้นเคย และช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดความไว้วางใจและการยอมรับ จากนั้นจึงติดต่อผู้อำนวยการศูนย์สืบทอดศิลปะผ้าจก และผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง รวมถึงใช้การสังเกต การเข้าไปในพื้นที่การวิจัยนั้น ผู้วิจัยกระทำด้วยการประสานกับคนในชุมชนบ้านคูบัว ซึ่งผู้วิจัยได้เคยติดต่อพูดคุยก่อนการทำวิจัย ทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกอย่างตรงไปตรงมาตามความจริงเชิงประจักษ์ (Empirical Data)

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ผู้วิจัยใช้การศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) ซึ่งประกอบด้วย รายงานและแผ่นพับต่างๆ ที่เกี่ยวกับการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัวจังหวัดราชบุรีและกระบวนการผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตผ้าจกคูบัว ผู้วิจัยอาจนำมาวิเคราะห์เสนอ อ้างอิง หรือตีความตามความเข้าใจของตนวิจัยยังใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) โดยเป็นการที่ผู้วิจัยเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับกลุ่มคนที่ต้องการศึกษาโดยมีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกอย่างของชุมชนเท่านั้น ซึ่งเป็นวิธีที่จะทำให้ผู้วิจัยจะมีความเป็นตัวของตัวเองในฐานะนักวิจัย และมีโอกาสศึกษาวิจัยได้เต็มที่ ผู้วิจัยก็ต้องสร้างภาพของตนเองให้ดีในสายตาของชุมชนหรือกลุ่ม โดยต้องสร้างความสัมพันธ์ให้เป็นที่ยอมรับในระยะแรกอย่างดี (Build Up Rapport) จนเกิดความไว้วางใจ ได้รับการยินยอมเข้าไปศึกษาได้ในฐานะนักวิจัยที่ทำตัวเหมือนสมาชิกคนอื่น

ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งต้องการข้อมูลละเอียดลึกซึ้งเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยผู้วิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์เอง ไม่

ใช้ผู้เก็บข้อมูลหรือพนักงานสัมภาษณ์คนอื่น และต้องตั้งแนวคำถามกว้างๆ เตรียมไว้ตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ ผู้สัมภาษณ์ต้องมีจุดสนใจอยู่แล้ว และพยายามหันความสนใจของผู้สัมภาษณ์เข้ามาสู่จุดที่ตั้งไว้ ซึ่งผู้วิจัยรู้มาก่อนว่า ต้องการข้อมูลอะไร ชนิดใด จึงพยายามโยนเข้าหาประเด็นที่ตนต้องการ ในลักษณะที่จะล้วง (Probe) เอาข้อเท็จจริงออกมาเฉพาะจุดนั้นๆ อาจจะต้องใช้วิธีรุกผู้ตอบด้วยวิธีการต่างๆ เช่น ตั้งสถานการณ์สมมติให้ผู้ตอบแสดงความคิดเห็น หรือตั้งคำถามแบบตีขลุม เพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์แสดงปฏิกิริยาตอบออกมา การสัมภาษณ์แบบนี้ อาจต้องกำหนดตัวผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ไว้เป็นการเจาะจงก่อน โดยที่ผู้วิจัยต้องมีความรู้ว่าใครคือผู้ที่สมควรไปสัมภาษณ์ ที่จะรู้เรื่องที่ต้องการได้อย่างละเอียดลึกซึ้งเพียงพอ เพื่อให้ได้ข้อมูลในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตผ้าจกคุบัว รวมไปถึงการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคุบัว

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยใช้วิธีการหลากหลายเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนและรอบลึก โดยใช้อุปกรณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ สมุดจดบันทึก เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป และกล้องวิดีโอ โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูล 3 ลักษณะ คือ

1. การศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis)

การใช้ข้อมูลเอกสาร ประกอบด้วย รายงานและแผ่นพับต่างๆ ที่เกี่ยวกับการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคุบัวจังหวัดราชบุรี และกระบวนการผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตผ้าจกคุบัว ผู้วิจัยอาจนำมาวิเคราะห์ เสนอ อ้างอิง หรือตีความตามความเข้าใจของตน

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation)

ข้อมูลจากการสังเกตผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับเกี่ยวกับการผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตผ้าจกคุบัว รวมไปถึงการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคุบัวในชุมชนบ้านคุบัวจังหวัดราชบุรี แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม คือ ปราชญ์ชาวบ้าน นักพัฒนาชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ชาวบ้าน ครู

การวิจัยครั้งนี้ใช้ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) ดังนั้น การสังเกตของนักวิจัยขณะอยู่ในสถานการณ์สนามจะไม่สามารถเลือกสังเกต หรือแยกสถานการณ์ที่จะสังเกตออกจากกันได้ แต่มีการแบ่งประเภทของสิ่งที่สังเกตออกเป็น 6 ประเภท เพื่อให้ผู้สังเกตตระหนักว่าควรมีรายละเอียดอะไรบ้างในแต่ละประเภทของสิ่งที่สังเกต เป็นการวางแนวทางไว้ล่วงหน้าว่าจะสังเกตเรื่องใดบ้าง และกำหนดเรื่องที่จะสังเกตไว้ชัดเจน ซึ่งมีแนวทางในการสังเกต ดังนี้

2.1 การกระทำ (Acts) คือ เหตุการณ์ หรือพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ซึ่งไม่ยาวนานต่อเนื่อง เช่น ลักษณะการดำรงชีวิต หรือกิจกรรมต่างๆ ไป การแต่งกาย การกินอยู่ การใช้ชีวิตในวันหนึ่งๆ

2.2 กิจกรรม (Activities) คือ เหตุการณ์ สถานการณ์ หรือกิจกรรมที่กระทำในลักษณะต่อเนื่อง เป็นแบบแผนปฏิบัติอย่างเป็นกระบวนการ มีขั้นตอน เช่น แบบแผนกิจกรรมต่างๆ การใช้เวลาว่าง การเรียนรู้ การหาเลี้ยงชีพ ในระดับบุคคล กลุ่ม ครอบครัว หรือชุมชน ซึ่งจะบ่งชี้ให้เห็นถึงหน้าที่ สถานภาพ บทบาท และความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคม

2.3 ความหมาย (Meaning) คือ การที่บุคคลอธิบายหรือให้ความหมายเกี่ยวกับการกระทำหรือกิจกรรม ซึ่งอาจเป็นลักษณะเกี่ยวกับความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ทัศนคติ การรับรู้ โลกทัศน์ บรรทัดฐานหรือระเบียบเกี่ยวกับกิจกรรมนั้นๆ

2.4 ความสัมพันธ์ (Relationship) คือ ลักษณะความเกี่ยวข้องระหว่างบุคคลต่างๆ ในสังคมที่ศึกษาว่ามีลักษณะยึดโยงกันอย่างไร มีแบบแผนอย่างไร ทั้งในทางที่ขัดแย้งหรือลงรอยกัน ซึ่งจะทำให้สามารถวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคมของชุมชนหรือกลุ่มได้ทั้งระบบเครือข่าย การเมือง เศรษฐกิจ และอื่นๆ

2.5 การมีส่วนร่วม (Participation) คือ ลักษณะการปรับตัว การยอมตามกลุ่ม การเข้าร่วมในกิจกรรมของกลุ่มสมาชิกในสถานการณ์ต่างๆ

2.6 สภาพสังคม (Setting) คือ สภาพสนามหรือสถานการณ์ที่นักวิจัยเข้าไปศึกษาทุกแง่ทุกมุม ทั้งด้านภูมิศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม แบบแผน ประเพณี ขนบธรรมเนียมต่างๆ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ความเชื่อ วิถีชีวิต ทัศนคติ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)

เป็นการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งต้องการข้อมูลละเอียดลึกซึ้งเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เป็นการสนทนาแบบมีเป้าหมาย โดยสัมภาษณ์ประชาชนชาวบ้าน นักพัฒนาชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ชาวบ้าน ครู ซึ่งผู้วิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์เอง ร่วมกับการจัดทำ Filed Note เพื่อไม่ให้หลงประเด็น ทำให้ได้ข้อมูลแบบกว้าง เพราะไม่จำกัดประเด็นสนทนา ไม่จำกัดประเด็นคำตอบ ไม่มีการกำหนดเวลาสนทนาที่แน่นอน ทั้งนี้ตามความเหมาะสมเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ในการสนทนาในขณะนั้น ซึ่งเรื่องที่จะสัมภาษณ์เกี่ยวกับการผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตผ้าจกคูบัว รวมไปถึงการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัวจังหวัดราชบุรี การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการนี้ แบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ ดังนี้

3.1 แบบเปิดกว้าง ไม่จำกัดคำตอบ โดยผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ให้ผู้สัมภาษณ์มีอิสระที่จะอธิบายแนวความคิดของตนไปได้อย่างอิสระ มีความรู้สึกเป็นธรรมชาติ

3.2 แบบเจาะลึก (Depth Interview) หรือแบบมีจุดสนใจเฉพาะ เพื่อค้นหาข้อมูลที่ผู้วิจัยมีความสนใจอยู่แล้ว และพยายามหันความสนใจของผู้สัมภาษณ์เข้ามาสู่จุดที่ตั้งไว้ โดยไม่ปล่อยให้ผู้ให้สัมภาษณ์หันเหไปสนทนาในเรื่องอื่นๆ

3.3 แบบล้วง (Probe) หรือแบบตะล่อมกล่อมเกล่า เป็นการสัมภาษณ์เพื่อล้วงความรู้สึกนึกคิด หรือทัศนคติที่มีต่อเรื่องที่ทำให้การสัมภาษณ์

3.4 แบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เป็นการสัมภาษณ์ผู้รู้ในเรื่องที่ต้องการอย่างละเอียดลึกซึ้งเพียงพอ

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation Method) คือ 1) ตรวจสอบแหล่งข้อมูลจากแหล่งเวลา ผู้วิจัยจะสังเกตและสัมภาษณ์ในเรื่องเดียวกัน แต่ต่างเวลากัน 2) ตรวจสอบแหล่งข้อมูลจากแหล่งสถานที่ ผู้วิจัยจะสังเกตและสัมภาษณ์ในเรื่องเดียวกัน แต่ต่างสถานที่กันและแหล่งบุคคล และ 3) ตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งบุคคล ผู้วิจัยจะใช้วิธีการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน นักพัฒนาชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ชาวบ้าน ครู ทั้งนี้เพื่อพิจารณาถึงความเพียงพอของข้อมูล ความน่าเชื่อถือของข้อมูล ความถูกต้องของข้อมูล เป็นการยืนยันข้อมูลการสัมภาษณ์ระดับลึก (In-depth Interview) และได้ข้อมูลเชิงคุณภาพที่มีความเที่ยงตรงรอบด้านด้วยการสัมภาษณ์ข้อมูลที่ได้จนถึงข้อมูลที่มีความอิ่มตัว (Saturate Data) จึงยุติการสัมภาษณ์ระดับลึก

การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล(Methodological Triangulation) นั้น ผู้วิจัยใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลที่หลากหลายในการเก็บรวบรวมข้อมูลในเรื่องเดียวกัน เช่น ใช้การสังเกตควบคู่การสัมภาษณ์ การสอบถามข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ปราชญ์ชาวบ้าน นักพัฒนาชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ชาวบ้าน ครู ในเรื่องที่เป็นประเด็นเดียวกัน พร้อมกับสังเกตวิถีชีวิตของชาวบ้านชุมชนบ้านคูบัว ผู้วิจัยต้องศึกษาค้นคว้างานมีความเข้าใจดีเกี่ยวกับการวิจัย และได้รับความคิดเห็นในเรื่องนั้นออกมา (Shared Subjectivity) ตามความเป็นจริง นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังใช้วิธีตรวจสอบข้อมูลแบบถามซ้ำ คือ การพิจารณาข้อมูลที่เก็บมาได้ หากข้อมูลใดเป็นที่น่าสนใจ ผู้วิจัยจะตรวจสอบความเที่ยงตรงภายในด้วยการถามอีกครั้งหนึ่ง หลังจากนั้นได้สรุปผลการวิจัยและเขียนรายงานผลการศึกษาวิจัยต่อไป ซึ่งผู้วิจัยได้คำนึงถึงความเที่ยงตรงและเชื่อถือได้ของข้อมูลเป็นหลัก ทั้งนี้โดยตั้งอยู่บนความถูกต้อง ความซื่อสัตย์ และความรับผิดชอบในการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในแนวคิดการวิเคราะห์จากทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) ในภาคสนามนี้ เป็นวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ โดยจะเริ่มต้นดำเนินการตั้งแต่วันแรกที่ลงพื้นที่จนถึงวันสุดท้ายที่ทำการวิจัย ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นจากการสัมภาษณ์ทันที ขณะเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่ศึกษา โดยผู้วิจัยได้ทำการจดบันทึกประเด็นสำคัญๆ ขณะสัมภาษณ์ไว้และบันทึกภาพเพื่อนำไปใช้ประกอบกับข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการสัมภาษณ์ สอบถาม รวมทั้งฟังจากเครื่องบันทึกเสียงซ้ำหลังการสัมภาษณ์ เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลเรื่องเดียวกันจากแหล่งข้อมูลหลายแห่ง ซึ่งได้กระทำภายหลังจากการสัมภาษณ์ทุกครั้งแล้วนำไปถอดบันทึกคำสัมภาษณ์แบบคำต่อคำแต่ละรายภายหลังกลับจากพื้นที่อีกครั้งหนึ่ง ผู้วิจัยได้ทำการสร้างมโนทัศน์ (Concept) ของข้อมูลที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกันในรูปแบบของข้อความ (Statement) และจัดหมวดหมู่ของมโนทัศน์เพื่อหาความสัมพันธ์เชื่อมโยงเชิงเหตุผล ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยการกำหนดรหัส (Code) แยกเป็นหมวดหมู่ (Code Mapping) และเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของแต่ละมโนทัศน์ จัดหมวดหมู่ให้แก่มโนทัศน์ต่างๆ เพื่อง่ายต่อการสืบค้น เป็นการตรวจสอบความเพียงพอ และความตรงของข้อมูล หลังจากนั้นผู้วิจัยจึงเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนต่อไป โดยผู้วิจัยเชื่อว่าสามารถให้ข้อมูลที่มีความแตกต่างไปจากมิติ (Dimensions) และคุณสมบัติ (Properties) ของกลุ่มมโนทัศน์ที่พบจากการสัมภาษณ์ที่ผ่านมาแล้ว นอกจากนี้การเลือกผู้ตอบรายต่อไปยังคำนึงถึงความแตกต่างของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มมโนทัศน์ต่างๆ โดยการเปรียบเทียบ (Comparative Case) เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง (Verify) โดยทำการวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มจนไม่สามารถปรับเปลี่ยนข้อเสนองเชิงทฤษฎี (Theoretical Generalization) ที่ได้อีกต่อไป ซึ่งผู้วิจัยได้คำนึงถึงความเที่ยงตรงและเชื่อถือได้ของข้อมูลเป็นหลัก ทั้งนี้โดยตั้งอยู่บนความถูกต้อง ความซื่อสัตย์และความรับผิดชอบในการทำวิจัย (พจนี เทียมศักดิ์ 2543 : 79-80) หลังจากนั้นจึงได้สรุปผลการวิจัยและเขียนรายงานผลการศึกษากลับมาเป็นบทต่างๆ

การนำเสนอผลการวิจัยเรื่อง “การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา: ผ้าจกคูบัว ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี” ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยในลักษณะเชิงพรรณนา (Description) และพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ตามวัตถุประสงค์การเพื่อศึกษาบริบทชุมชนในด้านการผลิตผ้าจกคูบัว และการผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตผ้าจกคูบัว ยังรวมไปถึงการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัว จังหวัดราชบุรี

บทที่ 4

ชุมชนที่ศึกษา

การศึกษาบริบทของตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรีมีวัตถุประสงค์เพื่อให้มองเห็น และทำความเข้าใจข้อมูลพื้นฐานในชุมชน ประวัติความเป็นมา สภาพทั่วไปของชุมชนที่ศึกษา โครงสร้างและลักษณะทางกายภาพของชุมชน ลักษณะทางประชากร สภาพการเมืองการปกครอง สภาพเศรษฐกิจ สภาพสังคม สภาพการท่องเที่ยว สถาบันในชุมชน และสภาพปัจจุบันทางสังคม ในชุมชน ในที่สุดของการศึกษาเช่นนี้เชื่อว่าจะช่วยให้สามารถตีความปรากฏการณ์ทางสังคมที่ แสดงให้เห็นถึงบริบทชุมชนในด้านการผลิตผ้าจกคูบัว และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิต ผ้าจกคูบัว การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัว ดังนั้น การทำความเข้าใจสภาพแวดล้อม ทั้งหมดที่เกี่ยวข้องในชุมชนที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) การ สังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation observation) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) กับผู้ใช้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ปรากฏข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับบริบทของตำบลคูบัว จังหวัดราชบุรีด้านการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัว

ประวัติความเป็นมา

ไท-ยวน เป็นกลุ่มชนกลุ่มใหญ่ที่อาศัยอยู่ในดินแดนล้านนามาเป็นเวลานาน มักเรียกตนเอง ว่า “คนเมือง” ชาวไท-ยวนอาศัยในพื้นที่ทางภาคเหนือตอนบน ได้แก่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง พะเยา ลำพูน แม่ฮ่องสอน แพร่ และน่าน มีภาษาพูด ภาษาเขียน ขนบธรรมเนียม ประเพณี และความเชื่อ ที่เป็นของตนเองซึ่งแตกต่างไปจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในภูมิภาคอื่นของประเทศไทย

ในอดีตประมาณพุทธศักราช 2347 ซึ่งอยู่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลกมหาราชกองทัพพม่าได้มีการซ่องสุมกำลังพลอยู่ในเมืองเชียงแสน ซึ่งในขณะนั้นเมืองเชียง แสนอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงมีพระ บรมราชโองการให้กองทัพของเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ และพระยายมราชยกทัพขึ้นไปล้อมเมือง เชียงแสน ประกอบด้วยมีกองทัพจากเมืองลำปาง เมืองน่าน เมืองเชียงใหม่ และเวียงจันทร์ก็ได้ยก ทัพเข้ามาตีเมืองเชียงแสนด้วยรวมกัน ซึ่งรวมกันเป็นห้ากองทัพ พุทธศักราช 2347 จึงสามารถตีเมือง เชียงแสนแตก และทำการพังกำแพงเมือง รวมถึงเผาบ้านเรือนเพื่อมิให้เป็นที่อยู่อาศัย จากนั้นจึงได้

ทำการอพยพราษฎรชาวเชียงแสนประมาณ 23,000 คน โดยทำการแบ่งออกเป็นห้าส่วน โดยแบ่งให้กับกองทัพเมืองเชียงใหม่ กองทัพเมืองน่าน กองทัพเมืองลำปาง กองทัพเมืองเวียงจันทร์ และกองทัพเมืองหลวง โดยกองทัพเมืองหลวงได้นำชาวเชียงแสนลงมาที่กรุงเทพฯ ขณะที่เดินทางมาถึงจังหวัดสระบุรีบริเวณอำเภอเสาไห้ในปัจจุบัน มีชาวเชียงแสนส่วนหนึ่งขอตั้งถิ่นฐานที่บริเวณสระบุรีและส่วนที่เหลือประมาณ 4,600 คนได้เดินทางตามกองทัพมาพักที่บริเวณบางขุนพรหม กรุงเทพมหานครได้ระยะหนึ่ง จากนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงโปรดเกล้าฯ ให้ไปตั้งถิ่นฐานที่จังหวัดราชบุรี

บ้านไร่ในที่ (พื้นที่บริเวณวัดศรีชมภูไปจนถึงบริเวณวัดเทพอาวาสในปัจจุบัน) ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองราชบุรีไปทางทิศตะวันออกประมาณ 2 กิโลเมตร ทางด้านฝั่งขวาของแม่น้ำแม่กลอง เป็นพื้นที่แห่งแรกที่ชาวไท-ยวนจากเชียงแสนเข้ามาจับจองพื้นที่เพื่อเป็นที่อยู่อาศัย และทำการเกษตร ต่อมาเริ่มมีการขยับขยายครัวเรือนและที่ดินในการทำการเกษตรกระจายไปในพื้นที่ ต่าง ๆ ของจังหวัด

ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี เป็นพื้นที่หนึ่งที่ชาวไท-ยวนได้อพยพย้ายไป ตั้งถิ่นฐาน โดยการนำของสองพี่น้องชื่อว่า “หนานฟ้า” และ “หนานขันธุ์” เมื่อเดินทางมาถึงพื้นที่ตำบลคูบัว หนานฟ้าผู้พี่เป็นผู้เห็นว่าบริเวณที่ราบลุ่มห้วย ซึ่งแต่เดิมนั้นเป็นคูเมืองโบราณสมัยทวารวดีราวพุทธศตวรรษที่ 10-13 นั้นเต็มไปด้วยดอกบัวเป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมกับการตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยรวมถึง การทำการเกษตรจึงได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ทางฝั่งเหนือของลำห้วยและมีลูกมีหลานสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ต่อมาจึงได้เรียกพื้นที่บริเวณฝั่งเหนือของลำห้วยนี้ว่า “บ้านปู่ฟ้า” ในขณะที่หนานฟ้าผู้พี่ได้จับจองพื้นที่ทางด้านฝั่งเหนือของลำห้วย หนานขันธุ์ผู้น้องจึงได้นำครอบครัวข้ามไปยังทิศใต้ของลำห้วยและได้ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย ต่อมาจึงได้เรียกบริเวณพื้นที่ลำห้วยฝั่งใต้ว่า “บ้านปู่ขันธุ์” หรือ “บ้านหนองขันธุ์” ในปัจจุบันบ้านปู่ฟ้าและบ้านหนองปู่ขันธุ์ถูกนำมารวมกันเป็นหมู่ที่ 3 เพื่อสะดวกต่อการจัดการเขตการปกครองของราชการ แต่คนในพื้นที่ก็ยังคงเรียกบ้านปู่ฟ้าและบ้านหนองขันธุ์อยู่เช่นเดิม จากปริมาณของประชากรที่เพิ่มมากขึ้น จึงทำให้มีการขยายครัวเรือนไปยังพื้นที่รอบข้างและห่างไกลออกไป เช่นบริเวณบ้านแคทราย บ้านหนามพุงคอก เป็นต้น ซึ่งในปัจจุบันมีประชากรเชื้อสายไท-ยวน อาศัยอยู่ทั่วไปในพื้นที่ของตำบลคูบัว รวมถึงในอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดราชบุรี ได้แก่ อำเภอบ้านโป่ง อำเภอโพธาราม อำเภอจอมบึง อำเภอบางแพ อำเภอปากท่อ อำเภอสวนผึ้ง อำเภอวัดเพลง และอำเภอดำเนินสะดวก และยังมีจังหวัดใกล้เคียงคือ จังหวัดกาญจนบุรี ที่อำเภอท่าม่วง อำเภอไทรโยค จังหวัดนครปฐม ที่อำเภอกำแพงแสน

ที่ตั้งชุมชนไท-ยวนราชบุรี

ชุมชนไท-ยวนราชบุรี ในลักษณะเชิงพื้นที่ ก็คือพื้นที่ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ซึ่งอยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดราชบุรีไปทางทิศใต้ประมาณ 5 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 25 กิโลเมตร หรือประมาณ 15,625 ไร่ อาณาเขตทิศใต้ติดต่อกับ ตำบลบ่อกระดาน อำเภอปากท่อ อาณาเขตทิศตะวันออกติดต่อกับ ตำบลบ้านไร่ อำเภอเมืองราชบุรี และตำบลเกาะศาลพระ อำเภอวัดเพลง อาณาเขตทิศตะวันตกติดต่อกับ ตำบลอ่างทอง (เทศบาลตำบลห้วยซิ่นสีห์) ตำบลคอนตะโก อำเภอเมืองราชบุรี

ในตำบลคูบัวประกอบไปด้วย 15 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านตากแดด หมู่ที่ 2 บ้านระนอง (บ้านห้วย) หมู่ที่ 3 บ้านหนองขันธุ์ (บ้านปู่ฟ้า) หมู่ที่ 4 บ้านใต้ หมู่ที่ 5 บ้านตะโก หมู่ที่ 6 บ้านโพธิ์งาม หมู่ที่ 7 บ้านใหม่ หมู่ที่ 8 บ้านหนองยายแก้ว หมู่ที่ 9 บ้านปากห้วย (บ้านโพธิ์ไฟไหม้) หมู่ที่ 10 บ้านท่าช้าง หมู่ที่ 11 บ้านโพธิ์ หมู่ที่ 12 บ้านหวนา หมู่ที่ 13 บ้านต้นแห่น หมู่ที่ 14 บ้านหนามพุงค้อ (บ้านหนามพุงค้อ) และหมู่ที่ 15 บ้านไร่มะม่วง

การเดินทางโดยยานพาหนะไปยังตำบลคูบัวสามารถใช้เส้นทางสายหลักได้ 3 เส้นทาง ซึ่งเป็นถนนลาดยางได้แก่

1. ถนนจากตัวเมืองราชบุรี โดยเริ่มต้นที่สี่แยกสายถนนราษฎร์ยินดี ตรงมายังตำบลคูบัวจนถึงสี่แยกที่สี่แยกห้วยซิ่นสีห์ รวมเป็นระยะทาง 10 กิโลเมตร
2. ถนนจากศาลากลาง และเลี้ยวซ้ายตรงลงมาทางบ้านคอนแอง ตำบลคอนตะโกจะมาถึงตำบลคูบัวทางหมู่บ้านที่ 9 ระยะทางประมาณ 6 กิโลเมตร
3. ถนนสายท่าสนุ่น-คูบัว เชื่อมต่อมาจากถนนสายราชบุรี-วัดเพลง บริเวณหมู่บ้านท่าสนุ่น ตำบลบ้านไร่ ตรงมาถึงหมู่ที่ 4 ตำบลคูบัว ระยะทางประมาณ 2.7 กิโลเมตร

การเดินทางโดยรถโดยสาร มีรถโดยสารประจำทางเป็นรถสองแถวใหญ่ให้บริการ 2 สาย ได้แก่ สายที่ 1 ราชบุรี-คูบัว ทำรถโดยสารอยู่ตรงถนนราษฎร์ยินดี ซอย 2 ในตัวอำเภอเมือง เส้นทางเดินรถเริ่มต้นที่ถนนสายราษฎร์ยินดี ตรงมายังถนนท่าอู่ทองและเข้าสู่ตำบลคูบัว จนถึงสี่แยกที่บ้านหนามพุงค้อ สายที่ 2 ราชบุรี-ทางแยกบ้านต้นกระโดน ทำรถโดยสารอยู่ตรงข้ามถนนราษฎร์ยินดี ซอย 2 เส้นทางเดินรถเริ่มต้นที่ถนนสายราษฎร์ยินดี แล้วใช้เส้นทางบ้านคอนแอง ตำบลคอนตะโก จะมาถึงตำบลคูบัวทางหมู่ที่ 9 ผ่านหน้าวัดโฆลงสุวรรณคีรี ไปสุดสายที่ทางแยกบ้านต้นกระโดน

นอกจากนี้ การเดินทางมายังตำบลคูบัวยังสามารถเดินทางมาโดยทางรถไฟได้ โดยใช้เส้นทางรถไฟสายใต้ ผ่านสถานีรถไฟราชบุรีและมาลงที่สถานีรถไฟบ้านคูบัว โดยมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ในตำบลคูบัวประกอบไปด้วย 15 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านตากแดด หมู่ที่ 2 บ้านระหนอง (บ้านห้วย) หมู่ที่ 3 บ้านหนองขันธุ์ (บ้านปู่ฟ้า) หมู่ที่ 4 บ้านใต้ หมู่ที่ 5 บ้านตะโก หมู่ที่ 6 บ้านโพธิ์งาม หมู่ที่ 7 บ้านใหม่ หมู่ที่ 8 บ้านหนองยายแก้ว หมู่ที่ 9 บ้านปากห้วย (บ้านโพธิ์ไฟไหม้) หมู่ที่ 10 บ้านท่าช้าง หมู่ที่ 11 บ้านโพธิ์ หมู่ที่ 12 บ้านห้วยนา หมู่ที่ 13 บ้านต้นแห่น หมู่ที่ 14 บ้านหนามพุงดอ (บ้านหนามทุ่งดอ) และหมู่ที่ 15 บ้านไร่มะม่วง

สภาพการเมืองการปกครอง

ชุมชนไท-ยวนราชบุรี อยู่ภายใต้การบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลคูบัว ซึ่งก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2539 องค์การบริหารส่วนตำบลคูบัวตั้งอยู่บนพื้นที่บริเวณหน้าวัดคูบัว หมู่ที่ 3 บ้านหนองขันธุ์ ตำบลคูบัวแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 15 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านตากแดด หมู่ที่ 2 บ้านระหนอง (บ้านห้วย) หมู่ที่ 3 บ้านหนองขันธุ์ (บ้านปู่ฟ้า) หมู่ที่ 4 บ้านใต้ หมู่ที่ 5 บ้านตะโก หมู่ที่ 6 บ้านโพธิ์งาม หมู่ที่ 7 บ้านใหม่ หมู่ที่ 8 บ้านหนองยายแก้ว หมู่ที่ 9 บ้านปากห้วย (บ้านโพธิ์ไฟไหม้) หมู่ที่ 10 บ้านท่าช้าง หมู่ที่ 11 บ้านโพธิ์ หมู่ที่ 12 บ้านห้วยนา หมู่ที่ 13 บ้านต้นแห่น หมู่ที่ 14 บ้านหนามพุงดอ (บ้านหนามทุ่งดอ) และหมู่ที่ 15 บ้านไร่มะม่วง

สภาพภูมิประเทศ

สภาพทั่วไปของจังหวัดราชบุรี สภาพโดยทั่วไปเป็นที่อกเขา ซึ่งเป็นสาขาของเทือกเขาตะนาวศรีตั้งอยู่บริเวณชายแดนด้านตะวันตกของจังหวัด จังหวัดราชบุรี ประกอบด้วยเทือกเขาน้อยใหญ่ของเทือกเขาตะนาวศรี บริเวณชายแดนตะวันตกของจังหวัด ทางตอนกลางของจังหวัดมีที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะข้าวและพืชไร่ ด้านตะวันออกเฉียงใต้เป็นที่ราบลุ่ม ซึ่งเหมาะแก่การเพาะปลูกผักและผลไม้

สภาพภูมิอากาศ

สภาพอากาศโดยทั่วไป ภูมิอากาศโดยทั่วไปของจังหวัดราชบุรี ไม้ร้อนจัดและหนาวจัด โดยมีอุณหภูมิอยู่ระหว่าง 18.3-36.3 องศาเซลเซียส มีฝนตกหนักในช่วงเดือนกันยายนและเดือนตุลาคม ในปี พ.ศ.2542 มีฝนตกทั้งปีประมาณ 142 วัน และมีปริมาณน้ำฝนวัดได้ 1,397.4 มิลลิเมตร

การคมนาคมและการขนส่ง

รถยนต์ เส้นทางสายเก่า สายเพชรเกษม ทางหลวงหมายเลข 4 ผ่านบางแค-อ้อมน้อย-อ้อมใหญ่-นครชัยศรี-นครปฐม-ราชบุรี เส้นทางสายใหม่ ถนนบรมราชชนนี เส้นทางหลวงหมายเลข 338 จากกรุงเทพฯ-พุทธมณฑล-นครชัยศรี เข้าถนนเพชรเกษมบริเวณอำเภอ นครชัยศรี ก่อนถึงตัวเมืองนครปฐมประมาณ 16 กิโลเมตร จากนั้นใช้ถนนเพชรเกษมตรงไปตัวเมืองราชบุรี

รถโดยสารประจำทาง บริษัท ขนส่ง จำกัด มีบริการเดินรถ จากสถานีขนส่งสายใต้ ถนนบรมราชชนนีไปจังหวัดราชบุรีทุกวัน มีรถปรับอากาศชั้น1 และรถปรับอากาศชั้น2 วันละหลายเที่ยว ใช้เวลาเดินทางประมาณ 2 ชั่วโมง นอกจากนี้จากสถานีขนส่งราชบุรีมีบริการรถโดยสารประจำทางไปยังจังหวัดใกล้เคียง คือ นครปฐม กาญจนบุรี สมุทรสงคราม และเพชรบุรี

รถไฟ การรถไฟแห่งประเทศไทย มีบริการรถไฟออกจากสถานีรถไฟหัวลำโพง และสถานีรถไฟธนบุรี (บางกอกน้อย) ทุกวัน ใช้เวลาเดินทางประมาณ 2 ชั่วโมง

ประชากร

ประชากรตำบลคูบัวในลักษณะเชิงพื้นที่ ส่วนใหญ่เป็นคนเชื้อสายไท-ยวน และจะมีบางส่วนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในตำบลคูบัว ตำบลคูบัวมีประชากรทั้งหมด 9,760 คน แบ่งเป็นชาย 4,709 คน และหญิง 5,051 คน ประชากรมีความเป็นอยู่แบบสังคมชนบท ใช้ชีวิตเรียบง่ายมีความสัมพันธ์กับวิถีการเกษตรเป็นส่วนใหญ่

สภาพสังคม

ในอดีตชุมชนไท-ยวนราชบุรีมีวิถีที่เรียบง่ายเกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติ มีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านอยู่อย่างพอมีพอกินช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ชาวบ้านใช้เวลาว่างจากฤดู ทำนา ทำกิจกรรมบันเทิงต่าง ๆ ร่วมกันซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์กันของคนในชุมชน แต่ปัจจุบันสภาพสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปเงินเข้ามามีบทบาทสำคัญในการดำรงชีวิตมากขึ้น เพราะทุกสิ่งทุกอย่างถูกกำหนดให้เป็นสินค้า ผู้คนต่างแสวงหาเงินตรา หนุ่มสาวละทิ้งอาชีพเกษตรกรรมเข้าไปหางานทำในต่างถิ่น ลักษณะของความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและของคนในครอบครัวจึงมีการเปลี่ยนแปลงไป คือต่างคนต่างอยู่มากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามยังคงความเป็นสังคมชนบทอยู่ คือ การยึดถือระบบเครือญาติทำให้ลักษณะของครอบครัวเป็นครอบครัวขยาย คือในหนึ่งครอบครัวนอกจากพ่อ แม่ ลูก แล้วยังมี ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวใหญ่ หรือสังเกตได้จากการจัดงานบุญในแต่ละครั้งผู้ที่เป็ญาติจะให้ความสำคัญและจะมาช่วยเหลืองาน อาจถือว่าเป็นวันรวมญาติได้เช่นกัน การยึดถือระบบเครือญาติมีความสัมพันธ์กันกับการนับถือผี

บรรพบุรุษ การนับถือผีบรรพบุรุษเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้นมา เพื่อการรวมหมู่กันของเครือญาติ ถ้าย้อนกลับไปในอดีตแรงงานถือว่าเป็นปัจจัยในการทำการเกษตร การสะสมแรงงานจึงเป็นสิ่งสำคัญและวิธีการสะสมแรงงานวิธีการหนึ่งก็คือการแต่งงาน

ภาษาพูดและภาษาเขียน ชุมชนไท-ยวนราชบุรี มีภาษาพูดและภาษาเขียนเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ภาษาพูดจะใช้คำเมืองในการติดต่อสื่อสารกัน ซึ่งการพูดคำเมืองจะมีลักษณะคล้ายคลึงกันกับการพูดคำเมืองของชนทางภาคเหนือ แต่จะมีลักษณะเสียงที่แข็งกระด้าง ห้วน ๆ สั้น ๆ ถ้าเปรียบเทียบกับลักษณะการพูดของคนเชียงใหม่ ที่มีเสียงอ่อน ในส่วนของภาษาเขียน อักษรของไท-ยวนมิใช่เป็นเวลานานแล้ว เมื่อได้อพยพจากเมืองเชียงแสนมาอยู่ที่จังหวัดราชบุรีก็ได้นำเอาอักษรเหล่านั้นมาใช้ ใช้เขียนลงในสมุดข่อยหรือจารบนใบลาน ชาวไท-ยวนเรียกอักษรนี้ว่า “หนังสือยวน” เรื่องที่บันทึกลงในสมุดข่อยมักจะเป็นตำราหมอดู ตำราสมุนไพร เวทมนต์คาถาต่าง ๆ ส่วนเรื่องที่จารลงในลานจะเป็นกรรมเทศนาเป็นส่วนใหญ่ ชาวไท-ยวนในสมัยก่อนมักนิยมถวายคัมภีร์เทศน์ เพราะเชื่อว่าใ้บุญมากส่วนใหญ่มักเป็นเรื่องเวสสันดรชาดก ปัจจุบันชุมชนไท-ยวนราชบุรียังใช้ภาษาพูดคำเมืองเป็นภาษาที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารกันภายในชุมชน แต่กับคนภายนอกก็จะใช้ภาษากลางในการติดต่อสื่อสารและพบว่าหนุ่มสาวและเด็กรุ่นใหม่ ๆ ไม่พูดภาษาเมืองกันแล้ว ซึ่งสาเหตุที่เด็กรุ่นใหม่ไม่นิยมพูดคำเมืองเป็นเพราะ

1. การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชาวไท-ยวนเพื่อให้กลมกลืนกับสังคมเมือง ลูกหลานไท-ยวนในปัจจุบันมีความคิดว่า การพูดคำเมืองจะได้รับการดูถูกดูแคลนว่าเป็น “คนลาว” ดังนั้นเพื่อเป็นการลบปมด้อยของตน จึงต้องพูดภาษากลาง ซึ่งในประเด็นนี้ ชาวไท-ยวนบางคนยังคงมีความเชื่อว่าตนเองเป็นคนลาว

2. การศึกษาของลูกหลานไท-ยวน ปัจจุบันชาวไท-ยวนนิยมส่งบุตรหลานเข้าไปโรงเรียนในอำเภอเมือง พ่อแม่จึงฝึกหัดสอนลูกหลานของตนให้พูดภาษากลาง เพื่อใช้ในการสื่อสารกับเพื่อนนักเรียนคนอื่น ๆ รวมถึงไม่อยากให้ลูกหลานตัวเองถูกล้อเลียนว่าเป็น “คนลาว”

3. การแต่งงานกันระหว่างชาวไท-ยวน กับคนภายนอก การใช้ภาษาสื่อสารจึงต้องใช้ภาษากลาง ลูกหลานที่เกิดขึ้นพ่อแม่จะสอนให้พูดภาษากลาง

ในส่วนของภาษาเขียน ปัจจุบันชาวไท-ยวนราชบุรีไม่ได้นำมาใช้ในการติดต่อสื่อสารกันเหลือแต่เพียงภาษาเขียนที่บันทึกอยู่ในสมุดข่อย หรือจารบนใบลานเท่านั้น ซึ่งถูกเก็บรักษาอยู่ในจีปาระกษัตริย์สถานบ้านคูบัว และวัดในท้องถิ่น แต่ก็มี ความพยายามที่จะฟื้นฟูภาษาเขียนขึ้นมาใหม่ โดยการสอดแทรกภาษาเขียนไท-ยวน ตามป้ายสถานที่สำคัญต่าง ๆ ในตำบลคูบัว เช่น ป้ายจีปาระกษัตริย์สถานบ้านคูบัว ป้ายต้อนรับเข้าสู่พื้นที่ตำบลคูบัว เป็นต้น ปัจจุบันยังคงมีชาวไท-ยวนบางคน

ที่สามารถอ่านและเขียนหนังสือยวนได้ ซึ่งได้แก่ อาจารย์อุคม สมพร ซึ่งเป็นผู้ที่นำเอาหนังสือยวนมาถอดแทรกตามป้ายต่าง ๆ

ตัวอย่างของภาษาพูดที่ชาวไท-ยวนราชบุรีใช้ในการติดต่อสื่อสารกันได้แก่

1. คำพูดที่ใช้เรียก คน สัตว์ สิ่งของ ยกตัวอย่างเช่น พระสงฆ์ เรียกว่า ฐู่ ปู่ หรือตาเรียกว่า พ่อคุณ หรือ ย่า,ยาย เรียกว่า แม่คุณ, เด็กเรียกว่า ละอ่อน, ผู้ชายที่ผ่านการบวชมาแล้ว เรียกว่า นาน, รองเท้า เรียกว่า เกิบ, ร่มเรียกว่า จ้อง ฝรั่ง (ผลไม้) เรียกว่า ก้วย แก้ว, จิ้งจก เรียกว่า จ้มก้ม

2. คำพูดที่ใช้เรียกการกระทำ และความรู้สึก ยกตัวอย่างเช่น ดู เรียกว่า พ่อ/แฉง พุด เรียกว่า อู้/โพ, เดิน เรียกว่า ย่าง วิ่ง เรียกว่า แล่น คิดถึง เรียกว่า กี้ดฮ้อด อร่อย เรียกว่า ร่า

ประเพณี ของชุมชนไท-ยวนราชบุรี จะมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องสิ่งที่เป็นอิทธิพลมาด้วยความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งมีการนำมาผสมผสานกลมกลืนกันได้อย่างลงตัว ประเพณีที่สำคัญของชุมชนไท-ยวนราชบุรี

ทำบุญกลางบ้าน ในช่วงเดือน 6 จนถึงกลางเดือน 7 ของทุก ๆ ปี หมู่บ้านของชาวไท-ยวนราชบุรี จะจัดงานทำบุญในหมู่บ้าน เรียกว่า “ทำบุญบ้าน” โดยงานจะจัด 2 วัน งานจะเริ่มตอนเย็นของวันแรกและตอนเช้าของวันที่สอง ทุกครัวเรือนในหมู่บ้านจะทำการปั้นตุ๊กตาดินเหนียว ซึ่งแทนถึงสมาชิกและสัตว์เลี้ยงของแต่ละครัว มีการนำเศษผ้ามาสวมใส่ให้กับตุ๊กตาดินเหนียวเพื่อความสวยงามพร้อมก็นำข้าวสุก พริกแห้ง หัวหอม ใส่ในถ้วยเล็ก ๆ ซึ่งแต่ละครัวเรือนจะนำไปรวมกันที่บริเวณทำพิธีแล้วนิมนต์มาสวดทำบุญ ในตอนเย็นของงานวันแรก ส่วนตอนเช้าของวันที่สองมีการนิมนต์พระสงฆ์มาเพื่อทำบุญตักบาตร ซึ่งเป็นการสิ้นสุดพิธีกรรม ชาวไท-ยวนราชบุรีมีความเชื่อว่าการทำบุญกลางบ้านเป็นสะเดาะเคราะห์และต่อชะตาของคนในหมู่บ้าน การปั้นตุ๊กตาดินเหนียวถือว่าเป็นตัวแทนของสมาชิกในครอบครัว เพื่อถวายแก่ท้าวจตุโลกบาล ซึ่งเป็นเทวดาประจำทิศทั้งสี่ ให้เอาตุ๊กตาดินเหนียวที่เป็นคนดีไปแทนผู้ที่มิชีวิตอยู่จริง ชาวไท-ยวนราชบุรีเรียกว่า “เสียดบาล” ซึ่งผู้สูงอายุในชุมชนจะให้ความสำคัญกับประเพณีนี้เป็นอย่างมาก ในแต่ละหมู่บ้านจะจัดงานทำบุญกลางบ้านไม่พร้อมกันขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของแต่ละหมู่บ้าน งานทำบุญกลางบ้านเป็นกิจกรรมหนึ่งที่คนในชุมชนเข้ามาร่วมกันทำกิจกรรม เริ่มจากคนในครอบครัวมาร่วมกันปั้นตุ๊กตาดินเหนียวช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์กันภายในครอบครัวตั้งแต่ผู้สูงอายุ พ่อ แม่ ญาติพี่น้อง ไปจนถึงเด็ก และยังช่วยสร้างความสัมพันธ์กันระหว่างเพื่อนบ้าน โดยบ้านที่ไม่ถนัดการปั้นตุ๊กตาดินเหนียว ก็จะให้บ้านที่มีฝีมือการปั้นตุ๊กตาปั้นให้ก่อนงานชาวบ้านก็จะมีการวางแผนเตรียมงานร่วมโดยการนิมนต์พระล่วงหน้าจัดเตรียมสถานที่ จัดพื้นที่สำหรับวางตุ๊กตาดินเหนียว พื้นที่สำหรับผู้เข้าร่วมพิธี ซึ่งส่วนใหญ่พื้นที่จัดงานก็จะเป็นพื้นที่ว่างของหมู่บ้าน ประเพณีทำบุญกลางบ้านเป็นการนำเอาพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติมาผสมผสานกัน เพื่อเป็นการ

สร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน โดยการมาร่วมตัวกันทำกิจกรรมเพื่อก่อให้เกิดความสุขและความสบายใจร่วมกันของคนในชุมชน

สลากภัตร ในทุก ๆ ปี กลางเดือน 7 ก่อนวันเข้าพรรษา ชุมชนไท-ยวนราชบุรี จะจัดงานสลากภัตรที่วัดใกล้เคียงในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะนำผลไม้หลากหลายชนิดมารวมกันเป็นชุด ๆ เพื่อถวายแก่พระสงฆ์ โดยการทำสลากและเบอร์สลากที่ชุดผลไม้แต่ละชุด จากนั้นจึงนิมนต์ให้พระสงฆ์ทำการจับสลาก พระสงฆ์จับสลากได้ชุดผลไม้ชุดใด ชาวบ้านก็จะถวายผลไม้ชุดนั้นให้กับพระสงฆ์รูปที่จับสลากได้ บางวัดก็จะนิมนต์พระสงฆ์วัดอื่น ๆ ใกล้เคียงมาร่วมงานนี้ด้วย ในงานดังกล่าวจะมีกิจกรรมการหล่อเทียนเพื่อถวายพระในวันเข้าพรรษา ประเพณีสลากภัตรของชาวไท-ยวนราชบุรี จะมีลักษณะคล้ายคลึงกันกับประเพณีสลากภัตรของภาคอื่น ๆ แต่อาจจะมีวิธีการทำบุญที่แตกต่างกันไปบ้างตามแต่ละท้องถิ่นในภาคเหนือประเพณีสลากภัตรจะเรียกว่า “ตานกัวยสลาก” หรือ “กัณกัวยสลาก” หรือ “กัณสลาก” ซึ่งอาจเรียกชื่อแตกต่างกันไปบ้างตามแต่ละท้องถิ่น

ประเพณีไปเซ็ง เมื่อถึงเทศกาลสงกรานต์ ชาวไท-ยวนประกอบไปด้วยทุกเพศทุกวัยในหมู่บ้านต่างรวมกลุ่มกันกลุ่มละประมาณ 10-20 คนออกเดินทางพร้อมด้วยอุปกรณ์เครื่องดนตรี มีกลอง แคน ฉิ่ง ฉาบ เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้จะร้องรำทำเพลงแฉะเวียนไปตามบ้าน เมื่อถึงบ้านไหนเจ้าของบ้านจะเชิญเข้ามาในบ้าน และให้เงิน หรือของจำพวกอาหาร สุราไว้เป็นเสบียง ซึ่งถ้าเป็นในสมัยก่อนคณะเซ็งจะเป็นกลุ่มชายหนุ่ม มีการรอนแรมไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ หากค้ำลังที่บ้านใดก็พักค้างคืนที่บ้านนั้นด้วย คณะเซ็งจะเดินทางรอนแรมไปหลายวัน เมื่อขึ้นบ้านใดพบหญิงสาวถูกใจก็จะหมายตาไว้ และจะหาโอกาสติดต่อกับผู้พันจนถึงขั้นสู่ขอแต่งงานต่อไป แต่ในปัจจุบันวัตถุประสงค์ของประเพณีไปเซ็งได้เปลี่ยนไปเป็นการละเล่นเพื่อความบันเทิงสนุกสนาน และไม่มี การรอนแรมไปค้างคืนในท้องถิ่นอื่น

ความเชื่อ ชุมชนไท-ยวนราชบุรีมีความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติ คือ ความเชื่อในเรื่องผี ซึ่งอาจให้คุณหรือโทษได้ซึ่งผีที่ชุมชนไท-ยวนราชบุรีให้ความสำคัญได้แก่

การละเล่นพื้นบ้าน จ้อย เป็นการเล่นชนิดหนึ่งลักษณะ मुखปาฐะ คือ เป็นการเล่าเรื่องสืบต่อกันมา ซึ่งจะมีการร้องในลักษณะเป็นกลอนเนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทคำสอน เช่น จ้อยปู่สอนหลาน และประเภทร้องเกี่ยวกับระหว่างหนุ่มสาว ซึ่งสองประเภทมักใช้ร้องเล่นกันในเทศกาลต่าง ๆ ซึ่งในปัจจุบันไม่หลงเหลือการละเล่นพื้นบ้านชนิดนี้อยู่แล้ว แต่มีความพยายามที่จะรื้อฟื้นการละเล่นจ้อยขึ้นมา โดยการนำการละเล่นจ้อยมาแสดงในงานปอยขันโตกรวมใจ ซึ่งเป็นกิจกรรมฟื้นฟูอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไท-ยวนราชบุรีที่จิตาละภัณฑ์สถานบ้านคูบัว วัดโจลงสุวรรณคีรี

สถาบันทางการศึกษา

ในพื้นที่ตำบลคูบัวมีสถาบันการศึกษาอยู่ทั้งหมด 5 แห่งได้แก่

1. โรงเรียนมัธยมแคทรายวิทยา เป็นโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ เปิดการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นไปจนถึงมัธยมศึกษาศึกษาตอนปลาย และมีการเสริมหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น การทอผ้าจก โดยมีช่างฝีมือทอผ้าจกในท้องถิ่นเป็นครูสอน 1 คน ได้แก่ ครูนภา ศรีจันทร์เพื่อ

2. โรงเรียนวัดแคทราย เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (สปช.) มีการเสริมหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การทอผ้าจกให้กับนักเรียนในระดับประถมศึกษาปีที่ 5-6 โดยมีช่างฝีมือทอผ้าจกในท้องถิ่นเป็นครูสอน 1 คน ได้แก่ ครูชั้นทอง รักผกา

3. โรงเรียนชุมชนวัดคูบัวเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (สปช.) มีการเสริมหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การทอผ้าให้กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 โดยสอนสัปดาห์ละ 1 วันในวันอังคาร มีช่างฝีมือทอผ้าจกในท้องถิ่นเป็นครูสอน 1 คน ได้แก่ ครูอนงค์ ฐัจจกวงศ์

4. โรงเรียนวัดบ้านโพธิ์ เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (สปช.)

5. โรงเรียนหนามพุงคอก เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (สปช.)

ปัจจุบันในตำบลคูบัว ผู้ปกครองมีค่านิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียน โรงเรียนในตัวอำเภอเมืองเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งมีทั้งโรงเรียนของรัฐ และเอกชน การเดินทางไม่ไกลมากนักเพราะห่างจากตัวอำเภอเมืองประมาณ 5 กิโลเมตร จึงส่งผลให้ปริมาณของนักเรียนที่เรียนอยู่ในโรงเรียนท้องถิ่นมีจำนวนไม่มากนัก

สถาบันศาสนา

ชุมชนไท-ยวนราชบุรี มีความเลื่อมใสในพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เมื่อได้อพยพเข้ามาในพื้นที่ตำบลคูบัวในระยะแรกชุมชนบ้านปู่ฟ้า และบ้านหนองขันธุ์ ได้สร้างวัดของชุมชนขึ้นเรียกกันว่า “วัดใน” ปัจจุบันคือ วัดคูบัว ชุมชนแคทรายที่แยกตัวออกจากชุมชนเดิมก็ได้สร้างวัดเรียกว่า “วัดน้อย” ปัจจุบันคือ วัดแคทราย ส่วนชุมชนที่อยู่ห่างไกลออกไป จะเรียกว่า “บ้านนอก” ก็มีการสร้างวัด ซึ่งเรียกว่า “วัดนอก” ปัจจุบันเรียกว่า วัดหนามพุงคอก

ภาพที่ 3 วัดคูบัว

วัดในพื้นที่ชุมชนไท-ยวนราชบุรี มีทั้งหมด 7 แห่ง ได้แก่

1. วัดทุ่งราษฎร์ศรัทธาธรรม (วัดตากแดด) ตั้งอยู่ที่ 1 บ้านตากแดด
2. วัดคูบัว ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 บ้านหนองจันท์
3. วัดโฆลงสุวรรณคีรี ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 6 บ้านโพธิ์งาม
4. วัดท่าช้าง ตั้งอยู่หมู่ที่ 10 บ้านท่าช้าง
5. วัดบ้านโพธิ์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 11 บ้านโพธิ์
6. วัดแคทราย ตั้งอยู่หมู่ที่ 13 บ้านต้นแห่น
7. วัดหนามพุงดอ ตั้งอยู่หมู่ที่ 14 บ้านหนามพุงดอ

ในตอนเช้าของทุก ๆ วันยกเว้นวันพระ ชาวไท-ยวนจะมายืนรอพระสงฆ์ที่จะเดินมาบิณฑบาตอยู่ที่หน้าของตน หรือบางคนจะไปรอที่หน้าบ้านของเพื่อนและรอใส่บาตรร่วมกัน ส่วนในวันพระชาวไท-ยวนจะไปทำบุญตักบาตรรวมถึงการฟังเทศน์ และการถือศีลอุโบสถ

สภาพเศรษฐกิจ

ภาพที่ 4 อาชีพของชุมชนคูบัว

อาชีพของชาวชุมชนไท-ยวนราชบุรีในภาพรวมในปัจจุบัน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ
 1. เกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา การทำสวนผลไม้และผัก 2. อาชีพเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ การเลี้ยงสุกร
 เลี้ยงปลา เลี้ยงกุ้ง เลี้ยงโค เลี้ยงไก่ และเลี้ยงเป็ด 3. อาชีพรับจ้าง ได้แก่ทำงานในโรงงาน
 อุตสาหกรรม และรับจ้างทั่วไป 4. อาชีพค้าขาย ได้แก่ ค้าขายผัก ขายของชำทั่วไป 5. อาชีพ
 หัตถกรรมในครัวเรือน ได้แก่ การทอผ้าจก การทำผลิตภัณฑ์จากไม้ตาล-ไม้มะพร้าวแปรรูป การทำ
 ผลิตภัณฑ์จากไม้มุกมัน-ไม้รวกแปรรูป การทำแคน เป็นต้น 6. อาชีพอื่น ๆ เช่น รับราชการ
 นอกจากนี้ยังมีภาคธุรกิจที่เข้ามาลงทุนในพื้นที่ ได้แก่ โรงงานอุตสาหกรรมทอผ้า โรงงานผลิต
 พลาสติก ฟาร์มสุกร สถานีให้บริการน้ำมันและก๊าซ และมีบ้านจัดสรร

สภาพการท่องเที่ยว

เมืองโบราณคูบัว เป็นอาคารพุทธศาสนาเนื่องในลัทธิมหานิกายที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง จาก
 ร่องรอยหลักฐานที่ปรากฏให้เห็น สันนิษฐานได้ว่า น่าจะเป็นฐานของวิหาร เนื่องจากมีแผนผังเป็น
 รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีบันไดขึ้นไปสู่ลานประทักษิณชั้นบนทางด้านทิศตะวันออก ฐานประดับด้วยซุ้ม
 และเสาอิงที่แต่เดิมเคยมีรูปพระโพธิสัตว์ทำด้วยปูนปั้นประดับตกแต่ง เพราะปัจจุบันยังมีรูปพระ
 โพธิสัตว์ทำด้วยปูนปั้นประดับตกแต่งที่มีลักษณะ และสัดส่วนที่เข้ากันได้กับซุ้ม และเสาอิงที่เก็บ

รักษาไว้ที่วัดโขลงสุวรรณคีรีบางส่วน ลักษณะฐานเช่นนี้คล้ายคลึงกับฐานของโบราณสถานคลังใน
กลางเมืองโบราณศรีเทพ อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์ ที่สร้างขึ้นเนื่องในวัฒนธรรมทวารวดีเช่นเดียวกัน

ภาพที่ 5 เมืองโบราณคูบัว

และนอกจากนี้ยังได้พบพระโพธิสัตว์สำริดขนาดเล็กที่มีลักษณะ และรูปแบบคล้ายคลึงกัน
กับประติมากรรมที่พบที่บริเวณคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่งได้รับอิทธิพลจากพุทธศิลปะ
ที่สร้างขึ้นเนื่องในพระพุทธศาสนาเถรวาทนิกายวัชรที่นิยมกันอย่างแพร่หลายในอินเดีย และ
ชวาภาคกลางในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 – 15 เมืองโบราณคูบัว ปัจจุบันตั้งอยู่ในท้องที่ ต.คูบัว เขต
อ.เมืองราชบุรี โดยอยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดราชบุรีไปทางด้านทิศใต้ ประมาณ 8 กม. มีแผนผัง
เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมน ขนาดกว้างประมาณ 800 เมตร ยาว ประมาณ 2,000 เมตร วัสดุที่มีการ
นำมาใช้ในการก่อสร้างอาคารศาสนสถานของเมืองโบราณคูบัวนั้น ส่วนใหญ่นิยมก่อด้วยแผ่นอิฐ
ขนาดใหญ่ซึ่งทั่วไปมีขนาดโดยประมาณ กว้าง 17 ซม. ยาว 35 ซม. และหนา 10 ซม. เนื้ออิฐผสม
ด้วยแกลบข้าวเหนียวเมล็ดใหญ่ ใช้ดินเหนียวเนื้อละเอียดผสมยางไม้หรือน้ำอ้อยเป็นดินสอ หรือต้
ประสาน การเรียงอิฐใช้วิธีการเรียงตามแนวยาววางสลับกับแนวกว้างในชั้นเดียวกัน สำหรับส่วน
ฐานล่างสุดของอาคารศาสนสถานเท่าที่มีการพบ ส่วนใหญ่มักใช้อิฐก่อเช่นเดียวกันกับส่วนที่อยู่
เหนือขึ้นไป

ภาพที่ 6 จิปาถะภัณฑสถานบ้านคูบัว

ตั้งอยู่หมู่ 6 ตำบลคูบัว บริเวณวัดโฆลงสุวรรณคีรี เป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของชุมชนบ้านคูบัว ด้วยความริเริ่มของชุมชนและหลายองค์กรในพื้นที่ด้านหน้าอาคารมีพระพุทธรูปสี่ตถารชหรือ หลวงพ่อเจ็ดกษัตริย์ ประดิษฐานบนหินจารึกด้วยอักษรไทย-ยวนล้านนาและอักษรไทยเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชน ภายในอาคารแบ่งออกเป็น 2 ชั้น จัดแบ่งออกเป็นหลายห้อง ชั้นล่างจัดแสดงศิลปวัตถุโบราณสมัยทวารวดี เนื่องจากคูบัวเคยเป็นเมืองโบราณในสมัยทวารวดี อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 11 - 16 หุ่นขี้ผึ้งจำลองวิถีชีวิตชาวไท-ยวน ห้องแสดงวิถีชีวิตของชุมชนไท-ยวนที่ได้เคลื่อนย้ายจากเมืองเชียงแสนเมื่อปี พ.ศ. 2347 มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองราชบุรี อาทิ เครื่องมืออุปกรณ์การประกอบอาชีพทำนา การเกษตร ชั้นบนจัดแสดงภูมิปัญญาการทอผ้าจากไท-ยวนเชียงแสน ห้องแสดงผ้าจากไท - ยวน เชียงแสนดั้งเดิมที่มีอายุกว่า 200 ปี จนถึงปัจจุบันและผ้าจากของลูกหลานไท-ยวน และห้องแสดงการแต่งกายของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในจังหวัดราชบุรี อาทิ ยวน ไช่ง ลาวเวียง มอญ กระเหรี่ยง จีน ไทยพื้นถิ่น เป็นต้น เปิดให้เข้าชมทุกวัน ตั้งแต่เวลา 08.00-16.30 น.

ภาพที่ 7 วัดมหาธาตุวรวิหาร

วัดมหาธาตุวรวิหาร หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า วัดหน้าพระธาตุ หรือ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เป็นวัดเก่าแก่ ตั้งอยู่ถนนเขางู ตำบลหน้าเมือง ในเขตเทศบาลเมืองราชบุรี วัดนี้สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๖ ใกล้เคียงกับการสร้างเมืองราชบุรีเก่า ต่อมาได้มีการสร้างปราสาทศิลปะเขมรหรือลพบุรีซ้อนทับ ราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เพื่อเป็นศูนย์กลางของเมือง ตามความเชื่อเรื่องคติจักรวาลของเขมร ต่อมาปราสาทที่สร้างขึ้นอาจจะหักพังลง จึงมีการสร้างปราสาทใหม่ต้นสมัยอยุธยา ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ ดังปรากฏรูปแบบสถาปัตยกรรมปัจจุบันซ้อนทับ ภายในวัดมีสิ่งที่น่าสนใจ ได้แก่ วิหารหลวง ประดิษฐานพระมงคลบุรี พระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง ๘ ศอก ๑ คืบ ศิลปะสมัยอยุธยาตอนต้น พระพักตร์สุโขทัย พระองค์ยาว พระชาณูสั้น (ตัวยาวเข้าสั้น) หน้าหน้าสู่ทิศตะวันออก ด้านหลังสร้างพระหันหลังให้กันอีกองค์หนึ่ง หน้าหน้าสู่ทิศตะวันตก หมายความว่า อาราธนาให้ช่วยระงับภัยพิบัติหน้าหลัง เรียกพระรักษาเมือง ตามความเชื่อของคนสมัยอยุธยา ด้านหน้าวิหารมีกำแพงแก้วด้วยศิลาแลงปรากฏ องค์พระปราสาทมีความสูง ๒๔ เมตร ปราสาทประธานและปราสาทบริวารทิศใต้ ทิศตะวันตก ทิศเหนือตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน ส่วนทางทิศตะวันออกมีมุขยื่นออกมา มีบันไดขึ้น ฐาน เรือนธาตุ และส่วนยอดประดับด้วยลายปูนปั้น ภายใน องค์ปราสาทประธานมีคูหาเชื่อมถึงกัน ผนังส่วนบน

เขียนภาพอดีตพระพุทธเจ้าในซุ้มเรือนแก้วเป็นแถวเรียงต่อกัน ตอนล่างเป็นพุทธประวัติ สันนิษฐานว่าเขียนพร้อมกับการสร้างองค์ปราสาทและซุ้มแซมพร้อมกับองค์ปราสาทในเวลาต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ บริเวณฐานระเบียงมีทางเดินได้รอบ วิหารคตรอบลานพระปราสาท มีพระพุทธรูปศิลาสมัยทวารวดี สมัยลพบุรีและสมัยอยุธยาประดิษฐานอยู่โดยรอบ ด้านหน้าพระปราสาทมีอาคารประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์ เป็นพระพุทธรูปปูนปั้น สร้างในสมัยอยุธยา มีความยาว ๑๒๗ คืบ ๕ นิ้ว และที่วัดนี้ยังมีพิพิธภัณฑจัดแสดงโอง ไห แบบต่าง ๆ

นอกจากนี้ยังมีสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญอีกมากมาย อาทิเช่น วัดเขาแก่นจันทน์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติราชบุรี วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร เขาน้อย วัดหนองหอย ศูนย์สืบทอดศิลป์ผ้าจกราชบุรี พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก วัดมหาธาตุวรวิหาร วัดเขาวัง เขาหลวง เป็นต้น

จากข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงบริบทของตำบลคูบัว จังหวัดราชบุรี ด้านการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัว ซึ่งเป็นแหล่งการผลิตและเป็นแหล่งการเรียนรู้ของชุมชน การถ่ายทอดการทอผ้าจกแบบดั้งเดิมเป็นการสอนระหว่างแม่กับลูก แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว การที่ตำบลคูบัวยังมีภูมิปัญญาการทอผ้าจกไท-ยวนราชบุรีนั้น เพราะเห็นว่าภูมิปัญญาการทอผ้าเป็นสิ่งที่ยังคงมีอยู่ในชุมชน และสามารถพัฒนาให้เป็นสินค้าเสริมสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้ อาศัยแนวคิดเศรษฐกิจนำศิลปะไปเกาะกับเศรษฐกิจ แต่ถ้าหากมีแต่ศิลปะอย่างเดียว ชาวบ้านจะอยู่ไม่ได้ถ้าไม่มีเรื่องเศรษฐกิจเข้ารองรับก็จะทำให้หยุดการสืบทอด เพราะทำไปก็ดูเหมือนไม่มีคุณค่าอะไร ฉะนั้นควรให้ความสำคัญในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและ การจัดการความรู้ผ้าจกคูบัวเป็นอย่างมาก

บทที่ 5

ผลการศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกควั้ว

ผ้าที่คนไทยเราใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มนั้นจะกั้นคิดประดิษฐ์ได้สำเร็จตั้งแต่เมื่อไรนั้น ไม่มีหลักฐานแน่นอนเด่นชัด ทราบแต่ว่าคนไทยเรารู้จักนำเอาฝ้าย ปอ และไหม มาทอเป็นผ้าได้นานแล้ว ปัจจุบันเจริญขึ้นถึงขั้นกั้นคิดประดิษฐ์ใยสังเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ขึ้นมาทอเป็นผ้าดังที่พบอยู่มากมาย หลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะที่พบแสดงให้เห็นว่า บนแผ่นดินไทยมีร่องรอยการใช้ผ้าและทอผ้าได้ ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และสืบทอดต่อมาตลอด เป็นหลักฐานที่สำคัญที่สนับสนุนถึงความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมของคนไทยที่มีมานานนับพันปีได้อย่างดียิ่ง โดยเฉพาะในเรื่องผ้าซึ่งปรากฏว่า เราสามารถผลิตได้เองและได้มีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ ลวดลายของผ้าไทยเป็นการสื่อความหมายให้ทราบถึงขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะ วัฒนธรรม ศาสนาของแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกัน แต่จุดประสงค์หลักของหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทนี้ เพื่อต้องการถ่ายทอดจินตนาการให้ผู้สวมใส่ได้รับรู้แหล่งที่มาของผ้าที่มีรูปแบบการถักทอแตกต่างกัน ผ้าจกหรือผ้าซิ่นตีนจก คำว่า "จก" แผลงมาจาก "จก" หมายถึง การทำให้เกิดลวดลายบนผืนผ้า ด้วยเส้นด้ายพุ่งที่ทำจากไหมหรือฝ้าย ชนิดพิเศษมีสีสดใส ขัดกับเส้นด้ายยืนที่ถูกยกขึ้นด้วยไม้ปลายแหลม ขนแน่น หรือนิ้วมือ ลวดเร็วประดุจงูจรด มรดกทางวัฒนธรรมนี้สื่อถึงอุปนิสัย อารมณ์ที่เยือกเย็นของผู้ทอ มีขั้นตอนซับซ้อนมาก เป็นการผสมระหว่างการปักกับการทอผ้าจกและผ้ายก กล่าวคือ การทอจกหรือยกจะใช้เส้นด้ายพุ่งเป็นสีเดียวกันตลอดแนวตามความกว้างของผืนผ้า ส่วนผ้าจก ลวดลายเกิดขึ้นจากการยกเส้นด้ายยืนขึ้นสอดใส่ด้ายพุ่งสีเดียวหรือหลายสีจกเข้าไปขัดกับเส้นยืน ดังนั้นลวดลายที่เกิดจากเส้นด้ายพุ่งในแนวเดียวกันจึงมีสีต่างกัน เช่น ลายสี่ดอกตัด แปดดอกตัด น้ำค้าง สองห้อง เป็นต้น คุณลักษณะพิเศษของผ้าชนิดนี้ด้านหน้ามีผิวเรียบด้านหลังเกิดรอยต่อของเส้นพุ่งเป็นปุ่มปมใช้ตัดเย็บเสื้อผ้า ฝ้านุ่ง ผ้าห่ม ยาม หมอน หัตถกรรมนี้นิยมทอกัน หลักของการทอผ้า ก็คือการทำให้เส้นด้ายสองกลุ่มขัดกัน โดยทั้งสอง พวกตั้งฉากกัน เส้นด้ายกลุ่มหนึ่งเรียกว่า ด้ายยืนและอีกกลุ่มหนึ่งเรียกว่า ด้ายพุ่ง ลักษณะของการขัดกันของด้ายพุ่งและด้ายยืน จะขัดกันแบบธรรมดาที่เรียกว่าลายขัดหรืออาจจะเพิ่มเทคนิคพิเศษเพื่อให้ผ้ามีลวดลาย สีสนที่สวยงามแปลกตา

ปัจจุบันการทอผ้ายังคงเป็นมรดกทางวัฒนธรรม เป็นศิลปะที่มีอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย หลายแห่งยังคงลวดลาย และสัญลักษณ์ดั้งเดิมเอาไว้ โดยเฉพาะชุมชนที่มีเชื้อสายไท-ยวน คนไทยเหล่านี้ยังคงรักษาวัฒนธรรมและเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นไว้ได้โดยเฉพาะวัฒนธรรมการทอผ้าของผู้หญิงที่ใช้เทคนิคการทำตีนจก เพื่อตกแต่งเป็นลวดลายบนผ้าที่ใช้ใช้ในเทศกาลต่างๆ หรือใช้ทำที่นอนหมอน ผ้าห่ม ผ้าเช็ดหน้า ผ้าขาวม้า ฯลฯ

จากเส้นใยสู่ผืนผ้า อดีตถึงปัจจุบัน

เส้นฝ้าย เป็นเส้นใยที่ใช้ทอผ้าที่ทำขึ้นมาจากปุยของสมอต้นฝ้าย ซึ่งเป็นพืชเก่าแก่ที่ปลูกกันทุกภาคของประเทศไทย เพื่อทำเส้นด้ายสำหรับทอผ้า ความนิยมที่ใช้เส้นใยของพืชชนิดนี้มาทอผ้าน่าจะมาจากฝ้ายนั้นมีคุณสมบัติดูดความชื้น และระบายความร้อนได้ดีเหมาะสมที่จะใช้นุ่งห่มในภูมิภาคที่มีความร้อนชื้น ทำให้ผู้ที่นุ่งห่มมีความรู้สึกเย็นสบายในฤดูร้อนและอบอุ่นในฤดูหนาว นอกจากนี้ฝ้ายฝ้ายที่ใช้ไปนานพอสมควร เนื้อจะนุ่มและฟูมากขึ้น ทำให้ผู้สวมใส่สบายตัวมากกว่าผ้าไหม การปลูกฝ้าย มักจะปลูกต้นฤดูฝนประมาณเดือนพฤษภาคม เช่นเดียวกับพืชชนิดอื่น ๆ เนื่องจากฝ้ายเป็นพืชที่ขึ้นง่ายไม่ต้องการเอาใจใส่ดูแล ส่วนพันธุ์ฝ้ายนั้นเป็นพันธุ์พื้นเมืองที่ให้สีขาวกกับชนิดที่ให้ปุยสีน้ำตาลอ่อน มักจะมีชื่อเรียกต่างกัตามท้องถิ่นคือฝ้ายอีตุ่น ฝ้ายคู่ย ฝ้ายกระจุก ฝ้ายกระปาย ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็เรียกว่าฝ้ายจี๊แมว ส่วนฝ้ายสีขาวกก็จะเรียกว่า ฝ้ายใหญ่และฝ้ายน้อย เมื่อฝ้ายออกดอกแล้วเมื่อดอกโรยจนติดเป็นสมอแล้ว เมื่อแก่จัดสมอจะแตกออกเป็นปุยฝ้ายเต็มทีในเดือน11 เดือน12 ไปจนถึงเดือนยี่ (มกราคม) เมื่อเก็บปุยฝ้ายแล้วจึงนำไปคัดเลือกเอาปุยที่สมบูรณ์ คัดเอาเปลือก เมล็ดลึบแบนและสิ่งสกปรกอื่น ๆ ออก การคัดเลือกทำความสะอาดปุยฝ้ายนี้จะเรียกว่า “ตุนฝ้าย” (นางสาวทองอยู่ กำลังหาญ 2551)

ภาพที่ 8 ปุยฝ้ายเมื่อดอกฝ้ายแก่แตกเป็นปุย

ภาพที่ 9 นำปุยฝ้ายมาแยกเม็ด ออกจากปุยด้วยการฉีก

ภาพที่ 10 นำปุยฝ้ายมาแยกเม็ดออกแล้วมาเรียงด้วยกง เพื่อให้ปุยฝ้ายฟู

ภาพที่ 11 นำปุยฝ้ายที่ฟูกระจายม้วน
เป็นแท่งกลมยาวมาปั่นเป็นเส้น ด้วยเครื่องมือที่เรียกว่า เฝียน (ไน , หลา)

ภาพที่ 12 นำเส้นด้าย (ไหม, ฝ้าย) ย้อมสีต่างๆ ตามที่ต้องการ

ภาพที่ 13 กำนวนเส้นด้ายยืนให้ได้จำนวนตามที่ต้องการแล้วนำมาเรียงเส้นด้วยหลักเดินด้าย

ภาพที่ 14 นำเส้นด้ายยืนที่เรียงเส้นไว้แล้วในข้างต้น ขึ้นหูกสืบต่อจากเส้นยืน ในตะกอ
ในกรณีที่ขึ้นหูกเก็บตะกอเป็นครั้งแรกจะสอดเส้นยืนใส่ใน ช่องฟันหวี

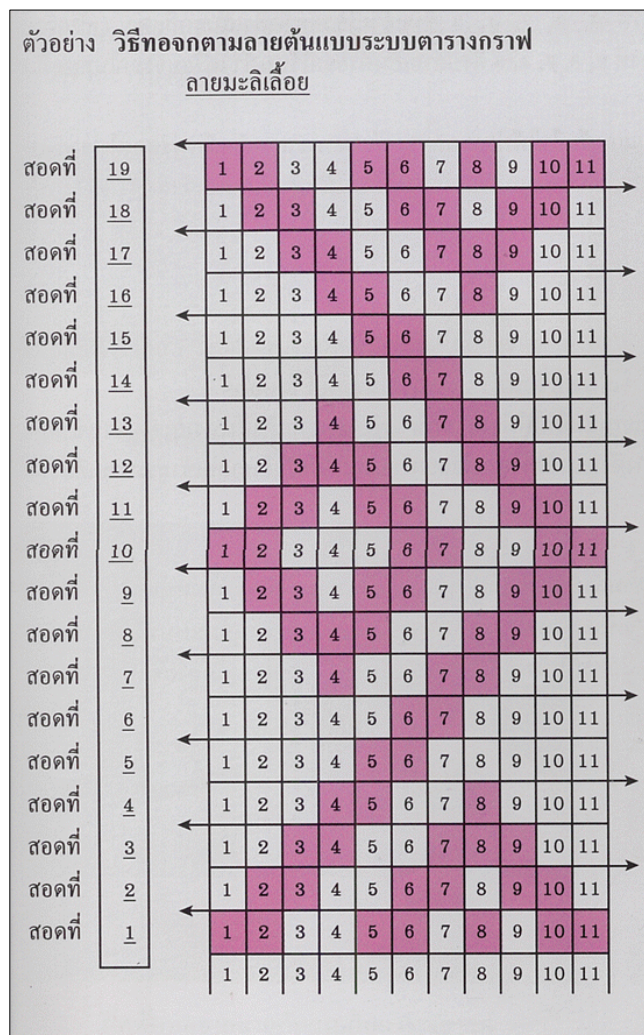

องค์ความรู้การย้อมสีเส้นใยจากธรรมชาติของนางสาวทองอยู่ กำลังหาญ

การย้อมสีเส้นด้ายนั้นจะเริ่มตั้งแต่การหมัก หรือต้ม ส่วนที่ให้สีของพืชได้แก่ เปลือกไม้ รากไม้ ลูก ใบ และแก่น ตลอดจนเมล็ดของพืช ดังเช่น เปลือกต้นมหาภาพจะให้สีครีมถึงและ ลำต้นฝางจะให้สีแดง ใบต้นครามจะให้สีคราม ใบถั่วแปบจะให้สีเขียว ลูกมะเกลือให้สีดำ ขมิ้นกับรากต้นสตือให้สีเหลือง แก่นขนุนให้สีน้ำตาลเข้ม หรือเรียกว่า สีกรัก การสกัดน้ำสีออกจากส่วนต่างของพืชจึงแตกต่างกันออกไป เช่น เปลือก ลำต้น แก่น และราก ต้องสับให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ และนำไปต้มเท่านั้นจึงจะได้สีที่ต้องการ ในขณะที่ใบจะให้สีจากการหมัก ส่วนสีจากลูกไม้ เช่น มะเกลือ จะต้องทุบลูกมะเกลือจนแหลกแล้วจึงหมัก

สีที่ได้จากพืชสมุนไพรจะมีสีอ่อน การให้น้ำสีจับติดเส้นด้ายดี และสีชัดขึ้น จึงมักจะต้องย้อมซ้ำกันจนกว่าจะได้สีตามต้องการ ทั้งยังจะช่วยให้สีซึมเข้าไปในเนื้อเส้นด้ายให้มากที่สุด ด้วยการบีบให้หมาดและให้ใช้ท่อนไม้ทุบให้สีที่ย้อมติดเข้าไปในเส้นด้ายลึกยิ่งขึ้น นอกจากนี้เพื่อช่วยให้ด้ายติดสีดีขึ้น ยังมีวิธีการผสมกรดที่ได้จากมะขามเปียก ลูกมะกรูด หรือมะขามแขก และวิธีผสมต่างจากนี้แล้ว พืชบางชนิดโดยเฉพาะพืชที่มีรสฝาด ตลอดจนการผสมน้ำปูนแดงที่กินกับหมากหรือน้ำปขาว ในบางกรณีต้องผสมน้ำอ้อยลงไปด้วย ความสัมพันธ์เชื่อมโยงของกระบวนการย้อมสีทั้งย้อมร้อนและย้อมเย็นตามที่กล่าวมานี้ อาจจะอนุมานได้ว่าเป็นกระบวนการย้อมสีตามวิธีโดยใช้ธรรมชาติ ตามคำบอกเล่าจากแม่เล่าสู่ลูกและยังคงทำตามเทคนิคดั้งเดิมสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

วิธีจกของไท-ยวน ราชบุรีเมื่อเตรียมเส้นยืนไว้บน Huck สอดเส้นยืนใส่ช่องพื้นหวีเก็บตะกอก และเตรียมเส้นด้ายพิเศษสำหรับจกเรียบร้อยแล้วผู้ทอจะใช้ขนเม่นจก(ควัก) เส้นยืนยกขึ้น แล้วใช้ปลายแหลมของขนเม่นเกี่ยวเส้นด้ายเสริม สำหรับจกให้สอดไปอยู่ข้างใต้เส้นยืนที่ยกขึ้นดึงปลายเส้นจกดังกล่าวมาไว้ข้างบนเนื้อผ้าลายโดยใช้เส้นจกสีใดสุดแล้วแต่ผู้ทอจะเห็นว่าสวยงาม เมื่อจกในแถวเดียวกันจนครบทุกตำแหน่ง จึงเหยียบม้ามไม้ของ Huck ดึงตะกอก แยกเส้นยืนให้ขึ้นลงห่างจากกัน ฟุงกระสวยนำเส้นฟุงให้อยู่ระหว่างเส้นยืนบนและล่างเกิดเป็นเนื้อผ้าลายขัดอัดเส้นจกให้แน่นอยู่กับที่ (การฟุงเส้นฟุงไปในระหว่างเส้นยืนบนและล่าง เพื่อให้เส้นยืนทั้งสองขัดกันหนึ่งครั้งเรียกว่าการทอหนึ่งสอด) สลับกันไปจนครบลายตามที่ต้องการ ลักษณะการจกของไท-ยวน ราชบุรี ใช้วิธี จกบนได้หน้าผ้าใช้งานด้านล่าง โดยมีวิธีจกของไท-ยวนราชบุรี ใช้วิธีทอจกตามลายต้นแบบระบบตารางกราฟ แบ่งเป็น 4 สอด

ภาพที่ 15 วิธีทอจากสอคนที่ 1 และสอคนที่ 2

แต่ละช่องในแนวตั้งของตารางกราฟแทนหนึ่งช่องพื้นหวี(แต่ละช่องสอเส้นยืน 2 เส้น) มีทั้งหมด 11 ช่องพื้นหวีแต่ละแนวอนแทนการจกสายและเส้นพุ่งหนึ่งสอ ลายมะลิเดี่ยว 1 ดอก จะมีเส้นยืน 11 ช่องพื้นหวี จกและพุ่ง 19 สอ ดังนั้น สอคนที่ 1 ใช้ปลายแหลมของขนเม่นยกเส้นยืนในช่องพื้นหวีที่ 11, 10, 8, 6, 5, 2, 1 ขึ้น (ในแต่ละ ช่องจะมีเส้นยืน 2 เส้น) ใช้ปลายแหลมของขนเม่นเกี่ยววัดดึงเส้นด้าย พิเศษสำหรับ จกสีแดงสอไว้ได้เส้นยืนช่องพื้นหวีที่ยกขึ้นในช่องที่ 11, 10, 8, 6, 5, 2, 1 แล้วดึงปลาย เส้นด้ายจกสีแดงไว้ข้างบนผ้าเตรียมที่จะใช้จกในสอคนที่ 2 ต่อไป จากนั้นเหยียบม้าม้าเพื่อดึงตะกอกแยกเส้นยืนให้ห่างออกจากกันพุ่งกระสวยนำเส้นพุ่ง สอไปจากด้านขวามือไปทางซ้ายมือ วางกระสวยไว้ข้างด้านซ้ายของหูก ปล่อยเท้า จากม้าม้า เส้นยืนอยู่ในระนาบเดียวกัน การทอตรงนี้เรียกว่าสอคนที่ 1

สอด้ที่ 2 ใ้ซันเม่นยคเส้นยึนในช่งพ่นหวิที่ 10, 9, 7, 6, 3, 2 ขึ้นเกยวตวัดดึงเส้นจกสีแดง (เส้นเดิม) สอด้ไ้ว้ได้เส้นยึนที่ยกขึ้นในช่ง10, 9, 7, 6, 3, 2 ดึงปลายเส้นด้ายจกไ้ว้ข้างบนฝ้า เตรียมที่จจะจกใน สอด้ที่ 3 ต่ไ้ไป จกนั้นเหยียบม้ไ้ม้ดึงตะกอกแยกเส้นยึนให้ห่างออกจกกันพุงกระสวย นำเส้นพุงสอด้ไปจกด้นซ้ายมือไปทงขวามือวางกระสวยไ้ด้นขวามือของ หุกปล่อยเท้จกม้ไ้ ไม้เส้นยึนกลับเข้าสู่ระนาบเดยวกัน เป็นการทอได้สอด้ที่ 2

ตัวอย่าง วิธีทอจกตามลายต้นแบบระบบตารางกราฟ
ลายมะลิเลื่อย

สอด้ที่ 19	←	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	→
สอด้ที่ 18		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
สอด้ที่ 17	←	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	→
สอด้ที่ 16		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
สอด้ที่ 15	←	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	→
สอด้ที่ 14		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
สอด้ที่ 13	←	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	→
สอด้ที่ 12		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
สอด้ที่ 11	←	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	→
สอด้ที่ 10		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
สอด้ที่ 9	←	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	→
สอด้ที่ 8		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
สอด้ที่ 7	←	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	→
สอด้ที่ 6		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
สอด้ที่ 5	←	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	→
สอด้ที่ 4		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
สอด้ที่ 3	←	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	→
สอด้ที่ 2		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
สอด้ที่ 1	←	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	→
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	

ภาพที่ 16 วิธีทอจกสอด้ที่ 3 และสอด้ที่ 4

สวดที่ 3 ใช้ขนเม่นยกเส้นยืนช่องพื้นหวีที่ 9, 8, 7, 4, 3 ขึ้นแล้วเกี่ยวตะวัดดึงเส้นจกสีแดง (เส้นเดิม) สอดไว้ใต้เส้นยืนที่ยกขึ้นในช่องที่ 9, 8, 7, 4, 3 ดึงปลายเส้นด้ายจกไว้บนผ้า เตรียมจะจกในสวดที่ 4 ต่อไปเหยียบม้าม้าไม้ดึงตะกอกแยกเส้นยืนให้ห่างออกจากกันพุ่งกระสวยนำเส้นพุ่งสอดไปจากขวาไปซ้ายมือ วางกระสวยไว้ด้านซ้ายมือของหูก ปล่อยเท้าจากม้าไม้ เส้นยืนกลับ เข้าสู่ระนาบเดียวกันเป็นการทอได้สวดที่ 3

สวดที่ 4 ใช้ขนเม่นยกเส้นยืนช่องพื้นหวีที่ 8, 5, 4 ใช้ขนเม่นเกี่ยวตะวัดดึงเส้นจกสีแดง สอดไว้ ใต้เส้นยืนที่ยกขึ้นในช่องที่ 8, 5, 4 ดึงปลายเส้นจกไว้บนผ้า เตรียมจกในสวดที่ 5 ต่อไป เหยียบม้าม้าไม้ดึงตะกอกแยกเส้นยืนให้ห่างจากกัน พุ่งกระสวยนำเส้นพุ่งสอดไปจาก ซ้ายมือไปทางขวามือ วางกระสวยไว้ทางด้านขวาของหูก ปล่อยเท้าจากม้าไม้เส้น ยืนกลับเข้าสู่ระนาบเดียวกันเป็นการทอได้สวดที่ 4 การทอในสวดต่อไป ตามลำดับก็ใช้หลักการยกเส้นยืนสวดเส้นจก พุ่งเส้นพุ่งเช่นเดียวกันกับสวดที่ 1, 2, 3, 4 ในแต่ละสวดจะยกเส้นยืน ตามตำแหน่งปรากฏในแบบที่ ใช้จกจนครบลายหนึ่งดอก (1-19 สอด) เมื่อครบหนึ่งดอกก็เริ่มจกสวดที่ 1-19 จนได้ ลายจกมีความกว้างยาวตามที่ต้องการ

ความรู้สู่การทอผ้า “ลายแคทราย”

องค์ความรู้ลวดลายผ้าจกเกิดจากการเรียนรู้ร่วมกันของชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของผ้าจกโบราณ ช่างฝีมือทอผ้าจก และนักวิชาการด้านผ้าจากภายนอกที่ได้รับเชิญมาในกิจกรรมประกวดธิดาผ้า กิจกรรมประกวดผ้าจกโบราณ กิจกรรมการจัดนิทรรศการและการแข่งขันทอผ้าจก จากที่ต่างคนต่างเรียกชื่อลายต่าง ๆ ไม่เหมือนกันจนได้ข้อสรุปและตกผลึกเป็นองค์ความรู้ลวดลายผ้าจก ซึ่งลวดลายของผ้าจกมี ลายหลัก 8 ลาย ได้แก่ ลายกาบ ลายหน้าหมอน ลายดอกเซีย ลายโค้งแก้ง ลายโค้งแก้งซ้อนเซีย ลายหักนกคู่ ลายกาบซ้อนหัก ลายกาบดอกแก้ว และ ลายประกอบ ได้แก่ ลายดอกข้าวตอก ลายขอประแจ ลายขอ ลายกุศ ลายชะเป่า ลายนกคู่กินน้ำฮ่วมต้น ลายมะลิเลื้อย ลายขเหลียว ลายนกเขาโสม ลายนาค ลายม้า ลายนก ลายดอกจัน ลายหัก ลายต้นไม้

นอกจากนี้ ยังได้มีการคิดค้นลายใหม่ขึ้นมาได้แก่ “ลายแคทราย” โดยเกิดจากแนวคิดของ อาจารย์อุดม สมพร ร่วมกับนักศึกษาวិทยาลัยเทคนิคราชบุรีคิดค้นขึ้นมา และยังมีลวดลายที่ช่างฝีมือทอผ้าจกคิดค้นขึ้นเอง ซึ่งเป็นลายเฉพาะของแต่ละบุคคล ปัจจุบันช่างฝีมือทอผ้าจกยังคงทอผ้าจก ลวดลายดั้งเดิมอยู่ ใครถนัดลายไหนก็จะทอลายที่ตนเองถนัดซึ่งส่วนใหญ่การทอผ้าจก ลวดลายดั้งเดิม ช่างฝีมือทอผ้าจกเมื่อทอเสร็จมักจะเก็บไว้เป็นสมบัติส่วนตัวและให้ลูกให้หลานดู แต่ในอีกด้านหนึ่งเนื่องจากการพัฒนาผ้าจกให้เป็นสินค้าจะต้องมุ่งเน้นไปที่การผลิตและการจำหน่าย การทอผ้าจกแบบดั้งเดิมซึ่งในหนึ่งผืนจะใช้ระยะเวลาการทอเป็นเดือน เพื่อความรวดเร็วช่างฝีมือทอผ้า

จกจึงหันไปทอผ้าจากแบบประยุกต์ คือ การทอผ้าหนึ่งผืนจะใช้การจกแซมเพียงเล็กน้อย ในส่วนของลายของผ้าจากประยุกต์นั้นจะมีการผสมผสานของลายเก่ากับลายใหม่ที่ช่างฝีมือทอผ้าจากคิดเอง เฉพาะตัว ทำให้ทอผ้าจกได้รวดเร็วขึ้น

ลวดลายหลักและลวดลายประกอบ

ชาวไท-ยวนราชบุรี ที่สืบเชื้อสายมาจากเชียงแสน ยังคงรักษาเอกลักษณ์ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรมและความเชื่อดั้งเดิมมาได้บ้าง การทอผ้าตีนจก เป็นวัฒนธรรมส่วนหนึ่งที่ยังคงอยู่และสืบทอดกันมาจนปัจจุบัน การทอผ้าเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันของชาวไท-ยวนราชบุรี นั้น หากไม่ทอเป็นผ้าพื้นก็จะทอลวดลายง่าย ๆ ที่ได้รับความบันดาลใจจากธรรมชาติแวดล้อม เช่น ลายสัตว์ หรือพืชพรรณไม้ต่าง ๆ ผ้าทอมือแต่ละประเภทก็จะมีกลุ่มลวดลายเฉพาะของผ้าประเภทนั้น ๆ จะมีบ้างที่ชื่อเรียกคล้ายซ้ำกันแต่รูปลักษณะของลายที่ปรากฏไม่เหมือนกันนัก อันเนื่องมาจากความแตกต่างในกรรมวิธีการทอ แต่อย่างไรก็ดีลวดลายในผ้าทอทั้งหลายก็สามารถนำมาจัดกลุ่มเป็นต้นแบบของจินตนาการต่าง ๆ ได้ ซึ่งลวดลายของผ้าตีนจกไท-ยวนราชบุรี นั้น สามารถจำแนกกลุ่มลายได้เป็น 2 กลุ่มคือ (อนงค์ ฐัจฉกวงศ์ 2551)

1) กลุ่มลวดลายหลัก หมายถึง ลวดลายขนาดใหญ่ซึ่งอยู่ตรงกึ่งกลางของแถบผ้าตีนจกมีรูปทรงที่เป็นหลักใหญ่ ๆ จำนวน 9 ลาย ดังนี้

1. ลายดอกเซีย ใช้ทอเป็นลายผ้าเพื่อประกอบเป็นชิ้นตีนจก เป็นชื่อเรียกสืบกันมาตั้งแต่โบราณ ไม่มีความหมายในปัจจุบันและไม่พบในผ้าจกในประเภทอื่น ช่างฝีมือทอผ้าจากจากกลุ่มคูบัวนิยมทอเพื่อประกอบเป็นตีนชิ้นจก

2. ลายหน้าหมอน มีรูปทรงคล้ายขนมเปียกปูน มักปรากฏอยู่ในลายของหน้าหมอนจก ช่างฝีมือกลุ่มคูบัวใช้ทอจกเป็นลายตีนจกและพบในหน้าหมอนจก

3. ลายกาบ เป็นชื่อที่เรียกสืบต่อกันมาตั้งแต่โบราณ ลักษณะของลายมีลักษณะคล้ายกาบของลำไม้ไผ่ถือเป็นลายมาตรฐานของผ้าจกไท-ยวนจังหวัดราชบุรี นิยมทอกันทุกกลุ่มส่วนใหญ่ทอเป็นตีนผ้าชิ้นตีนจกและหน้าหมอน

4. ลายไก่อ้งแก้ง เป็นลายที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ ที่ใช้ทอตีนผ้าชิ้นตีนจกและชิ้นตา

5. ลายกาบดอกแก้ว เป็นลายในตระกูลลายกาบ เป็นลายที่นักวิชาการกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม กำหนดชื่อขึ้นใหม่ เป็นลายที่ช่างฝีมือกลุ่มคูบัวนิยมทอกันส่วนใหญ่ใช้ทอเป็นลายตีนผ้าชิ้นจกและชิ้นตา

6. ลายไก่อ้งแก้งซ้อนเซีย เป็นลายที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ เป็นการผสมระหว่างลายไก่อ้งแก้งกับดอกเซียนิยมใช้ทอเป็นลายจกของดินชั้นจกและบางแห่งใช้ทอเป็นลายผ้าใช้สอย

7. ลายกาบซ้อนหัก เป็นลายที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ เป็นลายผสมระหว่างลายกาบกับลายหัก ส่วนใหญ่ใช้ทอจกเป็นตีนผ้าชั้นดินจก

8. ลายหักนกคู่ เป็นลายที่เรียกสืบทอดกันมาแต่โบราณ ใช้ทอเป็นลายจกตีนผ้าชั้นดินจกเช่นเดียวกับลายกาบซ้อนหัก

9. ลายแคทราย เป็นลายที่คิดขึ้นใหม่เป็นลายที่ 9 ของผ้าจกไท-ยวนราชบุรี เป็นที่ออกแบบขึ้นใหม่ในโอกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จมาเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดศูนย์สืบทอดศิลปผ้าจกราชบุรี เมื่อ พ.ศ.2538 และได้ทรงปลูกต้นแคทรายไว้ในศูนย์สืบทอดศิลปผ้าจกราชบุรี อีกด้วย เป็นลายที่ใช้ทอจกเป็นตีนผ้าชั้นดินจก (อุดม สมพร, สัมภาษณ์. 2551)

2) กลุ่มลายประกอบ เป็นลายขนาดเล็กกว่าลายหลักและใช้สำหรับจกประกอบลายหลักลายประกอบจะถูกจัดตำแหน่งให้อยู่ทั้งสองข้างของลายหลักข้างละเท่ากัน ลายประกอบมีหลากหลาย แต่ละลายในแต่ละพื้นบ้านอาจจะเรียกชื่อไม่เหมือนกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ลายข้าวดอก เป็นลายที่มีรูปลักษณะคล้ายรูปทรงของข้าวดอกที่ใช้ทำขนม... นิยมใช้ทอจกประดับหรือแทรกไว้ในลายหลักหรือลายประกอบอื่น ๆ

2. ลายขอประแจ เป็นลายที่มีรูปคล้ายตะขอหรือประแจเงิน นิยมใช้ทอจกประกอบกับลายหัก เพื่อให้เกิดความหลากหลายของลวดลายบนผืนผ้า ไม่ว่าจะเป็ดินของผ้าชั้นจกหน้าหมอนจก ย่ามจก และผ้าปักศีรษะนาค

3. ลายขอ เป็นลายที่มีรูปทรงคล้ายสวัสดิกะหรือลายประแจเงิน นิยมใช้ทอประกอบลายหลักเพื่อให้เกิดความหลากหลายบนผืนผ้าเช่นเดียวกับลายขอประแจ

4. ลายกุศ เป็นลายที่มีรูปทรงคล้ายปลายใบผักกูด นิยมใช้ทอเป็นส่วนประกอบของลายหลักและลายประกอบอื่น ๆ (โดยเฉพาะลายชะเปา) พบมากในดินจก ผ้าปักศีรษะนาค และหน้า

5. ลายชะเปา เป็นลายที่ใช้ทอเป็นส่วนล่างของเชิงผ้าชั้นดินจกทุกผืนของผ้าจกไท-ยวนราชบุรี

6. ลายนกคู่กินน้ำอ่วมเต้า เป็นลายที่ได้เนบมาจากนกสองตัวกำลังกินน้ำในน้ำเดียวกันนิยมใช้ทอเป็นลายประกอบร่วมกับลายหลักเพื่อให้เกิดความหลากหลายบนผืนผ้าเช่นเดียวกับลายขอและลายขอประแจ

7. ลายมะลิเลื้อย เป็นลายที่มีรูปทรงคล้ายต้นมะลิเลื้อยไปตามพื้นดินนับเป็นลายประกอบที่นิยมทอกันมากที่สุด สำหรับใช้ทอร่วมกับลายหลักทั้งในผ้าชิ้นดินจก ย่ามจก ผ้าปัก ศีรษะนาค และหมอนจก
8. ลายขอเหลียว เป็นลายที่มีรูปทรงคล้ายตะขอหรือประแจเงิน เช่นเดียวกับลายขอประแจนิยมใช้ทอจกในผ้าชิ้นตาและหน้าหมอนจก
9. ลายนกเข้าโอง เป็นลายที่มีรูปทรงคล้ายนกอยู่ในโพรงไม้ นิยมทอประกอบลายหลักในต้นผ้าชิ้นดินจก
10. ลายนาค เป็นลายที่มีรูปทรงคล้ายพญานาคนิยมใช้ทอเป็นลายหน้าหมอนจก
11. ลายม้า เป็นลายที่มีรูปทรงคล้ายม้า นิยมใช้ทอจกส่วนบนของตัวชิ้นดินจก ผ้าขาวม้าจกชิ้นตา และผ้าปักศีรษะนาค
12. ลายนก เป็นลายที่มีรูปทรงคล้ายนก นิยมใช้ทอประกอบในต้นผ้าชิ้นดินจก ชิ้นตาหน้าหมอนจก ผ้าปักศีรษะนาค ผ้าขาวม้า และย่ามจก

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่าลวดลายบนผืนผ้าจกไท-ยวน สามารถจำแนกกลุ่มลายได้เป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มลายหลักและกลุ่มลายประกอบ ซึ่งกลุ่มลายหลักนั้น เป็นลวดลายขนาดใหญ่ซึ่งอยู่ตรงกึ่งกลางของแถบผ้าชิ้นจก มีรูปทรงที่เป็นหลักใหญ่ ๆ มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว และลวดลายผสมที่เกิดขึ้นจากการนำบางส่วนของลายเดี่ยวผสมกันเพื่อให้เกิดลายหลักชิ้นใหม่อีกลายหนึ่ง ส่วนลายประกอบมีขนาดเล็กกว่าลายหลัก ใช้สำหรับจกประกอบลายหลักลายประกอบจะถูกจัดตำแหน่งให้อยู่ทั้งสองข้างของลายหลัก ลายประกอบมีมาก แต่ละลายในแต่ละพื้นบ้านอาจจะเรียกชื่อไม่เหมือนกัน หรือบางลายก็มีชื่อเรียกที่เป็นเช่นนี้เพราะช่างฝีมือรุ่นใหม่ได้จดจำจากคนรุ่นเก่าไว้ ลายประกอบจะมาตกแต่งลวดลายให้มีความสวยงามยิ่งขึ้นนั่นเอง

อัตลักษณ์ของผ้าจกกับการเปลี่ยนแปลงของบริบท

อัตลักษณ์เดิมของผ้าจกคูบัว คือ มีสีเขียว สีดำ และสีแดง ลวดลายหลักในการจกจะเป็นลายดอกเขีย และลายหักนกคู่ การทอที่มีความละเอียดกว่าผ้าในท้องถิ่นอื่น แต่เมื่อเข้าสู่ระบบตลาดจึงต้องเน้นความต้องการของตลาดเป็นหลัก สหกรณ์การเกษตรไท-ยวน ราชบุรี จำกัด จะเป็นผู้กำหนดโทนสีของผ้าพื้น และลวดลายของผ้าจกให้กับสมาชิกที่เป็นช่างฝีมือทอผ้าจก ปัจจุบันผ้าสีเหลืองกำลังเป็นที่นิยม โทนสีของผ้าจกเดิมจึงมีการปรับเปลี่ยนไปเป็นโทนสีเหลืองตามความต้องการของตลาด ส่วนลวดลายยังคงยึดลายดอกเขีย และลายหักนกคู่ จากการบอกเล่าของนางนฤมล เขียวสิงห์ และนางวันดี แก้วเอี่ยม ช่างฝีมือทอผ้าจกที่เป็นสมาชิกของสหกรณ์ สรุปได้

ว่า ความเป็นอัตลักษณ์ของผ้าจกในบริบทใหม่คือ แนวคิดการนำเสนอธุรกิจนำศิลปะในความรู้สึกของคนในนั้น ความเป็นผ้าจกยังคงอยู่เหมือนเดิมไม่เปลี่ยน ลวดลายยังคงยี่ดลยดอกเขีย และลายห้กนกลุ่มเป็นหลัก และการทอที่มีความละเอียดกว่าผ้าในท้องถิ่น

ภาพที่ 17 ดร.อุดม สมพร แกนนําชุมชนไทย-ยวนราชบุรี

ชุมชนคิดเองทำด้วยตนเอง

ถึงแม้ว่าจะมีเครือข่ายจากภายนอกเข้ามามีส่วนร่วมมากมาย แต่ไม่ได้มีการเข้ามาครอบงำหรือสั่งการให้ชุมชนทำตามแนวทางจากภาคีภายนอก ความคิดริเริ่มต่าง ๆ รวมถึงการบริหารจัดการเกิดขึ้นมาจากภายในชุมชน

“ภาครัฐไม่สามารถที่จะมาครอบงำทางความคิดองค์กร ชุมชนของพวกเรา เขาเข้ามาเพื่ออยากจะช่วย แต่การบริหารจัดการองค์ความรู้และแนวความคิดเป็นขององค์กรชุมชน ดังนั้นจะเรียกว่าเราพึ่งตนเองทางด้านความคิดก็ได้”
(อุดม สมพร 2551)

ในส่วนของการทำงานจะใช้แรงงานภายในชุมชนเป็นหลัก ก็คือกลุ่มของคณะกรรมการและสมาชิก แต่ถ้าเป็นงานเชี่ยวชาญเฉพาะทาง เช่น ความรู้ทางด้านเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์อาจมีความจำเป็นต้องอาศัยเครือข่ายจากภายนอกเข้ามาหนุนเสริม

“บทบาทขององค์กรบริหารส่วนตำบลคูบัวไม่ค่อยเด่นชัดนัก ในเรื่องการสนับสนุนกระบวนการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าจก เนื่องจากกระบวนการฟื้นฟู

ภูมิปัญญาการทอผ้าจก มีการเริ่มกระบวนการมาก่อนการก่อตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลและเมืองคักรในการขับเคลื่อนอยู่ ซึ่งในปัจจุบันก็จะเป็นสหกรณ์การเกษตรไท-ยวนราชบุรี จำกัด การสนับสนุนจึงเป็นในลักษณะทางอ้อมคือ การสนับสนุนค่าใช้จ่ายในตกแต่งจีปาละสถานบ้านคูบัว ซึ่งเป็นสถานที่รวบรวมวัตถุที่เป็นตัวแทนขององค์ความรู้ผ้าจกและค่าไฟฟ้าเป็นประจำทุกเดือน แต่ถ้ามีการติดต่อประสานงานกัน ทางองค์การบริหารส่วนตำบลพร้อมที่จะสนับสนุนในพื้นที่ฟูภูมิปัญญาการทอผ้าจก เพราะการส่งเสริมอาชีพให้กับชาวบ้านเป็นหน้าที่หลักของเรา จากบทสัมภาษณ์ของนายนิเวศน์ คงสุคนธ์ รองนายองค์การบริหารส่วนตำบลคูบัว แสดงให้เห็นถึงบทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลคูบัวที่มีต่อกระบวนการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าจกยังไม่มากนัก เพราะเนื่องมาจากการขาดการประสานงานที่ดีระหว่างผู้นำทั้งสองฝ่าย ซึ่งถ้ามีการประสานงานที่ดี จะทำให้มีพลังในการขับเคลื่อนกระบวนการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าจกมากยิ่งขึ้น” (นิเวศน์ คงสุคนธ์ 2551)

การสร้างจิตสำนึกเพื่อการดำรงอยู่ภูมิปัญญาผ้าจกคูบัว

การสร้างจิตสำนึกให้กับชาวบ้านในท้องถิ่น ได้เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาการทอผ้าจกเริ่มก่อตัวขึ้นเมื่อพ.ศ. 2520 เป็นการก่อตัวขึ้นจากการจัดตั้งกลุ่ม/องค์กร คือการก่อตั้งสมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัดแคทราย ซึ่งการสร้างจิตสำนึกจะอยู่ในรูปของการสร้างกิจกรรมเป็นหลักสร้างกิจกรรมให้เห็นและดึงชาวบ้านเข้ามีส่วนร่วมลักษณะค่อยเป็นค่อยไป โดยทำให้ชาวบ้านในชุมชนซึ่งหมายรวมถึง เด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุ ได้เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาการทอผ้าจกในมิติต่าง ๆ ได้แก่ มิติทางชาติพันธุ์ ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษของตนเองได้สั่งสมมามิติของความสวยงาม ทำให้เกิดความรู้สึกว่าผ้าจกนั้นมีความสวยงามประณีตน่าสวมใส่ มิติทางเศรษฐกิจ ทำให้เห็นว่าผ้าจกสามารถพัฒนาให้เป็นสินค้าเพื่อสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนได้ การสร้างจิตสำนึกนั้นจะมีกิจกรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง 3 กิจกรรม ตามบริบทของเวลา

การสร้างกิจกรรมการประกวดธิดาผ้าจก (วันที่ 9 ตุลาคม 2525) มีการนำเสนอการจัดกิจกรรมการประกวดธิดาผ้าจกควบคู่กับงานเลี้ยงประจำปีของสมาคมฯ ในที่ประชุมคณะกรรมการสมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัดแคทราย โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างความรู้สึกรักให้กับชาวบ้านว่าผ้าจกมีความสวยงามเมื่อนำมาสวมใส่ ซึ่งจะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในตัวของผ้าจก เพื่อต้องการเก็บข้อมูลผ้าจกโบราณที่ถูกเก็บรักษาไว้ เพราะคณะกรรมการเห็นว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ของชาวไท-ยวนจะมีผ้าจกโบราณเก็บเอาไว้ในหีบเสื้อผ้า และไม่ได้มีการนำออกมาใช้แต่

จะเก็บรักษาไว้ เพราะเปรียบเสมือนมรดกตกทอด ซึ่งบางฝืนมีอายุมากกว่าหนึ่งร้อยปี เพื่อเป็นการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ้าจกให้เป็นที่รู้จักในวงกว้างมากยิ่งขึ้น เพื่อพัฒนาให้เป็นสินค้า และที่ประชุมมีความเห็นชอบร่วมกันให้จัดกิจกรรมการประกวดธิดาผ้าจก โดยแบ่งหน้าที่ของคณะกรรมการเพื่อดำเนินกิจกรรมเป็น 6 กลุ่ม คณะทำงานฝ่ายอำนวยการจัดงาน คณะทำงานฝ่ายเลขานุการจัดงาน คณะทำงานฝ่ายประชาสัมพันธ์ คณะทำงานฝ่ายพิธีการจัดประกวด คณะทำงานฝ่ายสถานที่ คณะทำงานฝ่ายจัดทำรางวัลและเชิฐกรรมการตัดสิน และคณะกรรมการฯ ได้ร่วมกันกำหนดคุณสมบัติของผู้เข้าประกวด และหลักเกณฑ์ในการประกวดคือ ผู้ที่เข้าประกวดต้องเป็นลูกหลานของชาวไทย-ยวนราชบุรี มีอายุตั้งแต่ 16-22 ปี ผู้สมัครต้องเป็นผู้ที่มีสำเนาทะเบียนบ้านอยู่ในจังหวัดราชบุรี ผู้สมัครเข้าประกวดทุกคนจะต้องนุ่งผ้าชิ้นตีนจก ผู้สมัครเข้าประกวดจะต้องได้รับความยินยอมจากผู้ปกครอง มีหลักเกณฑ์การตัดสินการประกวด การแต่งกายของผู้เข้าประกวด และความงามของผ้าชิ้นตีนจกที่ผู้เข้าประกวดสวมใส่ 40 คะแนน ความงามทางด้านหน้าตา และเรือนร่างของผู้ประกวด 30 คะแนน การทดสอบไหวพริบของผู้เข้าประกวดโดยการสัมภาษณ์ 30 คะแนน กิจกรรมการประกวดธิดาผ้าจกได้รับความร่วมมือจากวัดในท้องถิ่น ได้แก่ วัดแคทรายโดยให้ใช้พื้นที่บริเวณวัดในการจัดงานและวัดอื่น ๆ ในท้องถิ่นในการชักชวนให้ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรม ตลอดจนได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านทั้งในและนอกท้องถิ่นที่ส่งบุตรหลานเข้าประกวดธิดาผ้าจกจำนวน 20 คน รวมถึงการเข้าร่วมของบุคคลภายนอก ในการเป็นคณะกรรมการในการตัดสิน

“จากการให้สัมภาษณ์ของนางประทีน พิบูลแถว ชาวบ้านหมู่ที่ 3 ผู้ที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมการประกวดธิดาผ้าจก และได้รับรางวัลรองธิดาผ้าจกอันดับที่ 3 และรางวัลขวัญใจช่างภาพ พอสรุปได้ว่า การแข่งขันประกวดธิดาผ้าจก แต่ละหมู่บ้านในตำบลคูบัวจะส่งตัวแทนเข้าประกวด ซึ่งจะเป็นหน้าเป็นตาให้กับแต่ละหมู่บ้าน ชาวบ้านในหมู่บ้านจะร่วมกันคัดสรรผ้าจกของแต่ละบ้านที่มีความสวยงามเพื่อนำมาให้ผู้เข้าประกวดสวมใส่ รวมถึงการออกแบบและตัดเย็บเสื้อที่ต้องสวมใส่เข้าประกวดคู่กับผ้าจก ส่วนในความเห็นส่วนตัวนั้นรู้จักและชื่นชอบความงามของผ้าจกมาตั้งแต่เด็กเพราะผู้เป็นยายเป็นช่างฝีมือทอผ้าจก การที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการประกวดธิดาผ้าจกทำให้เกิดความภาคภูมิใจในตัวเอง รวมถึงการได้เห็นความงดงามของผ้าจกจากหมู่บ้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวไทย-ยวนราชบุรีทำให้เกิดความภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเองที่เป็นเอกลักษณ์ที่อื่นไม่สามารถลอกเลียนแบบได้” (นางประทีน พิบูลแถว 2551)

การจัดกิจกรรมประกวดผ้าจกเป็นกิจกรรมแรกที่น่ามาใช้ในการกระตุ้นจิตสำนึกในเรื่อง ภูมิปัญญาการทอผ้าจกให้กับชาวบ้าน เปรียบเสมือนกิจกรรมเผยแพร่ประชาสัมพันธ์คุณค่าของผ้าจกให้ชาวบ้าน ได้รู้จักกันภายในชุมชนรวมถึงภายนอกในวงกว้าง ผลที่ตามมานอกจากคนในชุมชน เริ่มเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาการทอผ้าจกแล้ว คนภายนอกชุมชนยังให้ความสนใจกับกิจกรรมการ ประกวดดังกล่าวด้วย เพราะเป็นการประกวดผ้าจกครั้งแรกในจังหวัดราชบุรีที่นำเอาศิลปะการ แต่งกายพื้นบ้านเข้ามาประยุกต์กับความงามของสตรี กิจกรรมการประกวดผ้าจกจัดขึ้นเพียง ครั้งเดียวในชุมชนและไม่ได้มีการจัดขึ้นอีก แต่มีการปรับเปลี่ยนกิจกรรมมาอยู่ในรูปของการจัด แสดงการเดินแบบของนางแบบ และนายแบบเพื่อโชว์ความสวยงามของผ้าจกในงาน ต่าง ๆ

กิจกรรมการประกวดผ้าจกโบราณ (วันที่ 9 เมษายน 2529) กิจกรรมที่สองเป็นการยกระดับ ความสำคัญของผ้าจกขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง ซึ่งมีวัตถุประสงค์คล้ายคลึงกันกับกิจกรรมการประกวด ผ้าจก แต่จะมาเน้นที่การเก็บข้อมูลของผ้าจกโบราณเป็นหลัก โดยดึงชาวบ้านมีส่วนร่วมใน กิจกรรม คือเปิดโอกาสให้ชาวบ้านที่มีผ้าจกโบราณส่งผ้าเข้าประกวด นอกจากชาวบ้านในพื้นที่ ตำบลลูกบัวแล้วยังมี ตำบลดอนแร่ ตำบลหนองปลาหมอ ฯลฯ คณะกรรมการสมาคมศิษย์เก่า โรงเรียนวัดแคทรายยังมีบทบาทในการขับเคลื่อนกิจกรรมเช่นเดิม โดยร่วมกันตั้งคณะกรรมการ ในการ จัดประกวดผ้าจกโบราณครั้งนี้ คณะทำงานอำนวยการจัดงาน คณะทำงานเลขานุการ คณะทำงาน รวบรวมผ้าเข้าประกวด คณะทำงานประชาสัมพันธ์ คณะทำงานติดต่อประสานงาน คณะทำงาน จัดทำรางวัลและเชิญกรรมการตัดสินการประกวด ชาวบ้านที่นำผ้าส่งเข้าประกวดทางคณะจัดงานมี ค่าตอบแทนให้ฝืนละ 50 บาท ซึ่งมีชาวบ้านส่งผ้าเข้าประกวด 202 ผืน เป็นผ้าชิ้นตีนจก 169 ผืน นอกจากนั้นเป็น ผ้าขาวม้าจก ผ้าคลุมศีรษะ และผ้าหน้าหมอน สาคเหตุที่จะต้องมีการค่าตอบแทน ให้กับชาวบ้านแกนนำให้เหตุผลว่า

“ในความเป็นจริงแล้วไม่จำเป็นต้องใช้เงินกับชาวบ้าน แต่เราแสดงความมี น้ำใจที่เขาเข้าร่วมกิจกรรมกับเราและเห็นใจที่เขาต้องเสียเวลาทำมาหากิน เขาจะดื้อ เดินทาง เขาจะต้องค่าใช้จ่ายเพราะฉะนั้นเราทำงานเกี่ยวกับการฟื้นฟูภูมิปัญญาการ ทอผ้าเราจะต้องคิดถึงใจเขาใจเราที่เขาเข้ามาเข้าร่วมกับกิจกรรมของเราต้องไม่ให้เขา เดือดร้อน” (อุดม สมพร 2551)

การจัดกิจกรรมการประกวดผ้าจกโบราณ วัดในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมโดยเฉพาะเจ้าอาวาส ของวัดต่าง ๆ ได้เชิญชวนชาวบ้านให้เข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรม และสยามสมาคมกรุงเทพฯ ได้ เข้ามามีส่วนร่วมในการให้พื้นที่ในการจัดประกวด สำหรับผู้ที่ชนะการประกวดลำดับที่ 1-3 และ รางวัลชมเชยอีก 3 คน จะได้รับรางวัลพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรม ราชกุมารี ในวันที่ 12 เมษายน 2529

“จากการสัมภาษณ์นางถนอม แก้วพร้อมฤกษ์ ชาวบ้านหมู่ที่ 3 ผู้ที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการประกวดผ้าจากโบราณและได้รับรางวัลที่ 1 ในการประกวดผ้าจากโบราณ พอสรุปได้ว่า ได้รับข้อมูลข่าวสารการประกวดผ้าจากโบราณจากเพื่อนบ้านที่เป็นสมาชิกของสมาคมศิษย์เก่า โรงเรียนวัดแคทราย ซึ่งลักษณะของการประชาสัมพันธ์จะเป็นแบบปากต่อปาก จึงตัดสินใจส่งผ้าจากโบราณที่ตนเองได้รับเป็นมรดกตกทอดจากผู้เป็นยายอายุไม่ต่ำกว่าหนึ่งร้อยปี ซึ่งมีการเก็บรักษาไว้อย่างดีในหีบที่บ้านเข้าประกวด โดยส่งผ้าจากโบราณเข้าประกวดจำนวน 7 ผืน ซึ่งไม่คิดว่าจะได้รับรางวัลและมีความรู้สึกดีใจที่ได้ร่วมกิจกรรมและมีส่วนในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น รวมถึงมีความรู้สึกภาคภูมิใจในบรรพบุรุษที่ได้รักษาภูมิปัญญาการทอผ้าจากไว้ และตนเองจะเก็บรักษาสมบัติอันนี้ไว้ให้กับลูกกับหลานต่อไป”
(ถนอม แก้วพร้อมฤกษ์ 2551)

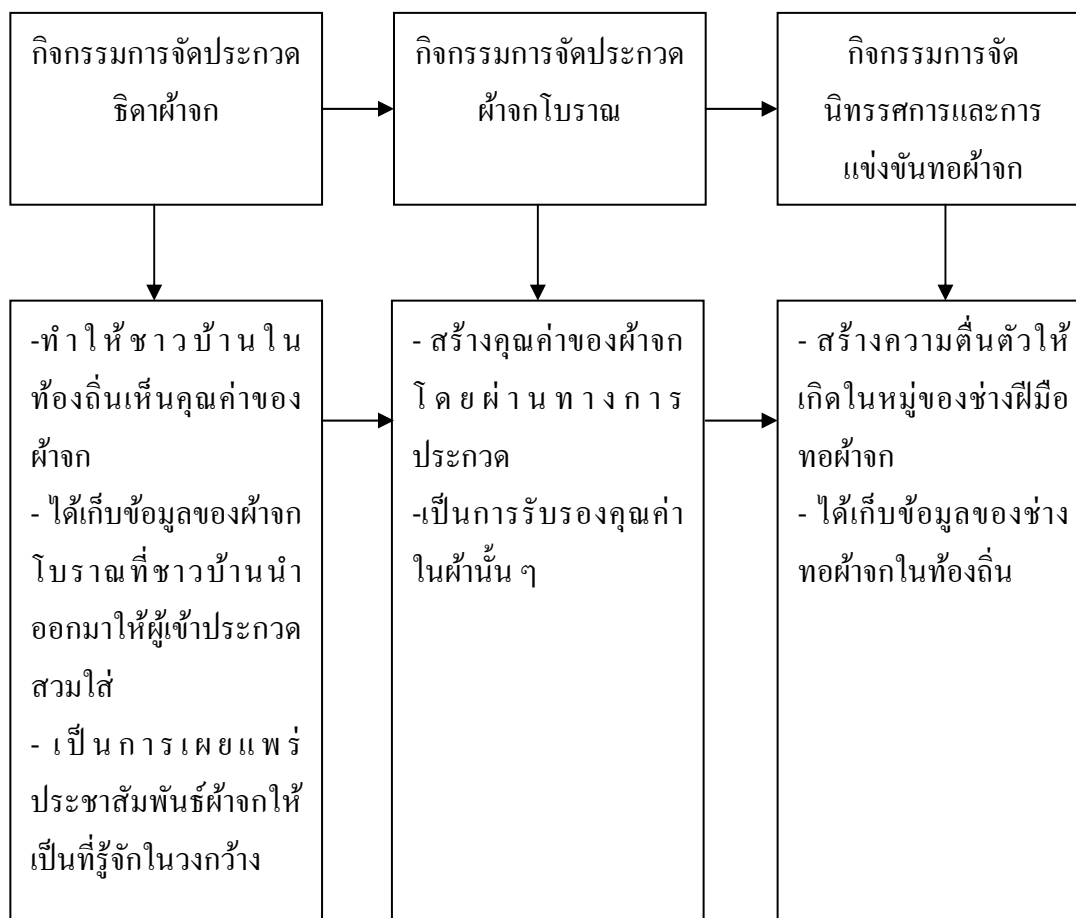
ผลกระทบจากการจัดกิจกรรมที่ตามมาคือ ชาวบ้านมีความตื่นตัวเรื่องผ้าจากเห็นคุณค่าของผ้าจากโบราณมากยิ่งขึ้นและผ้าจากเป็นที่รู้จักในวงกว้างมากขึ้น

“คนที่เคยเลิกทอผ้าหรือไม่เคยทอผ้าก็หันมาเริ่มทอผ้า หักลูกหลานเมื่อทอแล้วก็มีคนสนใจมีคนซื้อจนสามารถพัฒนาเป็นอาชีพเสริมได้”
(อรุณ แก้วพร้อมฤกษ์ 2551)

แต่ผลของกิจกรรมก็มีด้านเสียเช่นกัน กล่าวคือ มีนักสะสมผ้าจากในและนอกท้องถิ่นมาซื้อผ้าจากโบราณจากชาวบ้าน ผ้าจากโบราณจากเดิมที่ตั้งราคากันไว้ผืนละ 500-600 บาท ราคาเพิ่มสูงขึ้นเป็นผืนละ 4,000-5,000 บาท ผ้าบางผืนที่มีความสวยงามและสมบูรณ์จะมีราคาผืนละ 10,000-20,000 บาท และเป็นที่น่าเสียดายผ้าจากโบราณหลายผืนถูกซื้อออกไปจากท้องถิ่น ทางคณะกรรมการพยายามรวบรวมผ้าจากโบราณเอาไว้แต่ก็รวบรวมได้ไม่มากนักเพราะไม่มีทุนมากพอที่จะซื้อผ้าจากจากชาวบ้าน แต่ก็สามารถเก็บผ้าจากโบราณไว้ได้อีกหลายผืนเช่นกัน โดยได้รับการบริจาคจากชาวบ้าน การจัดกิจกรรมดังกล่าวทางคณะกรรมการได้บันทึกภาพและทำประวัติเกี่ยวกับผ้าจากว่าเจ้าของเป็นใคร อายุของผ้า และลักษณะของลวดลายของผ้า กิจกรรมการจัดประกวดผ้าจากโบราณเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพียงครั้งเดียว และได้ปรับเปลี่ยนเป็นการนำผ้าจากโบราณในท้องถิ่นส่งเข้าประกวดในงานประกวดผ้าที่หน่วยงานราชการจัดขึ้น

กิจกรรมการจัดนิทรรศการและการแข่งขันการทอผ้าจาก (วันที่ 12 เมษายน 2529) เป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องมาจากการจัดประกวดผ้าจากโบราณในวันที่ 9 เมษายน 2529 โดยใช้ชื่อว่า “งานศิลปะเมืองราชบุรี” จัดขึ้นที่บริเวณวัดแคทราย ตำบลคูบัว มีอาจารย์อุดม สมพร เป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการจัดงาน ในงานมีการนำผ้าที่เข้าประกวดในกิจกรรมประกวดผ้าโบราณรวมถึงยังมี

การรวบรวมผ้าในท้องถิ่นมาเพิ่มเติมอีกรวมแล้วประมาณ 300 ผืน มาจัดแสดงในนิทรรศการ มีการประสานเครือข่ายจากภายนอกคือ ภาครัฐและเอกชนได้แก่ วิทยาลัยเทคนิคราชบุรี วิทยาลัยเทคนิคโพธาราม ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดราชบุรี สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดราชบุรี สำนักงานพัฒนาชุมชนราชบุรี และวิทยาลัยครูหมู่บ้านจอมบึง (ในอดีต) เป็นต้น เข้าร่วมในกิจกรรมลักษณะการนำผลิตภัณฑ์ทางด้านศิลปะของราชบุรีอื่น ๆ มาร่วมแสดง กิจกรรมดังกล่าว นอกจากเป็นการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ภูมิปัญญาการทอผ้าแล้ว ยังมีการมุ่งเน้นให้ความสำคัญไปที่ช่างฝีมือทอผ้า โดยในกิจกรรมได้เปิดพื้นที่ให้กับช่างฝีมือทอผ้าทั้งในและนอกท้องถิ่น ได้แสดงออกถึงความสามารถในการทอผ้า เป็นการให้ความสำคัญและคุณค่ากับช่างฝีมือทอผ้า ซึ่งในเวลานั้นหลงเหลือช่างฝีมือทอผ้าทั้งในและนอกท้องถิ่นเพียงไม่กี่คน แต่จากการที่อาจารย์อุดม สมพร เข้าไปประสานกับช่างฝีมือทอผ้าในตำบลรางบัว อำเภอจอมบึง ตำบลดอนแร่ และตำบลคูบัว อำเภอเมือง จึงได้ช่างฝีมือทอผ้าสมัครใจเข้าร่วมในกิจกรรมจำนวน 154 คน โดยผู้ชนะการแข่งขันอันดับที่1-3 จะได้รับรางวัลพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นกระสวยทองคำ กระสวยเงิน และกระสวยนาค ตามลำดับในกาลนี้พระพรราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธานในการเปิดนิทรรศการ และพระราชทานรางวัลแก่เจ้าของผ้าจากที่ชนะการประกวดและผู้ชนะการแข่งขันทอผ้า กิจกรรมดังกล่าวเป็นการสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับกลุ่มช่างฝีมือทอผ้าในท้องถิ่นก่อให้เกิดความกระตือรือร้นของช่างฝีมือทอผ้า ทำให้ช่างฝีมือทอผ้าเกิดความรู้สึกว่ามีคุณค่า มีความสำคัญเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าในการดำเนินกิจกรรม ทางคณะทำงานได้เก็บรวบรวมข้อมูลของช่างฝีมือทอผ้าที่เข้าร่วมในการแข่งขัน ทำให้ได้รู้ว่าแต่ละหมู่บ้านมีช่างฝีมือทอผ้ากี่คน เพื่อนำไปเป็นข้อมูลพื้นฐานในการจัดการและกระจายความรู้ในขั้นต่อไป กิจกรรมการจัดนิทรรศการและการแข่งขันทอผ้าเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพียงครั้งเดียวในชุมชน และได้ปรับเปลี่ยนเป็นการส่งผ้าจากโบราณในท้องถิ่นไปเข้าร่วมจัดนิทรรศการต่าง ๆ ในส่วนของการแข่งขันทอผ้าจะส่งช่างฝีมือทอผ้าเข้าร่วมแข่งขันในงานแข่งขันทอผ้าที่ทางจังหวัดราชบุรี จัดขึ้นในโอกาสต่าง ๆ

แผนภูมิที่ 2 แสดงการสร้างจิตสำนึกอยู่ในรูปของกิจกรรม

ในมุมมองของแกนนำการจัดกิจกรรมโดยให้ชาวบ้านเข้าร่วมด้วยความสมัครใจนั้นจะเป็นการสร้างจิตสำนึกที่ยั่งยืน “ถ้าเราไปเกณฑ์ชาวบ้านมาทำกิจกรรมโดยไม่ได้สมัครใจ ชาวบ้านจะรู้สึกว่าเขาถูกสอนหรือถูกอบรมก็จะเกิดการต่อต้าน และมีความรู้สึกว่าเขาถูกใช้เป็นเครื่องมือ” (อุดม สมพร 2551)

การถ่ายทอดการทอผ้าจกในอดีต : รากเหง้าภูมิปัญญาการทอผ้าจก

แต่เดิมในอดีตการสอนทอผ้าของชาวไทย-ยวน เป็นการสอนตัวต่อตัวระหว่างแม่กับลูก โดยดูลายจากผ้าผืนเก่าแล้วจดจำเอา สอนด้วยวิธี “ตาต่อตามือต่อมือ” กล่าวคือผู้เป็นแม่จะใช้ขม้นเขี่ยเส้นด้ายที่ผูกมัดเป็นลายต่าง ๆ ให้ผู้หัดทอดูว่าลายตรงนี้ใช้เส้นจกสอดข้ามเส้นยืนกี่เส้น ผู้หัดทอต้องตั้งใจจดจำ และฝึกหัดทอบ่อย ๆ จึงเกิดทักษะในการทอ (อุดม สมพร 2540 :140) แต่ปัจจุบันชาวบ้านไม่นิยมการสอนแบบดั้งเดิมแล้ว แต่จะนิยมการสอนทอโดยการดูลายต้นแบบจาก

ตารางกราฟ เพราะมีความสะดวก และเข้าใจได้ง่าย ผู้ที่มีความสนใจที่จะฝึกหัดทอสามารถเข้าไปขอรับลายตารางกราฟได้ที่สหกรณ์การเกษตรไท-ยวนราชบุรี จำกัด หรือช่างฝีมือทอผ้าจากที่เป็นสมาชิกของสหกรณ์ฯ การถ่ายทอดการทอผ้าจากแบบดั้งเดิมคือการสอนตัวต่อตัวระหว่างแม่กับลูกนั้น มองอีกด้านหนึ่งเป็นกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์กันของคนในครอบครัว แต่ในปัจจุบันรูปแบบของการถ่ายทอดการทอผ้าจากได้เปลี่ยนไปอยู่ในรูปของการสอนในโรงเรียน กิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวจึงหายไป แต่ถึงกระนั้นยังมีบางครอบครัวที่ยังสอนทอผ้าให้กับลูกอยู่ ยกตัวอย่างเช่น ครอบครัวของนางอนงค์ ฐัจฉวงศ์ ปัจจุบันเป็นครูสอนทอผ้าจากให้กับโรงเรียนชุมชนวัดคูบัว และเป็นช่างฝีมือทอผ้าจากที่เป็นสมาชิกของสหกรณ์ฯ

“อย่างครูก็ยังสอนลูกสาวให้จักผ้า เขาก็ทำได้โดยเขามีความเต็มใจ และอยากเรียนรู้เห็นเขาอยากหัดทำเราก็นสอนให้และเขาก็ทำได้โดยทอเป็นเชิง และมีความ สวยงามด้วย ปัจจุบันเขายังนำผ้าจากที่เขาทอมานั่งอยู่ตัวเขาก็มีความภาคภูมิใจเป็นงานฝีมือของเขาและตัวครูก็มีความภาคภูมิใจว่าเขาทอได้แต่เด็กบาง คนก็ไม่รับแล้วแต่เด็กเขาอีก ถ้าใจเขาชอบก็เอา โดยจะต้องดูที่เด็กด้วย” (อนงค์ ฐัจฉวงศ์, 2551)

“และอีกตัวอย่างหนึ่งคือครอบครัวของนางทองคำ ยิ่งงามแก้ว ผู้ดูแลศูนย์ สืบทอดศิลปะผ้าจกราชบุรีเป็นสมาชิกของสหกรณ์ฯ ลูกสาวป้าจะสอนมาตลอด เขาจะต้องมาช่วยป้าทำงาน เลิกเรียนต้องมาหัดทอผ้าที่ศูนย์ สืบทอดศิลปะผ้าจกราชบุรีนี้ กลับมาจากโรงเรียนให้กินข้าวก่อนแล้วค่อยมาทำงานถึง 1 ทุ่ม ถึงจะกลับบ้านได้ เวลาเขาทำเสร็จก็ต้องให้รายได้เขาเด็กก็มีกำลังใจ ดอกหนึ่ง(1 ลาย) ป้าจะให้เขา 100 บาท ผ้าผืนหนึ่งจะมี 35 ดอก ป้าก็ให้เขาเต็มเลยถ้าเขาทำถึง ถ้าไม่ถึงก็ลดลงไป เขาก็ได้เงินไปโรงเรียนเขาก็ดีใจ เสาร์-อาทิตย์เขาดูหนังสือเสร็จเขาก็มาช่วยทำเป็นประจำ” (ทองคำ ยิ่งงามแก้ว 2551)

จากบทสัมภาษณ์การสอนทอผ้าจากจากแม่สู่ลูกข้างต้น พบว่า มีอีกด้านหนึ่งที่ซ่อนทับอยู่นอกเหนือจากการเสริมสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว คือการเสริมสร้างศักยภาพให้กับเด็กและเยาวชนให้มีความรู้ความสามารถในการทอผ้าจาก และการสืบทอดอุดมการณ์ทางชาติพันธุ์โดยอาศัยความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว การสร้างพิพิธภัณฑ์ที่รวบรวมวัตถุที่เป็นตัวแทนขององค์ความรู้เรื่องผ้าจาก จิปาถะภัณฑ์สถานบ้านคูบัวถูกก่อตั้งขึ้นเป็นสถานที่รวบรวมวัตถุที่แสดงถึงองค์ความรู้เรื่องผ้าจาก ซึ่งการจัดแสดงในจิปาถะภัณฑ์สถานบ้านคูบัวจะประกอบไปด้วยวัตถุสืบในการทอผ้าจาก อุปกรณ์และเครื่องมือเครื่องใช้ในการทอผ้าจาก กระบวนการในการทอผ้า

จาก หุ่นจำลองบรรพชนที่เป็นช่างฝีมือทอผ้าจากในอดีต ผ้าจากโบราณหลายต่าง ๆ หุ่นจำลองที่แสดงถึงการแต่งกายของไทย-ยวนในอดีต

การสืบทอดความรู้ : ผ่านระบบการศึกษา

การกระจายองค์ความรู้สู่ชุมชน การจัดตั้งสถานที่สอนทอผ้าจากมีการจัดตั้งสถานที่สอนทอผ้าจาก 2 แห่งในพื้นที่ตำบลคูบัวเพื่อใช้เป็นสถานที่สอนทอผ้าจากให้กับชาวบ้าน และนักเรียนที่มีความสนใจทั้งในและนอกพื้นที่ซึ่งได้แก่ ศูนย์ สืบทอดศิลปะผ้าจกราชบุรีก่อตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2530 ใช้เป็นสถานที่สอนทอผ้าจากให้กับชาวบ้านในท้องถิ่นและเป็นสถานที่เรียนวิชาการทอผ้าจากให้กับนักเรียน นักศึกษาหลักสูตรวิชาชีพพระยะสันของวิทยาลัยสารพัดช่างราชบุรี และนักศึกษากลุ่มสนใจวิชาชีพหลักสูตรระยะสั้นของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดราชบุรี และนักเรียนหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ กลุ่มวิชางานการทอผ้าจก ระบบทวิภาค (2 ภาคเรียน) ของวิทยาลัยเทคนิคราชบุรี รวมถึงเป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาค้นคว้าในด้านศิลปวัฒนธรรมผ้าจกให้กับนักเรียน นักศึกษา และประชาชนที่มีความสนใจ

ศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านราชบุรี หน่วยที่ 1 วัดคูบัวก่อตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2538 ใช้เป็นสถานที่ฝึกหัดทอผ้าจกให้กับเยาวชนและแม่บ้านในท้องถิ่น และเป็นสถานที่ฝึกหัดทอผ้าจกของนักเรียนในระดับประถมศึกษาที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง ศูนย์สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในเครือข่ายครุภูมิปัญญาไทยโรงเรียนชุมชนวัดคูบัว ศูนย์สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในเครือข่ายครุภูมิปัญญาไทยที่โรงเรียนชุมชนวัดคูบัวเป็นสถานที่สอนการทอผ้าจกให้กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ของโรงเรียนชุมชนวัดคูบัว ซึ่งมีการบรรจุวิชาการทอผ้าอยู่ในหลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียน โดยนักเรียนจะต้องเรียนทุกคน การเสริมหลักสูตรการเรียนการสอนทอผ้าจกในและนอกชุมชน การสร้างหลักสูตรการเรียนการสอนให้กับนักเรียนในท้องถิ่นเกิดจากการร่วมมือกันของหลายฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาครัฐ ได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัด ม.ร.ว.กำลูนเทพ เทวกุล ในปีพ.ศ. 2537 ได้มอบนโยบายให้โรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดราชบุรีเปิดสอนวิชาการทอผ้าจกเป็นวิชาเสริมให้แก่ นักเรียนชั้นประถมศึกษาจำนวน 12 โรงเรียน ตามโครงการอนุรักษ์มรดกผ้าจกเพื่อสนองพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารี ซึ่งในปัจจุบันมีโรงเรียนในพื้นที่ตำบลคูบัวเปิดการสอนวิชาการทอผ้าจก 3 โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนชุมชนวัดคูบัว โรงเรียนวัดแคทราย และโรงเรียนมัธยมแคทรายวิทยา

นอกจากนี้ยังมีการนำภูมิปัญญาการทอผ้าจกไปเป็นหลักสูตรสอนนักศึกษาและประชาชนทั่วไป ได้แก่ การเปิดสอนเป็นหลักสูตรวิชาชีพพระยะสันของวิทยาลัยสารพัดช่างราชบุรี โดยมีอาจารย์อุดมสมพร เป็นผู้จัดร่างหลักสูตรการสอนศิลปะผ้าจก เปิดสอนให้กับประชาชนในท้องถิ่นและใกล้เคียง

ที่สนใจ โดยเปิดการเรียนการสอนที่ศูนย์สืบทอดศิลปะผ้าจกราชบุรี เปิดสอนตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2534 ถึง พ.ศ. 2537 การเปิดหลักสูตรสอนการทอผ้าจก ในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) สาขา ศิลปหัตถกรรม กลุ่มวิชางานทอผ้าจก ระบบทวิภาค (2 ภาคเรียน) ของวิทยาลัยเทคนิคราชบุรี พ.ศ.2538 โดยมีอาจารย์อุดม สมพร เป็นหนึ่งในคณะกรรมการในการดำเนินการร่างหลักสูตร โดยการเปิดการเรียนการสอนที่ศูนย์สืบทอดศิลปะผ้าจกราชบุรี โครงการเสริมสร้างศักยภาพการทอ ผ้าให้กับช่างฝีมือทอผ้าจกในตำบลลุมพุก เป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างศักยภาพให้กับ ช่างฝีมือทอผ้าจกในชุมชนในด้านของการสนับสนุนอุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้า คือ กี่ทอผ้าแจก ให้กับช่างฝีมือทอผ้าจกในทุกหมู่บ้าน โดยการสนับสนุนจากจังหวัดราชบุรีในเรื่องของงบประมาณ

การนำหลักการเรียนรู้มาใช้ในการจัดการความรู้

ลักษณะของการเรียนรู้ของชุมชนในการจัดการความรู้และการกระจายความรู้เป็นแบบเปิด กล่าวคือ เป็นลักษณะของการแสวงหาความรู้จากภายนอกชุมชน เพื่อนำมาประยุกต์ใช้กับ ภูมิปัญญาของชุมชน ซึ่งจะเห็นอยู่รูปของการศึกษาคุณงานการจัดพิพิธภัณฑ์สิ่งของที่ประเทศฝรั่งเศส และสวิสเซอร์แลนด์ โดยได้นำความรู้ที่ได้จากการศึกษาคุณงานมาทำการจัดสร้างตู้สำหรับจัดเก็บผ้า จกโบราณที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ การนำเทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์มาใช้จัดเก็บองค์ความรู้ และใช้สื่อการเรียนการสอนทอผ้าจก การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องการตลาดระหว่างสหกรณ์กับ สหกรณ์ภายนอกและกับลูกค้าของสหกรณ์ฯ

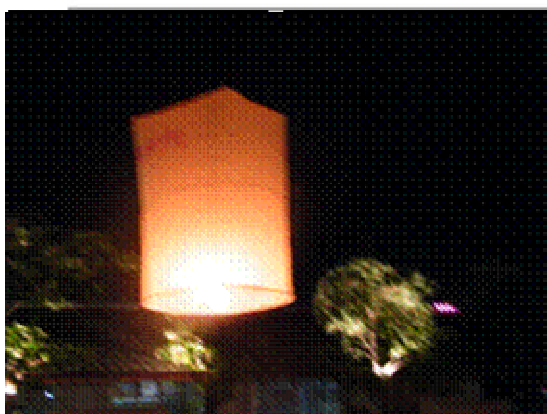
“การที่คณะทำงานในกระบวนการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าจกไท-ยวน ราชบุรี หยิบยกเรื่องภูมิปัญญาการทอผ้าจกมาเป็นตัวขับเคลื่อนในการพัฒนานั้น เพราะเห็นว่า ภูมิปัญญาการทอผ้าเป็นสิ่งที่ยังคงมีอยู่ในชุมชน และสามารถ พัฒนาให้เป็นสินค้าเสริมสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้ ผ้าจกสามารถพัฒนาให้เป็น สินค้าสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้ คือการอาศัยแนวคิดเศรษฐกิจนำศิลปะ คือนำเอา ศิลปะเกาะไปกับเศรษฐกิจ แต่ถ้าหากมีแต่ศิลปะอย่างเดียว ชาวบ้านจะอยู่ไม่ได้ ไม่มีเรื่องเศรษฐกิจเข้ามารองรับมันก็จะทำให้หยุดการสืบทอด เพราะทำไปก็ดู เหมือนไม่มีคุณค่าอะไร” (อุดม สมพร 2551)

ขันโตกไม่มีเหล้าช่วยประหยัดค่าใช้จ่าย

การแสดงศิลปะดนตรีพื้นบ้าน

มีการปล่อยโคมลอยเพื่อความเป็นสิริมงคล

การแสดงศิลปะพื้นเมืองจากภาคเหนือ

ภาพที่ 18 งานบุญประเพณี ปอยขันโตก รวมใจไท-ยวน

การสร้างศูนย์การสืบทอดสู่ “จิตสาธารณะ”

บทบาทที่สำคัญของชมรมไท-ยวนราชบุรี ในกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาการทอดผ้าจกนั้นคือ การร่วมมือกับมูลนิธิพัฒนาประชากรตำบลคูบัว และคนสูงอายรรวมตัวก่อการดี (คสด.) ในการจัดตั้งจิตสาธารณะสถานบ้านคูบัว และดำเนินการจัดกิจกรรมฟื้นฟู และรื้อฟื้นวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ ของไท-ยวน ซึ่งได้แก่ การรับประทานอาหารแบบขันโตกในงาน “ปอยขันโตกรวมใจ” ซึ่งดำเนินการจัดงานมาทั้งหมด 3 ครั้ง และต่อไปจังหวัดราชบุรีและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้สนับสนุนให้เป็นงานประจำปี โดยจัดอยู่ในปฏิทินการท่องเที่ยวประจำปีของจังหวัด

คนสูงอายรรวมตัวก่อการดี (คสด.) ในปี พ.ศ. 2542 มีการก่อตั้งกลุ่มโดยตั้งชื่อว่า “คณะกรรมการจัดตั้งจิตสาธารณะสถานบ้านคูบัว” ต่อมาปี พ.ศ. 2548 ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “คนสูงอายรรวมตัวก่อการดี” ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของผู้สูงอายุในท้องถิ่น คนสูงอายรรวมตัวก่อการดีมีบทบาทในกระบวนการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอดผ้าจกคือ การเข้าไปบริหารจัดการจิตสาธารณะสถาน

บ้านคูบัว ได้แก่ การจัดตกแต่งภายใน การดูแลความเรียบร้อยต่าง ๆ ในจิปาณะภัณฑ์สถานบ้านคูบัว การต้อนรับแขกผู้เข้าเยี่ยมชม รวมถึงการร่วมมือกับมูลนิธิพัฒนาประชากรตำบลคูบัว และชมรมไท-ยวนราชบุรี ในการจัดกิจกรรมฟื้นฟูวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ของไท-ยวน

คณะกรรมการสหกรณ์การเกษตรไท-ยวนราชบุรี จำกัด จัดตั้งในปีพ.ศ. 2545 มีบทบาทที่สำคัญคือ การบริหารจัดการสหกรณ์การเกษตรไท-ยวนราชบุรี จำกัด เพื่อให้สหกรณ์ทำหน้าที่ในการส่งเสริม และจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าจกที่เกิดจากสมาชิกช่างฝีมือทอผ้าจกในท้องถิ่น ซึ่งเป็นการพัฒนาภูมิปัญญาควบคู่ไปกับมิติทางเศรษฐกิจ

ห้องเที่ยวภายในพิพิธภัณฑ์จิปาณะภัณฑ์สถานบ้านคูบัว

จิปาณะภัณฑ์สถานบ้านคูบัว ตั้งขึ้นด้วยความริเริ่มขององค์กร อาทิ วัด โขลงสุวรรณคีรี มูลนิธิพัฒนาประชากรตำบลคูบัว สมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัดแคทราย ศูนย์สืบทอดคิดปะผ้าจกราชบุรี ชมรมชาวไท-ยวนราชบุรี โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณการก่อสร้างและปรับปรุงอาคารจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดราชบุรี สมาคมต่าง ๆ ได้ร่วมกันก่อสร้าง ตัวอาคารแล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2546 จากนั้นจึงมอบหมายให้ดร.อุดม สมพร มูลนิธิพัฒนาประชากรตำบลคูบัว เป็นประธานกรรมการจัดตกแต่งและจัดแสดงภายในรวมทั้งเป็นวิทยากรกิตติมศักดิ์ด้วย ภายในอาคารจิปาณะภัณฑ์ แบ่งห้องแสดงไว้หลายห้อง เช่น ห้องแสดงศิลปวัตถุโบราณสมัยทวารวดี ห้องแสดงวิถีของชุมชนไท-ยวน เป็นต้น

นอกจากนี้ภายนอกอาคารด้านขวามือยังเป็นอาคารเอนกประสงค์ที่ใช้เป็นที่รวมกลุ่มของชาวบ้านในพื้นที่ ใ้ใช้เป็นศูนย์ฝึกและศูนย์สาธิตการทอผ้าจก และทางด้านหน้าของอาคารมีเรือนไท-ยวน โบราณให้ศึกษา

ภาพที่ 19 ห้องแสดงศิลปวัตถุโบราณสมัยทวารวดี

ภาพที่ 20 ห้องวิถีชีวิตของชุมชนไท-ยวน

ภาพที่ 21 ห้องแสดงภูมิปัญญาการทอผ้าจากไท-ยวน

ภาพที่ 22 ห้องแสดงผ้าจากโบราณของ ชาวไท-ยวนดั้งเดิม

การผนีกำล้างสร้างกลุ่มผ้าจก

การสร้างกลุ่มและองค์การการจัดการความรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าจกชุมชนไท-ยวนราชบุรีนั้น การสร้างกลุ่มเป็นขั้นตอนในลำดับแรก และมีการเชื่อมโยงเอากลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชนเข้ามาเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ตามเงื่อนไขของบริบทเวลา การพัฒนาการของกลุ่มต่าง ๆ ในกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าจก สมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัดแคทรายในขั้นตอนแรกของกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าจกไท-ยวนราชบุรี เป็นการก่อตั้งกลุ่มลักษณะที่เป็นทางการ มีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน ซึ่งก่อนหน้านั้นมีการรวมตัวกันอยู่บ้างแต่เป็นลักษณะไม่เป็นทางการ การสร้างกลุ่มอย่างเป็นทางการเป็นการรวมตัวกันของบรรดาศิษย์เก่าโรงเรียนวัดแคทราย ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาในท้องถิ่น โดยก่อตั้งเป็นสมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัดแคทราย ในปีพ.ศ. 2520 เป็นสมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนในระดับประถมศึกษาแห่งแรกของประเทศไทย มี ดร.อุดม สมพร และพ.อ.พิเศษ อานัติ ขำแก้ว เป็นผู้ริเริ่มในการก่อตั้งสมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัดแคทราย เหตุผลของการก่อตั้งสมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัดแคทรายประการหนึ่งคือ ต้องการให้สมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัดแคทรายเป็นฐานในการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าจกของชาวไท-ยวนราชบุรี รวมถึงวัฒนธรรมอื่น ๆ โดยเข้าไปประสานงานกับทางวัดในท้องถิ่น (วัดแคทราย) เพื่อที่จะให้ทางฝ่ายสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

จากแนวคิดดังกล่าวจึงนำไปสู่การพิจารณาของคณะกรรมการในการประชุมสมาคมฯ แต่ละคณะกรรมการมีความเห็นชอบที่จะฟื้นฟูเรื่องภูมิปัญญาการทอผ้าเป็นเรื่องแรก เพราะเป็นภูมิปัญญาที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในท้องถิ่นแต่ไม่มีการสืบทอด หรือมีการสืบทอดเฉพาะกลุ่ม เนื่องจากเป็นเพราะวัตถุประสงค์ในอดีตการทอผ้าจก ทอเพื่อใช้ในการนุ่งห่มแต่เมื่อมีเสื้อผ้าสำเร็จเข้ามาความจำเป็นในการทอผ้าเพื่อสวมใส่จึงลดน้อยลง และรอวันที่จะสูญหายไปประกอบกับคณะกรรมการได้พิจารณาแล้วเห็นว่าผ้าจกสามารถพัฒนาให้เป็นสินค้าเพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน จึงมีการนำไปสู่การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน

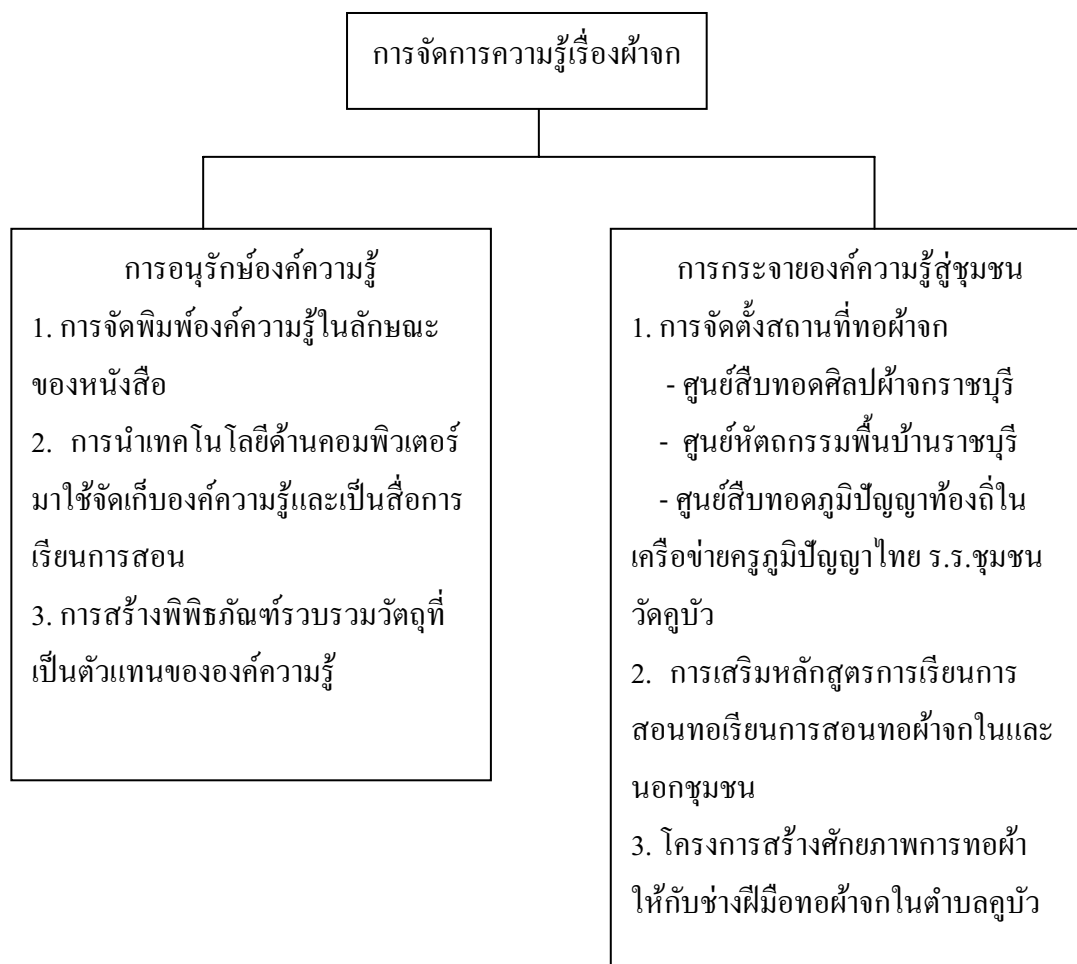
สมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัดแคทรายจะมีบทบาทในช่วงเริ่มต้นของกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าจกในเรื่องของการประสานเครือข่ายจากภายนอก ที่มีทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน การจัดกิจกรรมเพื่อสร้างจิตสำนึกภูมิปัญญาในการทอผ้าจกให้กับชาวบ้านในท้องถิ่น ได้แก่ การจัดประกวดธิดาผ้าจก เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2525 การจัดประกวดผ้าชิ้นดินจกโบราณ เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2529 การจัดนิทรรศการผ้าจกโบราณ และการจัดแข่งขันทอผ้า เมื่อวันที่ 12 เมษายน 2529 ต่อจากนั้นในปีพ.ศ. 2530 สมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัดแคทรายได้เป็นแกนหลักในการก่อตั้งศูนย์สืบทอดศิลปผ้าจกราชบุรีขึ้นเพื่อเป็นแหล่งรวบรวมความรู้และกระจายความรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าจกให้กับชาวบ้านในท้องถิ่น ตั้งแต่ในปี 2542 ถึงปัจจุบันสมาคมศิษย์เก่า

โรงเรียนวัดแคทรายได้ลดบทบาทตัวเองลงซึ่งอยู่ในรูปของการสนับสนุนในเรื่องของเงินทุน เช่น การสนับสนุนเงินทุนในการสร้างจิปาละภัณฑ์สถานบ้านคูบัว การสนับสนุนเงินทุนในการจัดกิจกรรมฟื้นฟูวัฒนธรรมในด้านอื่น ๆ ได้แก่ งานปอยขันโตกรวมใจ การลดบทบาทของสมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัดแคทรายนั้นเนื่องจากแกนนำได้มีการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อทำงานในเรื่องของการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าโดยตรง ได้แก่ คณะกรรมการมูลนิธิพัฒนาประชากรตำบลคูบัว คณะกรรมการชมรมไท-ยวนราชบุรี คณะกรรมการคนสูงอายรรวมตัวก่อการดี (คสด.) และ คณะกรรมการสหกรณ์การเกษตร ไท-ยวนราชบุรี จำกัด

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาผ้าจากไท-ยวน

จากกิจกรรมในการสร้างจิตสำนึกให้กับชาวบ้านทั้ง 3 กิจกรรม ซึ่งได้แก่ กิจกรรมการประกวดชิตาผ้าจาก กิจกรรมการประกวดผ้าจากโบราณ กิจกรรมการจัดนิทรรศการผ้าจากและการแข่งขันทอผ้าจาก เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคณะกรรมการสมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัดแคทรายผู้ริเริ่มในการจัดกิจกรรม ช่างฝีมือทอผ้าจาก นักวิชาการด้านผ้าทอ ชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมภาคีภาครัฐ และภาคีภาคเอกชน จนนำไปสู่การจัดการความรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าจาก การอนุรักษ์องค์ความรู้เรื่องผ้าจากมีการนำวิธีการหลากหลายเข้ามาในการอนุรักษ์ได้แก่ การจัดพิมพ์องค์ความรู้ในลักษณะของหนังสือเรื่อง “ผ้าจากไท-ยวนราชบุรี” เป็นงานวิจัยของอาจารย์อุดม สมพร ที่รวบรวมองค์ความรู้เรื่องผ้าจากไว้ทั้งหมด ซึ่งประกอบได้ด้วย ประวัติศาสตร์ทางชาติพันธุ์ไท-ยวนราชบุรี คุณลักษณะของผ้าจากไท-ยวนราชบุรี ลวดลายและวิธีการทอผ้าจากของไท-ยวนราชบุรี การอนุรักษ์และการพัฒนาสืบทอดศิลปะผ้าจกราชบุรี และข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับช่างฝีมือทอผ้าจากไท-ยวนราชบุรี การนำเทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์มาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล และเป็นสื่อการเรียนการสอนทอผ้าจาก เป็นการนำเอาเทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์ เพื่อมาช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูลของลวดลายผ้าจาก และนำข้อมูลของลวดลายผ้าจากมาทำการพัฒนาในโปรแกรมคอมพิวเตอร์ให้เป็นโปรแกรมสื่อการเรียนการสอนทอผ้าจาก โดยได้รับการหนุนเสริมจากผู้เชี่ยวชาญด้านโปรแกรมคอมพิวเตอร์จากภายนอกคือ อาจารย์ธีรภัทร์ ภัทรสถิตกุล จากวิทยาลัยเทคนิคราชบุรี เป็นผู้พัฒนาโปรแกรมคอมพิวเตอร์ ซึ่งสื่อการเรียนการสอนที่พัฒนาขึ้นมา มีอยู่ 3 แบบ ลายผ้าจากระบบ UDOM: COMPUTER CHOK DESIGN เป็นลายผ้าจากต้นแบบสำหรับฝึกหัดทอโดยอาจารย์อุดม สมพร เป็นผู้ศึกษาวิเคราะห์ และถอดแบบลายผ้าจากผ้าจากโบราณ แล้วนำมาพัฒนาระบบข้อมูลของลายลงในคอมพิวเตอร์ เพื่อเก็บลวดลายไว้เพื่อศึกษาหรือพิมพ์ออกมาเป็นลายตารางกราฟสี เพื่อให้นักเรียนหรือชาวบ้านใช้ในการฝึกหัดทอผ้า เพราะก่อนหน้านี้สื่อการสอนจะเป็นลายตารางกราฟที่ไม่มีการลงสี ผู้ที่ฝึกหัดจะต้องใช้ดินสอระบายสีในตารางกราฟตามลวดลายที่จะ

ทอ ซึ่งทำให้เกิดความล่าช้าและเกิดความผิดพลาดได้ง่าย สื่อช่วยสอนทอผ้าจากระบบ HAND-HI-TECH เป็นการนำเอาระบบ UDOM: COMPUTER CHOK DESIGN การพัฒนาข้อมูลให้เป็นสื่อช่วยสอนการทอผ้าจาก ผู้ฝึกหัดทอจะเรียนรู้การทอผ้าจากคอมพิวเตอร์ไปพร้อมกับการทอจริง โดยโปรแกรมจะสร้างลายผ้าขึ้นทีละแถวผู้ฝึกหัดจะทอตามลายที่ปรากฏ ส่วนลายที่ยังไม่ได้ทอจะยังไม่ปรากฏ จึงทำไม่ให้เกิดความสับสนในเรื่องของลาย โปรแกรมปรับเปลี่ยนสีลายผ้าจากเป็นโปรแกรมที่สามารถปรับเปลี่ยนสีของลวดลายผ้าจากในแต่ละแห่งได้ ตามความคิดสร้างสรรค์ของผู้ทอ เมื่อทำการปรับเปลี่ยนสีเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็สั่งพิมพ์เป็นตารางกราฟสีออกมาเพื่อใช้เป็นแบบในการทอ

แผนภูมิที่ 3 แสดงการจัดการความรู้เรื่องผ้าทอ

จากกลุ่มผ้าจากสู่สากล “OTOP”

มูลนิธิพัฒนาประชากรตำบลคูบัว ในปีพ.ศ. 2527 ได้มีการตั้งมูลนิธิพัฒนาประชากรตำบลคูบัวขึ้น ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของกลุ่มคนในท้องถิ่น มีวัตถุประสงค์ร่วมกันคือมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับสถาบันทางศาสนา ซึ่งบทบาทในเรื่องของกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าจาก ในระยะแรกของการก่อตั้งยังไม่เด่นชัดมากนัก มูลนิธิพัฒนาประชากรตำบลคูบัวจะมุ่งเน้นไปที่การสนับสนุนด้านการศาสนาในท้องถิ่น โดยจะอยู่ในรูปของการบริจาคเงินให้กับวัดต่าง ๆ ในท้องถิ่นเพื่อใช้ในกิจกรรมของวัด บทบาทของมูลนิธิจะมาเห็นเด่นชัดขึ้นในปี พ.ศ. 2542 คือการนำเข้าไปมีส่วนร่วมจัดตั้งจิตอาสาพัฒนาสถานบ้านคูบัว โดยร่วมกับชมรมไท-ยวนราชบุรีและคนสูงอายรรวมตัวก่อการดี (คสค.) โดยทำหน้าที่ประสานหน่วยงานภาครัฐในการนำเสนอโครงการก่อสร้างจิตอาสาพัฒนาสถานบ้านคูบัวจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดราชบุรี จนไปสู่การอนุมัติงบประมาณมาจัดสร้างจิตอาสาพัฒนาสถานบ้านคูบัว นอกจากนี้มูลนิธิพัฒนาประชากรตำบลคูบัวได้เขียนโครงการเสนอตำบลคูบัวเข้าประกวดหมู่บ้านหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์หรือ OVC (OTOP Village Champion) จนได้รับการเลือกสรรให้เป็น 1 ใน 80 หมู่บ้านของประเทศ เนื่องจากมูลนิธิพัฒนาประชากรตำบลคูบัวอยู่ในรูปของนิติบุคคล สามารถดำเนินการทำธุรกรรมต่าง ๆ ได้จึงถูกนำมาใช้ในการประสานงานกับภาคีต่าง ๆ โดยเฉพาะภาครัฐเพื่อนำเสนอโครงการหรือการขอรับการสนับสนุนในเรื่องของกาพัฒนาท้องถิ่นเป็นหลัก ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปของเงินทุน ชมรมไท-ยวนราชบุรี ในปี 2542 มีการจัดตั้งกลุ่มชมรมไท-ยวนราชบุรีขึ้นเป็นการรวมตัวกันของคนชาติพันธุ์ไท-ยวนราชบุรี มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อจัดกิจกรรมส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของไท-ยวนให้เป็นที่แพร่หลายในสังคม

“แต่เดิมสมาชิกชมรมไท-ยวนราชบุรี เคยเป็นสมาชิกของชมรมลานนาราชบุรีมาก่อน ซึ่งชมรมลานนาราชบุรีมีสมาชิกที่ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ทางล้านนาไทยที่อาศัยอยู่ในจังหวัดราชบุรี แต่เนื่องจากชมรมลานนาราชบุรีไม่มีการขับเคลื่อนทางกิจกรรมเป็นระยะเวลาานหลาย 10 ปี และสมาชิกบางส่วนที่เป็นชาวไท-ยวนมีความสนใจที่จะทำกิจกรรมฟื้นฟูวัฒนธรรมของตนเองจึงนำไปสู่การจัดตั้งชมรมไท-ยวนราชบุรีขึ้น” (อุดม สมพร 2551)

การประสานเครือข่ายจากภายนอก

ถึงแม้ว่าภายในชุมชนจะมีกลุ่ม-องค์กรต่าง ๆ หลายกลุ่มที่เชื่อมโยงกันอยู่แต่เนื่องจากการจัดกิจกรรมการทอผ้าจะต้องอาศัยเงินทุน ความรู้ในการจัดการภูมิปัญญาเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งภาคชุมชนเองนั้นไม่มีเงินทุนมากพอที่จะนำมาใช้ในกิจกรรม “องค์กรชุมชนของเราไม่ได้มีเงินกองทุนสนับสนุนในการทำกิจกรรมมากมายนักแต่ใจอยากจะทำจึงมีความจำเป็นที่จะต้องใช้เงิน เพื่อใช้สร้างกิจกรรม เราจำเป็นที่ต้องทำการประสานความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอกชุมชน เพื่อมาสนับสนุนกิจกรรมภายในของชุมชน โดยการประสานเครือข่ายในลักษณะของพหุภาคี ภาคชุมชนภายนอก ได้แก่ ชุมชนไท-ยวนบ้านต้นตาล อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี เข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องของการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในงาน “ปอยขันโตกรวมใจ” เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อฟื้นฟูหรือฟื้นฟูผลิตใหม่วัฒนธรรมในด้านอื่น ๆ ของไท-ยวนราชบุรี ซึ่งการแสดงที่ชุมชนไท-ยวนบ้านต้นตาลนำมาแสดงได้แก่ การแสดงฟ้อนรำศิลปะป้องกันตัว “ฟ้อนเจิง” การแสดงฟ้อนนกกิ่งกะหล่ำ สหกรณ์ทอผ้า ตำบลเลขขวัญ จังหวัดกาญจนบุรี และสหกรณ์ที่เพิ่งเริ่มก่อตั้งใหม่อื่น ๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการสหกรณ์ และการฝากขายสินค้าซึ่งกันและกัน ภาครัฐ ได้แก่ กองราชเลขาธิการในพระองค์สมเด็จพระบรมราชินีนาถ สนับสนุนโดยได้รับพระมหากรุณาธิคุณ พระราชทานพระราชานุญาตให้จัดทำโล่และกระสวยพระราชทานให้ผู้ชนะเลิศจากการส่งผ้าโบราณเข้าประกวด และผู้ชนะเลิศจากการแข่งขันทอผ้าจกในวันที่ 12 เมษายน 2529 สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ สนับสนุนในเรื่องของการให้คำแนะนำในการจัดกิจกรรมในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในเรื่องผ้าจก การจัดกิจกรรมเพื่อเผยแพร่ผ้าจกในการสัมมนาทางวิชาการในสถานที่ต่าง ๆ รวมถึงการสนับสนุนให้กับแกนนำในการเดินทางไปศึกษาดูงานการจัดพิพิธภัณฑ์สิ่งทอในประเทศฝรั่งเศส และสวิสเซอร์แลนด์ระหว่างวันที่ 28 กันยายน ถึง 10 ตุลาคม 2536 กรมศิลปากรโดยพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจังหวัดราชบุรีได้รวบรวมผ้าจกไท-ยวน ประเภทต่าง ๆ จัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์ ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าจก กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม สนับสนุนในเรื่องของการจัดกิจกรรมประกวดผ้าโบราณ และผ้าสมัยใหม่อย่างสม่ำเสมอ ซึ่งหนึ่งในนั้นจะมีการประกวดผ้าจก ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในการอนุรักษ์และเผยแพร่ภูมิปัญญาการทอผ้าจก กรมส่งเสริมสหกรณ์สนับสนุนในเรื่องของข้อมูลข่าวสาร การฝึกอบรมและกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสหกรณ์ฯ สำนักงานบัญชีสหกรณ์ สนับสนุนในเรื่องข้อมูลข่าวสาร การฝึกอบรมและกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสหกรณ์ฯ ศูนย์การถ่ายทอดเทคโนโลยีสหกรณ์ สนับสนุนในเรื่องการฝึกอบรมการบริหารและจัดการสหกรณ์จังหวัดราชบุรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ว่าราชการจังหวัดทุกสมัย สนับสนุนเงินทุนในการก่อสร้างศูนย์สืบทอดศิลปผ้าจกราชบุรีในปีพ.ศ. 2530 ผลักดันผ้าจกให้เป็นของดีเมืองราชบุรีอุมติงพัฒนา

จังหวัดให้ดำเนินการตั้งศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านราชบุรีในปีพ.ศ. 2536 และมอบนโยบายให้โรงเรียนในสังกัดสำนักงานประถมศึกษาจังหวัดราชบุรี สอนวิชาการทอผ้าจากเป็นวิชาเสริมแก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาจำนวน 12 แห่ง ตามโครงการอนุรักษ์มรดกผ้าจากเพื่อสนองพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี องค์การบริหารส่วนจังหวัดสนับสนุนงบประมาณและดำเนินการก่อสร้างจิปาळेภัณฑสถานบ้านคูบัว สำนักงานพัฒนาชุมชนระดับอำเภอและจังหวัดราชบุรี สนับสนุนกิจกรรมการทอผ้าจากตั้งแต่ก่อนการก่อตั้งศูนย์สืบทอดศิลป์ผ้าจากพ.ศ. 2525 โดยจัดสรรเงินค่าวัสดุและอุปกรณ์การทอให้กับช่างฝีมือทอผ้าจาก และในปัจจุบันสนับสนุนในเรื่องข้อมูลข่าวสาร การฝึกอบรม และกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสหกรณ์ฯ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดราชบุรี สนับสนุนในเรื่องของการอนุมัติให้จัดตั้งกลุ่มผู้สนใจวิชาชีพพระยะสัน วิชาการทอผ้าจาก รวมถึงสนับสนุนงบประมาณค่าตอบแทนวิทยากรสอนทอผ้าจาก ในปีพ.ศ. 2531 กรมอาชีวศึกษา สนับสนุนในเรื่องของการอนุมัติ ภูมิปัญญาการทอผ้าจากให้เป็นหลักสูตรวิชาชีพพระยะสัน สาขาวิชาการทอผ้าจากของวิทยาลัยสารพัดช่างราชบุรี ในปีพ.ศ. 2534-2537 และหลักสูตรสำหรับจัดการเรียนการสอนในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ ประเภทวิชาศิลปกรรม กลุ่มวิชาการทอผ้าจาก ระบบทวิภา (2 ภาคเรียน) ของวิทยาลัยเทคนิคราชบุรีในปีพ.ศ. 2538 กองบังคับการตำรวจภูธรภาค เขต 7 สนับสนุนในเรื่องของการจัดกิจกรรมหาเงินทุนในการจัดสร้างศูนย์สืบทอดศิลป์ผ้าจากราชบุรี กรมการทหารช่างราชบุรี สนับสนุนในเรื่องของการจัดกิจกรรมหาเงินทุนในการจัดสร้างศูนย์สืบทอดศิลป์ผ้าจากราชบุรี ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพพระหว่างประเทศ (ศ.ศ.ป.) สนับสนุนในเรื่องของการจัดแสดงนิทรรศการ และการเก็บรักษาเสื้อผ้าและเครื่องแต่งกายไท-ยวน และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในจิปาळेภัณฑสถานบ้านคูบัว รวมถึงการปรับปรุงระบบและวิธีการเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาการออกแบบการผลิตผ้าและสิ่งทอของไท-ยวนราชบุรี และนำผลิตภัณฑ์ผ้าจากไปวางจำหน่ายที่ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพพระหว่างประเทศ องค์การบริหารส่วนตำบลคูบัว สนับสนุนเงินทุนในการตกแต่งภายใน และค่าไฟฟ้าของจิปาळेภัณฑสถานบ้านคูบัวเป็นประจำทุกเดือน ภาคเอกชน ได้แก่ สยามสมาคม สนับสนุนในเรื่องของการให้ใช้สถานที่ในการจัดประกวดและแสดงนิทรรศการ ที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2529 สมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมหญิง จังหวัดราชบุรี สนับสนุนในเรื่องของการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าจากในช่วงของการเริ่มต้นกระบวนการ สมาคมชาวเหนือ สนับสนุนในเรื่องของการจัดกิจกรรมหาเงินทุนในการจัดสร้างศูนย์สืบทอดศิลป์ผ้าจากราชบุรี บริษัท จงสถิต จำกัด สนับสนุนเงินทุนในการจัดสร้างศูนย์สืบทอดศิลป์ผ้าจากราชบุรี หอการค้าจังหวัดราชบุรีสนับสนุนในเรื่องของการจัดสร้างศูนย์สืบทอดศิลป์ผ้าจากราชบุรี บริษัท โรงไฟฟ้าราชบุรี มหาชน จำกัด สนับสนุน

ในเรื่องการจัดการระบบไฟฟ้าในงานปอยขันโตกกรมใจทุกครั้ง บริษัทบางกอกพลาสติก จำกัด สนับสนุนเงินทุนในการจัดสร้างศูนย์สืบทอดศิลป์ผ้าจกราชบุรี

คุณลักษณะเด่นลักษณะหนึ่งของ ดร.อุดม สมพร ผู้เป็นแกนนำคือเป็นผู้ที่รู้จักมักคุ้นกับคนผู้คนในสาขาอาชีพต่าง ๆ มากมายโดยเฉพาะในแวดวงของข้าราชการ การเข้าถึงบุคคลหรือหน่วยงานราชการของภาครัฐ เพื่อสร้างเครือข่ายจึงมีโอกาสมากกว่าบุคคลทั่วไป มีความกล้าที่จะเข้าหาข้าราชการระดับสูงเพื่อขอความร่วมมือ โดยยึดหลักความจริงใจ จริงจัง และความโปร่งใส จึงเป็นเหตุให้องค์กรต่าง ๆ เข้ามาร่วมในกระบวนการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าจกราชบุรีหลายองค์กร นอกจากนี้ใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวในการสร้างเครือข่ายภายนอกแล้ว แกนนำยังใช้ความสัมพันธ์ในเรื่องงานในการสร้างเครือข่ายอีกด้วย กล่าวคือผลสำเร็จจากงานที่ทำในอดีต ประกอบกับเกียรติคุณและรางวัลที่เคยได้รับของแกนนำ จะเป็นตัวช่วยสร้างความน่าเชื่อถือให้กับแกนนำ ทำให้มีหลายองค์กรเต็มใจที่จะเข้าร่วมทำงานทั้งที่ไม่มีความสัมพันธ์เป็นการส่วนตัวกับแกนนำมาก่อน

สถานที่จำหน่ายผ้าจก : รากฐานแห่งความมั่นคง

ศูนย์สืบทอดศิลป์ผ้าจกราชบุรี เป็นสถานที่แห่งแรกที่มีการจัดจำหน่ายผ้าจก มีผ้าจกทั้งเก่าและใหม่จำหน่าย โดยในระยะแรกที่เริ่มก่อตั้งศูนย์ยังไม่มีผลิตภัณฑ์จำหน่าย เพราะเป็นช่วงเริ่มต้นของการฝึกหัดสอนผ้าจกให้กับชาวบ้าน จึงมีความจำเป็นที่ต้องไปรับผ้าจกมาจากตำบลดอนแร่ ซึ่งเป็นลักษณะของการรับฝากขาย ปัจจุบันมีช่างฝีมือในท้องถิ่นมากขึ้นสินค้าส่วนใหญ่ก็จะเป็ของช่างฝีมือทอผ้าจกในท้องถิ่น และยังคงเป็นรูปแบบของการฝากขายเช่นเดิม ยกเว้นบางกรณีช่างฝีมือทอผ้าจกที่เดือดร้อนเรื่องการเงินทางผู้ดูแลศูนย์สืบทอดศิลป์ผ้าจกราชบุรีจะทำการรับซื้อไว้ ในส่วนของการตั้งราคาผ้าจกช่างฝีมือทอผ้าจกจะต้องตกลงกับผู้ดูแลศูนย์สืบทอดศิลป์ผ้าจกราชบุรี ตามความเหมาะสมของคุณภาพผ้า ซึ่งกำไรส่วนเกินที่ผู้ดูแลศูนย์สืบทอดศิลป์ผ้าจกราชบุรี ได้นั้นจะนำไปใช้จ่ายประจำศูนย์เช่น ค่าน้ำประปา ค่าไฟฟ้า ค่าบำรุงรักษาอื่น ๆ เป็นต้น

สหกรณ์ไท-ยวนราชบุรี จำกัด เป็นสถานที่แห่งที่สองในการจำหน่ายผ้าจก แต่เดิมนั้นเป็นศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านราชบุรี หน่วยที่ 1 ต่อมาประสบปัญหาเรื่องเงินทุนหมุนเวียน และการเข้าถึงแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำจึงได้ปรับเปลี่ยนมาอยู่ในรูปสหกรณ์ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการกลุ่มให้ดียิ่งขึ้น ข้อดีที่เห็นได้จากการปรับเปลี่ยนรูปแบบองค์กร คือ ตัดปัญหาพ่อค้าคนกลาง มีการระดมทุนของสมาชิก มีรูปแบบที่ชัดเจนในการบริหารจัดการ มีการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐในด้านต่าง ๆ เช่น การฝึกอบรม ข้อมูลข่าวสาร และแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ

สหกรณ์ไท-ยวนราชบุรี จำกัด จะรับซื้อผ้าจากสมาชิก โดยสมาชิกแต่ละคนที่เป็นช่างฝีมือทอผ้าจาก จะสามารถนำผ้าไปขายให้กับสหกรณ์ไท-ยวนราชบุรี จำกัด ได้อาทิตย์ละ 1 ครั้ง ครั้งละไม่เกิน จำนวน 2,000 บาท ซึ่งในหนึ่งเดือน สมาชิกจะมีรายได้ประมาณ 8,000 บาทต่อคน นอกจากนี้ สหกรณ์ยังเป็นสถานที่จำหน่ายวัตถุดิบในการทอผ้าให้กับสมาชิก ได้แก่ เส้นด้ายชนิดต่าง ๆ โดยการสั่งซื้อจากกรุงเทพฯ และจังหวัดบุรีรัมย์ ปัจจุบันเงินที่นำมาเป็นทุนหมุนเวียนในการซื้อผ้าส่วน หนึ่ง ก็คือ เงินหุ้นของสมาชิกส่วนทุนอีกส่วนหนึ่งได้มาจากกองทุนพัฒนาสหกรณ์ซึ่งเป็นแหล่ง เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ ผู้จัดการสหกรณ์จะเป็นผู้ตรวจสอบผ้าจากสมาชิกก่อนที่จะรับซื้อ ผ้าที่มีตำหนิ ราคาจะถูกลดหลั่นลงไป แต่ในกรณีที่มีตำหนิมาก ๆ ก็จะไม่รับซื้อ โดยผู้จัดการสหกรณ์จะเป็นผู้ ชี้แจงเหตุผลให้กับสมาชิก เพราะต้องรักษามาตรฐานของคุณภาพผ้าไว้ ส่วนผ้าที่มีตำหนิไม่มากที่ ได้ทำการรับซื้อก็จำหน่ายไปแปรรูปเป็นเสื้อผ้าสำเร็จรูป กระเป๋า ในบางครั้งการตรวจสอบ คุณภาพของผ้าอาจจะมีการผิดพลาดบ้างจึงจำเป็นต้องอาศัยความซื่อสัตย์ของสมาชิก ผ้าที่มรตำหนิ ที่สหกรณ์ฯ ไม่รับซื้อส่วนใหญ่มักจะนำไปฝากขายที่ศูนย์สี่สิบทอดคิลปะผ้าจกราชบุรี ในส่วนราคา ขายสหกรณ์จะบวกเพิ่มไปอีกร้อยละ 20 ของราคาที่ได้รับซื้อจากสมาชิก ซึ่งกำไรที่ได้จะนำมาปันผล ให้กับสมาชิกตามมูลค่าหุ้น อีกส่วนหนึ่งก็นำมาใช้ในการบริหารจัดการของสหกรณ์ วิธีการพัฒนา ลวดลายของผ้าเพื่อแข่งขันในทางการตลาดนั้น ศึกษาจากความต้องการของลูกค้า จากข้อเสนอแนะ ของลูกค้าเรื่องรูปแบบของลวดลายเกิดจากการคิดค้นลวดลายใหม่ ๆ ของช่างฝีมือทอผ้า โดยการ นำคอมพิวเตอร์เข้ามาช่วยประยุกต์ให้เกิดลวดลายผ้าใหม่ ๆ รวมถึงการใช้เทคโนโลยีของผ้าให้เกิดสี ใหม่ ๆ โดยวิธีการพัฒนาลวดลายผ้าทั้ง 2 วิธี ผู้จัดการสหกรณ์จะเป็นสื่อกลางระหว่างลูกค้ากับ ช่างฝีมือทอผ้าจาก คอยแนะนำและให้ข้อมูลต่าง ๆ จากลูกค้าไปสู่ช่างฝีมือทอผ้าจาก สำหรับแนวทางการ ทำการตลาดในช่วงแรกเริ่มนั้นจะเน้นหนักไปที่การประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง แขนงนำได้ทำการประสานกับทางราชการ โดยเฉพาะข้าราชการระดับสูงอย่างเช่น ผู้ว่าราชการ จังหวัดเพื่อ ให้ช่วยสนับสนุนการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ข้าราชการในจังหวัดสวมใส่ผ้าไทย รวมถึงการชูผ้าจากเป็นที่รู้จักในวงกว้างคือในระดับจังหวัด ผลที่ตามมาก็คือความต้องการผ้าจากที่ มากขึ้น ทำให้ปริมาณช่างฝีมือทอผ้าจากเพิ่มขึ้นตาม

ภาพที่ 23 สหกรณ์การเกษตรไท-ยวนราชบุรี จำกัด

ขยายฐานความมั่นคงสู่สหกรณ์ : ศูนย์รวมผลิตภัณฑ์

แนวทางเชิงรับ การตลาดเชิงรับนั้นจะอยู่ในลักษณะของการที่ลูกค้าจะเข้ามาที่สหกรณ์ โดยตรงเพื่อมาซื้อสินค้า และลูกค้าประจำที่รับผ้าจากไปขายต่อ รวมถึงลูกค้าบางประเภทจะอยู่ในลักษณะของคณะท่องเที่ยวที่มีการเยี่ยมชมสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ในจังหวัดราชบุรี

แนวทางเชิงรุก มีการไปจัดร้านแสดงสินค้าในงานแสดงสินค้าต่าง ๆ ของทางภาครัฐ เช่น งานแสดงสินค้า OTOP ที่เมืองทองธานี และงานของดีจังหวัดราชบุรี นอกจากนี้ยังมีการฝากขายสินค้าที่ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวมถึงการฝากขายสินค้ากับเครือข่ายของสหกรณ์ ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นสหกรณ์หรือกลุ่มที่ทอผ้าที่เพิ่งเริ่มก่อตั้งใหม่ ในปัจจุบันสินค้าของสหกรณ์จะเน้นไปที่ผ้าจากเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งในอนาคตสหกรณ์จะทำโครงการจัดหาสินค้าให้กับสมาชิกที่ไม่ได้เป็นช่างฝีมือทอผ้าจากซึ่งมีอยู่ประมาณ 344 คน โดยจะมีการจัดหาสินค้าให้กับสมาชิก เช่น ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช เพื่อที่จะให้สมาชิกได้รับประโยชน์กันอย่างทั่วถึง ปัญหาของสหกรณ์ในปัจจุบัน จากคำบอกเล่าของนางสาววาสนา อินทรีย์ยอด ผู้จัดการสหกรณ์ฯ พบว่าปัญหาของสหกรณ์ที่ประสบอยู่คือ ช่างฝีมือทอผ้าจากในท้องถิ่นไม่สามารถรวมตัวกันเป็นหนึ่งได้ ซึ่งจะมีช่างฝีมือทอผ้าจากบางกลุ่มแยกตัวออกไปตั้งกลุ่มกันเองแล้วทำการตลาดแข่งขันกับทางสหกรณ์ฯ ซึ่งใช้วิธีการขายตัดราคา จึงทำให้ยอดขายของทางสหกรณ์ลดลง บทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลในปัจจุบันไม่ได้เข้ามาสนับสนุนกิจการของสหกรณ์ฯ

“เราปฏิเสธไม่ได้เพราะว่าการอนุรักษ์ศิลปะถ้าไม่มีเศรษฐกิจเป็นตำนำในขณะที่ชาวบ้านต้องหาเช้ากินค่ำ ต้องทำงานเพื่อหาเงินเพื่อเลี้ยงลูกเลี้ยงหลาน จึงม

ความจำเป็นต้องทอผ้าแล้วต้องขายได้ เพราะว่าคนทอผ้าไม่ใช่เศรษฐีมีกองมรดกที่อาศัยกินดอกเบี้ยและทอผ้าไปวัน ๆ หนึ่งเพื่อการอนุรักษ์ ในความเป็นจริงเป็นไปได้จะต้องมีมติเศรษฐกิจเป็นตัวนำ เขาทอผ้าและสามารถขายผ้าได้ ส่วนเราจะได้ภาพรวมคือ การอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าจากไว้ ช่างฝีมือทอผ้าจากไม่ใช่ศิลปินที่ผลิตงานขึ้นมาแล้วขายได้หรือไม่ก็ได้ที่ไม่สนใจ เพราะความจริงพวกที่เป็นศิลปินเบื้องหลังเขามีเงินพร้อมอยู่แล้วไม่ได้ลำบากอะไร หรือเป็นพวกศิลปินไส้แห้งก็มีแต่ชาวบ้านไม่ใช่เช่นนั้น ชาวบ้านอดมือกินมือไม่ได้ เพราะฉะนั้นชาวบ้านทอผ้าจากส่วนใหญ่ทำเพื่อธุรกิจสิ่งนี้เป็นเรื่องจริง” (อุดม สมพร 2551)

จากบทสัมภาษณ์ของแกนนำ แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของชุมชนให้เข้ากับบริบทที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยการใช้อนุรักษ์ทางเศรษฐกิจเป็นตัวขับเคลื่อนการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าจาก ซึ่งสอดคล้องกันกับบทสัมภาษณ์ของนางอนงค์ ฐักังวงศ์ และนางทองคำ ยิ่งงามแก้ว ซึ่งเป็นช่างฝีมือทอผ้าจาก ส่วนมากช่างฝีมือทอผ้าจากจะทอเป็นอาชีพโดยตรง คือไม่เน้นทอผ้าเพื่อการอนุรักษ์เลย เนื่องจากทอช้าเพราะมีความละเอียด ซึ่งใช้เวลานานในการทอ ช่างทอส่วนใหญ่จึงนิยมทอผ้าประยุกต์กัน

“ซึ่งไม่เน้นอนุรักษ์แต่เน้นเพื่อการค้า แต่ตนเองนั้นยังทอเพื่อการอนุรักษ์ อยู่เก็บไว้เองบ้างหรือในบางครั้งก็จะขายบ้าง คือเราต้องการอนุรักษ์งานของเรา ไว้ เพราะใจมันชอบทอเก็บไว้ดูเพื่อความภาคภูมิใจรวมถึงให้รุ่นลูกรุ่นหลานดู น้อยคนที่จะทอเพื่อเก็บไว้เพราะสมัยนี้จะต้องกินต้องใช้ต้องยอมรับความเป็นจริง คนที่ทอเพื่ออนุรักษ์มีน้อยมากเพราะต้องเป็นคนที่มีกินมีใช้ถึงทำ” (อนงค์ ฐักังวงศ์ 2551)

“การทอจะไม่ทอลวดลายที่ละเอียดซึ่งมันจะช้า ทำลวดลายพื้น ๆ เน้นที่สีสันมากกว่าและขายไม่แพงจะได้ขายง่าย ๆ แต่ก็จะมีบางผืนที่ทอสวยก็จะเก็บเอาไว้ ซึ่งอาจารย์อุดม สมพร ยังมาขอยืมผ้าจากไปให้นางแบบเดินแฟชั่นในงานแสดงโชว์ต่าง ๆ” (นางทองคำ ยิ่งงามแก้ว 2551)

ถึงแม้ว่าช่างฝีมือทอผ้าจากในชุมชนจะมุ่งเน้นการทอจากเพื่อเศรษฐกิจเป็นหลัก แต่ก็ไม่ได้มีคนที่ทอผ้าจากเก็บไว้เป็นสมบัติของตนที่มีคุณค่าทางด้านราคาและจิตใจ ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในการอนุรักษ์ลวดลายโบราณของผ้าจาก

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าจากไท-ยวนราชบุรี

ปัจจัยภายใน อันดับแรกได้แก่ แกนนำซึ่งมีคุณลักษณะทั้ง 8 ประการ คือ มีจิตใจมุ่งมั่นที่จะพัฒนา มีความซื่อตรงต่อหน้าที่ มีจิตใจเป็นกุศล การยอมรับวิทยาการแผนใหม่ ความเชื่อมั่นในตนเอง ทักษคติแบบประชาธิปไตย มีความจงรักภักดีต่อสถาบัน มีความเป็นผู้นำ ซึ่งคุณลักษณะนี้ มีความสอดคล้องกับคุณลักษณะของแกนนำคือ อาจารย์อุดม สมพร การที่แกนนำมีความพยายามฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าจากมาตั้งแต่ปี 2520 จนถึงปัจจุบันเป็นเวลาถึง 31 ปีแสดงให้เห็นถึงการมีจิตใจมุ่งมั่นที่จะพัฒนาภูมิปัญญาการทอผ้าจาก มีความซื่อตรงต่อหน้าที่คือไม่ทอดทิ้งหน้าที่ตน มีจิตใจที่เป็นกุศลเห็นผลประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน เปิดรับเทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์มาใช้ในการจัดการความรู้ ซึ่งเป็นการยอมรับวิทยาการใหม่ มีความเชื่อมั่นในตนเอง ในการตัดสินใจทุกเรื่องยึดหลักเสียส่วนมากและยอมรับฟังความคิดเห็นของคณะกรรมการ มีความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และกล้าคิดกล้าตัดสินใจทำให้เป็นที่ยอมรับของสมาชิกในชุมชน

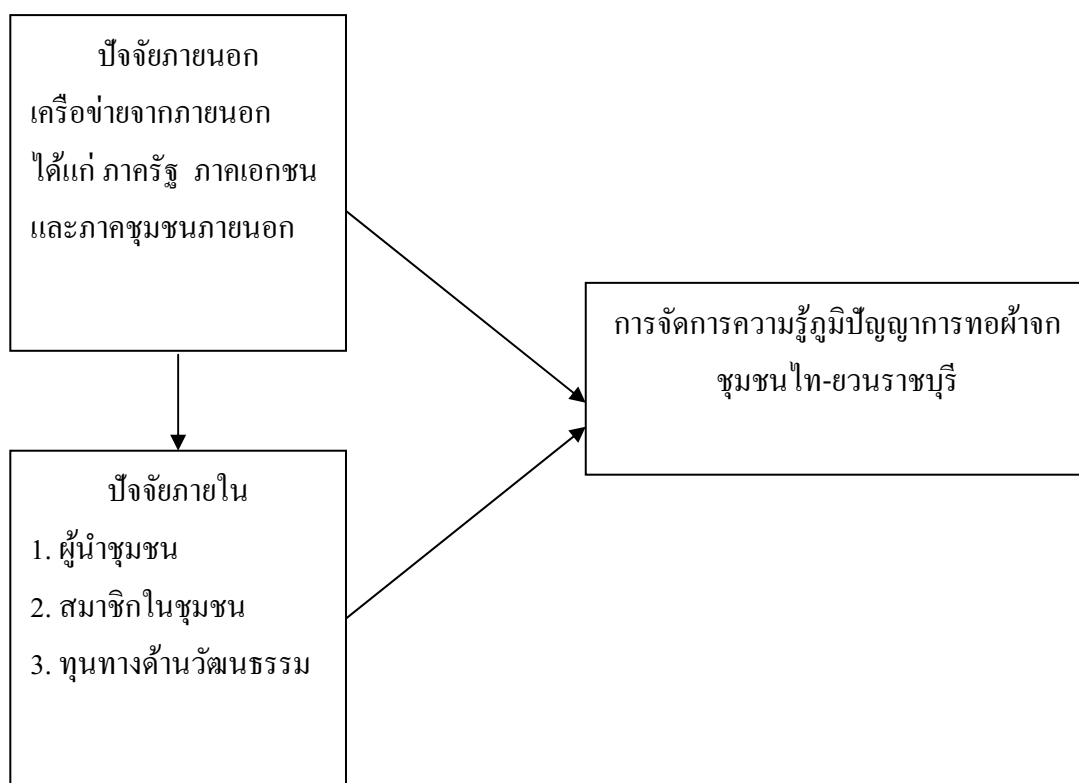
อันดับสอง สมาชิกในชุมชนไทยวน-ราชบุรี ซึ่งประกอบไปด้วยคณะกรรมการสมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัดแคทราย คณะกรรมการมูลนิธิพัฒนาประชากรตำบลคูบัว คณะกรรมการชมรมไท-ยวนราชบุรี คณะกรรมการจิตอาสาอภิมหาสถานบ้านคูบัวหรือคนสูงอายุรวมตัวก่อการดี (คสด.) คณะกรรมการเจ้าหน้าที่ และสมาชิกสหกรณ์การเกษตรไท-ยวนราชบุรี จำกัด วัดในท้องถิ่น ได้แก่ วัดแคทราย วัดคูบัว และวัดโฆลงสุวรรณคีรี รวมถึงชาวบ้านที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของภูมิปัญญาการทอผ้าจากไท-ยวนราชบุรีประสบผลสำเร็จ ถ้ามีการสร้างกิจกรรมเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทอผ้าจากขึ้นมา แต่ปราศจากการเข้ามามีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนกิจกรรมต่าง ๆ ก็จะไม่บรรลุผลสำเร็จ ดังนั้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน จึงเปรียบเสมือนพลังในการขับเคลื่อนกิจกรรม ถึงแม้ว่าในชุมชนจะไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอน แต่สมาชิกแต่ละคนที่เข้ามามีส่วนร่วมมากบ้างน้อยบ้างก็สามารถผลักดันให้กิจกรรมสำเร็จอย่างที่ปรากฏได้ และการยอมรับของสมาชิกชุมชนในตัวแกนนำเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าสมาชิกชุมชนไม่ยอมรับในตัวของแกนนำการดำเนินกิจกรรมจะไม่บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้

อันดับที่สาม ทูนทางด้านวัฒนธรรม ชุมชนทุกชุมชนจะมีวัฒนธรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะของตน ซึ่งวัฒนธรรมที่มีอยู่ของแต่ละชุมชนนั้น ได้ถูกการเลือกสรรและคัดสรรจากคนในชุมชน ดังนั้นวัฒนธรรมที่ยังคงดำรงอยู่จึงเป็นสิ่งที่คนในชุมชนเห็นคุณค่าและยอมรับ เนื่องจากชุมชนไท-ยวนราชบุรี เป็นชุมชนเก่าแก่มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน 200 กว่าปี จึงมีวัฒนธรรมที่สืบสืบทอดต่อกันมา วัฒนธรรมของชุมชนไท-ยวนราชบุรีเป็นวัฒนธรรมที่เน้นให้ความสำคัญกับ ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ความเป็นกลุ่มเครือญาติ ความมีน้ำใจ และให้ความสำคัญกับกา

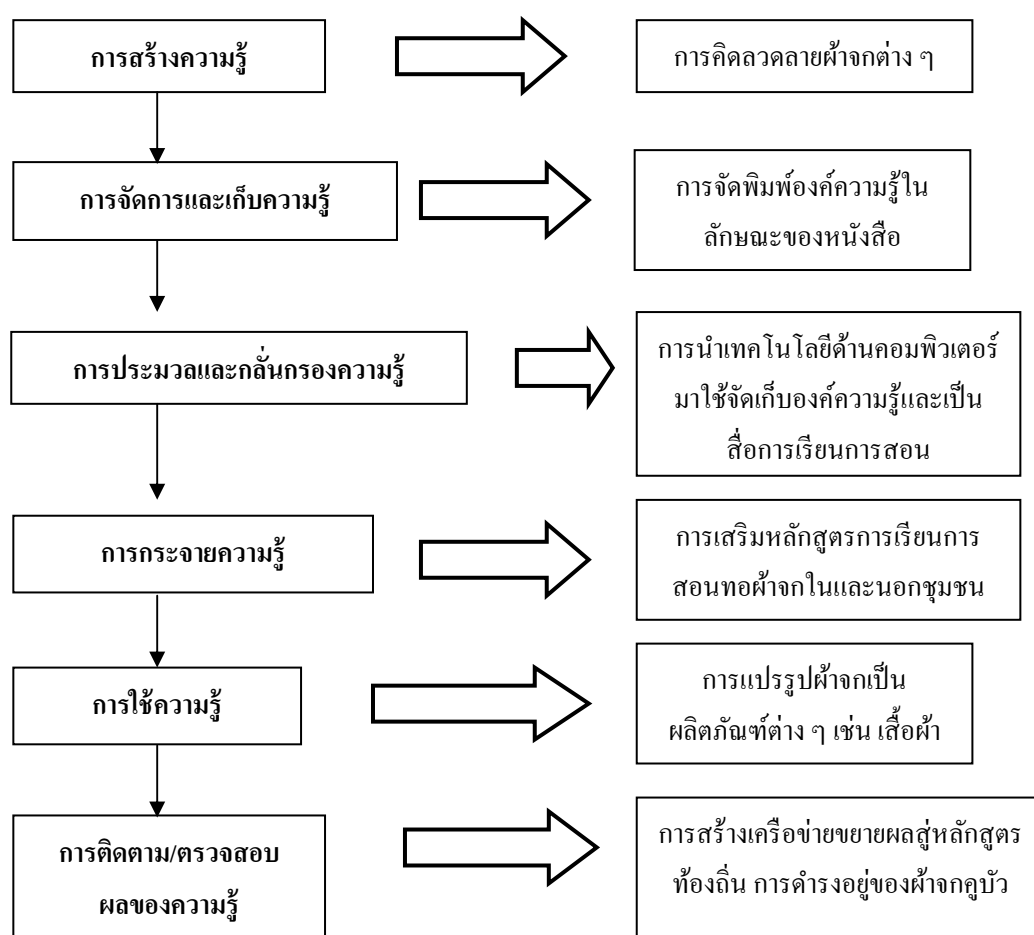
รวมกลุ่มกันจึงถือเป็นทุนที่สำคัญของชุมชน ดังนั้นการที่ชุมชนหยิบยกเอาเรื่องวัฒนธรรมมาใช้ในงานพัฒนาชุมชน จึงเป็นความชอบธรรมของชุมชน ในส่วนภายในชุมชนชาวบ้านจะเกิดการยอมรับเพราะเป็นสิ่งที่ชาวบ้านคุ้นเคยเป็นวิถีชีวิตของเขา

ปัจจัยภายนอก เครื่องข่ายภายนอก ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคชุมชนภายนอก ได้มีบทบาทสำคัญในกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าจากไท-ยวนราชบุรี โดยมีบทบาทในการสนับสนุนด้านเงินทุน ด้านความรู้ในการจัดการภูมิปัญญา ด้านการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ในวงกว้างคือภายนอกชุมชน และด้านการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างชุมชน

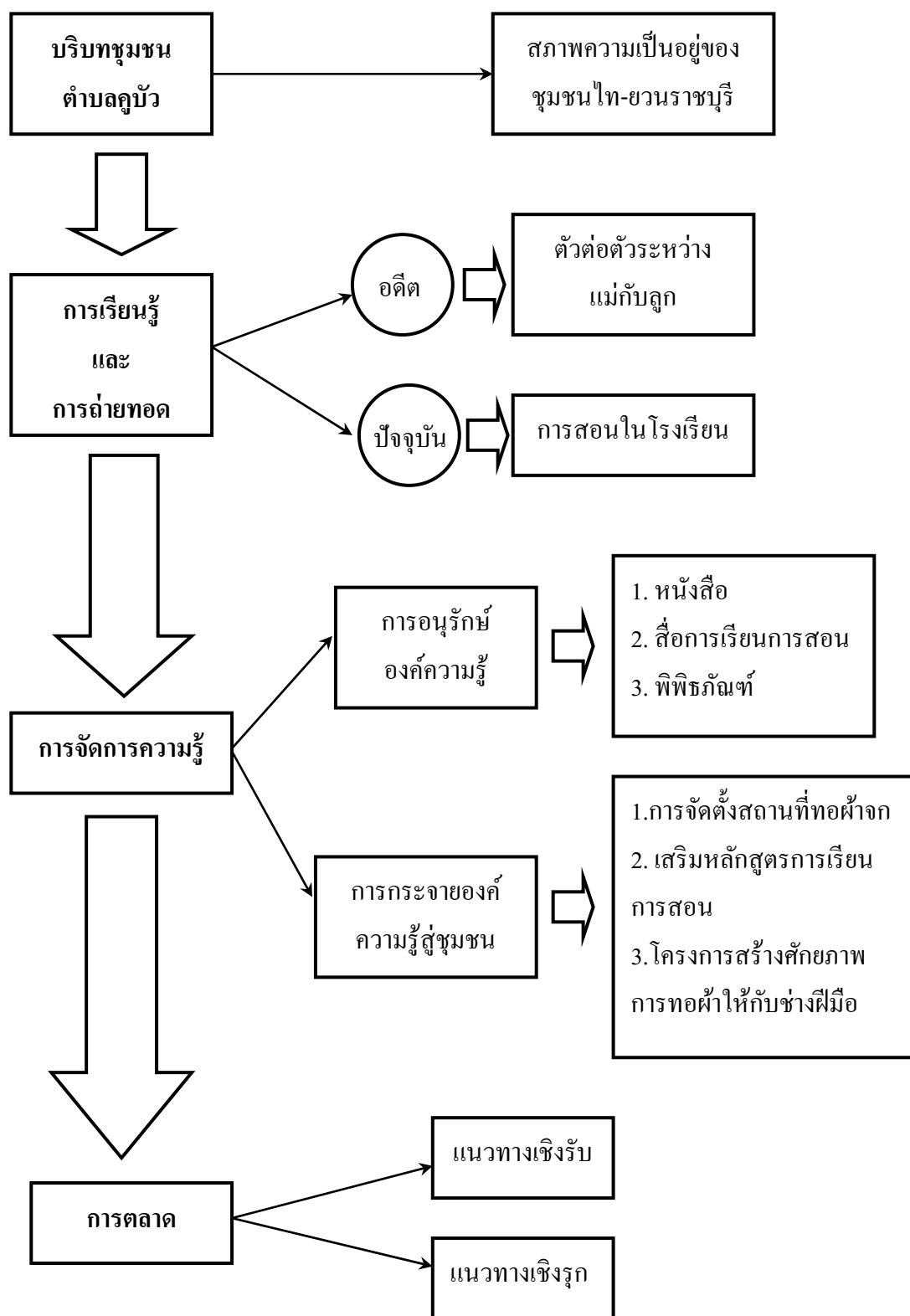
แผนภูมิที่ 4 แสดงปัจจัยที่สนับสนุนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าจากชุมชนไท-ยวนราชบุรี

การสร้างความรู้ เกิดจากลวดลายผ้าจกที่ตั้งเดิมมีลายหลัก 8 ลาย ได้มีการคิดค้นลายใหม่ ๆ ขึ้นมา เกิดแนวคิดและพัฒนาสร้างความรู้ในการทอผ้าจก การจัดการและเก็บความรู้จัดพิมพ์องค์ความรู้ในลักษณะของหนังสือ มีการประมวลและกลั่นกรองความรู้ โดยการนำเทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์มาใช้จัดเก็บองค์ความรู้และเป็นสื่อการเรียนการสอน มีการกระจายความรู้ โดยการเสริมหลักสูตรการเรียนการสอนการทอผ้าจกภายในและภายนอกชุมชน การใช้ความรู้ชุมชนมีการแปรรูปผ้าจกเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น เสื้อผ้า กระเป๋า ฯลฯ จากที่กล่าวมาผู้วิจัยได้สรุปและวิเคราะห์ กระบวนการผลิตและการถ่ายทอดการทอผ้าจก ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของข้อ 2 ดังแผนภูมิที่ 5

แผนภูมิที่ 5 การจัดการความรู้ผ้าจกคูบัว

บริบทชุมชนคูบัว มีวิถีเรียบง่าย มีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ชาวบ้านอยู่อย่างพอมือพอกิน ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ชาวบ้านใช้เวลาว่างจากฤดูทำนา ทำกิจกรรมบันเทิงต่าง ๆ ร่วมกันซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์กันของคนในชุมชน ยึดถือระบบเครือญาติทำให้ลักษณะของครอบครัวเป็นครอบครัวขยาย คือ ในหนึ่งครอบครัวนอกจากพ่อ แม่ ลูก แล้วยังมี ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา อาศัยอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ การเรียนรู้และการถ่ายทอดการทอผ้าในอดีตเป็นการสอนตัวต่อตัวระหว่างแม่กับลูก โดยดูลายจากผ้าผืนเก่าแล้วจดจำเอา แต่ปัจจุบันเป็นการสอนในโรงเรียน โดยดูลายต้นแบบจากกราฟ เพราะมีความสะดวกและเข้าใจได้ง่าย การจัดการความรู้การทอผ้า มีการอนุรักษ์องค์ความรู้ในรูปของหนังสือ สื่อการเรียนการสอน พิพิธภัณฑ์ ด้านการกระจายความรู้สู่ชุมชน มีการจัดตั้งสถานที่ทอผ้าจก ได้แก่ ศูนย์สืบทอดศิลป์ผ้าจกราชบุรี ศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านราชบุรี ศูนย์สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในเครือข่ายครุภูมิปัญญาไทยโรงเรียนชุมชนวัดคูบัว มีการเสริมหลักสูตรการเรียนการสอนการทอผ้าในและนอกชุมชน และโครงสร้างศักยภาพการทอผ้าให้กับช่างฝีมือทอผ้าจกในตำบลคูบัว ด้านการตลาดมีแนวทางเชิงรับนั้น อยู่ในลักษณะที่ลูกค้าจะเข้ามาสกรณโดยตรงเพื่อมาซื้อสินค้าและลูกค้าประจำที่รับผ้าจกไปขายต่อ รวมถึงลูกค้าบางประเภทจะอยู่ในลักษณะของคณะท่องเที่ยวที่มีการเยี่ยมชมสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ในจังหวัดราชบุรี และแนวทางเชิงรุก มีการไปจัดร้านแสดงสินค้าในงานแสดงสินค้าต่าง ๆ ของทางภาครัฐ เช่น งานแสดงสินค้าOTOP ที่เมืองทองธานี และงานของดีจังหวัดราชบุรี นอกจากนี้ยังมีการฝากขายสินค้าที่ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวมถึงการฝากขายสินค้ากับเครือข่ายของสหกรณ์ ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นสหกรณ์หรือกลุ่มที่ทอผ้าที่เพิ่งเริ่มก่อตั้งใหม่ ในปัจจุบันสินค้าของสหกรณ์จะเน้นไปที่ผ้าจกซึ่งมีอยู่ประมาณ 344 คน โดยจะมีจัดหาสินค้าให้กับสมาชิก เช่น ปួយ ยาปราบศัตรูพืช เพื่อที่จะให้สมาชิกได้รับประโยชน์กันอย่างทั่วถึง จากที่กล่าวมาผู้วิจัยได้วิเคราะห์เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของข้อ 3 ดังแผนภูมิที่ 6

แผนภูมิที่ 6 แสดงกระบวนการจัดการความรู้การทอผ้า

โครงสร้างสังคมชุมชนคูบัว

ประชากรตำบลคูบัวในลักษณะเชิงพื้นที่ ส่วนใหญ่เป็นคนเชื้อสายไท-ยวน และจะมีบางส่วนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในตำบลคูบัว ตำบลคูบัวมีประชากรทั้งหมด 9,760 คน แบ่งเป็นชาย 4,709 คน และหญิง 5,051 คน ประชากรมีความเป็นอยู่แบบสังคมชนบท ใช้ชีวิตเรียบง่ายมีความสัมพันธ์กับวิถีการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ สภาพสังคมในอดีตชุมชนไท-ยวนราชบุรีมีวิถีที่เรียบง่ายเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ชาวบ้านอยู่อย่างพอมือพอกินช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน แต่ปัจจุบันสภาพสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปเงินเข้ามามีบทบาทสำคัญในการดำรงชีวิตมากขึ้น ผู้คนต่างแสวงหาเงินตรา หนุ่มสาวละทิ้งอาชีพเกษตรกรเข้าไปหางานทำในต่างถิ่น ลักษณะของความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและของคนในครอบครัวจึงมีการเปลี่ยนแปลงไป คือต่างคนต่างอยู่มากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามยังคงความเป็นสังคมชนบทอยู่ คือ การยึดถือระบบเครือญาติทำให้ลักษณะของครอบครัว อาศัยอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่

วัฒนธรรมของชุมชนคูบัว

ชุมชนไท-ยวน มีภาษาพูดและภาษาเขียนเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ภาษาพูดจะใช้คำเมืองในการติดต่อสื่อสารกัน ซึ่งการพูดคำเมืองจะมีลักษณะคล้ายคลึงกันกับการพูดคำเมืองของชนทางภาคเหนือ แต่จะมีลักษณะเสียงที่แข็งกระด้าง ห้วน ๆ สั้น ๆ ถ้าเปรียบเทียบกับลักษณะการพูดของคนเชียงใหม่ ที่มีเสียงอ่อน ปัจจุบันชุมชนไท-ยวนราชบุรี ยังใช้ภาษาพูดคำเมืองเป็นภาษาที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารกันภายในชุมชน แต่กับคนภายนอกก็จะใช้ภาษากลางในการติดต่อสื่อสาร และพบว่าหนุ่มสาวและเด็กรุ่นใหม่ ๆ ไม่พูดภาคคำเมืองกันแล้ว ซึ่งสาเหตุที่เด็กรุ่นใหม่ไม่นิยมพูดคำเมืองเป็นเพราะ การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชาวไท-ยวนเพื่อให้กลมกลืนกับสังคมเมือง ชาวไท-ยวนนิยมส่งบุตรหลานเข้าไปโรงเรียน เพื่อฝึกหัดสอนลูกหลานของตนให้พูดภาษากลาง เพื่อใช้ในการสื่อสารกับเพื่อนนักเรียนคนอื่น ๆ ในส่วนของภาษาเขียน ปัจจุบันชาวไท-ยวนราชบุรี ไม่ได้นำมาใช้ในการติดต่อสื่อสารกันเหลือแต่เพียงภาษาเขียนที่บันทึกอยู่ในสมุดข่อย หรือจารบนใบลานเท่านั้น ซึ่งถูกเก็บรักษาอยู่ในจิปาละภัณฑสถานบ้านคูบัว และวัดในท้องถิ่น แต่ก็มีความพยายามที่จะฟื้นฟูภาษาเขียนขึ้นมาใหม่โดยการสอดแทรกภาษาเขียนไท-ยวน ตามป้ายสถานที่สำคัญต่าง ๆ ในตำบลคูบัว เช่น ป้ายต้อนรับเข้าสู่พื้นที่ตำบลคูบัว

ความหมายใหม่ของการจัดการความรู้ที่เกิดจากผ้าจกคูบัว

แต่เดิมในอดีตการสอนทอผ้าของชาวไท-ยวน เป็นการสอนตัวต่อตัวระหว่างแม่กับลูก โดยดูลายจากผ้าผืนเก่าแล้วจกจำเอา สอนด้วยวิธี “ตาต่อตามือต่อมือ” ผู้หัดทอต้องตั้งใจจดจำ และ

ฝึกหัดทอบ่อย ๆ จึงเกิดทักษะในการทอ การถ่ายทอดการทอผ้าจกแบบดั้งเดิม มองอีกด้านหนึ่งเป็นกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์กันของคนในครอบครัว

ปัจจุบันชาวบ้านไม่นิยมการสอนแบบดั้งเดิมแล้ว แต่จะนิยมการสอนทอโดยการดูลายต้นแบบจากตารางกราฟ เพราะมีความสะดวก และเข้าใจได้ง่าย ผู้ที่มีความสนใจที่จะฝึกหัดทอสามารถเข้าไปขอรับลายตารางกราฟได้ที่สหกรณ์การเกษตรไท-ยวนราชบุรี จำกัด หรือช่างฝีมือทอผ้าจกที่เป็นสมาชิกของสหกรณ์ ฯ รูปแบบของการถ่ายทอดการทอผ้าจกได้เปลี่ยนไปอยู่ในรูปของการสอนในโรงเรียน

ด้านการจัดการความรู้เรื่องผ้าจกมีการนำวิธีการหลากหลายเข้ามาในการอนุรักษ์ มีการจัดพิมพ์องค์ความรู้ในลักษณะของหนังสือเรื่อง “ผ้าจกไท-ยวนราชบุรี” ที่รวบรวมองค์ความรู้เรื่องผ้าจกไว้ทั้งหมด ซึ่งประกอบได้ด้วย ประวัติศาสตร์ทางชาติพันธุ์ไท-ยวนราชบุรี คุณลักษณะของผ้าจกไท-ยวนราชบุรี ลวดลายและวิธีการทอผ้าจกของไท-ยวนราชบุรี การอนุรักษ์และการพัฒนาสืบทอดศิลปะผ้าจกราชบุรี และข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับช่างฝีมือทอผ้าจกไท-ยวนราชบุรี การนำเทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์มาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล และเป็นสื่อการเรียนการสอนทอผ้าจกเป็นการนำเอาเทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์ เพื่อมาช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูลของลวดลายผ้าจก และนำข้อมูลของลวดลายผ้าจกมาทำการพัฒนาในโปรแกรมคอมพิวเตอร์ให้เป็นโปรแกรมสื่อการเรียนการสอนทอผ้าจก ซึ่งสื่อการเรียนการสอนที่พัฒนาขึ้นมา มีอยู่ 3 แบบ ลายผ้าจกระบบ UDOM: COMPUTER CHOK DESIGN เป็นลายผ้าจกต้นแบบสำหรับฝึกหัดทอ สื่อช่วยสอนทอผ้าจกระบบ HAND-HI-TECH เป็นการนำเอาระบบ UDOM: COMPUTER CHOK DESIGN การพัฒนาข้อมูลให้เป็นสื่อช่วยสอนการทอผ้าจก ผู้ฝึกหัดทอจะเรียนรู้การทอผ้าจกคอมพิวเตอร์ไปพร้อมกับ การทอจริง โปรแกรมปรับเปลี่ยนสีลายผ้าจกเป็น โปรแกรมที่สามารถปรับเปลี่ยนสีของลวดลายผ้าจกในแต่ละแห่งได้

อัตลักษณ์ผ้าจกคูบัว

อัตลักษณ์เดิมของผ้าจกคูบัว คือ มีสีเขียว สีดำ และสีแดง ลวดลายหลักในการจกจะเป็นลายดอกเซีย และลายหั่นนกคู่ การทอที่มีความละเอียดกว่าผ้าในท้องถิ่นอื่น การทอผ้าในอดีตของยายซ้อณ กำลั้งหาญ นางอนงค์ รั้วจกวงศ์ และนางทองคำ ยี่งามแก้ว ฯลฯ เป็นการทอผ้าจกเพื่ออนุรักษ์ เก็บไว้เอง หรือในบางครั้งก็ขาย การทอผ้าแบบอนุรักษ์เป็นความภาคภูมิใจ เป็นสมบัติที่มีคุณค่าทางด้านราคา และจิตใจ ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในการอนุรักษ์ลวดลายโบราณของผ้าจก

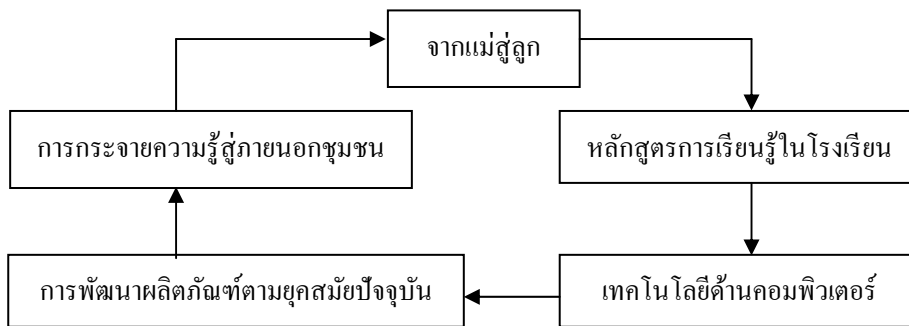
แต่เมื่อเข้าสู่ระบบตลาดจึงต้องเน้นความต้องการของตลาดเป็นหลัก สหกรณ์การเกษตรไท-ยวน ราชบุรี จำกัด จะเป็นผู้กำหนดโทนสีของผ้าพื้น และลวดลายของผ้าจกให้กับสมาชิกที่เป็น

ช่างฝีมือทอผ้าจาก ปัจจุบันผ้าสีเหลืองกำลังเป็นที่นิยมโทนสีของผ้าจากเดิมจึงมีการปรับเปลี่ยนไป เป็น โทนสีเหลืองตามความต้องการของตลาด ความเป็นอัตลักษณ์ของผ้าจากในบริบทใหม่คือ แนวคิดการนำเสนอเชิงธุรกิจนำศิลปะในความรู้สึกของคนในนั้น ความเป็นผ้าจากยังคงอยู่เหมือนเดิมไม่ เปลี่ยน ลวดลายยังคงยึดลายดอกเขีย และลายหั่นกนกอยู่เป็นหลัก และการทอที่มีความละเอียดกว่าผ้า ในท้องถิ่น และช่างฝีมือทอผ้าจากเป็นอาชีพ โดยตรง จะไม่เน้นทอผ้าเพื่ออนุรักษ์ลาย เนื่องจากทอช้า เพราะมีความละเอียด ซึ่งในเวลานานในการทอ ส่วนใหญ่จึงนิยมทอผ้าประยุกต์กัน ซึ่งจะเน้นเพื่อ การค้า

การเรียนรู้ปรับตัวสู่โลกาภิวัตน์

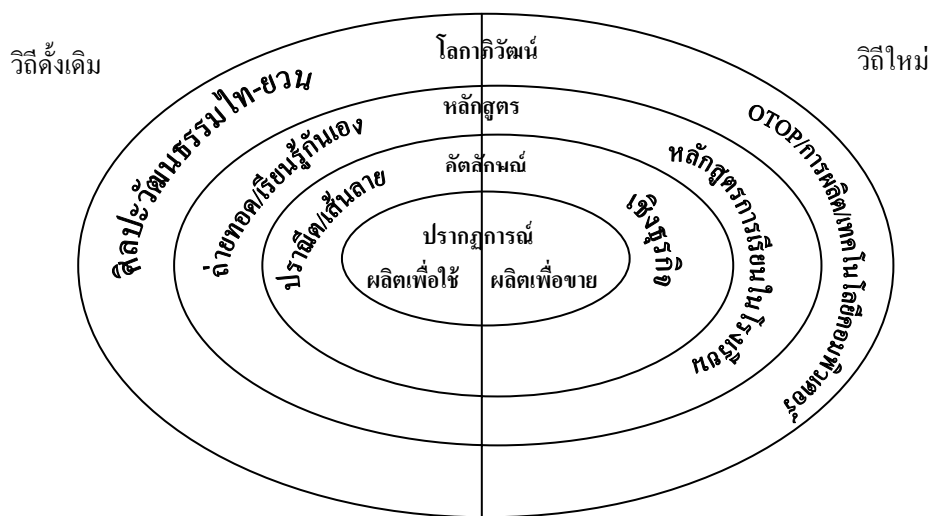
ลักษณะของการเรียนรู้ของชุมชนในการจัดการความรู้และการกระจายความรู้เป็นแบบเปิด เป็นลักษณะของการแสวงหาความรู้จากภายนอกชุมชน เพื่อนำมาประยุกต์ใช้กับภูมิปัญญาของ ชุมชน ซึ่งจะเห็นอยู่รูปของการศึกษาดูงานการจัดพิพิธภัณฑ์สิ่งทอที่ประเทศฝรั่งเศสและ สวิสเซอร์แลนด์ โดยได้นำความรู้ที่ได้จากการศึกษาดูงานมาทำการจัดสร้างผู้สำหรับจัดเก็บผ้าจาก โบราณที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ การนำเทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์มาใช้จัดเก็บองค์ความรู้และ ใช้สื่อการเรียนการสอนทอผ้าจาก การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องการตลาดระหว่างสหกรณ์ฯกับ สหกรณ์ภายนอกและกับลูกค้าของสหกรณ์ฯ ปัจจัยภายนอก เครือข่ายภายนอก ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคชุมชนภายนอก ได้มีบทบาทสำคัญในกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาการ ทอผ้าจากไท-ยวนราชบุรี โดยมีบทบาทในการสนับสนุนด้านเงินทุน ด้านความรู้ในการจัดการ ภูมิปัญญา ด้านการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในวงกว้างคือภายนอกชุมชน และด้านการแลกเปลี่ยน ทางวัฒนธรรมระหว่างชุมชน

ในปัจจุบันด้านการพัฒนามีแนวทางการตลาดเชิงรับ การตลาดเชิงรับนั้นจะอยู่ในลักษณะ ของการที่ลูกค้าจะเข้ามาที่สหกรณ์โดยตรงเพื่อมาซื้อสินค้า และลูกค้าประจำที่รับผ้าจากไปขายต่อ รวมถึงลูกค้าบางประเภทจะอยู่ในลักษณะของคณะท่องเที่ยวที่มีการเยี่ยมชมสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ในจังหวัดราชบุรี และแนวทางเชิงรุก มีการไปจัดร้านแสดงสินค้าในงานแสดงสินค้าต่าง ๆ ของ ทางภาครัฐ เช่น งานแสดงสินค้า OTOP ที่เมืองทองธานี และงานของจังหวัดราชบุรี นอกจากนี้ ยังมีการฝากขายสินค้าที่ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ อำเภอบางไทร จังหวัด พระนครศรีอยุธยา รวมถึงการฝากขายสินค้ากับเครือข่ายของสหกรณ์ ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะ เป็น สหกรณ์หรือกลุ่มที่ทอผ้าที่เพิ่งเริ่มก่อตั้งใหม่ ในปัจจุบันสินค้าของสหกรณ์จะเน้นไปที่ผ้าจากเป็น ส่วนใหญ่

แผนภูมิที่ 7 แสดงกระบวนการเรียนรู้ในอดีตสู่โลกาภิวัตน์

จากแผนภูมิที่ 7 เป็นการแสดงให้เห็นถึงกระบวนการเรียนรู้จากแม่สู่ลูก เข้าสู่หลักสูตรการเรียนรู้นักเรียนในโรงเรียน มีการนำเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์เข้ามาใช้ จากนั้นมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ตามยุคสมัยปัจจุบัน และนำไปสู่การกระจายความรู้สู่ภายนอกชุมชน

แผนภูมิที่ 8 แสดงการเปรียบเทียบวิถีเดิมสู่วิถีใหม่ผ่านผ้าจกคูบัว

จากแผนภูมิที่ 8 เป็นการแสดงเปรียบเทียบวิถีเดิมสู่วิถีใหม่ผ่านผ้าจกคูบัว วิถีดั้งเดิมผลิตเพื่อใช้ งานจะมีความประณีต มีการถ่ายทอดเรียนรู้กันเองในชุมชน ส่วนวิถีใหม่ ผลิตเพื่อขาย มุ่งเชิงธุรกิจ มีหลักสูตรการเรียนในโรงเรียน นำไปสู่ OTOP และมีการนำเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์เข้ามาใช้

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การจัดการความรู้หรือที่เรียกกันว่า Knowledge Management นั้น ถือเป็นการสร้างสรรค์ความรู้ขึ้นมาใหม่ มีการจัดเก็บองค์ความรู้ในรูปแบบสื่อต่าง ๆ และในรูปแบบประสบการณ์ ใช้เครื่องมือในการสืบค้นสารสนเทศทางความรู้จากฐานข้อมูลที่จัดเก็บแล้วกระจายสู่ชุมชนต่าง ๆ เพื่อใช้งาน เป็นการใช้ประโยชน์ การนำไปประยุกต์ใช้งานก่อให้เกิดประโยชน์ และผลสัมฤทธิ์เกิดขึ้นในภาคปฏิบัติของชุมชน การวิจัยเรื่อง “การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา : ผ้าจกคูบัว ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทชุมชนในด้านการผลิตผ้าจกคูบัว ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ศึกษาการผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตผ้าจกคูบัว รวมทั้งศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัว ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี โดยผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในลักษณะเชิงพรรณนาและพรรณนาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์การวิจัยเป็นวิธีในการศึกษา โดยศึกษาจากความหมายที่คนในชุมชนมีต่อปรากฏการณ์ ซึ่งใช้วิธีการวิจัยในระดับจุลภาค ซึ่งเป็นการวิจัยเฉพาะพื้นที่ โดยผู้วิจัยได้เลือกตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี เป็นพื้นที่ในการวิจัย เพื่อให้เข้าถึงปรากฏการณ์ทางสังคมที่จะนำไปสู่การสร้างข้อสรุปเชิงทฤษฎี โดยผู้วิจัยได้นำเสนอใน 3 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 บริบทชุมชนในด้านการผลิตผ้าจกคูบัว ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

ประเด็นที่ 2 การผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตผ้าจกคูบัว ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

ประเด็นที่ 3 การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัว ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

ในการวิจัยนี้ ข้อมูลของการศึกษาได้จากการศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร การสังเกตแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการควบคู่กับการทำบันทึกภาคสนาม รวมทั้งใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามด้วยตนเอง และเข้าไปสังเกตกลุ่มคนที่ต้องการศึกษาและมีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกอย่างของชุมชน โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ มี 5 กลุ่ม ประกอบด้วย ปราชญ์ชาวบ้าน นักพัฒนาชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ชาวบ้าน ครู พระสงฆ์ ในการสัมภาษณ์ได้ใช้แนวคำถามซึ่งเป็นคำถามปลายเปิดที่มี

ความยืดหยุ่นสูง เปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลหลักพูดคุยเรื่องต่างๆ ได้อย่างอิสระ การพูดคุยตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเต็มใจที่จะตอบคำถามของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และมีการจดบันทึกในประเด็นสำคัญๆ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นจากการสัมภาษณ์ขณะเก็บข้อมูลในพื้นที่วิจัย สร้างมโนทัศน์จากข้อมูลที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกันในรูปของข้อความและจัดหมวดหมู่ของมโนทัศน์เพื่อหาความสัมพันธ์เชื่อมโยงโดยผู้วิจัยกำหนดรหัสแยกเป็นหมวดหมู่ให้แก่มโนทัศน์ต่างๆ หลังจากนั้นผู้วิจัยจึงเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักที่จะสัมภาษณ์ต่อไป โดยผู้วิจัยเชื่อว่าจะสามารถให้ข้อมูลที่มีความแตกต่างไปจากมิติและคุณสมบัติของกลุ่มมโนทัศน์ที่พบและทำการวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มจนไม่สามารถปรับเปลี่ยนข้อเสนอเชิงทฤษฎี โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย ปรานัญ ชาวบ้าน นักพัฒนาชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ชาวบ้าน ครู พระสงฆ์

ผู้วิจัยได้ข้อค้นพบจากการศึกษาเป็นผลของการวิจัย ซึ่งสรุปและนำเสนอเพื่ออธิบายบริบทชุมชนในด้านการผลิตผ้าจากคูกูบัวที่จะอธิบายถึงการผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นรวมทั้งศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจากคูกูบัว ซึ่งนำเสนอในแต่ละส่วนเกี่ยวกับสรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะจากการวิจัย ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา : ผ้าจากคูกูบัวตำบลคูกูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยตามประเด็นต่างๆ ดังนี้

ประเด็นที่ 1 บริบทชุมชนในด้านการผลิตผ้าจากคูกูบัว

ประเด็นที่ 2 การผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตผ้าจากคูกูบัว

ประเด็นที่ 3 การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจากคูกูบัว

ประเด็นที่ 1 บริบทชุมชนในด้านการผลิตผ้าจากคูกูบัว

ชุมชนไท-ยวนราชบุรี ยังคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมที่ชุมชนผลิตขึ้นมาใช้เอง และแสดงถึงความ เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ซึ่งได้แก่ ภูมิปัญญาการทอผ้าจาก ภาษาพูด และความเชื่อในเรื่องผี กระบวนการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าจากชุมชนไท-ยวนราชบุรี ก่อตัวขึ้นจากกลุ่มภายในชุมชนคือ สมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัดแคทราย สมาชิกชุมชนไท-ยวนราชบุรี ยังคงดำรงความสัมพันธ์กันใน ลักษณะเครือข่ายดีส่งผลให้บรรยากาศในการทำงานร่วมกันมีความเป็นกันเอง เอื้ออาทรต่อกัน รู้จัก การนำเอาวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งได้แก่ ภูมิปัญญาการทอผ้าจาก มาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้าง ความเป็นชุมชน รู้จักการเชื่อมโยงวัด และองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนเข้ามามีบทบาทในภูมิปัญญาการ ทอผ้าจาก เชื้อโยงเครือข่ายจากภายนอก ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคชุมชนภายนอก เพื่อช่วย

หนุนเสริมภูมิปัญญาการทอผ้าจก รู้จักการเรียนรู้ และเข้าใจในวัฒนธรรมด้านภูมิปัญญาการทอผ้าจกตนเองอย่างถ่องแท้ รวมถึงการเปิดรับความรู้จากภายนอก เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการภูมิปัญญาการทอผ้าจกของตนเอง คุณลักษณะของผู้นำท้องถิ่นที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาชุมชน ซึ่งได้แก่ มีจิตใจที่มุ่งมั่นที่จะพัฒนา มีความซื่อตรงต่อหน้าที่ มีจิตใจเป็นกุศล การยอมรับวิทยาการแผนใหม่ มีความเชื่อมั่นในตนเองมีทัศนคติแบบประชาธิปไตย มีความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มีความเป็นผู้นำ มีการทำงานที่โปร่งใส มีความรู้และเข้าใจในวัฒนธรรมชุมชนของตนเองอย่างถ่องแท้ มีใจรักในการจัดกิจกรรม และเป็นนักประสานงานที่ดี ชุมชนไท-ยวนราชบุรีนำเอาหลักการพัฒนาชุมชนมาใช้ในชุมชน ดังต่อไปนี้

1. หลักองค์รวม

ชุมชนมีวิถีคิดแบบองค์รวม คือการคิดทั้งกระบวนการเพราะทุกสิ่งทุกอย่างล้วนแล้วแต่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันและมีพลวัตอย่างต่อเนื่อง ในเรื่องคนกับคน คนกับภูมิปัญญา คนกับศิลปวัฒนธรรม คนกับเรื่องชาติพันธุ์ คนกับเศรษฐกิจ คนในกับคนนอก ซึ่งล้วนสัมพันธ์และทับซ้อนกันทั้งหมด ซึ่งจะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาการทอผ้าจกไม่ได้เกิดจากคนหรือกลุ่มหนึ่งเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากคนและกลุ่มหลายกลุ่มที่มีความหลากหลายเข้ามาสัมพันธ์กัน การทำงานจึงไม่มีสูตรสำเร็จที่เป็นสากลเกิดจากการคิดเองทำเองในชุมชนจึงเป็นลักษณะพิเศษเฉพาะพื้นที่แต่มีความเป็นเอกภาพ ภูมิปัญญาการทอผ้าจกก็ไม่ใช่เรื่องเดียวที่ทำแต่ยังเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมในด้านอื่น ๆ ที่สูญหายไปชุมชนอีกหลายเรื่อง ได้แก่ การละเล่นดนตรีพื้นบ้าน สะล้อ ซอ ซึง การฟ้อนเจิง การรำกลองสะบัดชัย และการรับประทานอาหารบนสะโตก การที่ชุมชนมองเรื่องผ้าจกกับเศรษฐกิจ กับการอนุรักษ์ เชื่อมโยงกัน ทำให้ทั้ง 3 เรื่องดังกล่าวนี้พัฒนาไปด้วยกัน ดังนั้นการมองอย่างองค์รวมของชุมชนทำให้ในทุก ๆ มิติพัฒนาไปอย่างพร้อมกัน

2. หลักการมีส่วนร่วม เป็นการเปิดพื้นที่ให้กับสมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรม ถึงแม้ว่าสมาชิกในชุมชนอาจจะไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมทั้งหมดทุกกระบวนการ สมาชิกในชุมชนอาจจะมีส่วนร่วมมากบ้างน้อยบ้างตามกำลังซึ่งเกิดจากความสมัครใจ เมื่อรวมเข้าด้วยกันจึงทำให้กิจกรรมประสบผลสำเร็จ

3. หลักการเรียนรู้ ชุมชนใช้หลักการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเกิดจากการทำงานวิจัยอย่างมีส่วนร่วมของผู้นำจนเกิดเป็นองค์ความรู้ภูมิปัญญาการทอผ้า และนอกจากมีการเรียนรู้กันเองภายในชุมชนแล้วยังมีการเปิดรับความรู้จากภายนอกเข้ามาประยุกต์กับความรู้ภายในชุมชนให้เกิดประโยชน์กับชุมชนเอง

4. หลักความโปร่งใส แขนงนำและคณะกรรมการในทุก ๆ องค์การจะให้ความสำคัญกับความโปร่งใสในการทำงานทุก ๆ เรื่อง ทุกเรื่องสามารถชี้แจงได้โดยเฉพาะในเรื่องของการเงิน

สามารถตรวจสอบได้ทั้งหมดทุกบาททุกสตางค์ เพราะมีการทำหลักฐานยืนยันทั้งหมด รวมถึงมีการเผยแพร่เอกสารการทำงาน รายรับ รายจ่าย ให้กับสมาชิกและชาวบ้านในท้องถิ่นได้รับรู้

5. หลักการพึ่งตนเอง ภูมิปัญญาการทอผ้าจากชุมชนไท-ยวนราชบุรี เริ่มต้นจากชุมชนคิดและทำกันเอง นำวัฒนธรรมของตนเองมาใช้ในการพัฒนาชุมชน และเชื่อมโยงภาคีจากภายนอกเข้ามาหนุนเสริมในรูปของเงินทุนและความรู้ ซึ่งนำไปสู่การพึ่งตนเองในมิติทางเศรษฐกิจ

6. หลักประชาธิปไตย การตัดสินใจของคณะกรรมการเน้นเสียงข้างมากเป็นหลัก ซึ่งจะมีการสรุปผลในที่ประชุมอย่างเป็นทางการ และมีการเปิดโอกาสให้กรรมการและสมาชิกทุกคนแสดงถึงสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นอย่างสม่ำเสมอ

7. หลักพลวัต คือความเข้าใจถึงกฎของความไม่เที่ยง มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไป เช่นเดียวกันกับภูมิปัญญาการทอผ้าจากที่ในอดีตภูมิปัญญาดังกล่าวค่อย ๆ สูญหายไป แต่ได้มีการนำภูมิปัญญานี้กลับมา แล้วเปลี่ยนวัตถุประสงค์ใหม่ในบริบทใหม่ โดยเปลี่ยนเป็นสินค้าสร้างรายได้ให้กับชุมชน รวมทั้งสามารถอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าจากไปพร้อมกันได้ด้วย

ภูมิปัญญาการทอผ้าจาก ชุมชนไท-ยวนราชบุรี ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี จึงเป็นกระบวนการต่อสู้ที่จะรักษาอัตลักษณ์เดิมของตนเองไว้ ซึ่งอัตลักษณ์นี้มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวเป็นสิ่งที่ดีงามของชุมชน ในท่ามกลางความหลากหลายและบริบทของสังคมโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และกระบวนการต่อสู้ เพื่อที่จะรักษาอัตลักษณ์นี้ได้นำไปสู่การเสริมสร้างระบบความสัมพันธ์ใหม่ ของคนในชุมชนด้วยกันและคนในชุมชนกับคนนอกชุมชน ซึ่งการเสริมสร้างระบบความสัมพันธ์ใหม่เป็นในลักษณะของการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เรียนรู้ร่วมกัน บนพื้นฐานของสิทธิความเป็นมนุษย์

ประเด็นที่ 2 การผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตผ้าจากคูบัว

ปัจจุบันการทอผ้ายังคงเป็นมรดกทางวัฒนธรรม เป็นศิลปะที่มีอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย หลายแห่งยังคงลวดลาย และสัญลักษณ์ดั้งเดิมเอาไว้ โดยเฉพาะชุมชนที่มีเชื้อสายไท-ยวน คนไทยเหล่านี้ยังคงรักษาวัฒนธรรมและเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นไว้ได้ โดยเฉพาะวัฒนธรรมการทอผ้าของผู้หญิงที่ใช้เทคนิคการทำตีนจก เพื่อตกแต่งเป็นลวดลายบนผ้าที่ใช้นุ่งในเทศกาลต่างๆ หรือใช้ทำที่นอนหมอน ผ้าห่ม ผ้าเช็ดหน้า ผ้าขาวม้า ฯลฯ

ขั้นตอนการผลิตผ้าจากกล้วย (จากอดีต-ปัจจุบัน)

การทอผ้าจากในอดีต : ชาวไท-ยวนจะปลูกฝ้ายเพื่อปั่นเป็นเส้นด้ายใช้ทอผ้าจากและใช้หูกทอผ้าแบบโบราณที่พุ่งกระสวยด้วยมือ การย้อมสีเส้นด้ายก็ใช้วิธีการย้อมด้วยสีธรรมชาติ ทอจากเป็นผืนตามวัตถุประสงค์การใช้งานห่มมิได้มุ่งเน้นเพื่อการจำหน่าย การทอผ้าในปัจจุบัน : ลูกหลานไท-ยวน ส่วนมากในปัจจุบันจะเริ่มทอผ้าจากการสั่งซื้อวัสดุเส้นใยจากโรงงานทำเส้นใยในกรุงเทพฯ หรือตัวแทนจำหน่าย ฉะนั้นส่วนมากจะเป็นเส้นใยประสมหรือเส้นใยสังเคราะห์ย้อมด้วยสีเคมี เมื่อได้เส้นใยดังกล่าวก็จะนำมาขึ้นม้วนที่กระตุกซึ่งเป็นก็ได้ที่รับอิทธิพลมาจากภูมิปัญญาของคนจีน เป็นที่หน้ากว้างทอได้รวดเร็วกว่าหูกโบราณ การขึ้นม้วน (การเตรียมเส้นยืน) จะจ้างผู้มีอาชีพรับจ้างขึ้นม้วนเป็นส่วนมากแต่จะมีบางคนที่ขึ้นม้วนด้วยตนเองแต่ไม่มากนัก เมื่อได้ม้วนเส้นยืนแล้วช่างฝีมือก็จะทอด้วยวิธีจกตลอดตามแบบที่ได้สืบทอดกันมา ส่วนเส้นพุ่งจะกรอเส้นด้ายเข้าหลอดด้วยตนเอง เพราะเป็นขบวนการที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อนแต่ประการใด

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจากกล้วย (จากอดีต-ปัจจุบัน)

แต่เดิมในอดีตการสอนทอผ้าของชาวไท-ยวน เป็นการสอนตัวต่อตัวระหว่างแม่กับลูก โดยดูจากผ้าผืนเก่าแล้วจดจำเอา สอนด้วยวิธี “ตาต่อตา มือต่อมือ” กล่าวคือผู้เป็นแม่ใช้ขนเม่นเขี่ยเส้นด้ายที่ผูกมัดเป็นลายต่าง ๆ ให้ผู้หัดทอดูว่าลายตรงนี้ใช้เส้นจกสอดข้ามเส้นยืนกี่เส้น ผู้หัดทอต้องตั้งใจจดจำ และฝึกหัดทอบ่อย ๆ จึงเกิดทักษะในการทอ แต่ปัจจุบันชาวบ้านไม่นิยมการสอนแบบดั้งเดิมแล้ว แต่จะนิยมการสอนทอโดยการดูลายต้นแบบจากรูป เพราะมีความสะดวก และเข้าใจได้ง่าย ผู้ที่มีความสนใจที่จะฝึกหัดทอสามารถเข้าไปขอรับลายตารางกราฟได้ที่สหกรณ์การเกษตรไท-ยวน ราชบุรี จำกัด หรือช่างฝีมือทอผ้าจากที่เป็นสมาชิกของสหกรณ์ฯ

การถ่ายทอดการทอผ้าจากแบบดั้งเดิมคือการสอนตัวต่อตัวระหว่างแม่กับลูกนั้น มองอีกด้านหนึ่งเป็นกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์กันของคนในครอบครัว แต่ในปัจจุบันรูปแบบของการถ่ายทอดการทอผ้าจากได้เปลี่ยนไปอยู่ในรูปของการสอนในโรงเรียน กิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวจึงหายไป แต่ถึงกระนั้นยังมีบางครอบครัวที่ยังสอนทอผ้าให้กับลูกอยู่ ยกตัวอย่างเช่นครอบครัวของนางอนงค์ ฐักังวาศ์ ปัจจุบันเป็นครูสอนทอผ้าจากให้กับโรงเรียนชุมชนวัดกล้วยและเป็นผู้ช่างฝีมือทอผ้าจากที่เป็นสมาชิกของสหกรณ์ฯ

ประเด็นที่ 3 การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจากกล้วย

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าจาก คือ การอนุรักษ์องค์ความรู้เรื่องผ้าจากมีการนำวิธีการหลากหลายเข้ามาในการอนุรักษ์ได้แก่ การจัดพิมพ์องค์ความรู้ในลักษณะของหนังสือเรื่อง

“ผ้าจกไท-ยวนราชบุรี” ที่รวบรวมองค์ความรู้เรื่องผ้าจกไว้ทั้งหมด ซึ่งประกอบได้ด้วยประวัติศาสตร์ทางชาติพันธุ์ไท-ยวนราชบุรี คุณลักษณะของผ้าจกไท-ยวนราชบุรี ลวดลายและวิธีการทอผ้าจกของไท-ยวนราชบุรี การอนุรักษ์และการพัฒนาสืบทอดศิลปะผ้าจกราชนบุรี และข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับช่างฝีมือทอผ้าจกไท-ยวนราชบุรี การนำเทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์มาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล และเป็นสื่อการเรียนการสอนทอผ้าจก เป็นการนำเอาเทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์ เพื่อมาช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูลของลวดลายผ้าจก และนำข้อมูลของลวดลายผ้าจกมาทำการพัฒนาในโปรแกรมคอมพิวเตอร์ให้เป็นโปรแกรมสื่อการเรียนการสอนทอผ้าจก โดยได้รับการหนุนเสริมจากผู้เชี่ยวชาญด้าน โปรแกรมคอมพิวเตอร์จากภายนอก เป็นผู้พัฒนาโปรแกรมคอมพิวเตอร์ ซึ่งสื่อการเรียนการสอนที่พัฒนาขึ้นมา มีอยู่ 3 แบบ ลายผ้าจกระบบ UDOM: COMPUTER CHOK DESIGN เป็นลายผ้าจกต้นแบบสำหรับฝึกหัดทอโดยอาจารย์อุดม สมพร เป็นผู้ศึกษาวิเคราะห์ และถอดแบบลายผ้าจกจากผ้าจกโบราณ แล้วนำมาพัฒนาระบบข้อมูลของลายลงในคอมพิวเตอร์ เพื่อเก็บลวดลายไว้เพื่อศึกษาหรือพิมพ์ออกมาเป็นลายตารางกราฟสี เพื่อให้ นักเรียนหรือชาวบ้านใช้ในการฝึกหัดทอผ้า เพราะก่อนหน้านี้นี้สื่อการสอนจะเป็นลายตารางกราฟที่ไม่มีกรงสี ผู้ที่ฝึกหัดจะต้องใช้จินตนาการระบายสีในตารางกราฟตามลวดลายที่จะทอ ซึ่งทำให้เกิดความล่าช้าและเกิดความผิดพลาดได้ง่าย สื่อช่วยสอนทอผ้าจกระบบ HAND-HI-TECH เป็นการนำเอาระบบ UDOM: COMPUTER CHOK DESIGN การพัฒนาข้อมูลให้เป็นสื่อช่วยสอนการทอผ้าจก ผู้ฝึกหัดทอจะเรียนรู้การทอผ้าจกจากคอมพิวเตอร์ไปพร้อมกับการทอจริง โดยโปรแกรมจะสร้างลายผ้าขึ้นทีละแถวผู้ฝึกหัดจะทอตามลายที่ปรากฏ ส่วนลายที่ยังไม่ได้ทอจะยังไม่ปรากฏ จึงทำไม่ให้เกิดความสับสนในเรื่องของลาย โปรแกรมปรับเปลี่ยนสีลายผ้าจกเป็นโปรแกรมที่สามารถปรับเปลี่ยนสีของลวดลายผ้าจกในแต่ละแห่งได้ ตามความคิดสร้างสรรค์ของผู้ทอ เมื่อทำการปรับเปลี่ยนสีเป็นที่เรียบร้อยแล้วสั่งพิมพ์เป็นตารางกราฟสีออกมาเพื่อใช้เป็นแบบในการทอ

อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา : ผ้าจกคูบัวตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยตามประเด็นต่างๆ ดังนี้

ประเด็นที่ 1 บริบทชุมชนในด้านการผลิตผ้าจกคูบัว

ประเด็นที่ 2 การผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตผ้าจกคูบัว

ประเด็นที่ 3 การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัว

ประเด็นที่ 1 บริบทชุมชนในด้านการผลิตผ้าจากผ้า

หลักการพัฒนาชุมชนมาใช้ในชุมชน 1. หลักองค์รวมชุมชนมีวิถีคิดแบบองค์รวม คือการคิดทั้งกระบวนการเพราะทุกสิ่งทุกอย่างล้วนแล้วแต่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันและมีพลวัตอย่างต่อเนื่องในเรื่องคนกับคน คนกับภูมิปัญญา คนกับศิลปวัฒนธรรม คนกับเรื่องชาติพันธุ์ คนกับเศรษฐกิจ คนในกับคนนอก ซึ่งล้วนสัมพันธ์และทับซ้อนกันทั้งหมด ซึ่งจะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาการทอผ้าจากไม้ไม่ได้เกิดจากคนหรือกลุ่มหนึ่งเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากคนและกลุ่มหลายกลุ่มที่มีความหลากหลายเข้ามาสัมพันธ์กัน การทำงานจึงไม่มีสูตรสำเร็จที่เป็นสากลเกิดจากการคิดเองทำเองในชุมชนจึงเป็นลักษณะพิเศษเฉพาะพื้นที่แต่มีความเป็นเอกภาพ ภูมิปัญญาการทอผ้าจากไม้ไม่ใช่เรื่องเดียวที่ทำแต่ยังเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมในด้านอื่น ๆ ที่สูญหายไป ในชุมชนอีกหลายเรื่อง ได้แก่ การละเล่นดนตรีพื้นบ้าน สะล้อ ซอ ซึง การฟ้อนเจิง การรำกลองสะบัดชัย และการรับประทานอาหารบนสะโตก การที่ชุมชนมองเรื่องผ้าจาก กับเศรษฐกิจ กับการอนุรักษ์ เชื่อมโยงกัน ทำให้ทั้ง 3 เรื่องดังกล่าวนี้พัฒนาไปด้วยกัน ดังนั้นการมองอย่างองค์รวมของชุมชนทำให้ในทุก ๆ มิติพัฒนาไปอย่างพร้อมกัน 2. หลักการมีส่วนร่วม เป็นการเปิดพื้นที่ให้กับสมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมถึงแม้ว่าสมาชิกในชุมชนอาจจะไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมทั้งหมดทุกกระบวนการ สมาชิกในชุมชนอาจจะมีส่วนร่วมมากบ้างน้อยบ้างตามกำลังซึ่งเกิดจากความสมัครใจ เมื่อรวมเข้าด้วยกันจึงทำให้กิจกรรมประสบผลสำเร็จ 3. หลักการเรียนรู้ ชุมชนใช้หลักการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเกิดจากการทำงานวิจัยอย่างมีส่วนร่วมของผู้นำจนเกิดเป็นองค์ความรู้ภูมิปัญญาการทอผ้า และนอกจากมีการเรียนรู้กันเองภายในชุมชนแล้วยังมีการเปิดรับความรู้จากภายนอกเข้ามาประยุกต์กับความรู้ภายในชุมชนให้เกิดประโยชน์กับชุมชนเอง 4. หลักความโปร่งใส แขนงนำและคณะกรรมการในทุก ๆ องค์การจะให้ความสำคัญกับความโปร่งใสในการทำงานทุก ๆ เรื่อง ทุกเรื่องสามารถชี้แจงได้โดยเฉพาะในเรื่องของการเงิน สามารถตรวจสอบได้ทั้งหมดทุกบาททุกสตางค์ เพราะมีการทำหลักฐานยืนยันทั้งหมด รวมถึงมีการเผยแพร่เอกสารการทำงาน รายรับ รายจ่าย ให้กับสมาชิกและชาวบ้านในท้องถิ่นได้รับรู้ 5. หลักการพึ่งตนเอง ภูมิปัญญาการทอผ้าจากชุมชนไท-ยวนราชบุรี เริ่มต้นจากชุมชนคิดและทำกันเอง นำวัฒนธรรมของตนเองมาใช้ในการพัฒนาชุมชน และเชื่อมโยงภาคีจากภายนอกเข้ามาหนุนเสริมในรูปของเงินทุนและความรู้ ซึ่งนำไปสู่การพึ่งตนเองในมิติทางเศรษฐกิจ 6. หลักประชาธิปไตย การตัดสินใจของคณะกรรมการเน้นเสียงข้างมากเป็นหลัก ซึ่งจะมีการสรุปผลในที่ประชุมอย่างเป็นทางการ และมีการเปิดโอกาสให้กรรมการและสมาชิกทุกคนแสดงถึงสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นอย่างสม่ำเสมอ 7. หลักพลวัต คือความเข้าใจถึงกฎของความไม่เที่ยง มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไป เช่นเดียวกันกับภูมิปัญญาการทอผ้าจากไม้ในอดีตภูมิปัญญาดังกล่าวค่อย ๆ สูญหายไป แต่ได้มีการนำภูมิปัญญานี้กลับมา แล้ว

เปลี่ยนวัตถุประสงค์ใหม่ในบริบทใหม่ โดยเปลี่ยนเป็นสินค้าสร้างรายได้ให้กับชุมชน รวมทั้งสามารถอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าจากไปพร้อมกันได้ด้วย ซึ่งผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของเอกวิทย์ ฌ กลาง (2540 : 11-12) แสดงให้เห็นถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม-วัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนา สืบสานกันมา ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสถานะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น ๆ

ประเด็นที่ 2 การผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตผ้าจากกล้วย

ขั้นตอนการผลิตผ้าจากกล้วย (จากอดีต-ปัจจุบัน)

การทอผ้าจากในอดีต : ชาวไท-ยวนจะปลูกฝ้ายเพื่อปั่นเป็นเส้นด้ายใช้ทอผ้าจากและใช้หูกทอผ้าแบบโบราณที่พุ่งกระสวยด้วยมือ การย้อมสีเส้นด้ายก็ใช้วิธีการย้อมด้วยสีธรรมชาติ ทอจากเป็นผืนตามวัตถุประสงค์การใช้มุ่งห่มมิได้มุ่งเน้นเพื่อการจำหน่าย การทอผ้าในปัจจุบัน : ลูกหลานไท-ยวน ส่วนมากในปัจจุบันจะเริ่มทอผ้าจากด้วยการสั่งซื้อวัสดุเส้นใยจากโรงงานทำเส้นใยในกรุงเทพฯ หรือตัวแทนจำหน่าย ฉะนั้นส่วนมากจะเป็นเส้นใยประสมหรือเส้นใยสังเคราะห์ย้อมด้วยสีเคมี เมื่อได้เส้นใยดังกล่าวก็จะนำมาขึ้นม้วนที่กระตุกซึ่งเป็นก็ได้รับอิทธิพลมาจากภูมิปัญญาของคนจีน เป็นที่หน้ากว้างทอได้รวดเร็วกว่าหูกโบราณ การขึ้นม้วน (การเตรียมเส้นยืน) จะจ้างผู้มีอาชีพรับจ้างขึ้นม้วนเป็นส่วนมากแต่จะมีบางคนที่ขึ้นม้วนด้วยตนเองแต่ไม่มากนัก เมื่อได้ม้วนเส้นยืนแล้วช่างฝีมือก็จะทอด้วยวิธีจกตลอดตามแบบที่ได้สืบทอดกันมา ส่วนเส้นพุ่งจะกรอเส้นด้ายเข้าหลอดด้วยตนเอง เพราะเป็นขบวนการที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อนแต่ประการใด ซึ่งผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของสุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา (2542 : 27-28) แสดงให้เห็นถึง หัตถกรรมทอผ้าปรากฏอยู่ทั่วไปในทุกภูมิภาคของไทย ในครอบครัวสามัญชนผู้หญิงใช้เวลาว่างจากงานในไร่นาทอผ้าไว้ใช้ นำผ้ามาทำเป็นที่นอน หมอนมุ้ง และพิธีกรรมทางศาสนาโดยมีวัตถุประสงค์คือ ฝ้ายซึ่งปลูกขึ้นเองและไหมที่เลี้ยงไว้ โดยการนำเอาใยของฝ้ายและไหมมาปั่นเป็นด้าย ย้อมสีที่ทำจากสมุนไพร จากนั้นจึงนำมาทอเป็นผืนผ้าโดยประดิษฐ์ประดอยตลอดจากสิ่งแวดล้อม อันสะท้อนถึงโลกทัศน์ที่ผูกพันกับความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติของชุมชนเกษตรกรรม เช่น ลายน้ำ ต้นข้าว ดอกไม้ สัตว์ เป็นต้น การทอผ้าในหลายท้องถิ่นเป็นหน้าที่สำคัญประการหนึ่งของสตรี ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากมารดาหรือญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านส่วนใหญ่ในชนบทของไทยรวมทั้งการทอผ้านั้นเกิดขึ้นในสังคมจารีตที่มีระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ เช่นในชุมชนหมู่บ้าน เมื่อมีเวลาว่างจากภารกิจ

ในห้องไร่ห้องนา โดยเฉพาะหลังฤดูเก็บเกี่ยว ชาวไร่ชาวนาจะใช้เวลาว่างในช่วงนั้นผลิตเครื่องมือเครื่องใช้นานาชนิดเพื่อใช้สอยและเพื่อแลกเปลี่ยนกับสิ่งจำเป็นอื่น ๆ ที่ผลิตไม่ได้ ในเรื่องของการทอผ้าก็เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่มีความสำคัญในการดำรงชีวิต ตามระบบสังคมเดิมนั้น การผลิตปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิตจะทำเองในครัวเรือน ตั้งแต่การใช้ยารักษาโรคจากสมุนไพรพื้นบ้าน การทอผ้าจึงเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นอยู่มาก นับเป็นงานที่ผู้หญิงแทบทุกคนต้องทำได้ เพราะความจำเป็นในการใช้สอยในครอบครัว ทักษะและการเรียนรู้การทอผ้าเป็นกระบวนการต่อเนื่องและการสั่งสมประสบการณ์ที่เกิดขึ้นตลอดช่วงชีวิตของผู้หญิง นับตั้งแต่วัยเด็ก แม่และญาติผู้ใหญ่ก็เริ่มให้เด็กหญิงได้มีโอกาสนสัมผัสกับกิจกรรมต่าง ๆ ของการทอผ้า เช่น เตรียมเส้นด้าย เส้นไหม หรือ ช่วยเลี้ยงไหม เมื่อโตขึ้นหรืออย่างเข้าวัยรุ่นจึงเริ่มหัดทอผ้า โดยทำความคุ้นเคยกับอุปกรณ์การทอผ้าประเภทต่าง ๆ และฝึกหัดทุกขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้า เพื่อที่ว่าเมื่อแยกครอบครัวไปแล้วจะต้องทอผ้าไว้ใช้ในครอบครัว

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจากภูบัว (จากอดีต-ปัจจุบัน)

แต่เดิมในอดีตการสอนทอผ้าของชาวไทย-ยวน เป็นการสอนตัวต่อตัวระหว่างแม่กับลูก โดยดูลายจากผ้าผืนเก่าแล้วจดจำเอา สอนด้วยวิธี “ตาต่อตามือต่อมือ” กล่าวคือผู้เป็นแม่ใช้ชนเม่นเขี่ยเส้นด้ายที่ผูกมัดเป็นลายต่าง ๆ ให้ผู้หัดทอดูว่าลายตรงนี้ใช้เส้นจกสอดข้ามเส้นยี่กี่เส้น ผู้หัดทอต้องตั้งใจจดจำ และฝึกหัดทอบ่อย ๆ จึงเกิดทักษะในการทอ แต่ปัจจุบันชาวบ้านไม่นิยมการสอนแบบดั้งเดิมแล้ว แต่จะนิยมการสอนทอโดยการดูลายต้นแบบจากรูป เพราะมีความสะดวก และเข้าใจได้ง่าย ผู้ที่มีความสนใจที่จะฝึกหัดทอสามารถเข้าไปขอรับลายตารางกราฟได้ที่สหกรณ์การเกษตรไทย-ยวน ราชบุรี จำกัด หรือช่างฝีมือทอผ้าจากที่เป็นสมาชิกของสหกรณ์ฯ การถ่ายทอดการทอผ้าจากแบบดั้งเดิมคือการสอนตัวต่อตัวระหว่างแม่กับลูกนั้น มองอีกด้านหนึ่งเป็นกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์กันของคนในครอบครัว แต่ในปัจจุบันรูปแบบของการถ่ายทอดการทอผ้าก็ได้เปลี่ยนไปอยู่ในรูปของการสอนในโรงเรียน กิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวจึงหายไป แต่ถึงกระนั้นยังมีบางครอบครัวที่ยังสอนทอผ้าให้กับลูกอยู่ ซึ่งผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของอบเชย แก้วสุข (อ้างถึงใน สุดารัตน์ ภัทรคุณย์พิทักษ์ และคณะ 2548 : 7-10) แสดงให้เห็นถึง การถ่ายทอดความรู้ คือ การบอกวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมักจะถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียน หรือกลุ่มเป้าหมายไปโดยอัตโนมัติ ไม่ได้เรียนวิชาการสอนจากสถาบันใด ๆ แต่จะใช้สามัญสำนึกแบบสังคมปะกิต คือ การเรียนการสอน ที่เกิดขึ้นจากการเลียนแบบและจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัว และใช้การถ่ายทอดโดย

1. **วิธีสาธิต** คือ ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอน ให้ผู้เรียนทำให้เข้าใจแล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม

2. **ใช้วิธีปฏิบัติจริง** คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย สาธิตแล้วนำไปปฏิบัติจริงและปฏิบัติ ซ้ำ ๆ เกิดความชำนาญ เพราะผลงานที่จะใช้ดำรงชีวิตได้ ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริง นำเอาไปใช้ประโยชน์ได้ ไม่ใช่ผลงานที่กล่าวอ้างไว้ในตำราเท่านั้น กลุ่มเป้าหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นผู้เรียน หรือกลุ่มเป้าหมายที่รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้รู้ในท้องถิ่น ส่วนมากจะเป็นคนในครอบครัว เป็นญาติโดยสายเลือด เนื่องจากความรู้บางอย่าง ผู้รู้ทั้งหลายมักหวงแหนมากจะไม่แพร่พรายให้คนอื่น ๆ ผู้ที่เป็นอย่างนี้เพราะสาเหตุหลายประการคือ

2.1 กลัวการแก่งแย่งการทำมาหากิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่จะต้องทำผลผลิตเพื่อค้าขาย

2.2 กลัวเรื่องชื่อเสียง เกียรติภูมิ และกลัวคนอื่นขโมยภูมิปัญญา ถ้าถ่ายทอดความรู้ให้กับคนอื่นแล้วเขาทำดีกว่า เจ้าตำรับก็จะไม่มีชื่อเสียง

2.3 มีความเชื่อและถือสัจจะจากปู่ ย่า ตา ทวด ที่ต้องการปกป้องเคล็ดลับหรือกลวิธีการผลิต

2.4 สื่อและเทคโนโลยียังไม่พัฒนาเท่าที่ควร ปัจจุบันนี้ กลุ่มเป้าหมายของการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นขยายไปสู่สาธารณชนทั่วไปบ้างแล้ว อาจเนื่องจากสาเหตุต่าง ๆ ต่อไปนี้

2.5 ได้รับการกระตุ้นและการสร้างความตระหนักจากหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน เช่น หน่วยงาน พัฒนาชุมชน กรมการศึกษานอกโรงเรียน สำนักงานเกษตร ฯลฯ

2.6 การถ่ายทอดความรู้ได้รับค่าตอบแทน ภูมิปัญญาท้องถิ่นบางคนจะตั้งราคาวิชาไว้มากน้อยขึ้นอยู่กับความต้องการของตลาดสำหรับวิชา อาชีพนั้น ๆ

3. **สื่อต่าง ๆ** ในปัจจุบันมีมากมายหลายประเภท ภูมิปัญญาสามารถถ่ายทอดความรู้โดยใช้สื่อต่าง ๆ ได้อย่างสะดวก หน่วยงานต่าง ๆ ที่ให้การสนับสนุนภูมิปัญญา ก็สามารถถ่ายทอด สืบความรู้ได้อย่างกว้างขวาง

4. **ความจำเป็นในการผลิต** ทำให้ภูมิปัญญาต้องถ่ายทอดความรู้สู่บุคคลอื่น ๆ นอกเหนือจากคนในครอบครัวหรือผู้สืบสายเลือด เพื่อต้องการเพิ่มผลผลิตสู่ตลาด สาขาภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ บุคคลผู้มีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์ในการทำงาน นั้น ๆ มาอย่างมากมาย ความรู้ดังกล่าวเป็นความรู้ที่นำมาปฏิบัติ มีผลผลิตที่เป็นรูปธรรม เป็นความรู้ที่มีความสำคัญในการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่น ความรู้ ความสามารถดังกล่าว เป็นสิ่งที่สะสมมา

นาน เป็นโครงสร้างความรู้ที่มีหลักการ มีเหตุผลในตัวเองที่น่าศึกษา ควรอนุรักษ์และสืบทอด ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น นั้นมีอยู่มากมายในท้องถิ่น แต่ละคนต่างมีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์ มีผลงานเพื่อการดำรงชีวิตที่แตกต่างออกไปหลายด้านหลายสาขา

ประเด็นที่ 3 การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัว

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าจก คือ การอนุรักษ์องค์ความรู้เรื่องผ้าจกมีการนำวิธีการหลากหลายเข้ามาในการอนุรักษ์ได้แก่ การจัดพิมพ์องค์ความรู้ในลักษณะของหนังสือเรื่อง “ผ้าจกไท-ยวนราชบุรี” ที่รวบรวมองค์ความรู้เรื่องผ้าจกไว้ทั้งหมด ซึ่งประกอบได้ด้วยประวัติศาสตร์ทางชาติพันธุ์ไท-ยวนราชบุรี คุณลักษณะของผ้าจกไท-ยวนราชบุรี ลวดลายและวิธีการทอผ้าจกของไท-ยวนราชบุรี การอนุรักษ์และการพัฒนาสืบทอดศิลปผ้าจกราชบุรี และข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับช่างฝีมือทอผ้าจกไท-ยวนราชบุรี การนำเทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์มาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล และเป็นสื่อการเรียนการสอนทอผ้าจก เป็นการนำเอาเทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์ เพื่อมาช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูลของลวดลายผ้าจก และนำข้อมูลของลวดลายผ้าจกมาทำการพัฒนาในโปรแกรมคอมพิวเตอร์ให้เป็นโปรแกรมสื่อการเรียนการสอนทอผ้าจก โดยได้รับการหนุนเสริมจากผู้เชี่ยวชาญด้าน โปรแกรมคอมพิวเตอร์จากภายนอก เป็นผู้พัฒนาโปรแกรมคอมพิวเตอร์ ซึ่งสื่อการเรียนการสอนที่พัฒนาขึ้นมามีอยู่ 3 แบบ ลายผ้าจกระบบ UDOM: COMPUTER CHOK DESIGN เป็นลายผ้าจกค้นแบบสำหรับฝึกหัดทอโดยอาจารย์อุดม สมพร เป็นผู้ศึกษาวิเคราะห์ และถอดแบบลายผ้าจกจากผ้าจกโบราณ แล้วนำมาพัฒนาระบบข้อมูลของลายลงในคอมพิวเตอร์ เพื่อเก็บลวดลายไว้เพื่อศึกษาหรือพิมพ์ออกมาเป็นลายตารางกราฟสี

เพื่อให้นักเรียนหรือชาวบ้านใช้ในการฝึกหัดทอผ้า เพราะก่อนหน้านี้อุปกรณ์การสอนจะเป็นลายตารางกราฟที่ไม่มีกรลงสี ผู้ที่ฝึกหัดจะต้องใช้ดินสอระบายสีในตารางกราฟตามลวดลายที่จะทอ ซึ่งทำให้เกิดความล่าช้าและเกิดความผิดพลาดได้ง่าย สื่อช่วยสอนทอผ้าจกระบบ HAND-HI-TECH เป็นการนำเอาระบบ UDOM: COMPUTER CHOK DESIGN การพัฒนาข้อมูลให้เป็นสื่อช่วยสอนการทอผ้าจก ผู้ฝึกหัดทอจะเรียนรู้การทอผ้าจกคอมพิวเตอร์ไปพร้อมกับการทอจริง โดยโปรแกรมจะสร้างลายผ้าขึ้นทีละแถวผู้ฝึกหัดจะทอตามลายที่ปรากฏ ส่วนลายที่ยังไม่ได้ทอจะยังไม่ปรากฏ จึงทำให้ไม่เกิดความสับสนในเรื่องของลาย โปรแกรมปรับเปลี่ยนสีลายผ้าจกเป็นโปรแกรมที่สามารถปรับเปลี่ยนสีของลวดลายผ้าจกในแต่ละแห่งได้ ตามความคิดสร้างสรรค์ของผู้ทอ เมื่อทำการปรับเปลี่ยนสีเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็สั่งพิมพ์เป็นตารางกราฟสีออกมาเพื่อใช้เป็นแบบในการทอ ซึ่งผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของทรูแบรน และคณะ (Turban and others, อ้างถึงใน พรธิดา วิเชียรปัญญา 2547 : 52) แสดงให้เห็นถึง การสร้างความรู้ (Knowledge Creation) เป็นสิ่งที่

สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ (Generative) การสร้างความรู้ใหม่เกี่ยวข้องกับแรงผลักดัน การหยั่งรู้ และความเข้าใจอย่างลึกซึ้งที่เกิดขึ้นในแต่ละบุคคล การจัดการและเก็บความรู้ (Knowledge Capture & Storage) เป็นการเสาะหา และจัดเก็บองค์ความรู้ในองค์กรให้เป็นระบบทั้งองค์ความรู้ที่อยู่ในรูปแบบสื่อต่าง ๆ (Explicit Knowledge) และในรูปแบบประสบการณ์ (Tacit Knowledge) ให้เป็นทุนความรู้ขององค์กร ซึ่งพร้อมยกระดับความรู้ และขยายความรู้ให้ทั่วทั้งองค์กร ด้านการประมวลและกลั่นกรองความรู้ (Knowledge Codification and Refinement) เป็นขั้นตอนการปรับปรุงและประมวลผลความรู้ให้อยู่ในรูปแบบและภาษาที่เข้าใจและใช้ได้ง่าย กำจัดความรู้ที่ไม่เกิดประโยชน์ตามเป้าหมายวิสัยทัศน์หรือเป็นขยะความรู้ ด้านการกระจายความรู้ (Knowledge Distribution) เป็นการใช้เครื่องมือในการสืบค้นสารสนเทศทางความรู้จากฐานข้อมูลที่จัดเก็บแล้วกระจายสู่หน่วยงานต่าง ๆ เพื่อการใช้งาน การใช้ความรู้ (Use) เป็นการใช้ประโยชน์ การนำไปประยุกต์ใช้งาน ก่อให้เกิดประโยชน์ และผลสัมฤทธิ์เกิดขึ้น และเกิดเป็นปัญญาปฏิบัติหรือภาคปฏิบัติกรของชุมชน การขยายผลให้ระดับความรู้และขีดความสามารถในการแข่งขันในองค์กรสูงขึ้น การติดตาม/ตรวจสอบ (Monitor) เป็นการติดตามตรวจสอบข้อมูลให้มีความเที่ยงและความตรง

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การที่จะส่งเสริมและสนับสนุนให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัวบรรลุวัตถุประสงค์และเกิดขึ้นจริงเป็นรูปธรรมในวงกว้าง เพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจก ควรจัดทำแผนงานเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้คนในชุมชนเกิดพลังในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัวที่ตนเองมีอยู่ให้สังคมยอมรับและเกิดการแพร่หลายของผ้าจกคูบัว ซึ่งมีแผนงานดังประกอบด้วย

1. ด้านการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน

- 1.1 มีการตั้งโรงเรียน/วิทยาลัยสอนทอผ้าจกไทยวน-ราชบุรีขึ้น โดยตรง
- 1.2 มีการพัฒนาศักยภาพทางการตลาดให้กับช่างฝีมือทอผ้าจกในท้องถิ่น
- 1.3 มีการเปิดอบรมการพัฒนาตลาดการขายทอผ้าจกใหม่ ๆ และมีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกลุ่ม

คิดเห็นระหว่างกลุ่ม

- 1.4 มีการเชื่อมโยงเครือข่ายจากภายนอก เพื่อช่วยเสริมการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าจก

2. ด้านชุมชน

2.1 มีการจัดกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์ศิลปปะผ้าจกไท-ยวนราชบุรี ยกตัวอย่าง การประกวดการแต่งกายด้วยผ้าจก การแข่งขันทอผ้าจก เป็นต้น ควรจัดขึ้นเป็นประจำอย่างสม่ำเสมอ ภายในชุมชน

2.2 มีการประชาสัมพันธ์ให้คนมาเที่ยวในชุมชน และอุดหนุนสินค้าผ้าจกคูบัว เพื่อสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน

2.3 มีการสร้างจิตสำนึกที่ให้กับชาวบ้านในท้องถิ่น ได้เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาการทอผ้าจก

2.4 สร้างวิธีการที่จะจูงใจให้คนทุกเพศทุกวัยได้สวมใส่ผ้าทอให้มากขึ้นในโอกาสหรืองานเทศกาลสำคัญ ๆ ต่าง ๆ ของชุมชน หรือจังหวัด

3. ด้านการส่งเสริมอาชีพหรือรายได้

3.1 จัดให้คนพิการ และผู้ดูแลเข้าร่วมฝึกอาชีพและอบรมให้ความรู้ในอาชีพต่าง ๆ ดังนี้

3.1.1 ฝึกอาชีพกับกลุ่มอาชีพที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่น

3.1.2 ให้ความรู้การประกอบอาชีพด้านการทอผ้าจก

3.1.3 ให้ความรู้ในการประกอบอาชีพอิสระ เช่น การทำนา ทำสวน ฯลฯ

3.1.4 แนะนำแหล่งเงินทุนสำหรับประกอบอาชีพให้

3.2 ประสานกับสถานประกอบการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อเปิดโอกาสให้ชาวบ้านที่มีความพร้อมและมีศักยภาพเข้าทำงาน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาวิจัยเชิงเปรียบเทียบภูมิภาคต่าง ๆ โดยใช้การวิจัยเชิงผสมทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อให้กระบวนการในการจัดการความรู้เกิดความชัดเจนมากยิ่งขึ้น สามารถสร้างเป็นมาตรฐานในการยื่นเสนอต่อภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อสนับสนุน

2. ควรศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เพื่อระดมการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้นำท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับผ้าจกคูบัวจังหวัดราชบุรีและจังหวัดอื่นๆ หรือชาวบ้านที่มีความสนใจเข้าร่วมทำงานเป็นนักวิจัย เพื่อเพิ่มศักยภาพในการพัฒนาบุคลากรและกระบวนการการทำงานด้านการจัดการความรู้ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

3. ควรศึกษาวิจัยการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรและชุมชน สามารถร่วมมือในการช่วยเหลือกันเอง รวมทั้งถ่ายทอดและขยายผลไปสู่หน่วยงานและชุมชนอื่นต่อไป

4. การศึกษาวิจัยและพัฒนา (R&D) งานในด้านการส่งเสริมภูมิปัญญาการทอผ้าโดยใช้แนวคิดด้านสังคมวิทยา มานุษยวิทยาให้มากขึ้น ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจวิถีการดำรงชีวิตและสังคมของชาวบ้าน ได้ลึกซึ้ง และสามารถปรับเปลี่ยนเจตคติที่มีต่อไปในทางบวกให้เกิดขึ้นในสังคมได้

บรรณานุกรม

- เกรกเกียรติ ศรีเสริม โภคและคณะ. การพัฒนาองค์กรแห่งการเรียนรู้ จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : อมรการพิมพ์, 2548.
- กฤษณา วงษาสันต์ และคณะ. วิถีไทย. กรุงเทพฯ : บริษัทคอนฟอร์มจำกัด, 2542.
- กฤษฎา ศรีธรรมมา และคณะ. การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในพิธีสู่ขวัญของชาวอีสาน: รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2549.
- กาญจนา แก้วเทพ. เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ : สภาคทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อ การพัฒนา (สคทพ.) จัดพิมพ์, 2538.
- กัลยาณี ปฎิมาพรเทพ. รากแก้วแดนใต้ ภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, 2548.
- กรมศิลปากร. ราชบุรี : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2534.
- จรัส สุวรรณเวลา. สังคมความรู้ ยุคที่สอง. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์การแพทย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสาน : ในทิศทางหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2531.
- จังหวัดราชบุรี. ข้อมูลพื้นที่ [Online]. Accessed 27 August 2007. Available from <http://thaitambon.com>
- จำเนียร ช่วงโชติ. ทฤษฎีการเรียนรู้. สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า พระนครเหนือ : ม.ป.ป., 2541.
- จิรวัดน์ นิจนตร. การศึกษากับการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : หน่วยงานนิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2528.
- ัชชวาล วงษ์ประเสริฐ. Knowledge Management For Businee Firms. กรุงเทพฯ : ศูนย์ฝึกอบรม เอ็กช เอร์เนต, 2548.
- ชวลิต ศุภศักดิ์. “ความสำเร็จในการนำแนวคิดการจัดการความรู้ไปปฏิบัติในองค์การและผลของการจัดการความรู้ต่อบุคลากร.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาพัฒนาแรงงาน และสวัสดิการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550.
- ทิพย์อนงค์ เลื่อนพุกวัฒน์ และสุนี เลิศแสวงกิจ. ภูมิปัญญาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วังอักษร, 2547.

ทพวงมหาวิทยาลัย. ลวดลายบนผืนผ้าสี่บสานภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ : บริษัท ฟรีนส์โพร จำกัด, 2541.

_____. สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถกับการทำนุ บำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ ศึกษาเฉพาะงานศิลปหัตถกรรม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป., 2542.

ธวัช ปุณโณทก. ภูมิปัญญาชาวบ้านอีสาน : ทัศนของอาจารย์ปรีชา พิณทองในทิศทางหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน, 2531.

นิพนธ์ เทียนวิหารและคณะ. ความรู้ท้องถิ่น: การจัดการความรู้สู่การจัดการทางสังคม. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยการจัดการทางสังคม, 2547.

น้ำทิพย์ วิภาวิน. การจัดการความรู้กับคลังความรู้. กรุงเทพฯ : บริษัท เอสอาร์ ฟรีนติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, 2537.

นรินทร์ สังข์รักษา. “เอกสารประกอบการสอนวิชา การจัดการความรู้ภูมิปัญญา.” หลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.

บงอร พงษ์ประพันธ์. “อาชีพทอผ้าของชาวไทย-ยวน จังหวัดราชบุรี.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม , 2547.

บุญดี บุญญากิจ. การจัดการความรู้จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : บริษัท ซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด (มหาชน), 2547.

บดินทร์ วิจารณ์. การจัดการความรู้สู่ปัญญาปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็กซ์เปอร์เน็ท จำกัด, 2547.

ประพนธ์ ผาสุกยี่ด. การจัดการความรู้ KM ฉบับขับเคลื่อน LO. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไผ่ไหม, 2549.

_____. การจัดการความรู้ฉบับมือใหม่หัดจับ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไผ่ไหม, 2547.

ประเวศ วะสี. การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา: ชุมชนพัฒนา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

_____. วัฒนธรรมกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, 2538.

ประไพ จรูญนารถ. การสร้างกลยุทธ์ในการจัดการความรู้. กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็กซ์เปอร์เน็ท จำกัด, 2547.

ปภาณี เดชวิทยาพร. ผ้าไทยกับวิถีชีวิตของคนไทย. กรุงเทพฯ : บริษัท เอส เอ็ม เอ ธุรกิจและการพิมพ์ จำกัด, 2548.

ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง. โครงสร้างทางสังคม. กรุงเทพฯ : กรุงเทพธุรกิจ, 2542.

- ประสาธ อิศรปริดา. ธรรมชาติและกระบวนการเรียนรู้. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2518.
- ปิยะพร กัญชนะ. วันเวลาของผ้าไทย. กรุงเทพฯ : ที เจ เจ, 2546.
- พรธิดา วิเชียรปัญญา. การจัดการความรู้ : พื้นฐานและการประยุกต์ใช้. กรุงเทพฯ : เอ็กเปอร์เน็ท กรุงเทพฯ, 2547.
- พახวิญญู ลออสะอาด. “การศึกษาความสามารถในการจัดการความรู้ของสมาชิกองค์กรชุมชน จังหวัดนครนายก.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.
- มนตรี ชมชื่น. “คู่มือการทอหลอดลายผ้าตีนจกไท-ยวน จังหวัดราชบุรี.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษามหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2548.
- มินทร์ อิงค์เนศ. การจัดการความรู้(2). กรุงเทพฯ : กรุงเทพธุรกิจ, 2542.
- ยิ่งยง เทาประเสริฐ. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏเชียงราย, 2537.
- รุ่ง แก้วแดง. แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา. กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, 2541.
- รามคำแหงมหาวิทยาลัย. “พื้นฐานวัฒนธรรมไทย.” ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520.
- รังสรรค์ จันต๊ะ. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน: มิติทางวัฒนธรรมในการดูแลรักษาผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยเอดส์ในภาคเหนือของประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- วิจารณ์ พานิช. ยุทธศาสตร์การจัดการความรู้ [Online]. Accessed 27 August 2007. Available from <http://kmi.trf.or.th>, 2546.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. ผ้าไทย พัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคม : บรรษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย โครงการศิลปะอุตสาหกรรมไทยชุดที่ 2. กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, 2530.
- วีรวิฐ มาฆะศิริรานนท์. คัมภีร์บริหารองค์กรเรียนรู้สู่ TQM. กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็กชเปอร์เน็ท จำกัด, 2542.
- วิมลศรี ชาญจารุจิตร. “กระบวนการจัดการภูมิปัญญาของเล่นพื้นบ้าน : ศึกษาเฉพาะกรณี กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550.
- วุฒิชัย จำนง. การเรียนรู้ ทฤษฎีเบื้องต้นและประยุกต์. กรุงเทพฯ : บริษัทรวมสาส์น จำกัด, ม.ป.ป., 2543

วรรณิ ทองระย้า. “กระบวนการจัดการความรู้ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้สารเคมีของเกษตรกร : กรณีศึกษาโรงเรียนเกษตรกรในพระราชดำริ บ้านหลั่น หมู่ที่ 4 ตำบลท่งฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549.

วรารุช ผลานันต์. “ฟ้าใหม่กาบบัวบ้านบอน: การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น.” มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 2549.

ศิริชัย กาญจนวสี. การวิจัย : วิธีแสวงหาความรู้/ความจริงของมนุษย์. กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็กสเปอร์เน็ท จำกัด, 2538.

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. โครงการวิจัยเรื่องการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สารคดี, 2538.

เสรี พงศ์พิศ. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม1-2. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2536.

_____. คืนสู่รากเหง้า. กรุงเทพฯ : เทียนวรรณ, 2549.

สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. รากฐานแห่งชีวิตวัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ : บริษัท เคล็ดไทย จำกัด, 2533.

สนธยา พลศรี. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2545.

สุวัฒน์ คงแป้น. ชุมชนคนไทย. กรุงเทพฯ : บริษัทเคล็ดไทย, 2549.

สุวัฒน์ อัสวไชยชาญ. ราชบุรี. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สารคดี, 2541.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. การพัฒนาชุมชนแบบจัดการ. กรุงเทพฯ : หจก. เอมีเทรคดิ่ง, 2541.

สามารถ จันทรสूरย์. ภูมิปัญญาชาวบ้านรากฐานในการพัฒนาบ้านเมือง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2533.

เสาวนีย์ สิกขาบัณฑิต. การสื่อความหมายเพื่อการเรียนรู้. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ, 2530.

สุวรรณ เจริญเสาวภาคย์ และคณะ. การจัดการความรู้. กรุงเทพฯ : โครงการพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.), 2548.

สุภางศ์ จันทวานิช. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

_____. การวิเคราะห์ข้อมูลในวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

สน สีมาตรัง. สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ช่างทอ ร้อยใจ เกิดให้ 72 พรรษา. กรุงเทพฯ : วุฒิสภา, 2548.

- สินธุ์ สโรบล. นี่คือผ้าทอพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : หจก.วนิดาการพิมพ์, 2548.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดแพร่ โรงเรียนนารีรัตน์. ผ้าทอ
ตีนจกเมืองลงจังหวัดแพร่.แพร่ : โรงพิมพ์เมืองแพร่การพิมพ์, 2538.
- สมพงษ์ ทิมแจ่มใส. ผ้าพื้นเมืองสยาม. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด,
2545.
- สุพัตรา ซาติปัญญาชัย. กระบวนการเรียนรู้: แนวคิด ความหมาย และบทเรียนในสังคมไทย.
กรุงเทพฯ : พิธิษฐไทย ออฟเซต, ม.ป.ป., 2546.
- สุดารัตน์ ภัทรคุณพิทักษ์. “การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของมหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด:
กรณีศึกษาผ้าฝ้ายย้อมสีเปลือกไม้ ตำบลนาอุดม อำเภอโพนทอง จังหวัดร้อยเอ็ด.”
มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด, 2548.
- สุชาติ ศิริไพบูลย์. ทฤษฎีการเรียนรู้. กรุงเทพฯ : สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า พระนครเหนือ,
2528.
- สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. การทอผ้า. กรุงเทพฯ : หจก.วนิดาการพิมพ์, 2542.
- สุชาติ พิบูลแถว. “การศึกษากระบวนการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าจาก ชุมชนไท-ยวนราชบุรี ตำบล
คูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ในมิติทางการพัฒนาชุมชน.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต
สาขาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550.
- เอกวิทย์ ฌ กลาง. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2546.
- อาวุธ เงินชูกลิ่น. ภูมิปัญญาไทยในงานศิลป์ถิ่นเมืองกรุง. กรุงเทพฯ : สำนักโบราณคดีและ
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2543.
- อานันท์ กาญจนานันท์. มติชุมชน วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจและการจัดการทรัพยากร.
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.
- อันนี่คัตต์, เจอร์รี. Knowledge Management การบริหารความรู้ยุคสารสนเทศ แปลโดย สุนันท์
บุญยธาดา. กรุงเทพฯ : สามย่าน, 2544.
- American Productivity and Quality Center. Building and Sustaining Communities of Practice:
Continuing Success in Knowledge Management. Houston: American Productivity &
Quality Center, 2000.
- Coffey Amanda and Paul Atkinson. Making Sense of Qualitative Data : Complementary
Research Strategies. London: SAGE Publications, 1996.
- Foot, N. W., and B. Manville. “Strategy as If Knowledge Manager.” Fast Company,
(April 1996,) : 66-67.

- Glesne Corrine and Alan Peshlein. Becoming Qualitative Researchers: An Introduction. New York : Longman, 1992.
- Henczel, S. Knowledge Management for Information Professionals. Melbourne : CAVAL Callaborative Solution, 2003.
- Kvale, Steiner. Interviews :An Introduction to Qualitative Research Interviewing. London : SAGE Publications, 1996.
- Leonard, D., and S. Sensiper. The Role of Tacit Knowledge in Group Innovation. California Management Review 40, no. (1998): 112-132.
- Newman, Brian. The Siamese Twins: Documents and Knowledge. London : SAGE Publications, 1997.
- Punch, F. Keith. Introduction to Social Research Quantitative and Qualitative. London : SAGE Publications, 1997.
- Quinn, J. B. Intelligent Enterprise: A Knowledge and Based Paradigm for Industry. New York: Free Press, 1992.
- Silverman, David.(ed). Qualitative Research Theory, Method and Practice. London : SAGE Publications, 1997.
- Sange, P.M. The Fifth Discipline of Learning Organization. London : Century Business, 1996.
- Tiwana, Amrit. The Knowledge Management Toolkit. NJ:Prentice Hall., 2000.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

กลุ่มนักพัฒนาชุมชน จำนวน 10 คน

ลำดับที่	ชื่อ - นามสกุล	ตำแหน่งงาน
1	ดร.อุดม สมพร	ผู้อำนวยการจิตอาสาพัฒนาสถานบ้านคูบัว
2	พ.อ.อ.สนิท ศรีสุวรรณ	คณะกรรมการสมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัด แคทราย
3	อาจารย์สุวิน เมาระพงษ์	คณะกรรมการจิตอาสาพัฒนาสถานบ้านคูบัว หรือคณะคนสูงอายรรวมตัวก่อการดี (คสค.)
4	ร.ต.ท.สมพงษ์ พิบูลแถว	นายกสมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัด แคทราย
5	พ.อ.(พิเศษ) อานันต์ จำแก้ว	คณะกรรมการจิตอาสาพัฒนาสถานบ้านคูบัว หรือคณะคนสูงอายรรวมตัวก่อการดี (คสค.)
6	ผู้ใหญ่รัชชัย สระเกษ	คณะกรรมการจิตอาสาพัฒนาสถานบ้านคูบัว หรือคณะคนสูงอายรรวมตัวก่อการดี (คสค.)
7	ว่าที่ร.ต.เพิ่มสุข เมาระพงษ์	คณะกรรมการจิตอาสาพัฒนาสถานบ้านคูบัว หรือคณะคนสูงอายรรวมตัวก่อการดี (คสค.)
8	คุณสมพงษ์ พิมเพระ	คณะกรรมการจิตอาสาพัฒนาสถานบ้านคูบัว หรือคณะคนสูงอายรรวมตัวก่อการดี (คสค.)
9	พ.อ.สมวงศ์ พิบูลแถว	คณะกรรมการจิตอาสาพัฒนาสถานบ้านคูบัว หรือคณะคนสูงอายรรวมตัวก่อการดี (คสค.)
10	อาจารย์ประยูร หวานคำเพราะ	คณะกรรมการจิตอาสาพัฒนาสถานบ้านคูบัว หรือคณะคนสูงอายรรวมตัวก่อการดี (คสค.)

กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 3 คน

ลำดับที่	ชื่อ - นามสกุล	ตำแหน่งงาน
1	คุณทองอยู่ กำล้างหญ	ปราชญ์ชาวบ้าน
2	คุณทองคำ ยิ่งงามแก้ว	ปราชญ์ชาวบ้านและผู้ดูแลศูนย์ศิลปผ้าจากคูบัว
3	คุณอนงค์ ฐัจฉวงค์	ปราชญ์ชาวบ้าน

ผู้นำท้องถิ่น จำนวน 2 คน

ลำดับที่	ชื่อ - นามสกุล	ตำแหน่งงาน
1.	คุณประยง พิมเพระ	นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคูบัว
2.	คุณนิเวศน์ กงสุคนธ์	รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลคูบัว

ครู จำนวน 3 คน

ลำดับที่	ชื่อ - นามสกุล	ตำแหน่งงาน
1	ครูณา ศรีจันทร์เพ็ญ	โรงเรียนมัธยมแควทรายวิทยา
2	ครูชั้นทอง รักผกา	โรงเรียนวัดแควทราย
3	ครูอนงค์ ฐัจฉวงค์	โรงเรียนชุมชนวัดคูบัว

พระสงฆ์ จำนวน 2 รูป

ลำดับที่	ชื่อ - นามสกุล	ตำแหน่งงาน
1	พระครูสิทธิวิจิราธร	เจ้าอาวาสวัดโฆลงสุวรรณคีรี
2	พระครูสุทธิบุญญาทร	เจ้าอาวาสวัดแควทราย

กลุ่มชาวบ้าน จำนวน 14 คน

ลำดับที่	ชื่อ - นามสกุล	ตำแหน่งงาน
1	คุณทองอ่อน พิเศษสาโร	ชาวบ้าน
2	คุณถนอม แก้วพร้อมฤกษ์	ชาวบ้าน
3	คุณทองสุข ห่วงทอง	ชาวบ้าน
4	คุณวาสนา อินทร์ยอด	ชาวบ้าน
5	คุณถนอม บุรีสิงห์	ชาวบ้าน
6	คุณวิไล กิตติศัพท์	ชาวบ้าน
7	คุณสมยศ ธรรมศรี	ชาวบ้าน
8	คุณสุนทร วงศ์ทอง	ชาวบ้าน
9	คุณกุหลาบ จิตคำคุณ	ชาวบ้าน
10	คุณพรรณภัทร ไผ่ทอง	ชาวบ้าน
11	คุณประเทือง หมั่นศรี	ชาวบ้าน
12	คุณจันทวล ห่วงทอง	ชาวบ้าน
13	คุณมะลิ สมพร	ชาวบ้าน
14	คุณจันทร์ แหวนเครือ	ชาวบ้าน

ภาคผนวก ข

แนวทางการสัมภาษณ์ระดับลึกแบบไม่มีโครงสร้าง

แนวทางการสัมภาษณ์ระดับลึกแบบไม่มีโครงสร้าง

	แนะนำตัวผู้วิจัย และหัวข้องานวิจัยและประเด็นต่างๆ ที่สัมภาษณ์
1	ศึกษาบริบทชุมชนในด้านการผลิตผ้าจกคูบัว 1.1 ชื่อ นามสกุล อายุ 1.2 สำเร็จการศึกษาระดับใด สาขาใด สถาบันใด 1.3 ภูมิลำเนา ที่พักอาศัยในปัจจุบัน คือ 1.4 อาชีพ ประกอบอาชีพอะไร อย่างไร รายได้เป็นอย่างไร 1.5 สภาพความเป็นอยู่ของชุมชนไท-ยวนราชบุรีเป็นอย่างไร 1.6 สิ่งที่ทำให้เกิดความดำรงอยู่ของผ้าจกคูบัวคืออะไร อย่างไร 1.7 ชุมชนมีการเชื่อมโยงเครือข่ายจากภายนอก อย่างไร 1.8 ผู้นำท้องถิ่นมีการเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาชุมชน อย่างไร 1.9 มีกิจกรรมอะไรบ้างที่เกิดจากการผ้าจกคูบัว อย่างไร
2	ศึกษาการผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตผ้าจกคูบัว 2.1 ขั้นตอนการผลิตผ้าจกคูบัวในอดีตกับปัจจุบันแตกต่างกันอย่างไร - ในอดีตเป็น อย่างไร - ปัจจุบันเป็น อย่างไร 2.2 วัสดุอุปกรณ์ในการทอผ้าจกมีการเปลี่ยนแปลงหรือเหมือนเดิม อย่างไร 2.3 ลวดลายผ้าแต่ละลายเกิดจากแนวคิดอะไร 2.4 การทอผ้าแต่ละผืนใช้ระยะเวลาเท่าไร 2.5 ชาวบ้านมีจุดยืนและแนวคิดในการทอผ้าใช้เอง อย่างไร 2.6 การถ่ายทอดการทอผ้าจกคูบัวมีกี่รูปแบบ แตกต่างกัน อย่างไร - แบบดั้งเดิม - แบบปัจจุบัน 2.7 โรงเรียนที่มีวิชาทอผ้าในตำบลมีกี่แห่ง อย่างไร - ภาครัฐ - ภาคเอกชน

3	ศึกษาแนวทางในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัว 3.1 การบริหารจัดการความรู้ - แนวทางที่ชาวบ้านจัดการความรู้ภูมิปัญญา มีอะไรบ้าง มีวิธีดำเนินการอย่างไร 3.2 การประชาสัมพันธ์ - ชาวบ้าน มีวิธีการอย่างไรเพื่อให้บุคคลภายนอก หน่วยงาน องค์กร ต่างๆ รู้จักในผลงานและกิจกรรมต่างๆที่ทางชุมชนจัดขึ้น - วิธีการและแนวทางที่ประสบความสำเร็จในการส่งเสริมให้สังคมภายนอก รู้จักผ้าจกคูบัว มากที่สุดคืออะไร มีวิธีการอย่างไร 3.3 แหล่งที่รวบรวมความรู้และกระจายความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัวมีที่แห่ง ที่ไหนบ้าง - ภายในชุมชน - ภายนอกชุมชน 3.4 ข้อเสนอเชิงนโยบายที่ชาวบ้านต้องการผลักดันให้เกิดเป็นรูปธรรมมีอะไรบ้าง อย่างไร 3.5 ความร่วมมือ - ในการทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ชาวบ้านให้ความร่วมมือกันอย่างไร - มีการทำงานกันเป็นทีมหรือไม่ อย่างไร 3.6 ภาวะผู้นำ - ชุมชนมีจุดยืนและเป้าหมายอย่างไรต่อการดำเนินงาน KM - ชุมชนสามารถควบคุมการทำงานของตนเองเพื่อให้เกิดความสำเร็จ ล่วงตามเป้าหมายที่วางไว้ได้อย่างไร - เมื่อเกิดปัญหาหรือความท้อแท้ ชาวบ้านมีวิธีการแก้ปัญหาต่างๆอย่างไร 3.7 การตระหนักในตนเอง - ชาวบ้านมีความรู้สึกอย่างไรต่อบทบาทของตนเองที่มีต่อบุคคลรอบข้าง และชุมชน

	3.8 การให้การยอมรับและเห็นคุณค่าจากคูบัว - จากหน่วยงาน ภาครัฐ และเอกชน มีความรู้สึกอย่างไรต่อชุมชนในการจัดการความรู้ 3.9 ความร่วมมือระหว่างองค์กร - ชุมชน มีการประสานงานกับองค์กรต่างๆอย่างไรบ้าง และได้รับความร่วมมือ มากน้อยเพียงใด - มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น จัดกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน ประสานความร่วมมือ ช่วยเหลือกันหรือไม่ อย่างไร 3.10 การมีส่วนร่วมขององค์กรภายนอก - ชุมชน ได้เข้าร่วมกิจกรรมกับองค์กรต่างๆ อย่างไร - องค์กรภายนอกได้ให้ความสนใจ ประสานความช่วยเหลือในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน หรือไม่ อย่างไร 3.11 กระจายความรู้ - ชุมชน มีวิธีการกระจายความรู้อย่างไร - การกระจายความรู้ที่เกิดขึ้นมานั้นส่งผลอย่างไรต่อการพัฒนางาน KM 3.12 อำนาจการต่อรอง - ชุมชน มีวิธีการเจรจาต่อรองกับหน่วยงาน องค์กรต่างๆ ของรัฐและเอกชนอย่างไร 3.13 งบประมาณสนับสนุน - ชุมชนได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์กรใดบ้าง อย่างไร - งบประมาณที่ได้มานั้นนำไปใช้ในการดำเนินการด้านใดบ้าง อย่างไร 3.14 นโยบายภาครัฐ - นโยบายภาครัฐสนับสนุนและส่งเสริมชุมชน อย่างไรบ้าง 3.15 ความเข้มแข็งของชุมชน - ชุมชน มีหลักและวิธีการในการดำเนินงานด้านการจัดการความรู้ อย่างไร - ชุมชน มีบทบาทในการสร้างสรรค์สังคมและผลักดันให้เกิดนโยบายต่างๆ หรือสิ่งที่เกิดเป็นรูปธรรมอย่างไรบ้าง - ชุมชนมีบทบาทในการแก้ไขและพัฒนาชุมชนอย่างไรบ้าง

ภาคผนวก ค
ตัวอย่างบทสัมภาษณ์

ตัวอย่างบทสัมภาษณ์

คุณองค์ รุ้จักวงศ์ อายุ 52 ปี อาจารย์สอนทอผ้า

โรงเรียนชุมชนวัดคูบัว

สวัสดีค่ะ ดิฉันวลัยลักษณ์ อริยสังจเวทิน นักศึกษาปริญญาโท สาขาพัฒนศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ดิฉันทำวิจัยเกี่ยวกับการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ้าจกคูบัว โดยเลือกตำบลคูบัว จังหวัดราชบุรีเป็นพื้นที่ศึกษา วันนี้ดิฉันอยากขอความร่วมมือจากคุณองค์สัมภาษณ์ในหลายประเด็นที่จะสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตผ้าจกคูบัว และศึกษาแนวทางในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัวในตำบลคูบัว จังหวัดราชบุรี ประเด็นแรกดิฉันจะสอบถามเกี่ยวกับ วิธีการดำรงอยู่ของผ้าจกคูบัวและการจัดการความรู้

ผู้สัมภาษณ์	อะไรทำให้ชาวบ้านยังทอผ้าจกใช้เองอยู่
คุณองค์	การทอผ้าเป็นรายได้เสริมจากงานที่ทำอยู่และเป็นการอนุรักษ์ศิลปปะการทอผ้าจกไว้
ผู้สัมภาษณ์	ปัจจุบันภูมิลำเนาอาศัยอยู่
คุณองค์	อ.เมือง
ผู้สัมภาษณ์	อาชีพหรืออะไรที่ทำคือ
คุณองค์	เป็นอาจารย์สอนวิชาทอผ้าโรงเรียนชุมชนคูบัว
ผู้สัมภาษณ์	ชาวบ้านส่วนใหญ่ทอผ้าแล้วจะไปฝากขายที่ไหน
คุณองค์	สหกรณ์การเกษตรไท-ยวนราชบุรี
ผู้สัมภาษณ์	การทอผ้าจกได้รับความสนใจจากคนรุ่นหลังมากน้อยเพียงใด
คุณองค์	น้อยถ้าเทียบสมัยป่าเต็งรุ่นหลังจะไม่ค่อยได้สนใจในการทอผ้าเท่าไร
ผู้สัมภาษณ์	การทอผ้าในอดีตกับปัจจุบันแตกต่างกันอย่างไร
คุณองค์	แตกต่างกันมากช่างฝีมือทอผ้าจะเป็นอาชีพโดยตรง คือ ไม่เน้นทอผ้าเพื่อการอนุรักษ์ เนื่องจากทอช้าเพราะมีความละเอียด ซึ่งใช้เวลานานในการทอ ช่างทอส่วนใหญ่จึงนิยมทอผ้าประยุกต์กัน ซึ่งไม่เน้นการอนุรักษ์ แต่เน้นเพื่อการค้า
ผู้สัมภาษณ์	สำหรับคุณองค์เป็นการทอผ้าแบบไหนคะ

- คุณอนงค์   ตนเองนั้นยังทอผ้าเพื่อการอนุรักษ์อยู่ เก็บไว้บ้างหรือในบางครั้งก็จะขาย บ้าง คือเราต้องการอนุรักษ์งานของเราไว้เพราะใจมันชอบ ทอเก็บไว้ดูเพื่อความภูมิใจ รวมถึงให้รุ่นลูกรุ่นหลานดู
- ผู้สัมภาษณ์   มีการถ่ายทอดการทอผ้าให้กับลูกหลานอย่างไร
- คุณอนงค์   มีการสอนให้ตัวต่อตัว แต่ต้องขึ้นอยู่กับว่าเขามีความสนใจมากน้อยแค่ไหน เพราะการทอผ้าเป็นงานละเอียดอ่อน ถ้าไม่ได้ชอบแล้วงานที่ทำจะออกมาไม่ดี
- ผู้สัมภาษณ์   เวลาการสอนเด็ก ๆ ในโรงเรียน เขามีความสนใจมากน้อยอย่างไร
- คุณอนงค์   เด็ก ๆ จะสนุกกับการทอผ้า เพราะจะได้มีผลงานเป็นของตนเอง มีการเรียนรู้แลกเปลี่ยนกันในกลุ่มที่เรียน
- ผู้สัมภาษณ์   ในอดีตมีกิจกรรมอะไรที่ส่งเสริมการทอผ้า
- คุณอนงค์   ก็มีการประกวดการแต่งกายด้วยผ้าจก การประกวดธิดาผ้าจก การแข่งขันการทอผ้าจก แต่กิจกรรมเหล่านี้ก็ไม่ค่อยมีให้เห็นแล้วเพราะขาดการสนับสนุนจากภาครัฐ และเอกชน
- ผู้สัมภาษณ์   ในชุมชนมีการจัดเก็บองค์ความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าอย่างไร
- คุณอนงค์   มีการทำหนังสือ มีการนำเทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์มาใช้จัดเก็บองค์ความรู้เป็นสื่อการเรียนการสอน การจัดตั้งสถานที่ทอผ้า การสร้างพิพิธภัณฑ์รวบรวมวัตถุที่เป็นตัวแทนขององค์ความรู้ การเสริมหลักสูตรการเรียนการสอนผ้าจกในและนอกชุมชน

ภาคผนวก ง
หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูล

ที่ ศธ 0520.107(นฐ)/1102

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
พระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม 73000

23 มีนาคม 2551

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เรียน ผู้อำนวยการจิตอาสาพัฒนาสถานบ้านคูบัว

ด้วย นางสาววลัยลักษณ์ อริยสังเวคิน นักศึกษาระดับปริญญาโท บัณฑิต สาขาวิชา
พัฒนศึกษา ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร กำลังทำ
วิทยานิพนธ์เรื่อง “การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา : ผ้าจกคูบัว ตำบลคูบัว อำเภอ
เมือง จังหวัดราชบุรี” มีความประสงค์จะขอเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มคนในศูนย์จิตอาสาพัฒนา
สถานบ้านคูบัวในหน่วยงานของท่าน เพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์ ในการนี้บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร จึงขอความอนุเคราะห์จากท่าน เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลให้แก่
นักศึกษาดังกล่าวด้วย

จึงเรียนมาเพื่อ โปรดให้ความอนุเคราะห์ จักขอบพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย ชินะตั้งกูร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตวิทยาลัย

นครปฐม โทร.0-3421-8788 , 0-3424-3435

ปณิธานของบัณฑิตวิทยาลัย “มุ่งส่งเสริม สนับสนุน เพื่อพัฒนาคุณภาพบัณฑิตศึกษา”

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นางสาววลัยลักษณ์ อริยสังเวคิน
ที่อยู่	316 ถนนพระแท่น ตำบลตะคร้ำเอน อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี 71130
ที่ทำงาน	กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา 154 สนามกีฬาแห่งชาติ ถนนพระราม 1 กรุงเทพมหานคร 10330
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2546	สำเร็จการศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง โรงเรียนบริหาร ธุรกิจชั้นสูงกาญจนบุรี อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี
พ.ศ. 2549	สำเร็จการศึกษาปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาเทคโนโลยี อุตสาหกรรม (เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์อุตสาหกรรม) มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
พ.ศ. 2552	สำเร็จการศึกษาปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ประวัติการทำงาน	
พ.ศ. 2551 -2552	ลูกจ้างโครงการสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว
ปัจจุบัน	พนักงานราชการ ตำแหน่งนักพัฒนาการท่องเที่ยว สำนักงานพัฒนา การท่องเที่ยว